

8-72 XI 19

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE



XVIII/899.
REVIEW
GEOGRAPHICAL



GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LVII. KÖTET.

1929.

1—5. SZÁM.

SZERKESZTI:

HÉZSER AURÉL,

MILLEKER REZSŐ ÉS RÉTHLY ANTAL KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

TARTALOM:

Cholnoky Jenő dr.: A Magyar Földrajzi Társaság hivatásáról . . .	1
Fodor Ferenc dr.: Magyarország felmérésén alapuló első térképe . .	4
Somogyi József dr.: A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő . . .	10
Benda László dr.: Morfológiai megfigyelések a Vashegy-csoportban	21
Szabó Pál Zoltán dr.: Az állam és a kisebbségek . . .	30
Márton—Hézsér: A helynevek írása . . .	40
Személyi hírek . . .	42
Kisebb közlemények . . .	43
Irodalom . . .	46
A Magyar Földrajzi Társaság hírei . . .	52
Főtitkári jelentés . . .	54
Titkári jelentés . . .	56
Könyvtári jelentés . . .	58
Számadások . . .	60
A M. F. T. Didaktikai Szakosztályának hírei . . .	62

Inhalt: — Contents: — Table des matières:

Dr. J. (E.) v. Cholnoky: Der Beruf der Ungarischen Geographischen Gesellschaft . . .	67
J. de Somogyi: Le port commercial et industriel de Budapest . . .	85
L. Benda: Morphologische Beobachtungen in der Vashegy-Gruppe . .	88

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

EDITED BY:
HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE GESELLSCHAFT

ÉDITION PAR LA
SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST, VIII., FÓHERCEG SÁNDOR UTCA 8.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872 —

Védnök: József kir. herceg Öfensége.

Tiszteletbeli elnök: Erődi-Harrach Béla dr. udv. tan., ny. főigazgató.

Elnök: Cholnoky Jenő dr. egyetemi tanár.

Alelnökök: gr. Teleki Pál dr. egyetemi tanár, Thirring Gusztáv dr. a Föv.

Statisztikai Hív. ny. igazgatója, Milleker Rezső dr. egyetemi tanár (Debrecen)

Főtítkár: Réthly Antal dr. egyetemi m. tanár, főmeteorologus.

Títkár: Koch Ferenc dr. egyetemi tanársegéd.

Pénztáros: Marczell György a Meteorológiai Intézet aligazgatója.

Könyvtáros: Dubovitz István főgimnáziumi tanár.

Ellenőr: Czakó István a Magy. Földrajzi Intézet műszaki vezetője.

Ügyész: Erődi-Harrach Tihamér dr. ügyvéd, orsz. gyűl. képviselő.

Választmányi tagok:

Bátky Zsigmond dr. muzeumi igazg.

Dékány István dr. egyetemi m. tanár.

Ecsedi István dr. muzeumi igazgató.

Erődi Kálmán dr. realisk. igazgató.

Fest Aladár kir. tan., ny. főigazgató.

Fodor Ferenc dr. egyet. c. rk. tanár.

Geszti Lajos leánygimn. tanár.

Györffy István dr. muzeumi igazgatóőr.

Halász Gyula szerkesztő.

Hézszer Aurél dr. egyetemi m. tanár.

Hille Alfréd dr. légügyi főfelügyelő.

Horváth Károly dr. főgimn. tanár.

Ilosvay Lajos dr. műegyetemi tanár.

Karl János dr. kegyesr. főgimn. tanár

Kéz Andor dr. egyetemi tanársegéd

Kogutovicz Károly dr. egyet. tanár.

Kovacs Alajos dr. Áll. Stat. Hiv. ig.

Körösi Albin kegyesr. főgimn. c. ig.

Lóczy Lajos dr. egyetemi tanár.

Németh József realisk. tanár.

Báró Nopcsa Ferenc dr.

Papp Károlyné dr. leánygimn. tanár

Pécsi Albert dr. f. keresk. isk. tanár.

Prinz Gyula dr. egyetemi tanár.

Róna Zsigmond dr. Met. Int. ny. ig.

Steiner Lajos dr. Met. Int. igazgató.

Strömpl Gábor dr. Áll. Térk. Int. főt.

Schwalm Amadé dr. f. keresk. isk. t.

Temesi Győző dr. főgimn. tanár.

Vargha György dr. főv. szakfelügy.

Társulati tudnivalók:

1. A „Földrajzi Közlemények” évi előfizetési díja 10 P. A tagok az évi tagsági illetmény fejében kapják, amely ez idő szerint 8 P. Mindenféle pénzküldemény a Földrajzi Társaság címére küldendő: (Budapest, VIII., Főherceg Sándor-utca 8.), Csekk számlánk száma: 23.604.

2. A titkár és a pénztáros (ünnepnapok kivételével) minden csütörtökön 17—18 óra között tartanak hivatalos óráit. Júliusban és augusztusban azonban csak a hónap első csütörtökén.

A Társaság könyvtára csütörtökön 16—18 és szombaton 16—19 óráig áll a tagok rendelkezésére. A könyvtárat csak a tagsági díjukat rendszeresen fizető tagok használhatják. Földrajzi szakfolyóirat gyűjteményünk az országban a leggazdagabb.

3. Lakás és címváltozást kérjük a titkársággal azonnal tudatni.

4. A „Földrajzi Közlemények”-nek szánt kéziratokat Hézszer Aurél dr. szerkesztő címére kérjük küldeni (Budapest, I., Budaöki-ut 10/c.). A szerkesztőség készséggel válaszol minden földrajzi vonatkozású kérdésre, ha az érdeklődők válaszbélyeget mellékelnek.

5. A Társaság címére két példányban beküldött földrajzi tárgyú, vagy a földrajz tárgykörébe eső könyveket ismertetjük.

6. „A Földrajzi Társaság Könyvtára” a Franklin-Társulat kiadásában jelenik meg. Tagtársaink tagsági igazolványuk felmutatása mellett a kiadótól (IV. Egyetem-utca 4.) 25% engedményt kapnak.

7. Kérjük tagtársainkat, hogy Társaságunk működésének biztosítása és annak fejlesztése érdekében szerezzenek legalább egy tagot.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

· LVII. KÖTET.

1929. ÉVFOLYAM.

SZERKESZTETTE

HÉZSER AURÉL DR.

MILLEKER REZSŐ DR. ÉS RÉTHLY ANTAL DR.

BUDAPEST, 1929.

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE
GEOGRAPHICAL REVIEW
BOLLETTINO GEOGRAFICO
GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

TOME LVII.

ANNÉE 1929.

REDIGÉ PAR

LES DOCTEURS : A. HÉZSER, R. MILLEKER ET A. RÉTHLY.

ÉDITÉ PAR LA

SOCIÉTÉ HONGROISE DE GÉOGRAPHIE

— BUDAPEST. —

TISZÁNTULI KÖNYV- ÉS LAPKIADÓ RT., DEBRECEN.

A FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK ÍRÓI
AZ 1929. ÉVBEN:

AUJESZKY LÁSZLÓ DR.
BALOGH PÁL DR.
BÁNYAI JÁNOS DR.
BÁTOR PÁL
BENDA LÁSZLÓ DR.
CHOLNOKY JENŐ DR.
ECKMANN JÁNOS
FARKAS BÉLA DR.
FEST ALADÁR DR.
FODOR FERENC DR.
GAÁL ISTVÁN DR.
HÉZSER AURÉL DR.
HORVÁTH DETRE DR.
KÉZ ANDOR DR.
KOCH FERENC DR.

KOLOSVÁRY GÁBOR DR.
MARTON BÉLA DR.
PÉCSI ALBERT DR.
PROCHASKA FERENC DR.
RÉTHLY ANTAL DR.
SOMOGYI JÓZSEF DR.
STANCZ EDE DR.
STEINER LAJOS DR.
STRÖMPL GÁBOR DR.
SZABÓ PÁL ZOLTÁN DR.
TAKÁCS JÓZSEF
GR. TELEKI PÁL DR.
TEMESI GYÓZÓ DR.
TERKÁN LAJOS DR.

Tartalomjegyzék:

I. Értekezések.

	Oldal
<i>Benda László dr.</i> : Morfológiai megfigyelések a Vashegy-csoportban 21,	108
<i>Cholnoky Jenő dr.</i> : A Magyar Földrajzi Társaság hivatásáról	1
<i>Eckmann János</i> : Keleteurópa és Nyugatázsia a legrégebb arab térképen	91
<i>Farkas Béla dr.</i> : A biogeographia helye és fogalma	106
<i>Fodor Ferenc dr.</i> : Magyarország felmérésén alapuló első térképe — Településföldrajzi kutatások	4 131
<i>Hézsér Aurél dr.</i> : A helynevek írása	41
<i>Kolosváry Gábor</i> : Adatok a Balaton elnádásodásához	138
<i>Marton Béla dr.</i> : A helynevek írása	40
<i>Somogyi József dr.</i> : A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő	10
<i>Szabó Pál Zoltán dr.</i> : Az állam és a kisebbségek	30
<i>Takács József</i> : Törökország földrajzi nevei az új latinbetűs írás szerint	142

II. Auszüge der ungarischen Abhandlungen. — Extraits des articles hongrois.

<i>Benda L. Dr.</i> : Morphologische Beobachtungen in der Vashegy-Gruppe	88
<i>Cholnoky J. v. Dr.</i> : Der Beruf der ungarischen geographischen Gesellschaft	67
<i>Eckmann J.</i> : Osteuropa und Westasien auf der ältesten arabischen Karte	129
<i>Fodor F. v. Dr.</i> : Siedlungsgeographische Forschungen	173
<i>Kolosváry G. v. Dr.</i> : Die Verschilfung des Balatonseeufers	173
<i>Somogyi J. v. Dr.</i> : Le port commercial et industriel de Budapest	85
<i>Takács J. v.</i> : Die neue lateinische Schreibart der türkischen geographischen Namen	175

III. Apró közlemények.

<i>Bányai János</i> : A bukovinai porbüllásról	109
— A Székelyföld rendszeres tudományos feltárása	43
<i>Kéz Andor dr.</i> : A Sarda-csatorna	148
— A Szahara-vasút	148
— A Tacna—Arica-kérdés megoldása	147

IV.

	Oldal
— Az 1928-as antillai ciklon	44
— Belső-Afrika újabb forgalmi berendezkedéséhez	148
— Bouvet-sziget anektálása	148
— Graham-földje sziget	45
— Grönland területe	148
— Kivándorló és bevándorló területek	148
— Új barlangkutató intézet	44
Koch Ferenc dr.: A La-Manche alatti alagút terve	112
— Az indiai Sarda-csatorna	112
Réthly Antal dr.: A Gran Paradiso jégárjának tanulmányozása	146
— Szlovákia népszámlálásának eredményei	112
Somogyi József dr.: A Hudson-öböl vasút	111
— Svájc elektromos áramkivitele	110
— Új transzpiréneusi vasútvonal	110
Szabó Pál Zoltán dr.: Adatok a pécsvidéki szénbányászat fejlődéséhez	145
— Elektromosáram és vizierő	146

IV. Személyi hírek.

Wagner Hermann †, írta Koch Ferenc dr.	42
--	----

V. Irodalom.

Bowman, Isaiah: The New World (Gr. Teleki P. dr.)	48
Chisholm: Handbook of commercial Geographie (Hézsér A. dr.)	116
Cholnoky Jenő dr.: A napsugár diadala (Hézsér A. dr.)	152
Dami, Aldo: La Hongrie de demain (Pécsi A. dr.)	155
Daniel, H., A.: Neues Geographisches Handbuch (Koch F. dr.)	116
Dobrizhoffer P. S. J.: Auf verlorenem Posten bei den Abiponen (Procheska F. dr.)	156
Földművelésügyi minisztérium: A világ mezőgazdasági termelése az 1928. évben (Pécsi A. dr.)	152
Georgii, Walter, Prof. Dr.: Wettervorhersage, die Fortschritte der Synoptischen Meteorologie (Aujeszký L. dr.)	113
Graff K. Dr.: Grundrisse der Astrophysik (Terkán L. dr.)	151
Haltenberger, M. dr.: Geografica Hungarica I. 1929. (Réthly A. dr.)	157
Haushoffer — Obst — Lautensach — Maull: Bausteine zur Geopolitik (Gr. Teleki P. dr.)	46
Hennig R.: Geopolitik, die Lehre vom Staat als Lebewesen (Gr. Teleki P. dr.)	46
Hrvatski Geografski Glasnik: I. 1929. (Réthly A. dr.)	157
Humphreys W. J.: Physics of the Air. (Steiner L. dr.)	150
Jaeger Fritz: Afrika (Koch F. dr.)	118
Kauffmann Henning: Rhythmische Phaenomene der Erdoberfläche (Strömpl G. dr.)	116
Kozlov, P. K.: Szevernája Mongolia (Stancz E. dr.)	118
Leitmeter Hans: Die Österreichischen Alpen (Strömpl G. dr.)	117
Livingstone, D.: Die Erschliessung des dunkeln Erdteils (Réthly A. dr.)	155
Magyar Statisztikai Szemle	51

<i>Noszky Jenő dr.</i> : A magyar középhegység Schlier-rétegei (<i>Gadl J. dr.</i>)	47
<i>Öhlquist, Johannes</i> : Finnland (<i>Koch F. dr.</i>)	117
<i>Passarge, Siegfried</i> : Beschreibende Landschaftskunde (<i>Strömpl G. dr.</i>)	115
— Morphologie der Erdoberfläche (<i>Strömpl G. dr.</i>)	115
<i>Reinhardt, Rudolf Dr.</i> : Weltwirtschaftliche und politische Erdkunde (<i>Marton B. dr.</i>)	154
<i>Somalia</i> , Monografie delle Regioni Governo della — (<i>Fest A. dr.</i>)	119
<i>Térképészeti Intézet</i> , M. kir. — új térképei (<i>Kéz A. dr.</i>)	150
<i>Westermanns Weltatlas</i> , 31. kiadás (<i>Temesi Gy. dr.</i>)	113

VI. Társasági ügyek.

Választmányi ülések:

1929 januárius 31	52
— március 7	52
— április 11	52
— „ 25	52
— május 16	53
— október 10	159
— november 28	160

LVII. közgyűlés 1929 május 2.

<i>Pécsi Albert dr.</i> : Főtitkári jelentés	54
<i>Kéz Andor dr.</i> : Titkári jelentés	56
<i>Dubowitz István</i> : Könyvtárnoki jelentés	58
<i>Marczell György</i> : Pénztárnoki jelentés	60
A könyvtár 1928 évi gyarapodásának jegyzéke	126, 165
Tagfelvétel	52, 158

Szakülések:

1929 október 24. <i>Pécsi Albert dr.</i> : A Föld termőterületeinek ábrázolása	160
1929. október 24. <i>Cholnoky Jenő dr.</i> : A Dunazug hegységről	161
1929. november 7. <i>Fodor Ferenc dr.</i> : Egy palócközség életrajza	161
1929. „ 14. <i>Baktay Ervin</i> : Az indusok életmódja	161
1929. december 5. <i>Glaser Lajos</i> : Magyarország történeti földrajza a tatárjárás előtt	162
1929. december 12. <i>Strömpl Gábor dr.</i> : A Mecsek karsztja	162

Estélyek:

1929. október 14. <i>Sir Stein Aurél</i> : Nagy Sándor hadjárata India északnyugati határvidékén	160
1929. november 18. <i>Soltész Elek dr.</i> : Bolyongásaim Norvégiában	160
1929. december 9. <i>Baktay Ervin</i> : Körösi Csoma Sándor nyomdokain	160

A Didaktikai Szakosztály ülései:

1928. február 16. <i>Albrecht István</i> : Az elemi iskolák földrajzi tananyaga	62
1928. március 8. <i>Bodnár Lajos</i> : A földrajz kapcsolata a segédtudományokkal	63
1928. április 19. <i>Karl János</i> : A földrajztanárképzés	63

VI.

	Oldal
1928. április 29. <i>Réthly Antal dr.</i> : A meteorológiai intézet bemutatása	63
1928. november 17. <i>Vargha György dr.</i> : Roald Amundsen	65
1928. „ 17. <i>Csongor Aranka</i> : Földrajztanítás a polgári iskolában	65
1928. november 17. <i>Horváth Károly dr.</i> : A képek szerepe a földrajztanításban	65
1928. december 20. <i>Temesi Győző dr.</i> : Egy geográfus cserkészélményei Amerikában	65
1929. január 10. <i>Gombos Albin</i> : Rendszeres iskolai kirándulások	65
1929. „ 10. <i>Temesi Győző dr.</i> : Amerikában szerzett földrajzpedagógiai tapasztalataim	66
1929. január 17. <i>Karl János dr.</i> : Dán és holland tájakon	122
1929. február 14. <i>Karl János dr.</i> : A középiskolai földrajzi gyakorlatok	122
1929. április 11. <i>Balogh Béla dr.</i> : A földrajzi koncentráció	124

Nyiregyházi vándorgyűlés:

1929. május 6. <i>Kis Lajos dr.</i> : Nyiregyháza múltja	63
— <i>Vargha György dr.</i> : A földrajz az állampolgári nevelésben	63
— <i>Karl János dr.</i> : A tájak harmóniája	63
— <i>Szohor Pál dr.</i> : A Nyírség és kulturális fejlődése	63
— <i>Németh József</i> : A földrajz a nemzeti gondolat szolgálatában	63
— <i>Tellér Gyula</i> : A földrajz tanítása a háború után	64
— <i>Scharbert Ármán dr.</i> : A Nyírség helyzete Trianon és a Rothermere-vonal estén	64
— <i>Horváth Károly dr.</i> : A Balaton télen és nyáron	64

Kecskeméti vándorgyűlés:

1929. március 17. <i>Szabó Kálmán dr.</i> : Kecskemét őskora	123
— <i>Kogutovics Károly dr.</i> : Pedagógiai tapasztalatok az egyetemen	123
— <i>Kiss Márton dr.</i> : Kecskemét település- és gazdaságföldrajza	123
— <i>Kiss József</i> : Hogyan tanítom a tanyai iskolában a földrajzt?	123
— <i>Ilézsér Aurél dr.</i> : Hogyan tanítsuk a városok földrajzát?	123
— <i>Hatvani Pál</i> : Az elszakított részek tanítása az elemi iskolában	124
— <i>Kistolófi Antal</i> : Az összehasonlító módszer alkalmazása a földrajztanításban	124
— <i>Kerékgyártó Árpád dr.</i> : Ibsen földjén	124

Váci vándorgyűlés:

1929. április 21. <i>Vargha György dr.</i> : A tanuló önmunkássága a földrajzoktatásban	125
— <i>Tragor Ignác dr.</i> : Vác települése	125
— <i>Nagy Péter</i> : A siketnémák földrajztanítása	126

Köszegi vándorgyűlés:

1929. május 26. <i>Miske Kálmán br.</i> : Köszeg vidékének praehistoricum	164
— <i>Horváth Detre dr.</i> : Köszeg településtörténete	164

VII.

	Oldal
— <i>Karl János dr.</i> : Az állampolgári nevelés és földrajz	164
— <i>Taucher Gusztáv</i> : Kőszeg ipara és kereskedelme a Trianon előtt és után	164
— <i>Told Dezső</i> : Kőszeg környékének tájleírása	165
— <i>Bodnár Lajos</i> : Szibériai élmények	165

VII. Ábrák, térképek.

1. Magyaróvár és környéke (1782.)	6
2. Krassó-Szörényi hegyvidéki részlet (782.)	6
3. A budapesti kikötő alaprajza	14
4. Budapest és Bécs hajózási áruforgalmának összehasonlítása .	17
5. A Vashegy-csoport vázlatos geológiai térképe	23
6. A Vashegy gerincei Óvár határából	27
7. Lithoklázisok mentén képződött oszlop a zö'dpalában	28
8. Az Erdődy-hegy szerpenterincei Pösöny mellől	29
9. A Királyhegy dolomitjának formája	30
10. Kelet-Európa és Nyugat-Ázsia térképe Kr. u. 820. körül . .	95
11—14. A Kenese—Aliga-i öböl elnadasodása . . 138, 140, 141.	142
15. Törökország térképe a földrajzi nevek új írásmódja szerint .	143



A magyar Földrajzi Társaság hivatásáról.

Irta : dr. Cholnoky Jenő.*

Társaságunk megalapításának idejében a tudományos felfedező utazások virágkorukat élték. A mult század utolsó negyedében az európai nagy nemzetek vetélkedve kutatták a Föld akkor még ismeretlen területeit. Különösen Afrikában folyt a heroikus munka s Európa népeinek érdeklődését talán semmi sem kötötte le annyira, mint ezek a meglepő fölfedezések. Társaságunk alapításának egyik célja is volt, hogy a felfedezések eredményeit itthon ismertesse és lehetőleg módot keressen arra, hogy a magyar nemzet fiai is részt vehessenek a művelt népeknek ebben a nagy munkájában. A Földrajzi Közlemények első kötetének első cikke Vámbéry Armin első elnökünk beszámolója és megnyitó beszéde. Ebben a rendkívül szép és tanulságos megnyitóban határozottan rámutat arra, hogy a mi Társaságunknak keltős célja van.

Vámbéry megnyitójának elején szépen és elég részletesen mondja el, hogy milyen nagy a lelkesedés a földrajzi fölfedezések és általában a földrajz iránt az egész világon. Szépen ismerteti, hogy mennyire haladt előre a Föld fölfedezése. Körülhordozza hallgatóit a sarkvidéken, Afrikában és Ázsiában s aztán így szól :

„És ha most szemügyre vesszük a sokoldalú munkásságot, e fáradhatatlan törekvést, melynek célja a földirati tudomány gazdagítása, végre amaz élénk érdeklődést, mellyel a Föld alapos megismerése iránt az egész művelt Európa viseltetik : akkor valjon kérdésbe szabad-e állítanunk, hogy mi magyarok még tovább is érintetlenek maradjunk-e a földrajzért való lelkesedés ezen tüzétől, hogy valjon ölbetett kezekkel nézzük-e továbbra is az ápolást és buzgóságot, melyet nyugati szomszédaink e tudomány körül kifejtének ? Nem ! Ezt nem akarjuk, nem is akarhatjuk többé !” — Kifejti ezután Vámbéry, hogy Társaságunk főcélja a földrajz tudományának haladását ismertetni s lehetőleg támogatni minden olyan törekvést, amely a Föld fölfedezésében és tudományos kutatásában a magyar tudósoknak is részt akar juttatni. Ez tehát az akkori idők szellemének megfelelő főcél. A második cél hazánk részletes, tu-

* Elnöki megnyitó a Magyar Földrajzi Társaság 1929. május 2-án tartott LVII. rendes közgyűlésén.

dományos tanulmányozása és leírása, mert ebben is messze elmaradtunk a nyugati nemzetek mögött.

A Földrajzi Közlemények ötven évfolyama élénken megvilágítja azt, hogy Társaságunk sohasem tévesztette szem elől első és legfőbb célját, sőt ötven év alatt szép magyar eredményekre is tudott hivatkozni. Hazánk tudományos tanulmányozásának feladatát különösen a Társaság Balaton-Bizottságának világhírű működésével teljesítette s az Alföldi Bizottság működésével folytatja tovább.

De sohasem szabad elfelejtkeznünk arról, hogy ha az igazán művelt nemzetek közé akarunk tartozni, akkor nem elég csak az ország határain belül maradnunk, hanem részt kell vennünk a Föld felfedezésének és tudományos megismerésének kolosszális feladatában is! — Sokszor megfedkezünk erről. A Földrajzi Közleményekben sokszor tulságos nagy helyet foglalnak el a tudomány-elméleti és a didaktikai kérdések, holott ezek valójában nem is földrajzi problémák. Néha egészen háttérbe szorították Társaságunk igazi céljait, azért nem győzőm eléggé hangsúlyozni, hogy az ilyesminél sokkal nagyobb hivatásunk van s erre megvan a tradíciónk, a jogi alapunk is, mert Magyarország a fölfedezések történetében fényes szerepet játszott, bár a magyarok hazája földrajzi fekvésénél és szenvedéstele történeténél fogva nem volt olyan helyzetben, amely a fölfedezésekben való részvételre mintegy ráutalta volna. A magyar nép zöme a zárt, magyar medencét lakja s nem terjedt le sohasem a tengerig, legfeljebb politikai hatalmát terjesztette ki az Adriáig, nagyon rövid időre a Fekete tengerig. Így tehát a magyar nem volt tengerész nép, nem járta a nagy világot s otthon élő természetét legjobban kifejezi az a szálló igé, hogy „extra Hungariam non est vita!” A Magyar Királyságnak sohasem volt gyarmata, sohasem volt kifejlődött tengeri kereskedelme, az országból kiinduló, messzejáró kereskedelmi forgalmat is rendszeren idegen, kereskedő szellemű népek bonyolították le. Ez nem a magyarság speciális, gyöngye oldala, úgy volt az az egész világtörténelem folyamán, hogy a kereskedelmet rendszeren idegen, bizonyos kozmopolita hajlandóságú népek tartották a kezükben, mint a föníciaiak, görögök, izmaeliták, örmények, zsidók stb. Sőt még Nagy-Britannia kereskedelmét is egész Erzsébet királynő koráig úgy szólván, teljesen a német Hansa tartotta kezében.

A török hódoltság, majd az osztrák elnyomatás semmiképpen sem kedvezett a magyarság világforgalmi bekapcsolódásának. Egész a legújabb időkig is mindig Bécs járszalagján járt a magyar kereskedelem s csak a 20. században kezdett ez alól felszabadulni.

Viszont éppen a sok elnyomatás, üldöztetés és szenvedés kényszerített sok magyart arra, hogy hazáját elhagyva,

messze külső országokban keressen megélhetést vagy vígasztalást.

A magyar felfedező utazókat kezdettől fogva legjobban érdekelte Ázsia, mert hisz eredetünk, rokonságunk kérdései, meg különösen azoknak az okoknak megismerése, amelyek bennünket kivándorlásra kényszerítettek, igen nevezetes, általános érdekű tudományos problémák s megoldásukra mindenestre nemzetünk a leghivatottabb.

Julianus baráttól kezdve, Zalánkeményi Kakas István, Kőrösi Csoma Sándor, Jerney János, Reguly Antal, Vámbéry Ármin, Ujfalvi Károly Jenő, Széchenyi Béla gróf, Lóczy Lajos, Zichy Jenő gróf és társai: Jankó János, Pósta Béla, Pápay József, Csíky Ernő, azután Déchy Mór és társai: Lojka Hugó, Hollós Lajos, Schafarzik Ferenc, Papp Károly és Laczkó Dezső, továbbá Cholnoky Jenő, Prinz Gyula, Almási György, Posewitz Tivadar és ifj. Lóczy Lajos mind Ázsiát vagy Keletet választották s tanulmányaik rendszeren a magyarok eredetével álltak összefüggésben.

De voltak utazóink, még pedig igen nagy érdemű felfedezőink más világrészekben is. Benyovszky Móric, Magyar László, Teleki Samu, Eder X. Ferenc, Xantus János, Hell Miksa, Sajnovics János, Torday Emil, Nopcsa Ferenc, és „last but not least” Sir Aurel Stein neve fényes betűkkel van feljegyezve a felfedezések történeteiben! Csak a magyar mindig előkelő gondolkozású, szinte arrogans volt minden reklámmal szemben, azért sokkal kevésbé ismerik érdemeinket külföldön, mint ahogy azt a magyar nemzet megérdemelné.

Amit itt elmondtam, az a néhány milliónyi Magyarországon rejlő hatalmas kulturális képességekről tesz tanúbizonyságot. Nem beszéltem azokról az érdemekről, amelyeket Hazánk tudományos tanulmányozói szereztek s nem beszéltem azokról az érdemekről sem, amelyeket a magyar nemzet fiai a földrajz elméleti fejlődésének előmozdításában szereztek. Sajnos, ezen az utóbbi téren vagyunk a legszegényebbek, mert tudományunkat elméleti részében előbbre vinni csak világlátott, komoly kutató murkával elfoglalt tudós lesz képes. Ilyen pedig kevés van közöttünk.

Társaságunknak határozottan kötelessége a világháború és a forradalmak befejeződése után ismét felvenni a fonalat s bele kell kapcsolódnia a művelt népek munkásságába! Csak így biztosíthatjuk azt az előkelő helyet, amelyet egy Kőrösi Csoma Sándor, egy Vámbéry, Lóczy, Teleki stb. fényes nevű felfedezőink vívtak ki számunkra a földrajz történetében. Nekünk megvannak e saját problémáink a nagyvilágban is, hogy csak a magyarok eredetére, a magyarság nyugatra való vándorlásának okaira, azután meg hazánk specifikus földrajzi problémáira utaljak.

Népszerű folyóiratunk megindításával úgy látszik, sikerülni fog az ismertetés feladatát a tudományos tanulmányok feladatától jól elkülöníteni. A didaktikai szakosztály kitűnő tevékenysége az oktatás problémáját is jól elkülönítette. Most még a Gazdasági Szakosztály föllendítése volna hátra s ezen a téren éppen gazdaság-földrajzot tanító, kitűnő tudósainkhoz fordulok, hogy ennek a problémakörnek felvirágoztatásán működjenek minden erővel közre. Ha még sikerül a Balaton-Bizottság hátralevő feladatait megoldani s ha sikerül az Alföldi Bizottságnak a kellő anyagi eszközöket megszerezni, akkor Társaságunk minden tekintetben megteszi kötelességét s nyugodtan mondhatjuk, hogy megtettük kötelességünket.

Magyarország felmérésen alapuló első térképe.

Irta: Dr. Fodor Ferenc.

A bécsi levéltárak magyar térképei után való kutatásoknak — *Eperjessy Kálmán* tollából — most ismertük meg rendkívül becses eredményeit. A József-korabeli felvételek alapján készült Magyarország első teljes térképéről is *Eperjessy* közöl adatokat. (Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban.) Füzetének 22. lapján a következőket közli ezen térképről: „A Magyarországról készült eredeti felvételek alapján csak egy kisebb méretű térkép készült, az is kéziratban van. *Neu ezredes* tervezte *II. József* rendeletére: *Geografische Charte des Königreichs Hungarn, aufgenommen unter der Direktion des Oberst von Neu in den Jahren 1782—84. Léptéke 1 : 192.000; összesen 43 kézirati lapból áll, az országot az új kerületi beosztás szerint tünteti fel. Az egyes kerületekről egy kisebbített másolatot küldtek az egyes megyefőnököknek a helynevek ellenőrzése és kiigazítása céljából*”.

A véletlenek szerencsés összetalálkozása következtében ennek a térképnek mását, illetve nem is mását, hanem egy talán tökéletesebb, szintén kéziratban kiadását találtuk meg a tél folyamán a magyar *Országos Levéltár* egy poros sarkában. *Teleki Pál* gróf ural hallgatóinkat vittük a Levéltárba és különböző munkáikhoz kerestünk számukra kiadatlan kéziratok térképeket, amikor egészen véletlenül kezünkbe került egy hatalmas bőrtekercs, amelynek tartalmát megtekintve nagy álmélkodással szemléltük a belőle kikerült, hazánkat teljes terjedelmében ábrázoló, szinte tökéletes kivitelű, gyönyörű és ép állapotban lévő kéziratban készült térképet.

A térképet részletes vizsgálat alá véve, nyugodtan megállapíthatjuk, hogy *hazánk felmérésen alapuló legelső teljes térképét találtuk meg hazai földön.* A térkép az Eperjessy által leírt bécsi térkép testvérének tekinthető, de gondolom, hogy amannál talán még tartalmasabb és részben változott példány. Térképünk címe a következő: „*Geographische Charte des Königreichs Ungarn. Aufgenommen unter der Direction des Hr. Oberst v. Neu in den Jahren 1782—83—84*“.

A szerencsés véletlen folytán megtalált térkép egész Magyarországot ábrázolja, illetve Dalmácia kivételével a *Magyar Szent Korona összes országait* Erdellyel, Horvátországgal, Fiumével, valamint az egykori katonai határörvidékekkel együtt. Tehát már *közjogi szempontból is rendkívül érdekes tartalmú.* Összesen 22 lapból áll, tehát kétszeres nagyságu lapokra oszlik, mint a bécsi hasonló térkép. Mértéke 1 : 190.000, de több irányban inkább 1 : 192.000-re tehető. Pontosabb vizsgálatok arról győznek meg, hogy egyes irányokban *torzítja* a hossz-mértéket. Mértéke nincsen reá feljegyezve.

Térképünk tartalma páratlanul gazdag és szinte meglepő. *Olyan értékes adatai vannak, hogy föltétlenül megérdemelné a facsimilében való kiadását.* Hiszen összes következő térképeinknek alapja ez a térkép, bár nyilvánosságra alig kerülhetett. Valószínűnek tartom, hogy amint egy példány a bécsi gubernium számára készült a József-császár-féle felvételek alapján, épen úgy a magyar helytartóság számára is külön készítettek egy példányt. A magyar példány azonban az Eperjessy-féle leírás alapján összehasonlítva a bécsivel, lényegesen különbözik attól és igen becses, a bécsin nem ábrázolt anyagot is tartalmaz.

Mielőtt térképünk rövid leírását adnám, még egy József-korabeli térkép kiadásáról kell megemlékezmem. Ez a kiadás a *Magyar Mezőgazdasági Múzeum* gyűjteményében található. Mivel szintén az eredeti József-korabeli felvételek alapján készült, erről is meg kell emlékeznünk.

Ennek a címe a következő: „*A Duna és mellékfolyói 1785-ben.* Mérték 1 : 19200. Fénykép másolat az Ő Fensége cs. és kir. családi könyv- és térképtárában őrzött „*Kleine Charté des Königreichs Ungarn. Reduciert im Viertelmass unter der Direction des Oberst von Neu im Jahre 1785. Masstab 1 : 115.200, in 44 Blättern Handzeichnung*“ című eredeti térképről. A fénykép másolati térképlapokon csupán a folyók, vízfolyások, vízborított területek, mocsarak, rétek, erdők szőlők, kertek és községi belterületek színezettek. Kidolgozta Pokorny Tódor mérnök. Budapest, 1896“.

Ez a fényképmásolat semmiesetre sem készülhetett a most megtalált budapesti példányról. Illetve a budapesti példány akkor, amikor a másolat készült, már nem lehetett Bécsben. Ennek ellentmond címe is, tartalma is. Tartalma ma már csaknem



1. ábra. Magyaróvár és környéke.

teljesen elenyészett, mert a rossz fénykép csaknem teljesen el-
tűnt, csupán a vízfestékekkel utána rajzolt vízterületek, a pirossal
utána rajzolt községek és a mezőgazdasági kulturák, meg er-
dők halványan színezett és ma már egyforma színűvé halvá-
nyult területeit lehet rajta leolvasni. Az utak és más egyéb
elemeknek nyomai is alig vannak meg. A mi térképünkkel
azonban ennek a fényképes kiadásnak tartalma sem azonos,
bár a vízrajzban lényegesen hasonló, hiszen egyazon alapfel-
vételről készültek. De ez a kiadás nem lehet azonos az Eper-
jessy által leírt bécsi példánnyal sem, mert bár nem volt alkal-
mam tartalmukat összehasonlítani, már címükben sem egyez-
nek. Nem is tartalmazza a teljes országot, a Bánság sincsen
már rajta. Valószínű tehát hogy egy harmadik eredeti példányról
készült ez a fotografikus másolat, ami szintén Bécsben van.

Ezek után áttekinthetjük a mi példányunkat. Amint már
mondottam, tartalmilag rendkívül gazdag. Főleg gazdasági szem-
pontból megbecsülhetetlen anyag van rajta, az ország akkori
csaknem összes gazdasági értékei. Pompás ezenkívül vízrajza
is. Ezen kívül a településeket is erősen osztályozza. Különböző
és az Eperjessy által ismertetett példánnyal nagyobbára meg-
egyező jelzésekkel adja az erődítményeket, fallal kerített váro-
sokat, fal nélküli városokat, mezővárosokat, kastélyokat, mező-
városokat kastéllyal, falvakat templom nélkül, falvakat kat.
templommal, falvakat g. egyesült templommal, falvakat g. nem
egyesült templommal, falvakat kastéllyal. Más települési ele-
mek még rajta a következők: hosszú falu, major, tanya, szállás,
szétszórt házcsoportok, kolostorok, magános templomok, korcs-
mák, posta állomások, meleg fürdők, falvak evang. templommal,
falvak ref. templommal, falvak zsinagógákkal. A térkép gazda-
sági elemei a következők: savanyúvíz források, vámhivatalok,
papirosmalmok, ványolómalmok, puskapormalmok, fűrészmal-
mok, zuzómalmok, dohánymalmok, lómalmok, kincstári hiva-
talok, méhészetek, vízafogók, méntelepek, tehenészetek, már-
ványbányák, kőbányák, mészbányák, tűgyárak, dohánygyárak,
posztógyárak, rézhámorok, vashámorok, timsófőzők, sófőzők,
vadászházak, üveghuták, arany-, ezüst-, réz-, vas-, ólom-, timsó-
és kén-bányák, kénsavfőzők, aranymosók, szurokfőzők, réz-
gyárak.

Feltűnteti a térkép a közigazgatási beosztásokat is, még
pedig az országhatárokat, kerületi határokat, megyei határokat.
Ezekon kívül jelzi a püspöki és apátsági székhelyeket, egykori
falvak helyét, csatahelyeket. Közlekedési berendezéseket is na-
gyon bőségesen rajzoltak rá, így az országutakat, postautakat,
mezeiutakat, átkelőhelyeket.

Legérdekesebb azonban az, hogy a síkságokon egyenkint
feltűnteti a kutakat is, amit egyetlen más hasonló térképen sem
találunk meg.



2. ábra. Krassó-Szörényi hegyvidéki részlet.

Hegyábrázolása az északnyugati megvilágítás elvén alapszik, tehát szinte meglepően természetes ebben az időben. Domboru formákat emel ki, nagyon finom és tökéletes rajzzal. A hegységek neveiből nem sokat jegyez fel.

Vizrajza csodálatosan gazdag. Nemcsak az összes vízfolyásokat rajzolták reá, hanem az összes mocsaras, vizenyős helyeket is. *Vizrajza alapján sok régi vízjárta területünket lehet rekonstruálni.* A vízrajzhoz kék szint használ. A folyók neveit is mindenütt feljegyzi. Még a talajviszonyokra is volt gondjuk Neu ezredeseknek. Megkülönböztetik a térképen a homokot, s barnával színezik. Másféle barnát használnak a szőlők feltüntetésére. Pontosan felrajzolták rajta az erdőket is. Ez is *megbecsülhetetlen az Alföld egykori képe rekonstruálásához.* Még az erdővágásokat is megjelölik rajta.

Ennyit a térkép tartalmáról. Valóban *megbecsülhetetlen anyagot jelent a magyar földrajzi kutatások számára.* Nagy méretei még értékesebbé teszik. Amint jeleztem, a kisebbítés mértékét nem jegyezték fel reá, mértékére csak a következő feljegyzés található rajta: „Masstab von 4 deutsche Meile oder 8 Stunden, die Meile zu 4000 Klaftern, oder 10.000 Schrott gerechnet.

A térkép nagy jelentőségét nem kell tovább méltatnom. Különös szerencse, hogy *hazánk ezen első felmérésén alapuló, nagy méretű térképe birtokunkban, s nem a bécsi levéltárakban van.* Amint látjuk, jóval gazdagabb tartalmú a Bécsben őrzött testvérképénél, s teljesebb és gazdagabb annál a bécsi térképénél is, amelyről a Mezőgazdasági Muzeum gyűjteményében lévő fénykép-másolati példány készült.

Az ismertetett térkép megérdemelné másolatos kiadását. Mutatóba két részletet közlök belőle; egyet Magyaróvár környékéről, ami összevethető az Eperjessy által közölt felvételi lapok hasonló részletével (Eperjessy i. m. XI. tábla), s egy hegyvidéki részletet a Krassó-Szörényi-havasokról. Az első lap összevetve az eredeti felvételi lapokkal, elárulja, hogy nem *kizárólag azok anyagának alapján készült a mi példányunk,* mert pl. a kutakat még a felvételi lapok sem adják, míg a mi példányunk közötti lapján is számos kutat látunk.

Ezen becses térképünk véletlen megtalálása egyuttal figyelmeztetés arra is, hogy *a magyar levéltárak ismeretlen anyagában még nagyon sok becses térkép rejtőzhet,* amelyeknek feldolgozása és ismertetése szintén megoldásra vár még.



A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő.

Írta : Somogyi József dr.

Budapest hosszú idő óta a *Duna* egyik legfontosabb átkelő és kikötő helye. Az egész 2855 km. hosszú folyam mentén alig találunk még egy, közlekedésföldrajzilag ilyen kedvező fekvésű pontot. A *Közép-Duna* medencéjének természetes központjában fekszik, ott, ahol a folyam 90^o-kal délre kanyarodik és folyásának addigi nyugat-keleti iránya észak-délivé lesz.*) A *Szentendrei-sziget* és a *Csepel-sziget* között a *Duna* medre 290 m.-re szorul össze, mindenütt szilárd, kikötésre alkalmas partok között. A *Duna* e szakaszán ez az egyedül alkalmas hely átkelésre, mert ide vezet minden út úgy az *Alföldről*, mint a *Dunántúlról*. Emellett településre is kiválóan alkalmas ez a hely: jobbpartja soha be nem fagyó melegforrásokban bővelkedik, felhasználatlan vizük malmok hajtására is alkalmas; balpartján pedig kutakat találunk. Az átkelőhely szomszédságában erdőségek terülnek el és kitűnő épületkövet lelhetünk.

Nem is csoda, hogy a *pesti rév* ősidők óta jelentős átjáró. Már a rómaiak korában nevezetes volt a sóval és borostyánkővel való kereskedelemben. Mint az északi szűk *Dunavölgy* és a déli mocsaras vidék közti pontnak nagy halászati jelentősége is volt, azért itt építették meg az *aquincumi castrumot*. A középkor folyamán a *pesti rév* ismét fontossá válik, rajta keresztül haladtak azok a keresztes hadak, amelyek szárazföldi úton indultak *Konstantinápoly* és onnan *Palesztina* felé. Midőn azután *Velence* jelentőségben túlszárnyalta *Konstantinápolyt*, a dunai kikötők és így városunk is, hanyatlásnak indultak, sőt a másfélszázados török uralom alatt minden jelentőségüket elvesztették. Csakis a törököknek a *Duna-medencéből* való kiűzetése után, a 18. században élénkült meg ismét a hajózás a folyamon: a *pesti rév* ekkor ismét jelentőssé válik és a nemzetközi forgalomban is fontos szerepet tölt be; itt találkozik a *délnémet* és *osztrák* kereskedő városokból a *Balkán-félszigetre* vezető víziút a *Lengyelország* és *Olaszország* közötti forgalmat lebonyolító szárazföldi utakkal, amelyek részint *Bártfán* és *Kassán*, részint pedig a *Vereckei-hágón* és *Egeren* át vezettek ide.

*) A folyók irányváltozásának helyén mindenütt fontos települések keletkeznek. Így *Regensburg* a bajor *Duna* legészakibb kanyarulatánál fekszik. *Linz* a *felsőausztriai* kanyarulatnál. *Wien* az *alsóausztriai* kanyarulatnál; hasonlóképp fekszik *Pozsony* az *érseksévi Dunaág* északi, *Győr* a *mosoni Dunaág* déli kanyarulatánál.

Történeti visszapillantás.

A pesti rév jelentőségének emelkedésével érezhetőkké váltak a dunai hajózás fejlődését gátló akadályok. A Duna medre a mai Lánchidnál 380 m. széles és 4,5 m. mély volt, lefelé a Gellérthegynél 298 m. széles és 6,5 m. mély volt, azon alul pedig egyszerre 1045 m. szélesre terjedt ki és mélysége 2,5 m.-re csökkent. Ennek következtében a Gellérthegytől a Csepel-szigetig terjedő szakaszon igen erős volt a zátonyképződés, ami főleg jégzajlás idején volt káros, mert a jég állandóan fennakadt a Csepel-sziget csúcsán fekvő Kopasz-zátonyon és nagy árvízveszedelemnek tette ki a fővárost. 1732-1838 között 13-szor lepte el az árvíz Budapestet. Az 1799. árvíz után két védőgátat emeltek (a mai Lehel utca, Aréna-út, valamint a gr. Haller utca tájékán) de ez nem sokat használt. Az 1838. árvíz 70 millió forint kárt okozott. Ez elemi csapás hatása alatt gr. Andrássy György, Gömör-vármegye főispánja installációs költségeit ajánlotta fel az árvízveszedelem okának felkutatására. Ekkor derült ki, hogy az árvizek oka a Budapest alatti mederrész szabályozatlan volta. Pietro Paleocapa olasz mérnök, aki József nádor meghívására a Tiszaszabályozás tervének felülvizsgálására Magyarországra jött, már akkor hangsúlyozta, hogy a meder végleges szabályozásánál az illetékesek a legnagyobb figyelemmel legyenek a város előre látható nagy fejlődésére s a parti forgalom és a kereskedelem igényeinek kielégítésére. De a munkálatok anyagi eszközök híján akkor nem indulhattak meg. Az egyedüli eredményes lépést az 1828-ban megalakult Dunagőzhajózási R.-T. tette, amidőn megépítette a Lánchid pesti hídfőjénél (a mai Béla utca és a gr. Tisza István utca között) 300 m. hosszú rakpartját (később fokozatosan meghosszabbították), mert kikötőre és raktárakra volt szüksége.

Az 1867. kiegyezés után a kormány első teendői közé vette fel a pesti Duna-szakasz szabályozását, amit az 1870. évi X. t.-c. rendelt el és 1871—75 között hajtottak végre. A Margitsziget fölött a medret 680 m.-ről 490-re szűkítették, a szigetet közrefogó 418 m. széles budai és 361 m. széles pesti ágat 236 m.-re, a Gellérthegy alatti medret pedig 380 m.-re szűkítették. A Csepel-szigetet alkotó soroksári Dunaágot elzárták, hogy az egész víztömeg a szélesebb budafoki Dunaágba szoruljon, ezt mélyebbre képezze ki és erősebb sodrával hamarabb megbontsa a jégtorlódásokat. E munkálatokkal egyidejűleg a pesti oldalon 3481 m., a budai oldalon pedig 2953 m. hosszúságban rakodópartokat is építettek, s ezeket 1910-ig a pesti parton 7172 m-, a budain pedig 4189 m.-re hosszabbították meg, úgyhogy ma Budapestnek összesen 11,361 m. hosszú rakodópartja van. E partok javarésze lépcsős, csak a dunaparti teherpályaudvar környékén meredekfalú és alkalmas

áruk ki- és átrakására. Eltekintve eme, valamint a *Dunagőzhajózási R.-T.* tulajdonában levő rakparttól, a többinek még a legszükségesebb felszerelése sincsen meg. A több mint 11 km. hosszúságú rakodópartból csak 2 km. van ellátva vasúti vágánnyal; a *közraktárak* és a *dunaparti teherpályaudvar* partvonala. Ezek azonban oly szűken épültek meg, hogy modern daruknak létesítése és velük kapcsolatban a közraktárak felszerelése és kiépítése lehetetlen. A helyzet még tarthatatlannabbá vált a 4 közraktár megépültével. A 80-as évek elején, amikor a közraktárak megépültek, Közép- és Kelet-Európában az emberi erő olcsóbb volt a gépi erőnél, ezért gépi berendezéseket csak a gabona beraktározására találunk, minden más árut kézi erővel raktároztak. E helyzetet csak súlyosbította az, hogy a *dunaparti teherpályaudvar* a MÁV világháború előtti tarifapolitikájának megfelelően már eleve úgy épült meg, hogy nem szolgálhatta a vasút és a vízi út közötti átrakodási forgalmat.

Mindezeknél fogva a forgalom a *budapesti* rakodópartokon nem oszlik meg egyenletesen. A teherhajók csak a balparton tudnak kikötni, a jobbpartot csak személyszállító hajók és a veszteglő hajók használják: ez utóbbiak gyakran csak 2—3 másik hajón keresztül tudnak kirakodni, ami tetemes idő és anyagi veszteséggel jár. A kirakodás — eltekintve a *dunaparti teherpályaudvar* partvonalától — egész kezdetlegesen, kézi erővel történik. A helyzeten az sem változtatott sokat, hogy a világháború vége felé a hajóstársaságok itt-ott építettek néhány darut, mert ezek csak kezdetlegesek, az alkalmazhatóságuk sem olyan, mint a modern kikötőkben, mert az említett partszakaszokon kívül sehol vasúti vágány nem visz a parthoz és tárház nincs.

Ezek a körülmények megmagyarázzák, hogy *Budapest*, modern kikötői berendezések híján, miért nem tudta megőrizni a világháború előtt azt a vezetőszerepet, amire földrajzi fekvésénél fogva hivatva van. Nyilvánvalóvá lett, hogy modern kikötő nélkül a magyar főváros képtelen annak a nagy áruforgalomnak megfelelni, amely itt: *Európa* legnagyobb malomvárosában főként gabonaneműekben fejlődik ki.

Már 1896-ban merült fel a *budapesti kikötő* megépítésének gondolata. A terv az volt, hogy a soroksári *Dunaágot* ismét átadják a forgalomnak, mert ez a folyamtrész az elzárás folytán, holt ággá lett és annyira eliszaposodott, hogy komolyan veszélyeztette a környék egészségügyi viszonyait. A soroksári *Dunaág* mélyítését az 1904. XIV. t. c. rendelte el és 1910-ben kezdték meg. A háború miatt a munkálatok megakadtak és csak 1922-ben kezdték meg újra. E munkálatokkal kapcsolatban tervezték a kikötő megépítését is. Az első tervet 1905-ben *Gonda Béla* készítette: ez a *dunaparti teher pályaudvar-*

nak a *Csepel-sziget* csúcsára való kihelyezésén alapult. Pénzügyi szempontból azonban e tervet 1907-ben módosították *Hoszpótzky Alajos* tervezetével, amelyben a *főszerep* a *soroksári Dunaágnak* jutott. Az ennek alapján megkezdett építési munkálatokat azonban a világháború félbeszakította. A háború után a megváltozott politikai és gazdasági helyzet egyszerre előtérbe tolta a *Duna* jelentőségét, mert ez az egyedüli utvonalkunk, amelynek forgalmát a *környező kis-entente-országok* nem béníthatják meg. Ezért halaszthatatlanná vált a kikötő megépítése. Az összeomlást követő időkben a francia *Schneider-Creuzot*-cég kapott opciót az egész kikötő megépítésére. 1921-ben ezt az opciót megszükitették s csak a *kereskedelmi medence* megépítésére adták meg, a kikötő többi részét pedig az állam építtette meg, amely 1923. július 1-én átvette a *Schneider-Creuzot* cégtől a még folyamatban levő munkálatok végrehajtását, illetőleg befejezését is. A munkálatok olyan gyors ütemben haladtak, hogy 1924-ben már átadták a forgalomnak a *petroleumkikötőt*, 1925-ben pedig megnyílt a *dunabalparti kikötői pályaudvar*. Végül 1928. október 20-án *Horthy Miklós* kormányzó ünnepélyes formák között megnyeitotta és átadta a forgalomnak a *vámmentes kikötőt* is.

A kikötő leírása.

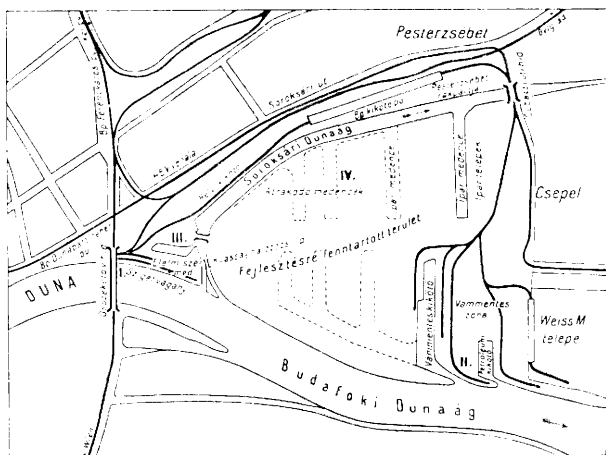
A *kereskedelmi és ipari kikötő* a *soroksári Dunaág* mindkét oldalán és a *Csepel-sziget* északi csúcsán épült, a főváros egyik legsűrűbben lakott részének: a *Ferencvárosnak* töszomszédságában, mintegy 1000 holdnyi területen. A kikötő elhelyezése *Budapest* forgalmának szempontjából igen kedvező, mert a város szívéől nem fekszik távolabb, mint a *Margitsziget*. A város belsejétől a *Soroksári útról* *Csepel* felé a sziget közepén haladó úton jól megközelíthető; *Pesterzsébet* felől viszont a *Külső Soroksári-útról* a *gubacsi* új hídon keresztül érhető el, amelyen közut és 3 vasuti vágány (*MÁV* és *HÉV*) visz a kikötőbe.

A kikötő négy részből áll:

1. A *szénkikötő* az *összekötő vasuti hid* alatt a *Duna balpartján* épült. Partja 800 m. hosszú, rézsüs kiképzésű és kövel burkolt. Szén átrakására (vasútról hajóra és viszont), tárolására, a gőzhajóknak és (az ott felállított csúszdák segítségével) *Budapest* déli városrészeinek szénrel való ellátására, valamint a kavicsforgalom céljaira szolgál. A *Dunából* kotort kavicsot, a betonépítkezések e fontos anyagát az úszó elevátorok e kikötőrészben partra rakhatják és onnan közúti járművek vihetik a városba. A kikötő partjának magassága egy szintben fekszik a legnagyobb dunai árvizekkel.

2. A *vámmentes kikötő* a *szénkikötőtől* délre a *nyílt Duna*

mentén, azaz a Csepel-sziget budafoki ága partján terül el. Két medencéből áll: a kereskedelmi kikötőből és a petroliumkikötőből. A kereskedelmi kikötő 1000 m. hosszú, 150 m. széles és 2,6 m. mély a legkisebb dunai vízállás alatt. Partjai 1 m.-rel az árvizek fölött épültek, az északi oldalon 560 m. hosszú függőleges fallal, egyebütt pedig lejtős és kövezett fallal. Az áruk tárolására egy 3200 m² és egy 2400 m² területű vasszerkezetű fedett rakodószín szolgál. Az átrakodást 6 villamos daru végzi, egyenként 1,5–3 tonna teherbírással. A medence 150 m. széles részén egy 95,8 m. hosszú, 36,3 m. széles és 43,6 m. magas, 35,000 tonna befogadóképességű gabonatárház épült, részint silos-rendszerben 18 nyolcszögletes cellával és 10,000 tonna teljes férőképeséssel, részint padozatos rendszerben 10 emelettel és 25,000 tonna férőképeséssel.



3. ábra. A budapesti kikötő alaprajza.

gel. A gabonatárház a legmodernebb, óránként 400 tonna összteljesítőképességű gépi berendezésekkel van felszerelve. Mindezek a tárházak nyilvános közraktárakként működnek. E medence déli partja szabadban tárolható, földött raktározást nem igénylő tömegárúk (szén, ércek, fa) elhelyezésére szolgál, amit két, egyenként 50 m. nyílású és óránként 60 tonna teljesítőképességű rakodóhid eszköz, amelyeken egy-egy 7 tonna teherbírású futódaru van.

A petroliumkikötő délre fekszik a kereskedelmi kikötőtől, a tűzveszély elkerülése végett külön bejáratú a Duna felől. Hossza 350 m., szélessége 116, mélysége 2,6 m. A mellette fekvő területek javarészen a nagy petrolium-társaságok kiterjedt tárolótelepeket létesítettek. A petroliumkikötő már 1924

óta üzemben van, forgalma 1927-ben 50,000 tonnára rugott.

A vámentes kikötő a szükséghez képest észak felé tovább bővíthető. Négy medence létesítését vették tervbe, ezeknek a Dunával párhuzamos összekötő medence révén közös torkolatuk lesz a Dunába.

3. A *belső kereskedelmi kikötő* a soroksári Dunaág felső része mentén épült. A soroksári Dunaágot ugyanis a szénkikötő déli végétől a gubacsi hidig egy 3 km. hosszú és 120 m. széles kikötőmedencévé építették ki, amelybe a hajók a szabad Dunáról a Kvassay-hajózsilipen át juthatnak be. Emellett építettek egy vízbeeresztőzsilipet is, hogy a zárt Dunaág vizét másodpercenként mintegy 30 m^3 vízzel lehessen felfrissíteni. Hasonlóképp létesítettek egy vízkieresztőzsilipet az alsó torkolatnál. E művek segítségével a soroksári Dunaág legfelső szakaszán 3,5 m. állandó vízmélységet értek el, ami a legnagyobb dunai uszályoknak elegendő. Az árvizek oda nem juthatnak be, a rakpartokat tehát 3 m.-rel alacsonyabban lehet építeni, mint a nyílt Duna mentén, ahol ezeknek a folyam árvízi szintje felett kell állaniuk. Ez a körülmény az építkezési költségek csökkentése, valamint az áruk kirakodása szempontjából nagyon előnyös. E részben még az épülőben levő *belső kereskedelmi kikötő* három részből áll. A balparton, közvetlen a Kvassay-zsilip alatt épült *élelmiszer-medence* a soroksári ág környékéről mezőgazdasági termékeket (főleg gyümölcs és zöldség) szállító kis dereglyék befogadására szolgál. Alább a szigetcsucsra és a kikötőbe vezető híd következik, az alatt pedig a balparton Budapest székesfőváros ferencvárosi helyi kikötője 900 m. hosszúságban, tárházakkal és darukkal felszerelve. E medence a főváros déli részének helyi forgalmán kívül nagy átrakodási forgalom lebonyolítására is alkalmas, s szükség eséfén meg lehet hosszabbítani Pesterzsébet határáig. Itt a régebben alacsony, mocsaras partot az állam feltöltette s máris jelentékeny forgalom fejlődött ki Pesterzsébet r. t. város víziúton érkező árukkal (tüzelő- és épületanyag) való ellátására.

4. Az *ipari kikötő* a soroksári Dunaág jobb partján épül a Csepel-szigeten, szemben a *belső kereskedelmi kikötővel*. Négy medencét épít itt az állam, a felső kettőt átrakodókikötőnek, az alsó kettőt ipari kikötőnek.

A soroksári Dunaágban a szabad és az elzárt szakaszok közti esés 4,25 m., úgyhogy a vízállás magassága szerint 1300—5200 lóerő elektromos energia nyerhető, amit a Dunaág körüli helységek használhatnak fel.

A kereskedelmi és ipari kikötő vasúthálózata 22 km. hosszú és a soroksári Dunaág balpartján épült kikötői pályaudvarban csatlakozik a MÁV-hoz. A kikötői építkezésekkel kapcsolatban két híd is épült az egyik a Kvassay-zsilip alatt, a másik a régi gubacsi gát helyén. A kikötő úthálózata 5,8 km.

Budapest székesfőváros ferencvárosi helyi kikötőjének kivételével az egész kikötő állami költségen épült és a magyar állam tulajdonát képezi. Az egész kikötő megépítése, beleszámítva a soroksári Dunaág rendezésének és hajózhatóvá tételének munkálatait is, 40 millió pengőbe került: ebből a vámmentes kikötő két medencéje 15 millió pengőbe került.

A kikötő közlekedésföldrajzi jelentősége.

A 19. század elején, a vasútak megjelenése idején a közérdeklődés mindenütt az új közlekedő eszköz felé fordult. A víziutak életképességében kételkedni kezdenek s ezért igen sok belhajózási utat, melyet a mercantilismus korában létesítettek, elhanyagolnak. Sokhelyütt, így a brit szigetekén a belvízi közlekedés ki sem fejlődhetett.¹ Csak 1870 óta kezdenek ismét a belvízi utakra fokozottabb figyelmet fordítani. Ekkor már nyilvánvaló lett, hogy a víziút a legolcsóbb közlekedő útja a csekélyértékű és gyors szállítást nem igénylő tömegárúknak.² A 19. század vége felé ezért Európaszerte megindulnak a belvízi kikötői építkezések. A Duna felső szakaszán Regensburgban, Passauban, Linzben, és Bécsben modern kikötői berendezések létesülnek: hatalmas raktárakat építenek és emelődarukat állítanak fel. Csak Budapest maradt hátul e téren a nyugati kikötők mögött.

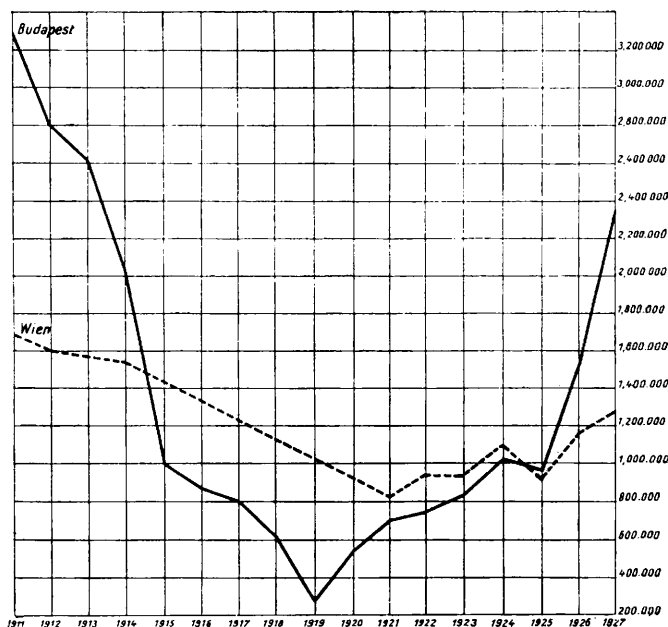
Pedig a magyar főváros a világháború előtt az egész Dunának legnagyobb forgalmú kikötője volt. Árúforgalma — beleértve a vízen érkezetti és itt kirakott, valamint a szárazföldről hajóba rakott és innen víziúton továbbított árúk mennyiségét — 1911-ben érte el tetőpontját 3,100,000 tonnával. Igaz, hogy ez jóval meghaladja úgy a megelőző 1910., mint a rákövetkező 1912 évnek forgalmát — mind a két évben 2,600,000 tonna —, ám de még ez a forgalom is jelentősen múlja felül bármely másik dunai kikötő forgalmát. Bécs forgalma ugyanis a világháború előtt alig érte el az 1,800,000 tonna évi átlagot.

¹ Ennek azonban földrajzi okai is vannak. A brit szigetek hajózható folyói meglehetősen rövidek és vízben szegények, azonfelül a belső forgalomban is igen sok viszonylatot lát el a tengerparti hajózás. Nagybritannia legfontosabb „folyamhajózási útja” a Rajna!

² 1850 táján Bécs és Pest között a vasúti és vízi úti tarifák majdnem egyenlők voltak. 1890 körül pedig Ausztriában a vasúti viteldíj tonnakilométerenként 2,20 krajcár, a dunai viteldíj ellenben csak 0.80 krajcár volt. 1900 körül a magyar Dunán a viteldíj 0.95 fillér volt tonnakilométerenként. Dunai viteldíjaink azonban a nyugateurópai nagy víziutak viteldíjaihoz viszonyítva még a háború előtt is magasak voltak, úgyhogy a víziút a vasúttal nem versenyezhetett, már csak azért sem, mert a MAV-nak rendkívül alacsony kivételes díjszállásai voltak olyan árúkra, amelyek egyenesen a Dunára lettek volna utalva és olyan irányokban, amelyek a Dunán való szállításra egészen jól figyelembe jöhettek volna.

Csakis *Braila* dunai forgalma érte el a háború előtt a 2,600,000 tonna évi forgalmat, a többi kikötő forgalma — *Galac* kivételével, amelynek forgalma évi átlagban 560,000 tonnára emelkedett — alatta maradt még a 300,000 tonnának is.

A világháború alatt *Budapest* hajóforgalma rohamosan hanyatlak, úgyhogy 1919-ben a 0-val egyenlő. A háború után azonban fokozatos fejlődést láthatunk: 1921-ben a forgalom már $1\frac{1}{2}$ millió tonna, 1922-ben 540,000 tonna, 1923-ban 600,000 tonna, 1924-ben 800,000 tonna, 1925-ben némi visszaesés mu-



4. ábra. Budapest és Bécs hajózási áruforgalmának összehasonlítása.

latkozik, 1926-ban azonban egyszerre 1,350,000 tonnára, 1927-ben pedig már több mint 2,000,000 tonnára emelkedik a vízi forgalom, tehát növekedő irányzatú. Néhány év múlva *Budapest* elérheti forgalmának békebeli színvonalát.

Budapest dunai forgalma már ma is jelentősen meghaladja *Bécsét*. A *bécsi kikötő* a háború előtt évenként átlag 1,800,000 tonna áruforgalmat bonyolított le, ez 1921-ben alig 700,000 tonnára csökkent és többszöri ingadozás után még 1927-ben is alatta van az 1,000,000 tonnának. A békeszerződések által *Európában* teremtett politikai és gazdasági helyzetet tehát az egykori császárváros épűgy megcsínyli, mint a magyar főváros.

Ha most *Budapest dunai forgalmának árúk szerinti alakulását* vesszük szemügyre, lényeges eltolódást láthatunk a háború előtti helyzettel szemben. A legnagyobb forgalmú 1911. évben ugyanis a *gabona és őrlményeinek víziúti forgalma* 1,300,000 tonna volt, 1927-ben pedig csak 270,000 tonna, azaz több mint 1,000,000 tonnával kevesebb. Vagyis, összehasonlítva az 1911. és 1927. évek egész forgalmát, a két év forgalma közti különbség teljesen megfelel a gabonaneműek forgalmában tapasztalt visszaesésnek. *E visszaesés okát a középeurópai országok háború utáni túlzottan védővamos politikájában láthatjuk*, amellyel hazai mezőgazdasági termelésüket akarják fejleszteni és ezáltal *gazdasági autarchiára* törekeshetnek. Ezt színylik meg a *budapesti nagymalmok*, amelyek vagy állnak, vagy csökkentett üzemmel dolgoznak.

Az *építőanyagok* forgalmában a háború után nem állt be nagyobb változás. Ezzel szemben jelentősen növekedett az *ásványolaj* forgalma: a háború előtti 7000 tonnáról 1927-ben 34,000 tonnára emelkedett, Hasonlóan fejlődik a *taárúk* forgalma: a háború előtt átlag 25,000 tonna évente, 1927-ben pedig 67,000 tonna. *Szén és egyéb tüzelőanyag* a háború előtti években hajón 70,000 tonna érkezett, 1927-ben 350,000 tonna, tehát ötször annyi. *Só* a háború előtt víziúton egyáltalán nem érkezett *Budapestre*, ma évente átlag 50,000 tonna jön hajón.

Tehát míg a világháború előtt *Budapest dunai áruforgalma* javarészt *gabonaneműekből és építőanyagokból* állott, addig a háború óta ezeken kívül egyre nagyobb mennyiségben *szén, fa, ásványolaj és só* veszi igénybe a víziutat a vasút helyett.³

A háború előtti *gabonaforgalom* lebonyolítására az *Elevátor és a malmok* berendezései bár elavultak, — de elegendők voltak. Az *építőanyagokat* pedig rendszeren az építkezés helyéhez közeli partszakaszon rakták ki. A háború után a többi növekvő-forgalmu áru kirakására azonban megfelelő kikötői berendezésünk nem volt, amit még súlyosbít, hogy épen ez utóbbi áruk azok, amelyekkel *Budapesten* jelentékeny átrakodási forgalom fejlődik ki, mert ma a fővárosból látják el az ország jórészt *tüzelőanyagok-kal, ásványolaj-jal és só-val*. A háború előtt a vasutról hajóra, vagy viszont átrakott áruk mennyisége évente átlag 150.000 tonnát tett ki, ma ez a forgalom 2—3-szorosa a háború előttinek és egyre jobban fejlődik. Erre az átrakodási forgalomra azonban *Budapest* rakparti vasutvágányok és kikötői berendezések híján — eddigelé nem volt berendezve.

³ Tanulságos ezzel *Bécs* áruforgalmát összehasonlítani, amelynek 27%-a *kő, téglá, murva és egyéb építőanyag*, 18,5%-a *gabona és hűvelyesek*, 14%-a *liszt*, 6,9%-a *szén* volt a háború után. Ez utóbbi áru forgalma erősen csökkent a *pozsonyi kikötő* versenye folytán.

Ezek a gazdasági okok tették sürgőssé a budapesti kereskedelmi és ipari kikötő mielőbbi megépítését. Átrakodási és raktározási berendezései lehetővé teszik, hogy Budapest a gabonaforgalomnak ismét a legjelentősebb állomása legyen, amely — a tervezett Duna-Tisza-csatorna megépülte után — az egész Alföld gabonaforgalmát lebonyolíthatja. De más áruk (ásványolaj, só, külföldi szén, építőanyagok) átmenő forgalmát is meg fogja növelni az új kikötő. Vámmentes kikötője pedig lehetővé teszi, hogy a külföldi nagy cégek itt lerakatokat létesítsenek, ahonnan nemcsak Magyarországot, de a Balkán-félszigetet is elláthatják mindenféle áruval. Emellett lehetővé teszi az új kikötő azt is, hogy Magyarország elszakított északi és északkeleti részeinek forgalma is a magyar fővárosba irányuljon. Politikai és tarifális intézkedésekkel ezt a forgalmat ideig-óráig el lehet ugyan kerülő uton terelni Pozsonyba, vagy Komáromba, Budapestnek azonban tartósan nem árthatnak: a természetadta előnyös helyzet, párosulva az emberi agy és kéz munkájával a magyar fővárost olyan elsőrendű földrajzi energiájú helyé teszi, amelyet a forgalom se nem mellőzhet, se ki nem kerülhet.

De a gazdasági szempontokon kívül politikai okok is szükségessé tették a budapesti kikötő megépítését. Cseh-Szlovákia ugyanis hamarosan felismerte azt a veszedelmet, amelyet ránézve az új magyar kikötő jelent a dunai átrakodó forgalom szempontjából. Ezért Franciaország-nál azzal a tervvel állott elő, hogy Pozsony épüljön ki nagy kikötővé, amely odavonzaná a középső Duna mentének egész átrakodó forgalmát. A terv megvalósítására a cseh kormány egyezséget kötött a budapesti kikötő megépítését elvállaló francia Schneider-Creuzot-céggel, amely a pozsonyi kikötő építését meg is kezdte és rövidesen befejezi.

Budapest és Pozsony versenye tehát rövidesen megindul. Kétségtelen, hogy erős küzdelemre van kilátás, de ha a MÁV közvellen köteléki díjszabást létesít a hajóstársaságokkal és alacsony egységtételű átrakodó forgalmat létesít a csepeli kikötőn keresztül, úgy a magyar főváros helyt tud és helyt fog állani Pozsony-nal szemben.

A kereskedelmi és ipari kikötő megalkotásával remélhetjük tehát, hogy megcsonkított és a tengertől elzárt hazánk fővárosa mihamarabb a legjelentősebb dunai kikötővé válik. Hiszen egyetlen más jelentősebb dunamenti városban nem találunk ilyen kedvező helyzetet kikötő létesítésére, mert egyrészt nagyon közel van a város központjához, másrészt pedig a város további fejlődését semmiféle tekintetben nem gátolja. A belvázi utak áruforgalma persze nem olyan mozgékony, mint a vasutaké. Ezért hosszú évek kellenek ahhoz, hogy egy új folyamati kikötő nagyobb fejlődésnek induljon. De ha egyszer a

fejlődés megindult, annak jótékony hatását megérzi nemcsak a város, de az egész ország is.

Az új budapesti kikötő igazi nemzetközi jelentősége majd csak a *Rajna-Majna-Duna-csatorna* 1931-re tervezett megépültével fog kibontakozni. A Duna vízrajzi viszonyai következtében, a 3 m. medermélység, amely szükséges ahhoz, hogy a *fekete-tengeri* 3000 tonnás hajók a Dunán feljöhessenek, csak *Budapesttől délre* valósítható meg; attól felfelé legfeljebb 2 m. medermélységet lehet fáradságos munkával és nagy anyagi áldozatok árán megteremteni, ami csak kisebb (600-1000 tonnás) hajóknak felel meg.⁴ A *Fekete-tengerről* jövő 3000 tonnás hajók tehát csak *Budapestig* tudnak feljönni; itt rakományukat, kisebb hajókra kell átrakniok. *Budapest* tehát hivatva van arra hogy nagy, nemzetközi átrakodó kikötővé fejlődjék ki. Ezt az átrakodó forgalmat pedig sem *Pozsony*,⁵ sem *Bécs* nem hódíthatja el tőle. A *Szulina-Rotterdam* nagyhajózási utvonálnak tehát *Budapest lesz a legfontosabb átrakodó állomása* s fővárosunk e várható gazdasági fellendülését legmodernebbül megépített és felszerelt kikötőjének fogja köszönhetni.

Irodalom

Hieronymy Károly: A budapesti Dunaszakaszc szabályozása. *Budapest*, 1880.

A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építése és a soroksári Dunaág rendezésének munkálatai. Közzéteszi: A kikötőügyek kormánybiztossága. *Budapest*, 1927.

Die Regulierung des Soroksärer Donauarmes und der Budapester Handels- und Industrie-Hafen. Vom Regierungs-Kommissär für die Hafenbauten in Budapest. *Basel*, 1927. (Sonderabdruck aus: *Berichterstattung der Weltkraftkonferenz, Sondertagung Basel* 1926.)

Maurer Gyula: 1) A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő megépítésének, valamint a Schneider és Társa párisi cég abban való közreműködésének története. — 2) A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő rövid leírása. — 3) Miért kellett Budapesten új kikötőt építeni és mit várunk attól? — *Budapest*, 1928. (A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő kormánybiztosságának kiadványai.)

Ezeket kívül számos tanulmány és cikk a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye és a Vizügyi Közlemények *Budapesten* megjelenő folyóiratokban.

⁴ Így például a 670 tonnán felüli megterhelésű dunai uszályok a *Dunán lefelé*, a *Gönyü-Ómoldova* szakaszon hordképességüket teljesen kihasználhatják; ezzel szemben a *Bécs-Gönyü* szakaszon csak 77 %-át, a *Linz-Bécs* szakaszon 66 %-át, a *Passau-Linz* szakaszon pedig csak 60 %-át használhatják ki teljes hordképességüknek.

⁵ A *Cseh-Szlovákia* által tervezett *Duna-Elba-csatorna* megépültével jelentősen megnövekedne *Pozsony* forgalma, az aldunai és keleteurópai gabonát, a nyugatfelé irányuló dunai forgalom e főcikkét azonban a *Budapesten* felül fekvő *Pozsony* nem bírja *Budapesttől* elhódítani, legfeljebb *Bécs*től.

Morfológiai megfigyelések a Vashegy-csoportban.

Irta: Dr. Benda László.

A magyarországi devonkorú képződmények legnagyobb és legszebb kitejlődésű tagja a vasvármegyei *Vashegy-csoport*. Az izoláltan fekvő hegység *Csatár*, *Sámfalva*, *Gyepűfüzes*, *Hóvárdos* és *Csejke* községek között terül el. Eddig nagyon keveset találunk róla az irodalomban, csupán **Hoffmann Károly**¹ és **Jugovics Lajos**² emlékeznek meg róla, valamint a szerző „*A Vashegy-csoport geológiája*” c. doctori értekezésében³ dolgozta fel a hegység földtani viszonyait. A hegység vázlatos alakját és felosztását az 5. ábra ismerteti.

A Vashegy-csoportot a Kőszeg-Rohonci-, és a Borostyánkői Hegységtől a *Pinka*-folyó széles völgye választja el. A *Pinka* völgye az országhatártól *Gyepűfüzesig* (Kohfidisch) tektonikus eredetre vall, amint azt már a merev ÉNy—DK-i irányból és a hegylejtők külső formájából is következtethetjük. Ugyanis a jobbparti (DNy-i) hegylejtők meredekebbek, a balpartiak pedig menedékesebbek. A DNy-i dombok mellett mintegy 10 méterrel emelkednek az ÉK-iek fölé.

Helyesen jegyzi meg **Wallner**,⁴ hogy a *Pinka* völgyének a *Lapincs*-, *Gyöngyös*-, *Feistritz*-, stb. patakok hasonló eredetű völgyével való párhuzamos volta nem véletlen jelenség, hanem törvényszerűség. Ugyanerre az eredményre jutott **id. Lóczy Lajos**⁵ is, aki a Dunántúlra két főtörésirány uralkodó voltát ismerte fel, amelyek közül az ÉK—DNy-i (hosszanti) törésvonalakat régebbieknek, az ÉNy—DK-i (haránt) törésirányokat pedig fiatalabbnak tartotta. **Hinterlechner**,⁶ **Bandat**⁷ és a magam megfigyelései³ **Lóczy** megállapításait teljes mértékben igazolták.

A Vashegy-csoportban mindkét törésvonalrendszert megtaláljuk és pedig úgy, hogy az ÉNy—DK-i törésirányokat főleg vízfolyások, az ÉK—DNy-i irányt pedig inkább postvulkanikus termékek fellelése jellemzik. Így ÉNy—DK-i irányt követ a *Pinka Gyepűfüzesig*, majd *Óvártól* (Burg) DK-re 1 km-nyi szakasza ugyanezen irányba esik, onnét azonban mereven csap át az ellenkező irányba. *Csatár* határában ismét az ÉNy—DK-i irányt követi, hogy a falu déli szélétől a *Rába* felé fekvő pontusi dombháton képezze ki átlagban 3.0 km széles völgyét.

Ugyanezen ÉNy—DK-i uralkodó irányt mutatja a *Tauchen*-patak, amelynek *sámfalva-óvári* szakasza a tektonikus völgyek egyik legszebb példája lehetne.

Az ÉK—DNy-i folyásirányú patakok közül a legfontosabb a *Gerenth*-patak. Ez az *Erdődy-hegy* szerpentinjének lábánál fut az itt hasonló irányt követő *Pinkába*. Jelentősek még ebben a csoportban az *Edelbach* és a *Zuberbach* is, valamint a sok

apró, velük párhuzamosan futó vízfolyás is mind ebbe a csoportba tartozik.

Eredetét illetőleg a Vashegy-csoport a leghatározottabban a Gráz környéki devonterületre utal. Ezt a tényt a ³a. i. munkámban bőven kifejtettem és megokoltam. Már **Lóczy** is állást foglalt amellett, hogy a *Kőszeg-Rohonc-Németújvár-Dobra-Felsőlendva-Marburg-Bacher*-hegység alkotta paleozóos hegylépcső egy elsüllyedt hegyláncnak az a maradványa, amely a grázi harmadkori öblöt elválasztotta a dunántúli halomvidéktől s mintegy különálló medencévé alakította azt.

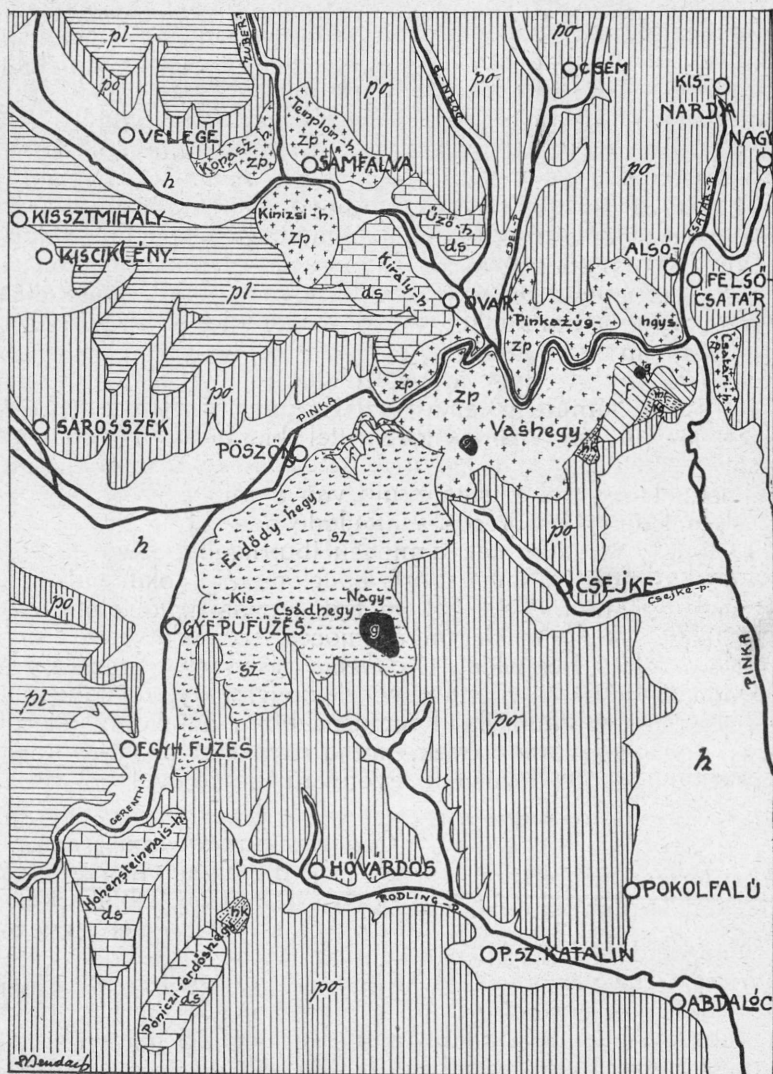
A grázi medencét és a vele határos Vashegy-csoport lecsüllyedt rögeit a harmadkor tengerei töltötték fel. Sajnos, igen hiányosan ismerjük ezeket a paleogén és neogén üledékeket, de biztosra vehető, hogy idővel a Vashegy-csoportban is sikerül az *eocént* kimutatni, amint azt **Kutassy E. dr.** egy szenes agyagpala alapján számos kövülettel kimutatta Szombathely tájáról.⁸

Sokkal biztosabb ismeretünk van a miocénre vonatkozólag. Homokköves és breccsás kifejlődésben 280—320 m. tszf. magasságban találjuk meg a miocén (burdigáliai emelet) tenger színvonalát. **Bandat** a sinnersdorfi konglomerátumokat valamivel magasabb szintből, 330—350 m. tszf. magasságból említi Szőlőnek fölött. A *Hohenstein* mai miocén homokköve, a *Csejke* (Schauka) fölötti hegyoldal (Vashegy, Eisenberg) breccsája és a Szegednek vidéki ú. n. sinnersdorfi konglomerátum között lényeges eltérés mutatkozik. Legmagasabban az utóbbi fekszik, alatta a *pónitzi* homokkövek, majd a *csejkei* breccsa következik. A fáciesváltozásnak gyönyörű példájával állunk itt szemben.

A pelágikus üledékekre a *Congerina Banatica*-val jellemzett alsópontusi szürke agyag telepszik és pedig olyan vastagságban, hogy az összetöredezett és lebillent paleozoos táblák között majdnem teljesen kitölti. A felsőpontusi bitumenes agyagok egyelőre jelentéktelenek.

A levantei korszak határozott akkumulációs periódussal köszönt be. Az Alpok felől lesiető folyók agyagos homok- és rozsdás kavicstakarót hagynak hátra. Ezek akkoriban lehúzódtak a *Rába* és *Zala* vonaláig. A középlevantikumra denudációs periódus a jellemző és csak kevés rozsdás kavicsot találunk ebből a szintből. A középlevantei rétegek még mutatják a törések és vetődések nyomát és pedig a **Lóczy**-féle haránttörésekkel kapcsolatban. A haránttörések korára megbízható adatot szolgáltatnak még a *csádhegyi* kövült fák és csigák is, amelyek a hatalmas törésvonal mentén felszökő hőforrások szolgáltatta geyzirkvarcitból kerültek elő. A levantei korszak végére és a pleisztocén legelejére utalnak.

A denudáció tehát már a levantei korszak közepe táján megkezdődött és a másutt szépen kifejlődött levantei kavics-takaró annyira lepusztult, hogy a mai folyóvölgyek környékén



5. ábra. A Vashegy-csoport vázlatos geológiai térképe.

Felvette és rajzolta: Dr. Benda László.

Méterarány: 1 : 100.000.

Jelek: h — holocén ártézi üledékek; pl — pleisztocén kavicsstakaró; g — felső-levantei geizirkvarcit; po — pontusi anyag; hk — miocén homokkő; kg — miocén konglomerátum; sz — szerpentin; f — fillit; mf — mészfilit; sp — zöldpalák; ds — devon szedimentumok (mészkő, dolomit).

Schematische geologische Karte der Vashegy-Gruppe.

Aufgenomm. und gez. von Dr. László Benda.

Massstab: 1 : 100.000.

Zeichen: h — Holocen; pl — Pleistocen Schotterdecke; g — Geysirquarzit aus ob. Levanticum; po — Pontisches Lehm; hk — Miocener Sandstein; kg — Miocenes Konglomerat; sz — Serpentine; f — Phyllit; mf — Kalkphyllit; zp — Grünschiefer; ds — Devonsedimente (Kalkstein und Dolomit).

egyáltalában nem találjuk meg. Terrasznyomokat ebből az időből nem találunk. Azokat a kopár, vagy vékony pontusi agyagtakaróval fedett platókat, amelyekkel a hegycsoportban találkozunk, nem áll jogunkban terraszoknak nyilvánítanunk. Ilyen pl. a *Vashegy* 360 m tsz. f. platója *Csejke* fölött, vagy a *Kis- és Nagy Csádhegy* 350- illetve 360 m tsz. feletti platói. Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a levantikum végén a hegycsoport erózióbázisa igen magasan állott, mintegy 160 m-rel a mai Rábaszint fölött. Az exponáltabb helyeken, mint a dombtetőkön is, az erózió a takarórétegeket teljesen lepusztította. A levantei kor legvégén rövid szünet után gyenge akkumulációs periódus köszönt be, vékony kavics- és agyagtakarók képződnek a mai fellegvári terraszok magasságában.

Az ópleisztocénben újra megindul a völgybevéágódás, ki-képződnek fellegvári terraszaink. *Friedberg* (601 m) és *Dombhát* (600 m) a *Pinka* határmenti szakaszának fellegvári terraszaira települtek, míg a *Vashegy-csoportban Várujfalu* (Woppendorf), *Óvár* és *Sámfalva* községek épültek a *Pinka*, illetőleg a *Tauchén-patak* fellegvári terraszára.

Ismételt völgy szélesítő és feltöltő periódus után a post-glaciális korban megújul a völgybevéágódás és most városi terraszaitak hozzák létre a folyók. Ezeken épültek a *Pinka* völgyében *Pinggau* (529 m), *Sinnersdorf* (425 m), *Pinkafő* (400 m), részben *Felsőőr*, *Várujfalu* és *Óvár* alsó utcásorai, a *Csatár-patak* völgyében pedig *Felső- és Alsó-Csatár* községek hasonló helyzetűek.

A magassági viszonyok észlelésem szerint a *Pinkakönyök*-nél átlagban a következők:

	<i>Várujfalu</i>	<i>Óvár</i>	<i>Sámfalva</i>	<i>F. Csatár</i>
Vízszint	248 m tsz. f.	247 m tsz. f.	254 m tsz. f.	240 m tsz. f.
Városi terrasz	266 „	260 „	262 „	260 „
Fellegvári terrasz	295 „	278 „	280 „	— „

Igen érdekes eredményt kapunk, ha szembeállítjuk *Várujfalu* és *Óvár* viszonyait. A völgy- és fellegvári terrasz síkja között az egyik esetben 47 m, a másikban 31 m különbség mutatkozik. A két falu között alig tesz meg 2,5 km-nyi utat a folyó és mégis 16 m különbség mutatkozik az erózió mértékében! Következésképpen a *várujfalu-óvári* szakaszán a *Pinka* erősen középszakasz jellegű lehetett, ellenben az *óvár-keresztési* szakasz már felsőszakasz jellegű volt, tekintve, hogy itt a magasan fekvő terraszok szintjéről a mély völgy- és fellegvárakra rohant le a folyó. Szekaszjellegét megőrizte mindaddig, amíg mai mély szurdokát be nem vájta olyan mélyre, hogy abban középszakasz jellege állandósulhatott.

A *Pinka várujfalu-óvári* epigenetikus völgye tipikus szurdok, amely *Csatár*-tól D-re különálló kapu-val nyílik a folyó mai széles ártérére. *Várujfalutól* É-ra és *Óvár* alatt puha kőzetekbe vájta medrét a folyó, szurdokát pedig zöldpalákba vágta

be. Juvenilis stádiumában tehát a helyzet az volt, hogy a szurdok felett és alatt középszakasz, a szurdokban pedig felsőszakaszjellegű volt a folyó. Ma már végig középszakaszjellegűt öltött Gyepüfűzestől Csatárig, úgy hogy a Pinka vashegyi szakaszát közel érett, korai matúrus formának kell ítélnünk.

Epigenetikus eredetű még a *Tauchen* (Fehér ?)-patak völgye *Velege* (Weltersdorf) és *Óvár* között. A völgyszakasz *Velege* és *Sámfalva* között *kapu*-val kezdődik, majd devonkorú dolomitok, kristályos mészkövek és agyagpalák között széles völgyben folytatódik. Ezt az epigenetikus völgyet nem nevezhetjük szurdoknak, mert sokkal szélesebb annál, hogy sem a név ráillene. Előtérbe kerül azonban ezzel kapcsolatban az a kérdés, vajjon mi okozta azt, hogy a kisebb vízmennyiségű és nagyobb sebességű *Tauchen*-patak epigenetikus völgyszakasza hatalmasan kiszélesedett, feltöltődött, rajta a *Tauchen* helyenként anyyira kanyargóssá, sőt alsószakaszjellegűvé vált, hogy még zátonyokat is alkotott, ugyanakkor pedig a *Pinka* szűk szurdokban igyekszik a kisalföldi lapályra.

A fellegvári terraszt a préglaciális kavics takaróval megtaláljuk mind a *Pinka*, mind a *Tauchen* mentén, tehát az bizonyos, hogy a laza pontusi és levantei rétegekre az öpleisztocenben még zavartalanul rátelepült a kavics és csak erre következett a völgybevágódás. Mindkét völgy törésvonalakhoz húzódott. A *Pinka* szurdoka zöldpalákban képződött ki, a *Tauchen* völgye devon szedimentumokba vágódott be. A törések egyformán paleozóosak és pedig amint ³ alatt id. m.-ban kimutattam, (a hosszanti törések) felsőkarbonkori eredetűek.

A *Pinka* szurdokában a törés mentén egy kis vetődés következett be, a rétegek nagyjában konkordánsak maradtak és a törésvonal mentén a szokásos breccsás zúzalék keletkezett, amely igen alkalmas volt arra, hogy a folyó magával ragadja és rövid idő alatt mély szurdokot vájjon magának, ahol éppen a helyzet adottsága miatt nem köti magát egy irányhoz, hanem a hosszanti- és haránttörésekhez alkalmazkodva majd É-D-i, majd Ny-K-i irányba csap. Másrészt a zöldpalák anyaga igen szívós, dőlésük igen meredek (36—82° között változik), így a folyó völgyét tágítani nem tudta.


A *Tauchen* völgyében a devon korú dolomitok, mészkövek és agyagpalák szintén szenvedtek a paleozóos törésektől és ezek egyrészt nagyobb mértékben váltak morzsalékká, másrészt a különben is észlelhető nagyobb mérvű diszkordanciából azt is következtethetjük, hogy már a felsőkarbon kort megelőzően az alsódevon óta területünkön erős felszíni zavaroknak kellett végbemennie, mert már a *Bythotrephes* és *Calceolus* rétegek között erősebb diszkordanciát találunk; ennek rövid idő alatt kellett végbemennie, hisz közben még a *Cultrijugatus*-os rétegek is kifejlődhettek.³

A rétegzavarok egyrészt morzsalékossá tették az érintett rétegeket, ebből folyólag az agyagpalát borító mészkő és dolo-

mit az *Űzőhegyen* a fekről majdnem teljesen lepusztult.

A *Tauchen* először a *Kinizsi*-, *Kopasz*- és *Templom*-hegyek között képezett ki kisebb öblöt magának, majd feltöltötte azt, amire megindul a kapu bevágódása és a patak fokozatosan visszavágódik, míg csak újra középszakasz jellegű medret nem épít magának. Részben tehát az említett, feltöltött medencéből elhordott anyagot teregette el a patak *Sámfalva* és *Óvár* között, részben pedig a völgyoldalakat kezdte ki és a porhanyó omladékos közetben igen nagy rombolást vitt végbe. *Óvár* közelében már teljesen alsószakasz jellegűvé lesz a patak és kisebb zátonyokkal tarkázza a völgyet.

A sámfalvai kapu oly szűk és meredek falú, hogy *Mátyás* király idejében kisebb töltéssel elzárták és királyi halastavat létesítettek a hajdani medencében. A töltés ma is áll, csak a patak vágta át magát rajta nagy szabályossággal. A mai sámfalvai templom helyén pedig *Mátyás* király vadászkastélya állott okiratok tanúsága szerint.

Érdekes megfigyelésünk, hogy a *Pinka*-, *Tauchen*-, *Fedel*-, *Zuber*-, *Csejke*-, *Rodling*- és *Gereth*-patakok völgyét kivéve egyetlen  (tál) alakú völgyre sem találunk. Csupa fiatal, V alakú völgy tarkázza a hegycsoport felszínét.

A terület hidrográfiai alakulása erősen befolyásolta a települési viszonyokat is. Iken sok a *völgyi település* falu a már említett *terraszos települések* mellett. Így a völgybe húzódtak pl. *Pöszöny* (Padersdorf), *Egyházassfüzes* (Kirchfidisch), *Pokolfalu* (Höll), stb. Tipos *halmaztelepülést* mutat a bájos fekvésű *Hóvárdos* (Harmisch), vagy a *Kis-Csádhegy szőlőtelepe*, amelyet nemsokára politikailag is kisközséggé léptet elő a területen ma uralkodó osztrák kormány.

A szombathelyi lapályt a *Vashegy*-csoport érintésével főközlekedő útvonal köti össze a *Wechsel*-hegység és *Stájerország*, *Alsó-Ausztria* nehezebben járható vidékével. A kisebb-nagyobb dombok megkerülésével, vagy megmászásával ebbe a főközlekedő útvonalba kötnek be a hegyek között meghúzódó falvak kanyargós útjai.

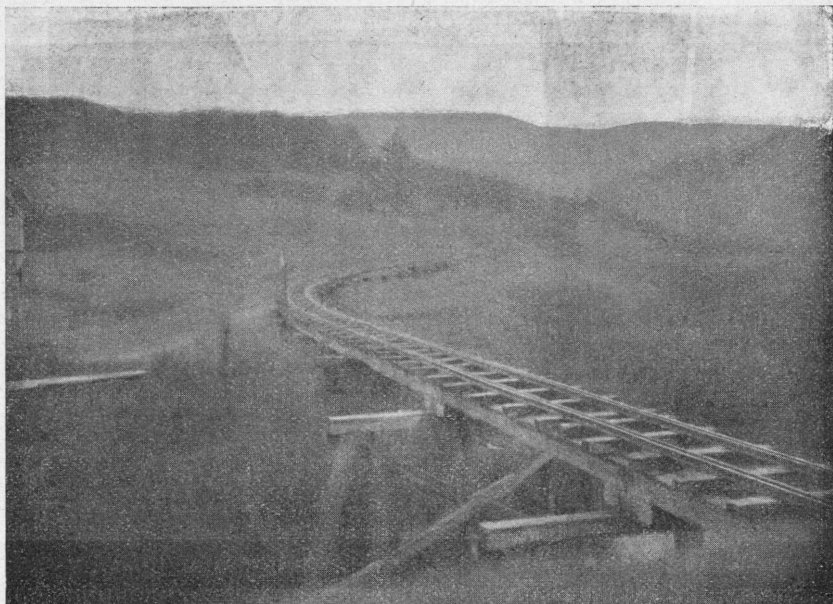
Nem hálátlan feladat, ha a normális lepusztulás maradvány formáit vizsgáljuk a kőzetek minősége szerint.

Bár a hegység a Kisalföld nyugati szegélyét szolgáltató szigetfűzér egvik legjelentősebb tagja, szinte észrevétlenül olvad, simul bele a környező dombokba és a Szombathely-körmendi lapályba.

A *szombathelyi lapályról* kiindulva először az *oladi pleisztocén* üledékeken haladunk át, majd *Torony* község határában már *pontusi agyagháton* kapaszkodik a vonat. A falu alatt a Szombathely felé igyekvő *Rohonc-patak* jobb oldalán meredek domboldalt találunk oldalában a pontusi agyagokkal, de a dombtetőn már a pleisztocén kavicsok, agyagok és homokok lesznek az uralkodók és ez a hatalmas *pleisztocén plató* lehuзódik D-nek *Rábaszenttamás*, *Egyházasszeцsöd*, *Körmend*, *Pin-*

kamindszent vonalig, a *Rába* mai vonaláig. Ny-ra is jelentős vastagságot ér el és a *Pinka* széles, holocén völgyéig terjed. Bizonyos, hogy valaha jobban ki volt fejlődve ez a tekintélyes üledéktakaró, de pusztulása ellenére még ma is igen jelentős méretek adódnak ki a szelvényekből. Így *Horvátlövő-Nárai-erdő* táján megfigyeléseim szerint meghaladja az 50 m-t, *Pornóapáti*tól K-re a 30 m-t, *Szentpéterfa* határában a 20 m-t, stb. Az oladi dombok szubszekvens völgyei 5–20 m vastagságban tárják fel a pleisztocént, amely a lapály felé vastagodik az átmásások miatt.

A pleisztocén törmeléktakaró penepén jellegével szemben szépen bontakozik ki előttünk a pontusi agyagtérszín dombi típusa. Amint említettem a két főtörésiiránnyal megegyező irá-



6. ábra.

A Vashegy zöldpala gerincei Óvár határából.
Die Formen der Grünschiefern vom Eisenberg neben Óvár.

nyokban kiképződött nagyobb völgyek bizonyos szabályos formát kölcsönöznek a dombságnak. Amint arról szó volt már, a V alakú völgyek az uralkodók.

A *bucsúi* határállomástól a *Csatár*-patak völgyében haladva *Nagynarda* falu előtt elének tűnik a *Vashegy* legkelelibb, fillitekből és zöldpalákból felépített csoportja. Szinte telüdü az ember, mikor látja a nagy pontusi egyhangúságból kiemelkedő hegytetőket.

A fillitek szabálytalan gerinccel tolakodnak a panoráma előterébe. Érthető a szabálytalanság, hisz az egész hegycso-

portban sehol másutt nem találunk annyi szabálytalanságot a rétegek dőlés viszonyaiban és csapásában, mint éppen a *Vashegy* fillit-régiójában.

A fillitek mögött a *Vashegy* zöldpalái tűnnek elő. A palarétegek az egész vonalon ÉÉNy—DDK-i dölést mutatnak. Értethető tehát, hogy a kloritpalagerincek igen lapos, elnyúlt hátakat (6. ábra) hoznak létre és míg déli lejtőjük igen enyhe esésű, északi oldaluk nagyon meredek. Ez a meredekség fokozódhatik a függélyes sziklatalpig.



7. ábra.

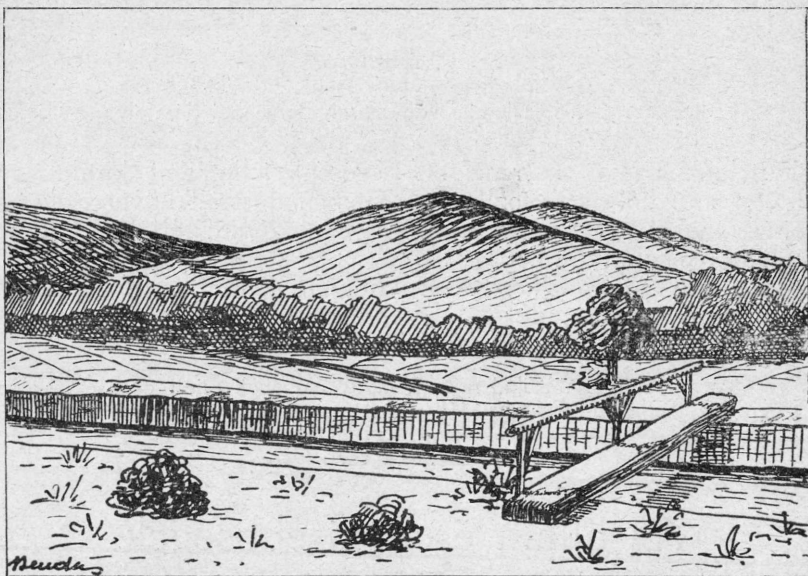
Lithoklázisok mentén képződött oszlop a zöldpalában.

Neben Lithoklasis entstandene Säule im Grünschiefer von Várhegy im Óvár

A zöldpaláknak ez a formája annyira jellegzetes, hogy erről már messziről ráismerünk a zöldpalákra. A *Pinka* óvári szurdokában a folyó balpartján majdnem végig falmeredeken törnek le a palák. Itt találtam egy érdekes és ritka morfológiai jelenségre közvetlenül az óvári templom alatti meredek sziklafalon. Itt ugyanis lithoklázisok szabdalják meg a kőzetet és a

repedések mentén lecsurgó víz, a felhőszakadások utáni víz-esések szabályos oszlop csoportokat hoztak létre, amelyek szinte zavarba hozzák az első pillanatban az embert. A 7. ábránk az egyik leghatalmasabb oszlopot szemlélteti, amelynek magassága a 18 m-t eléri és átmérője 8 m.

Várújfalunál elhagyjuk a zöldpalákat és a *Pinka* széles völgsíkjának peremét már az *Erdődy-hegy* serpentinje alkotja. A serpenterinceknek is nagyon jellemző alakjuk van. Meredek, lejtős gerincek, forgás-paraboloid alakú hegykúpok, tágas völgyek, lankás oldalak, amint az az effuzívus kőzetekre jellemző. (8. ábra.) Hasonló megfigyelést tett **Jugovics**² is a *Borostyánkői-hegység*ben.

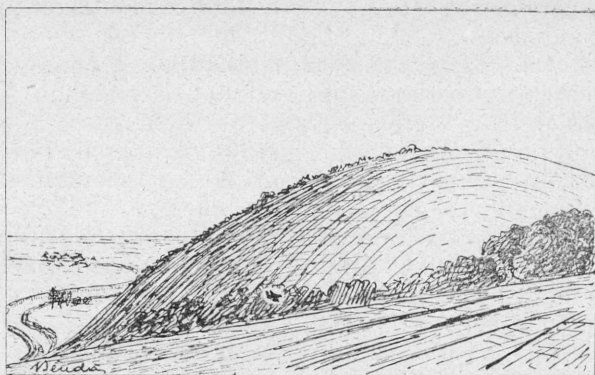


8. ábra.

Az Erdődy-hegy serpenterincei Pöszöny mellől.

Die Formen der Serpentine vom Erdődy-Berge neben Pöszöny.

A Vashegy-csoportnak harmadik felépítő eleme a geológiai talán legfontosabbnak mondható devon mészkő és — dolomit. Ennek a kőzetnek is megvan a maga jellemző formája, főleg a dolomitokra vonatkozóan. Nem akarok csupán a dolomitra szorítkozni, de bizonyos, hogy a devon szedimentumokon mutatkozó, szinte geometriai szabályosságú legömbölyített formát elsősorban a dolomitokon találjuk meg. Nagy meredeksége miatt az erdő is gyéres rajta, a teteje szántó és csak a völgyek felé lepi el a cserjés, bokros, ahol enyhe ellenlejtőbe megy át. (9. ábra.) Képünk a sámfalvai *Királyhegy* északi oldalát mutatja. Ez is, valamint 8. képünk eredeti fényképfelvételeim után készült tollrajzok. A 9. ábra dolomitháta



9. ábra.

A Király-hegy dolomitjának formája.

Die Form des Dolomits vom Király-Berge bei Sámfalva.

előtti lankás lejtő már az 50° eséssel jellemzett királyhegyi devon mészkőhöz tartozik. Ny-ra ismét dolomit következik jellemző alakjával, majd a *Kinizsihegy* zöldpalái zárják le a hegységet ÉNy-i irányban.

A *Nagy-Családhegy* serpentinjére hatalmas geyzir kvarcit takaró települt, de ez egyenletes vastagsága folytán mit sem változtat a hegység morfológiai jellegén.

*Az irodalmi utalásokat rajtunk kívül álló okok miatt csak a jövő füzetben közölhetjük. A szerkesztők.

Az állam és a kisebbségek.

Irtá : Dr. Szabó Pál Zoltán (Pécs).

I. A tudományos laboratóriumok a szerves és szervetlen lét kutatásakor a természetet az atomokig bontják széjjel, mert annak a nagy életkomplexumnak, melyhez létünk és cselekvésünk tartozik, hatóerői az atomokig nyulnak vissza.

A tudomány emberi vállakon nyugszik, egy-egy ága nem bír el sokat, csak egy szempontot. Vannak szempontok, melyek szerint a kutató elme csak darabol, old és analizál. Vannak mások, melyek az eredményeket összehordják, hogy az egészet lássák.

A földrajz is ilyen. A föld felszínének jelenségeit magyarázza. E jelenségek egymással szoros benső kapcsolatban vannak.

A szerves és szervetlen lét jelenségei egymástól el nem választhatók. Minél magasabbrendű jelenség áll előttünk, mint amilyen az élő szervezet, annál több hatóerőtől függ az orgánus minden rezdülése.

Természetes tehát, hogy az államnak, a legmagasabb rendű élő szervezetnek, megnyilvánulásait is azon tényezők szabják meg, melyek az állam által elfoglalt térre jellemzők.

II. Az állam életében két vezető tényező van. Az egyik, mely minden szervezetre jellemző, a *fejlődés*, a másik a *tér*, mely a fejlődés útját meghatározza. A tér elemeit általában *geografikumoknak* fogom nevezni. A geografikumok közül csak azokat fogom tárgyalni, melyek az államok fejlődésében sorsdöntő fontosságúak. Ily sorsdöntő fontosságú az *államkeret*.

A geográfiai értelemben vett államkeret természetes határ, melynek elválasztó szerepe van.

Államkeret tehát a hegykoszorú, melyen belül sajátos éghajlat és sajátos szerves élet fejlődik ki. Az államkeret változó geografikumokból is tevődhet össze: egyfelől zárt erdőzóna, sivatag, vagy másfelől tenger is lehet a határ. A tenger a szigetállamok életében döntő fontosságú keret. A keret értéke és elhatároló képessége a fejlődés során megváltozik. A vízfelület elhatároló képessége az ember készségeinek fejlődésével teljesen megszűnik.

Ha egy nép a fejlődés során élelmódjának megváltoztatására kényszerül, ennek következtében megváltozhat organizációjának a kerete is. A magyarságnak a nomád pásztorodás idején nem maga a hegykoszorú, hanem annak csak ruházata, a zárt erdőségek szabtak határt. Viszont a földművelésre való áttérés azáltal, hogy helyhez kötötte a lakosságot, helyhez kötött organizációt, a magyar királyság államszervezetét teremtette meg. Ezen új organizáció először *védelmi*, majd *gazdasági* szempontból érdekkörébe vonta az erdőterületeket és a keret szerepét most már a zárt erdőtől maga a vízválasztó hegygerinc vette át.

Azokat a geografikumokat, melyek csak bizonyos kulturfokon álló nép számára alkotnak keretet, szembeállíthatjuk azokkal, melyeknek lényege az elhatárolás. Ilyen a *hegység* és az *anótkumené*, — azaz oly terület, ahol a természet az embert nem élteti.

Valamely területnek kerete minél inkább oly geografikumokból tevődik össze, melynek lényege az elhatárolás, annál sajátosabb a belső élete. A *kontinentális* államok állandóságának és önálló fejlődésének ezen zártság a legszilárdabb alapja. A *szigetállamok* önállóságának szintén legfőbb záloga a keret, a tenger.

A geográfiai keret különbözősége folytán azonban e két államtípus organizációja lényegesen eltérő módon fejlődik ki.

A *kontinentális* állam legkifejezőbb típusa a hegyfalak között besüllyedt medenceterület. Feltéve, hogy terménynységi szempontból e terület magasabbrendű organizáció befogadására elegendő, úgy a medencében kialakuló államra a centripetális tevékenység a legjellemzőbb. Az állam hatásköre a keretekig terjed szét. A *szigetállam* tevékenysége az alacsonyrendű ha-

józás korszakában a kontinentális tipushoz hasonló. A hajózás fejlődésével együtt nő a szigetállam centrifugális ereje. Ezen erő sugara globális méretűvé fejlődhet. A szigetállamot *aktívítás*, a kontinentális államot *passzív állandóság* jellemzi. A két államtípus eltérő fejlődésére jó példa Anglia és Magyarország története.

A keretnek tehát nem pusztán passzív védelmi jelentősége van, hanem ez szabja meg a belső terület szerves életének tevékenységét és geográfiai adottságait is átértékeli.

Mindazon határok, melyek a geográfiai kereten túlterjeszkednek és ezáltal oly népcsoportot fűznek magukhoz, mely más állammal van hivatva közös funkciót teljesíteni, erőszakosak, rövidéletűek és a *kisebbségi kérdés* legfőbb megteremtői. Az állami funkcióból kihasított *kisebbség* jogi helyzetét az államalkotó geográfikumok exakt vizsgálatának kell megalapoznia. A természet rendjéből eredő alapvető jog a legbiztosabb záloga a békének, rendnek és jólétnek.

Az állam határát tehát nem a nyelvnek, hanem a táj felépítéséből eredő gazdasági rendnek kell meghatároznia. A nyelvhatár elmosódó és a legritkább esetben foglalja össze az egy állami tevékenységre hivatottakat. Az egynyelvűség a geográfiai keretek megbontásával nem államalkotó erő, csak előmozdítja a közös funkció tökéletesebb teljesítésének.

III. Az ember társulásának két alapja van. Az ember szaporodik és az ember szervezkedik. Az egyik a *vérségi* kapcsolatok, a másik az *érdekszövetségek* megteremtője. A népesség elterjedésével az elfoglalt tér növekedése a vérségi kapcsolatok meglazulására vezet. Oroszországban a szláv nép vérségi kapcsolata szerfölött laza, mert a nép kontinentális méretű területre oszlott szét. A geográfiai kereten való *túlterjeszkedés* megszakítja a vérségi kapcsolatot. Ez esetben a kereten belüli terület érdekkörébe való beilleszkedés folyamata indul meg.

A germán nép több geográfiai államkereten túlterjeszkedett, valamennyiben külön nyelv és külön állami élet indult meg. A németiség államszervezete számára teljesen elveszett az a germán tömeg, mely a Brit-szigetekre avagy Skandináviába vándorolt. Viszont azok a román csoportok, melyek a német állami organizáció keleti szomszédságában telepedtek meg és a gyér lakosságú szláv területek rovására terjeszkedtek, a Német-birodalom területét és népi egységét növelték, mert ebben az irányban a szlávság és a germánság közé *geográfiai államkeret* nem iktatódik be. Ime a *kisebbségi kérdések* egy másik, a földrajzi viszonyokból eredő oka. A németiségnek kisebbségi kérdése van Lengyelországgal szemben, mert organizációjának magasabbrendűsége folytán, nagy, keret nélküli szláv területeket vonz érdekkörébe.

Az emberek társulásának kétfélesége kétféle állameszmét hoz létre.¹ A vérségi társulás nyomán a *nemzet* adja meg az organizáció tartalmát, a nemzet érdekeinek védelme a szer-

vezkedés legfőbb célja: ellenben², hol a természet különböző fajú és nyelvű népcsoportoknak *közös gazdasági rendeltetést* ad, ott a *gazdasági egység gondolata lesz az állameszme*, a szervezkedés alapja. A fejlődés során a vérségi kapcsolatok erejüket veszítik, helyükbe a gazdasági kapcsolatok lépnek. Az első állameszme helyét tehát a második foglalja el, melynek gazdasági jellegénél fogva már más a tartalma és más a területi törekvése is. Így a két állameszme küzdelme a határok eltolásával ismét *kisebbségi kérdéseket* létesít. Látni fogjuk, hogy Magyarország kisebbségi kérdése szoros összefüggésben van e két állameszme küzdelmével.

IV. A népek életében a társulással ellentétesnek látszó lényeges vonás a *szétterjedés*. Ahol nagyobb a szaporodás és gyorsabban nőnek az igények, mint ahogy a területből kitermelhető az eltartó erő, a tőke, ott áramlások indulnak meg a gyéren lakott területek és a leigázható alacsonyabbrendű organizációk felé. Ezt az áramlást *vákuumok kitöltésére való törekvésnek* nevezzük.

Ez a törekvés a kultúrkörök vándorlásában igen jelentős szerepet játszik.

Egy kultúrkör államait például minden oldaldalról vákuum veszi körül. A szétáramlás mégsem történik minden irányban egyenlő mértékben. Elsősorban azon vákuumot töltik ki, melynek geográfiai viszonyai hasonlóak a kultúrkör geográfikumaihoz. Ezen geográfikumok közül az *éghajlat* játszik legnagyobb szerepet. Ez az a tényező, mely iparkodik a kultúrkört *egyazon szélességi kör mentén* megtartani, mert itt a kultúrkörben szerzett készségek közvetlenül felhasználhatók, különös akklimatizálódásra nincs szükség, a szelekció tehát nem nagy.

Az organizáció virágzása mégsem ott folytatódik, hová legkönnyebben elterjedt a kultúrkör sajátos berendezkedése, hanem ennek szomszédságában, egy fokkal mostohább természeti viszonyok között, hol a szelekció nagyobb, hol csak azok az egyedek tudnak társulni, kikben fejlettebb készségek kialakulására megvan a rátermettség. Itt az államalkotás feltételei között *új tényezők* szerepelnek, melyeknek megoldása vezet az új organizáció magasabbrendűségéhez, virágzásához. Az új mostohább geográfikumokhoz való alkalmazkodás révén a képességek meggyarapodása az a tényező, mely a kultúrkört fokozatosan a *sarkok felé* tolja el. E két irányú terjeszkedési törekvés adja meg az eredő vonalat, melyen kultúrkörök vándorlása és virágzása történik.

Az államok törekvésének és tevékenységének megértéséhez vezet, ha vázolom azokat a képességeket, melyek kultúrkörönként lépcsői voltak az egyre magasabbrendű organizációnak.

A mezopotámiai kultúrkör magasabbrendűsége az orga-

nizált mezőgazdasági termelésben rejlott. A folyamközben ugyanis az öntözőberendezések fenntartása és üzeme igen fejlett organizációt kíván. A virágzás innen a Mediterraneumra szállott, hol a tengerrel kellett megbirkóznia. A hajózás fejlődésével kapcsolatban tér át a virágzás a görög, majd az itáliai partokra. A parti hajózás fokozatosan mély beltengeri hajózássá fejlődött. Ezen fejlődési idő alatt Itália, a Mediterraneum centruma, a fekvésében nyugvó energiáit egyre nagyobb mértékben tudja mozgási energiává alakítani. A hajózás fejlődésével nő akcióképessége. A hajózásnak a mediterrán tenger feletti teljes uralma Róma fénykorával esik össze. A beltenger környéke feletti uralom volt a kor legnagyobb organizációs teljesítménye.

A kultúrkör virágzása azonban Itáliáról Ibériára vándorolt, midőn *nagyobb teljesítmény*, az óceáni hajózás indult meg. A virágzás vándorlása során el kell különítenünk Ibéria mediterrán és atlanti partjait. Az atlanti part képesség, értékelhalmozás szempontjából fokozatosan legyőzi a mediterránt; az atlanti part az óceáni hajózást fejleszti, sikerei révén gazdasági túlerőre emelkedik, államszervezete az Óceánnal való belső kapcsolat szerint alakul ki. Portugália önállósága külön állami szervezete ezen különfejlődésben találja meg értelmét. Kasztília sohasem értette meg a tengerrel szimbiózisban élő portugál nép törekvéseit. Kasztíliával szemben elsőfokon, mint egy kisebbség mozgalmá jelenik meg, mely mozgalmat alapjában véve a fejlődés indította meg és a magasabbrendű kultúrkörbe való áttérés hozott diadalra. A magasabbrendűséget az emberi képességeknek az Atlanti Óceánra való kiterjeszkedése jelenti. Ezen a fokon váltak értékke a Brit-szigetek földrajzi adottságai is. Az óceáni hajózás hatása alatt a Brit-szigeteken a gazdasági élet zártsága felszabadul, megszűnik a túlnépesedés nyomasztó hatása, a lakosság figyelme a termőföld felől a tengerre irányul. A partok népsűrűsége emelkedik. A tenger a megélhetésnek szilárd alapja lesz és út a vákuumok felé. A szigetek geográfiai adottságai teljes mértékben a szénkorszakban válnak értékke, midőn az ember és a tenger küzdelmében a tenger ellenállása megszűnik. Ibéria vándornépeit még a szelek akarata hurcolta új hazába. Dél-Amerikát a passzát szél termékenyítette meg spanyol elemekkel. A hajósnép a szelet is erről nevezte el, *passada* annyit jelent mint *átút*. A géphajózás az ember képességeit nagy sugarú kör minden irányába kiterjesztette. Anglia a géphajózás által lett a kultúrkör virágzásának hordozója. Azonban épen a géphajózás kifejlődése tette lehetővé azt, hogy maga a kultúrkör virágzása is átkeljen van Észak-Amerika felé, mely mint kontinentális terménysőségű vákuum hatalmas egységes organizáció kifejlődésére ad alkalmat.

A kultúrkörök vándorlásán keresztül az organizáció fej-

lődése jelenik meg előttünk. Minden kultúrkör magasabbrendű az előzőnél és akcióképességének sugara is nagyobb. Az Észak-Amerikai Egyesült Államok akcióképessége már globális erejű.

A vákuumok felé való áramlás során tehát új földrajzi tényezők merülnek fel, melyek új képességek megszerzésére serkentenek. Ezeknek birtokában új organizációk lesznek a hatalom eszközeinek megszerzői és a *kitermelt tőke felhalmozói*. A virágzás vándorlása a meghaladott kultúrfokon álló organizáció elerőtlenedésével jár. A virágzás vándorlásának útján az államhatárok az erők változása szerint szüntelen eltolódnak. A határok eltolódása a kultúrkörök fejlődése során számtalan kisebbségi kérdést idéz elő, melyeket mind a fejlődés old meg.

A fejlődés útja sohasem egyenletesen emelkedő, hanem visszaesések vannak rajta, melyek után nagyobb ívben lendül előre a fejlődés. Az államok is így fejlődnek. Alacsonyabb és magasabbrendű kultúrkörök ütközéseinek hatása alatt hanyatlanak és emelkednek. A határok is eszerint változnak. A területétől elszakított nép sorsa a fejlődés kezében van. *Ha a határeltolódás az organizáció tökéletesedését jelenti, úgy ezt a fejlődés írta elő. Itt kisebbségi kérdésről nem beszélhetünk. A kisebbségi kérdés és jog ott indokolt, hol a határeltolódás megbontotta az organizáció tökéletesedésének folyamatát és helyébe alacsonyabbrendű államszervezet és -eszmé diadalát juttatta.*

V. Már most vegyük tárgyalás alá Magyarország esetét.

Vannak államok, melyek kultúrkör hordozói földrajzi fekvésüknél fogva sohasem voltak. Ezen államok művelődése vagy egy alacsonyabb, vagy egy magasabbrendű kultúrkör hatása alá került, vagy két különböző színvonalon álló kultúrkör ütközőterületén fekszik és rajta az egyik vagy a másik változó sikerrel tért hódít. Ilyen ütköző területen van Magyarország.

A *nyugati művelődés* eszmeköre beáramlott a Duna völgyén és elfoglalta a sík területeket, amelyeken a magyarság telepedett le. A magyarság átvette a nyugati művelődési formákat és állameszméjét is ennek hatása alatt valósította meg. Organizációjának alapját a védelmileg és gazdaságilag egymásra utalt területeknek *gazdasági egységbe* való vonása alkotja. A gazdasági állameszmé azonban nem járta át a Kárpátok ívén belül fekvő területeket. A hegyek lakói felé csak igen lassan terjedt. A terjedés elé állott az érintkezés akadályai, az idegen nyelvűség is. A periferiák lakói a földrajzi államegység előnyeit érezték, de az egység, mint tudatos gazdasági követelmény, mint állameszmé ismeretlen volt előttük. Nyelvi kapcsolatban éltek egymással, művelődési színvonaluk fejletlensége következtében bizonyos vérségi köteléknek, mint egy más organizáció tengelyének elismerése felé hajlottak.

Tehát két organizációs törekvés került szembe egymással:

egyiket a magyarság képviseli, mely mindenkor fenntartotta és fenn akarja tartani a geográfiai hegykeretet, mint államhatárt, mert erre utalja a kereten belül egy egészet alkotó szerves élet; a másikat az utódállamok képviselik, melyek a természet által előírt egységgel nem törődtek és a nyelvterületet iparkodtak az államhatárok közé foglalni. *A gazdasági állam törekvéseivel szemben egy olyan államformát állítottak, melynek tengelyében az egynyelvűség áll, amit ezek vérségi kapcsolatnak hisznek.*

A nyugati kultúrkör színvonalán az államalkotásnak ezen módja teljesen idegen. Az utódállamok állameszméje a *keleti* patriárkális szervezetek kultúrkörébe tartozik. Primitív organizáció, mely nem számol az államalkotás alapjával, a *térszín* követelményeivel.

Trianon tehát az alacsonyabbrendű organizáció diadalát jelenti a nyugati kultúrkör rendszerébe illeszkedő magasabbrendű organizáció felett és mint ilyen ellenkezik a fejlődés követelményeivel. Maga a megállíthatatlan fejlődés a leghatalmasabb erő, mely Trianont összefogja törni.

Az alacsonyabbrendű organizáció diadala: Magyarország megcsonkítása súlyos kisebbségi kérdéseket idézett elő.

VI. A Magyarországra vonatkozó kisebbségi kérdések vezető szempont szerint kétfélek. 1. Az elszakított magyarnyelvű lakosság kérdése; 2. az államterület természetadta egységéből eredő kisebbségi kérdés. Ennek lényege, hogy a táj felépítésén nyugvó államegység abban a mértékben megbonthatatlan, amilyen mértékben a táj felépítése és a belőle eredő védelmi és gazdasági rend megbonthatatlan az ember előtt. A természeti alapon nyugvó, de megbomlott államegység a szuronyhatárokon keresztül ismét egységes állammá akar lenni.

1. Az utódállamok az *egynyelvűséget* tették az állami élet tengelyévé. Az államhatárnak élesnek, elválasztó jelentőségűnek kell lenni, a nyelvhatár ezzel szemben sporadikus, elmosódó. Ezenkívül az államhatárnak védelmi erővel kell bírni, tehát valamely természetes akadályra kell támaszkodnia, — ilyen stratégiai akadály az erdős sziklás hegyvidék. A Kárpátok ivén belül nincs oly védelmi határvonal, mely a nyelvhatárral egybeesik. Az egynyelvűség tehát államilag körül nem határolható.

Az utódállamok megvalósulásuk alkalmával le is tértek az egynyelvűségnek, mint terjeszkedési alapnak megvalósításáról és a határok megvonásakor messze túlhaladtak a nyelvhatár külső szegélyén is.

Az egynyelvűség gondolata azonban megmaradt náluk, törekvéssé lett. Innen ered a céltudatos szlávosító és oláhositó munka. Ez a törekvés a magyar kisebbséget létében támadja meg. Nekünk tehát igenis ez kérdés, melyet a világ elé kell

vinünk, hogy az emberi jog alapja, a cselekvés szabadsága védelemben részesíttessék.

2. A második kisebbségi kérdés nem pusztán magyar-kérdés, nem nyelv vagy faj kérdése, hanem *a gazdaságosság* kérdése. A természet által nyújtott értékek megbecsülése, a racionális államháztartás tiltakozik az ellen, hogy a földfelszín követelményeivel merő ellentétben a szeszélyes erőszak és a primitív gyűlölet huzzon határokat. Aki ismeri a természet életét, tudja, hogy a természet háztartásában példás takarékossgal uralkodik. *A természet nem pazarol sem uttal, sem erővel.* Völgyeket nyit a síkság felé, hogy a völgy utja legyen az értékek kicserélésének, más értékkel ruházza fel a síkságot, mással a különböző felépítésű hegyeket, hogy egymást gazdagítsák. Az érintkezést gátló hegygerinccel választja ketté a területeket, hogy megjelölje az állami élet számára, mi az enyém és mi a tied. A természet hatalmas, szavának érvényt szerez, aki ellene vét, az pazarol. A pazarlót pedig a létért való harc elpusztítja.

A mai határok nem gazdaságosak. Természet ellen valók. Ez az oka annak, hogy az elszakított területek lakossága az új államhatárok között gazdasági erejét épenúgy nem tudja kifejteni, mint Csonka-Magyarország, mert a táj elemei a Magyar Medence-területekkel való benső kapcsolatra utalják. *A gazdasági erők a régi egységbe huznak vissza.* A trianoni határok általános elszegényedést okoztak és ezáltal súlyos kisebbségi kérdéskomplexumot vetettek fel, mely már nem nyelvi kívánalmakat tartalmaz, hanem *a Kárpátok ívében belüli népcsoportok gazdasági és kulturális érdekeit törekszik megvédeni.* Ez a kisebbségi kérdéskomplexum oly súlyos problémákat tartalmaz, melyek a fennálló államhatárokon belül megoldhatatlanoknak látszanak.

Mindezen kisebbségi kérdések Magyarország ezeréves egységének megbontásából erednek. Ezt az ezeréves egységet pedig nem a nép, hanem *a táj tartotta fenn.* A természeti egységből ered ezeréves önállóságunk és egységünk. Magyarország Kelet és Nyugat ütköző területén van, rajta a német invázió erőt venni mégsem tudott és Kelet sem tudta magáévá tenni. A magyar, a tatár, a kun és a török népek Kelet expanziójának a Kárpátokon belüli területre csapó hullámai, melyek épugy elszakadtak keleti rokonaiktól, mint a bevándorolt nyugatiak. Mindez a Magyarföld medenceszerű geográfiai felépítésének köszönhető; ez állami életünk állandóságának és önállóságunknak a kulcsa. Minden expanzió, mely e medence-állam keretén belüli területre nyúlt, erejét veszítve a medence vonzáskörébe került, elszakadt kiindulási tömegétől és a koncentrikus felépítésű táj egységes tevékenységéhez igazodott.

Az állam területi felépítése oly belső vándorlási utakat

jelöl meg, mely a medencébe kerülő népcsoportnak először az érdekeit fűzi az államtesthez, majd az áramlás a gazdasági érdekek összefűzése kapcsán vérségi köteléket hoz létre. Ezért nem vagyunk mi sem turániak, sem nyugatiak faji szempontból, hanem a földből nőtt magyarok, az egységes felépítésű medenceterület egységessé váló népe, Minden keleti és nyugati expanzió, mely területünkre terjed epizódszerű; a *táj felépítése az államszervezet állandóságát fenntartja, az epizód elmúlik, nyomát a néprajzi kép új elemei jelzik, melyeknek eltűnése csak idő kérdése,*

Trianon is egy szomorú epizód, eltűnését elősegíthetjük.

*

Ez a tanulmány betekintést akar nyújtani az államszervezet életébe. Bemutatja, hogy az államszervezetek élete és fejlődése függ a földrajzi adottságoktól. Ezek szerint más és más a szervezet tartalma, rendeltetése, ezek szerint virágzik és hanyatlik alá. A földrajzi adottságok, a fekvés, a táj felépítése, szervetlen és szerves életének multja és mai elemei, éghajlata, egymással bennső harmonikus kapcsolatban szükségszerű erővel jelölnek utat az államszervezet fejlődésének. A fejlődés népcsoportokat emel fel és hajt más organizációs tevékenység szolgálatába. Határokat tol előre és dönt meg, azonban a hegyek és éghajlati övek, folyók és tengerek szabják meg a határok állandóságát illetve eltolódásának irányát. Két erő irányít, a *fejlődés*, mely a kultúrkör felvirágzásában sugárszerűen árasztja szét erejét; azután az *akadályozó földrajzi tényezők*, melyek a sugárszerű terjedés elé, mint árnyékot vető akadályok állanak.

Minden geográfiai jelenségnek megvan a szerepe: előre visz, vagy gátol, mindegyiknek megvan az értéke, mellyel serkenti, vagy lassítja a fejlődés menetét. E földrajzi jelenségek sokfélesége és sokértékűsége, valamint egymásra szüntelen gyakorolt kölcsönössége teszik bonyolulttá a földfelszíni életkomplexumot.

Ezen életkomplexum jelenségeinek oka analitikus kutatási módszerekkel felderíthető; betekinthetünk az állam életműködésébe és szerveinek a térszíni viszonyokhoz való alkalmazkodását észlelhetjük. Az okozati kapcsolatokból és a jelenségek egyezéséből az államfejlődés törvényeit vonhatjuk le.

E törvények és általában véve az *állam életére ható erők ismerete a modern államháztartás egyetlen szilárd alapja.* Ezek ismerete nélkül az államvezetés elveszti biztosságát és hosszabb időre szóló céltudatos irányt és programot nem tűzhet maga elé.

Szükséges tehát, hogy az állam élete a tudomány legmodernebb módszereivel világítassék meg. Szükséges, hogy a földrajz és az állammal foglalkozó tudományok eredményei

egy műhelyben egyesíttessenek és e műhely az eredményeket, továbbá a még kikutatandó számtalan tényező vizsgálatát új szempontból csoportosítsa, illetve vezesse; ezen új szempont a bennünket létünkben fenyegető probléma, a *kisebbségi kérdés*.

A *kisebbségek földrajza* az államok földrajzához tartozik, azon államok fejlődési törvényeivel van bennső összefüggésben, hová az illető kisebbségek tartoznak. A kisebbségek földrajzával a magyar geográfia mindeztideig keveset foglalkozott. A földrajzi kutatás homlokterében egyedül *Teleki Pál* gróf munkásságában volt. Ismeretesek továbbá a *Kogutovicz Károly* féle nyelvi térképek, valamint pár könyv és cikk több szerzőtől, melyekben *érintve* van a kérdés. Csaknem valamennyi szerző a kérdést nyelvi szempontból, *nemzetiségi* alapon tárgyalja.

Tényleg ez az alap, melyről a békeszerződési tárgyalások, a viták és az eddigi kutatások elindultak. Ma azonban új követelmények előtt állunk, melyek már nem a passzív védekezés, hanem a kérdés bennső átható tudományos ismerete és a következetes állami tevékenység szolgálatában állanak. A kérdés erről az oldaláról egészen új.

A geográfus intuitíve is felismeri a táj és az organizáció bennső kapcsolatát és rá tud mutatni e kapcsolat leghatásosabb tényezőire is. Ezen intuitív meglátások a kutatás tájékozódására szolgálnak, megjelölik a beható kutatás útját, melyen át az exakt vizsgálati módszerek segítségével a tényező térbeliség és hatóerő szempontjából mérhetővé lesz. Ezen az úton a nagy földfelszíni életkomplexumot szinte anatómiailag szétbonthatjuk és a geofikumok térbeliség, munkaképesség és a tevékenység kifejtésének pályája szerint világossá válnak előttünk.

Ilyen kutató munkához e célra berendezett földrajzi laboratóriumra van szükség, mely a kisebbségi problémakörben alapvető feladatok megoldására van hivatva.

Megismerés tárgyává kell tenni az *állam földrajzi keretét*. Magyarország esetében a hegykoszorút, többféle szempontból 1) mint külön termelési területet, mint gazdasági erőforrást, 2) mint akadályt, az állami élet és a művelődés szempontjából, 3) mint a benépesülés külön területét. Meg kell bírálni az *államhatárokat* a modern államháztartás gazdaságossága szempontjából. Tudnunk kell, milyen a Magyar Medenceállam *tökegyűjtő képessége* belső és külső tényezők szerint. Szükséges a népi és gazdasági erők belső áramlásának, a *vonzásterületnek* a megismerése stb. Meg kell vizsgálnunk *Erdély* sajátos életének geográfiai tényezőit, a *Balkán* és a balkánizálódás problémáját, a *horvát* és a *tót* kérdést, a *germán* és *szláv* hatalmi törekvések földrajzi hátterét, a keleti és nyugati *nép kultúrák* elterjedésével összefüggő problémákat stb. Végül *analógiák* gyűjtése végett más államok kisebbségi kérdéseit kell tanulmányoznunk.

A *geográfia* tehát a kisebbségi tárgykör teljes egészében *alapvető fontosságú*. Nem lehet felsorolni a megoldásra váró feladatok tömkelegét, melyek a geográfus előtt állanak. Kézen fekvő tétel csak az, hogy e feladatok megoldásából nemcsak kulturális előnyök, hanem az államvezetés számára *gyakorlati értékek* fognak származni.

A helynevek írása.

A földrajzi helynevek írásában követendő egységes eljárás módját a hozzászólások több nézőpontból kívánják megoldani, úgy érzem azonban, hogy a legfontosabb nézőpontra, a gyakorlati élet kívánságára csak Takács József mutatott a F. K. 1928 évf. 7—8. számában. De ő is csak a diákok külföldi utazását hozza fel érvül amellelt, hogy az eredeti helynév írása és megtanultatása volna helyes és figyelmen kívül hagyja azt, hogy a tanulók utazása még mindig elenyésző csekély a felnőttekéhez viszonyítva. Nem eset szó azonban sehol sem a kereskedelmi életről, amely a külfölddel állandó összeköttetésben van.

Napról-napra száz-meg száz levél megy külföldre, amelyeken akár-mennyire helyesnek tartjuk pl. a magyar városnevek megtartását, mégis csak Breslaut és nem Boroszlót, Leipzigit és nem Lipsét stb. ír a címzésnél a levél írója. Sőt egészen bizonyos, hogy Bécs-et mond, ha beszél róla, de Wient ír a borítékra. Pedig e levelek írója a legtöbbször megrendel s az eladó kereskedő még abban az esetben is szállítana, ha különben kifogása volna az ellen, hogy városa nevét nem az ő nyelvén nevezik meg.

A magyar iparos és kereskedő azonban nem mindig csak mint megrendelő, hanem mint eladó is összeköttetésben van a külfölddel. Neki is kell árajánlatokat, körleveleket küldeni a világ minden részébe. Bármilyen helyes is, hogy a régi magyar városneveket őrizzük meg, még sem volna ajánlatos, ha Bodonyba, Ilyvoba, Szörényvárra címeznék leveleit. A magyar posta még csak kézbesítette a nagyszabeni céghez a Herrmanstadtba, vagy a budapestihez Ofenpestre címzett levelet, de a bolgár, lengyel, s még a német posta sem vesződne annak kikutatásával, hogy hol van az a helység, amelyet az ő hivatalos helységnévtára nem ismer; de ha még meg is tenné, ha kinyomozná, akkor is idővesztéssel kézbesítenék a címzettnek az ajánlatot. A magyar céget ezalatt megelőznék más cégek, amelyek az illető államban szokásos helynevet használnák. S ezt a veszteséget esetleg azért kellene elszenvednie a cégnek, sőt a magyar gazdasági életnek, mert levelezője iskoláinkban a földrajzban jó tanuló volt.

Ha ezt a nézőpontot figyelembe vesszük, azt hiszem boldogult Lóczy Lajos álláspontjára kell visszatérnünk. *Minden helységnévet az illető nép nyelvén, illetőleg írásmódján kell írunk és iskoláinkban ezt kell tanítanunk.* Nem szabad elfelejteni, hogy pl. ez évben 11.417 kereskedelmi iskolai tanuló tanul földrajzot s ezeket nem bocsáthatják ki úgy a gyakorlatba, hogy az első

külföldi levélcím megírásakor főnökük mint hasznavehetetlen munkaerőket ismerje meg őket s szemrehányást tegyen az iskolának, amely így tanít földrajzt és elforduljon attól a földrajztól, amely az ő életébe vágó igen fontos tudnivalókról nem tud neki útbaigazítást adni.

Abban a hivatalos helységnévtárban, amelyet a Társaság összeállított, a tankönyvben, a térképen az idegen név mellett szerepeljen a magyar név is. Bizonvos, hogy terhesebbé válik a tanulás, de a magyar tanulónak e nélkül is többet kell tanulnia, mint angol, francia, vagy német társának, ha meg akarja állni helyét az életben. Az angol tanulónak elég, ha jól tudja az anyanyelvét, az ő levelét tudomásul veszik, ahova ir, a magyar fiú kénytelen angolul is, franciául is, németül is megtanulni, ha a népekkel érintkezni akar. A helységnévek nem fognak olyan többletet okozni, ami alatt össze-roppanna. Sőt inkább akkor könnyítünk rajta, ha nem kell neki fejben tartania, hogy az a Bodony, amit a földrajz órán tanul, csak a tanára előtt létező város, az életben tulajdonképpen Vidinnek nevezik.

Dr. Márton Béla

A nemzetközi tudományosság szempontjából feltétlenül helyes és kívánatos volna a földrajzi helynevek írásmódjának és használatának egységesítése. Ez a mai zürzavaros állapotnak egyszerre véget vetne, azonban gyakorlatilag keresztülvihetetlen. Legnagyobb akadálya a nyelvhasználat. Minden nemzetnek meg van a maga féltékenyen őrzött nyelvkincse, mely a gyakrabban előforduló és a nemzet történelmi multjában gyökerező külföldi helyneveket a maga nyelvén igyekszik megjelölni és ennek használatáról semmikép sem hajlandó lemondani. Így pl. a németeket hiába próbálnánk rávenni arra, hogy a mi városainkat a szerintünk egyedül jogosult magyar elnevezéssel jelöljék meg, de viszont mitőlünk se kívánhatják, hogy ne Bécset, Lipcsét és Velencét mondjunk; nem is szólva arról, hogy nemzeti önértetünk jogos felháborodását és tiltakozását váltaná ki, ha az elszakított országrészek régi magyar városnevei helyett mai elnevezésük használatát kényszerítenék ránk.

A helynevek megjelölésében egyébként a legnagyobb következetlenségekkel találkozunk. Azt még meg lehet érteni, ha a német térképek a mi összes helyneveinket németre átkezesztelik, de már teljesen indokolatlan, ha ezt a nomenklatúrát a többi európai népek is átveszik. Láthatunk angol és francia térképeket, amelyeken a magyar helynevek németül vagy vegyesen magyarul és németül vannak feltüntetve. Ezeknek a helyesbítését megfelelő felvilágosító propaganda által nem volna nehéz keresztülvinni. Ezt élelmes szomszédaink meg is cselekszik s gondoskodnak róla, hogy a külföldi térképekre és tankönyvekbe az ő helyneveik kerüljenek.

A helynevek írását illetőleg a Közlemények hasábjain sok helyes és megfontolást érdemlő eszmét vetettek fel. Ezek a hozzászólások valamenynyien egyetértének abban, hogy tankönyveinkben és atlaszainkban egységesen megállapított terminológiát kellene használnunk, hogy ezzel a jelenleg fennálló zürzavaros állapotnak véget vessünk. Takács József utal a londoni Royal Geographical Society kebelében működő állandó helynév bizottságra és egy földrajzi névszótár szerkesztését javasolja. Cholnoky professzor pedig a középiskolai tanároknak „olyan kis szótárt adna a kezébe, amely pontosan

és helyesen felsorolná a francia és az angol helynevek kiejtését." Én a helynevek zavaros tömkelegében való eligazodásra egy olyasféle névjegyzék összeállítását javasolnám, amelyet Chisholm: Handbook of Commercial Geography című művének legújabb (tizenegyedik) kiadásában láthatunk. Ebben az egyes helyneveket megtaláljuk valamennyi elnevezésük szerint. Minden egyes név után ott van az illető nemzet nyelvén annak fonetikus kiejtése is. Ugyanazt a nevet tehát a betűrendes névjegyzékben több helyen is megtaláljuk, pl. Kolozsvár neve meg van magyarul, németül Klausenburg és oláhul Cluj neve alatt, de valamennyinél ott vannak a más nyelvű elnevezési alakok is. Senkitől se lehet megkívánni, hogy a sokféle elnevezést megtanulja, arról se igen lehet szó, hogy a térképeken valamennyi elnevezés fel legyen tüntetve; de viszont gyakorlati szempontból nagy szükség volna e téren a biztos és könnyű tájékozódásra. Kíváncsinos volna tehát, ha összes földrajzi kézikönyveinket és térképeinket ellátnánk hasonló névmutatóval.

Hézszer Aurél.

Személyi hírek.

Wagner Hermann. A göttingai egyetem hírneves tanára, a német geográfusok nesztora **Wagner Hermann** 89 éves korában elhunyt. Társaságunk egyik rendkívül értékes tiszteletbeli tagját (1910 óta) gyászolja benne, akinek igen nagy érdeme volt a magyar és német geográfusok tudományos kapcsolatának megteremtésében és megerősítésében. Társaságunk tagjai közül igen sokhoz személyes barátság fűzte.

Wagner Hermann 1840 jun. 23-án született Erlangenben. Egyetemi tanulmányait (matematika és természettudományok) itt és Göttingában végezte el. 1868—76-ig mint középiskolai tanár működött Gothában, ahol *Behmmel* együtt szerkesztette a *P e t e r m a n n s G e o g r. M i t t e i l u n g e n* pótfüzeteiben sorozatosan megjelenő *Die B e v ö l k e r u n g d e r E r d e* c. statisztikai kiadványt. 1876-ban meghívták a königsbergi egyetemre, ahonnan 1880-ban átment Göttingába s itt működött a földrajzi tanszéken 1920-ban bekövetkezett nyugdíjaztatásáig.

Wagner Hermann nem volt kutató a szó szoros értelmében; az íróasztal mellett alkotta meg műveit, melyeket a pedáns pontosság és a feltétlen megbízhatóság jellemez. Irodalmi működésének területei a kartometria, a kartográfia és története, valamint a földrajz methodikájának története voltak. Ő adta ki 1879 óta a *Geogr. Jahrbuch*-ot. *Lehrbuch der Geographie* c. munkája a geográfusok nélkülözhetetlen kézikönyvévé vált. Jelentőséget nemcsak irodalmi működése adja meg, hanem kiváló pedagógiai érzéke, mellyel széleskörű iskolát teremtett. A német geográfusok egész serege az ő neveltje.

Dr. Koch Ferenc.

Kisebb közlemények.

A Székelyföld rendszeres tudományos felkutatása.

A háboru után megindult részletes geológiai felvételek a Székelyföld egy érdekes részének, a Hargitának rengeteg új adatát hozták felszínre évről-évre, amelyek aztán ráterelték a figyelmet erre az elhanyagolt területre.

Most ujabbán a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum megünnepegni készül 50 éves fennállását s mivel 1929-ben van a nagy székely monografusnak Orbán Balásznak is a 100 éves születési évfordulója, a mai helyzetnek legmegfelelőbbben abban találja e fontos dátumról való leghelyesebb megemlékezést, ha felveszi az Orbán Balázs által oly régen elejtett feladatot s minden tárgykörre kiterjedően megkezdí a Székelyföld részletes, tudományos feldolgozását.

E cél elérésére első sorban is meghívta az Erdélyi Múzeum Egylet még Erdélyben maradt tagjait egy általános tájékoztató körútra.

E kiránduló csoportban *dr. Szádeczky Gyula* elnökle alatt résztvettek: *dr. Balogh Ernő* mineralógus, *dr. Tulogdy János* geológus, *dr. Csutak Vilmos* múzeumi igazgató, historikus, *dr. Roska Márton* prehistorikus, *Nyárády Gyula* botanikus, *dr. Boga Lajos* zoológus, *Sebestyén József* heraldikus, *Haáz Rudolf* festőművész, etnografus és *Bányai János* geológus, akit a Múzeum a kirándulás szervezésére és vezetésére kért fel. Részt vett a kutatásokban még *Kerner Antal* szegedi gépészmérnök s fel kérték még *dr. Ruzitska Béla* kémikust, *Xántus János* geografust és *Kós Károly* építőművész, etnografust is, de ez utóbbiak elfoglaltságuk miatt nem jelenhettek meg.

Az út Sepsiszentgyörgyön kezdődött. Szept. 6-án s 7-én első nyomtérkos munkája a múzeumi estélyek sorozatának megnyitása volt, amelyen Szádeczky a petrográfiai adatokból levonható s eddig még nem publikált újabb kutatásai alapján a Hargita geológiai szerepéről beszélt. *Bányai* pedig az ép akkor megnyílt geológiai gyűjtemények ismertetése kapcsán a Székelyföld geológiai képét vázolta s kijelölte a további kutatások útját.

Sepsiszentgyörgyről a híres Székely homokpusztán a Rétyi Nyíren ment át Kovásznára a társaság. Az útvonal fontosabb helyeit a következő pontok mutatják: Kézdivásárhely, Torjai Büdös, Szent Anna tó, Tusnád, Csíkszereda, Csíkszenttamás, Gyergyószentmiklós, Gyilkos tó, Tolvajos hágón át a Hargitán, az opál barlangnál, Szentkeresztbányán, Homoródfürdőn meg-meg állva Székelyudvarhelyre.

Székelyudvarhelyen egy estély keretében Szádeczky Gy. a Hargita kérdés fontosságáról, Nyárády Gy. a Hargita flórájáról, Sebestyén J. a cimer kialakulásáról, Roska M. pedig az ő ember életéről beszéltek. A kutató út fontosságát *Bányai* ismertette.

Meg kell említenünk, hogy a kiránduló társaság tagjai a székely nemzet vendégei voltak az egész útvonalon s hogy hatalmas eredményeket lehetett elérni ezalatt az aránylag rövid idő alatt is, azt annak lehet köszönni, hogy a Székelyföldön mindenütt autók állottak rendelkezésre, amely rengeteg időmegtakarítást és kényelmet jelentett.

E kirándulásnak az a mérhetetlen nagy előnye volt a tudomány szem-

pontjából, hogy kutatóink közvetlen kapcsolatot szerezve az érdekelt helyekkel, a további részlet kutatásokat is biztosították, mert a felajánlott áldozatkészség folytán semmi költség nem merülhet fel sem a Múzeum, sem a résztvevők számlájára.

A Múzeum 1929 folyamán kiadandó emlékkönyvében már megjelennek a kutatási eredmények s a jövőre vonatkozóan azt tervezi a Múzeum, hogy a Székelyfölddel foglalkozó kutatások eredményeit, mint önálló füzeteket adja ki „A Székelyföld monografiája” címen s ezek egymásután megjelenve a Székelyföldről egységes képet fognak adni.

Bányai János.

Uj barlangkutató intézet. Az olaszok Postumiában (Adelsberg) a földalatti hidrológia, morfológia, meteorológia, biológia, paleontológia és prehistorikus kutatásokra speleológiai intézetet alapítottak. Az intézet háromemeletes épületét f. év júniusában fogják felavatni. Költségvetését évi 200.000 lírában alapították meg. A háború óta Kolozsváron és Bécsben alapítottak hasonló intézményt.

Kéz A.

Az 1928-as antillai ciklon.

Múlt esztendő szeptember 12–20 között az Antillákon hatalmas ciklon söpört végig. A pointe—à pitrei Chambertrand professzor és Rondeleux parancsnok percről-percre, még a legveszedelmesebb időben is, jegyezték a ciklon járását és az azt kísérő jelenségeket. 13-án a ciklon középpontja Guadeloupe magasságában állott, 14-én Vierges, 15-én Porto Rico és 16-án Haiti előtt. Azután a Bahama csatorna tengelyét követte és 18-án Palm Beach közelében érte el a floridai partot. Szeptember 20-án a ciklon a Hatteras foknál hagyta el a kontinenst. Érdekes, hogy a parabola ágai kissé nyitottabbak voltak, mint ahogyan a floridai ciklonoknál általában lenni szokott, de csúcsa most is szabályszerűen Florida déli részére jutott. A Chambertrandtól és Gilberttől a ciklon átvonulásának ideje alatt megfigyelt légnyomásváltozás klaszikus példa: (Guadeloupe) 11-én délben 760 mm, 16h: 758, 20h: 756, 24h: 754; 12-én 7h: 750, 10h: 745, 12h: 720, 14h: 707 (a vihar szeme), 16h: 728, 21h: 745; 13-án 4h: 754 és 7h-kor 756 mm.

A ciklon pusztítása egészen rendkívüli volt. Az első Európába érkező jelentések szerint Floridában 15.000, Porto Ricóban 400.000 ember maradt hajlék nélkül, 1385 volt a halottak, 2361 a sebesültek száma és 34.450 ház pusztult el. Későbbi adatok szerint egyedül a portoricoi cukornádültetvényekben a kár elérte a 16–20 millió dollárt. Hasonló volt a pusztulás Bahamában is.

A legjobban Guadeloupe szenvedett. Itt a hivatalos adatok szerint a halottak száma 782, a cukornádültetvényekben a kár meghaladja az 50 millió dollárt. Ehhez még a kávé, kakaó és banánültetvények kárát is figyelembe kell venni. Az utóbbiaknak a ciklontól szenvedett kárait 10 éven belül nem lehet helyrehozni. Az újabb adatokat figyelembe véve Guadeloupe, Porto Rico, Haiti, Florida és Bahama területén halottakban való veszteség meghaladja a 2300-at.

Kéz A.

Graham földje — sziget.

Az Antarktiszról és a környező tengerrészekről alkotott fogalmaink és készített térképeink a jövőben kétségtelenül még sok változást fognak szenvedni. Mindamellett meglepő, hogy aránylag olyan közel fekvő és jól ismertnek gondolt területen is, mint Graham földje — lényegbe vágó változásokról lehet beszámolni. Graham földjét eddig, mint az Antarktisznak Délamerika felé legerősebben és leghosszabban kiugró félszigetét ismertük Gerlach, Charcot és Larsen kutatásai alapján. Larsen a félsziget keleti szegélyén nyomult délnek, az általa Wetter Island-nak elveszett 66° -on fekvő szigetig. Charcot a nyugati partvonalat járta be, anélkül, hogy azt pontosan mindenütt ki tudta volna jelölni, — a déli szélesség 69° -áig. Az újabb felfedezések azt bizonyítják, hogy Graham földje struktúrájában és topográfiájában is a Magellán földhöz hasonló szigetcsoporthoz tartozik.

Hosszas várakozás után 1928 december 19-én Wilkins kapitány Eilson hadnagy kíséretében Déception szigetéről kiindulva, déli irányban 1200 mértöldes repülést hajtott végre Graham földje fölött. A csaknem teljesen hóval és jéggel borított Graham földjét hátság osztja két részre. Az északi rész platószerű, a déli sokkal nyugtalanabb felszínű; a repülők a hegyvonulatokat 2700—3000 m. magasságúaknak becsülték. Több mint tíz, eddig ismeretlen szigetet fedeztek föl a Wetter sziget magasságában Graham földjét teljesen átmetsző befagyott csatornát vettek észre. A csatorna — Crane Channel-nek nevezték el — a nyugati oldalon a nagy Auvert öbölbe torkollik. A csatornától délre levő területen a bazaltok és Graham földjének redői folytatódni látszanak egészen a 70° szélességig. Itt van a második, szintén befagyott, 40—50 mértöld széles csatorna, amelyet a repülők Stefansson-ról neveztek el. Wilkins szerint csak ezen túl kezdődik a valódi kontinens, peremét hatalmas jégfal kíséri, VII. Eduard földje felé folytatódva.

A gyűrt heggyvidék tehát a Stefansson tengerszoros környékén végződik itt van a vége annak a hegységnek, amelyet Arctovszki Antarktandes-nek nevezett el. Azután délnek már az Antarktisz tulnyomó részét elfoglalni látszó táblás vidék következik.

Wilkins fölfedezésének jelentőségét nem lehet kétségbe vonni, mindamellett nem teljesen váratlan. A tengerjárás tüneményei már régen föltételezhetővé tették, hogy a magas szélességeken a Ross és Weddell tengereknek egymással érintkezniök kell. Vallaux föltétlen határozottsággal állítja, hogy a bálnavadászok már régen ismerték a Stefansson szorosát, de mint rendesen, most sem tartották érdemesnek erre a tudományos körök figyelmét felhívni. Sajnos Wilkins nem tölthetett ezen a helyen hosszabb időt, még megközelítően sem térképezte s így a terület részletesebb geológiai fölvételéről és térképezéséről a jövő expedícióinak kell majd gondoskodni.

Kéz A.

Irodalom.

a) Könyvismertetések.

Haushofer-Obst-Lautensach-Maul, Bausteine zur Geopolitik. Vowinkel, Berlin, 1928, 8^o, 348. l. Ára: 7'50. M.

Három csoportban hoz cikkeket: 1. a geopolitika keletkezéséről és lényegéről; 2. különböző geopolitikai kérdéseket monografikus feldolgozásban; 3. a geopolitikának praktikus alkalmazásáról sajtóban, kereskedelemben, iskolában, állampolgári nevelésben.

A könyv nem tesz nagy lépést a geopolitikának tudományos kialakítása felé. Erősen túlteng benne még a topográfiát, az államok külső formáját boncolgató politikai földrajz, persze modernizált és politizált formában. Az emberi faktornak mélyebb szemlélete, a bonyolult gazdasági és szociális fejlődés tekintetbe vétele még mindig hiányzik a geopolitikából.

Mindazonáltal nem érdektelenek az olvasmányok és sok mindenféle tanulságosat és hasonló csoportosításban még nem olvasottat adnak. A könyv alkalmas arra, hogy a földrajz problémái iránt a nagyközönségben érdeklődést keltsen, a tanárnak pedig bizonyos ilustratív anyagot és ha mást nem, iniciatívát fog adni arra, hogy egyes kérdésekben kritikailag tovább gondolkodjék.

Teleki Pál gróf.

Hennig R.: Geopolitik, die Lehre vom Staat als Lebewesen, Teubner, Leipzig, 1928.

A geopolitika ma divat. Ezért kell a terjedelmes német irodalom ezen termékével itt foglalkoznunk. A kategorikus cím, de a bevezető szavak is azt mutatják, hogy Hennig elérkezettnek látta az időt kézikönyvet írni. Hogy minek a kézikönyvét, az nem egészen világos. A geopolitikát nem definiálja, csak egy körülbelüli, inkább reklámszerű, mint definitíószerű jellemzését teszi magáévá. A politikai földrajztól a geopolitikát meg is különbözteti, meg nem is. A megkülönböztetés s a két fogalom tisztázatlan marad. A könyv maga sem kézikönyv, mert hiányos. De még nem is haladás a probléma-felállítás terén sem. Maull Politikai Földrajza (1925) rendszerebb, tartalmasabb és okosabb Hennigénél, Ratzel Politikai Földrajza tartalmasabb és szellemesebb Maullénál. A látkör csodálatosan szűk épűgy, mint a felhasznált irodalom. Külföldi szerzőket egy-kettő kivételével nem említi, a németek közül pedig előszeretettel támaszkodik a publicista Dixre, a compendiumszerű apróbb politikai földrajzokra; ezekből veszi át nem mindig szerencsés osztályozásait. A településtöldrajzi irodalmat nem használja fel, a szomszédos és lényegbe vágó disciplinák területéről pedig csak egy-két szerző után megy. Az egyes kérdéscsoportok nincsenek sem alaposan átgondolva, sem alaposan feldolgozva. Mindenütt csak kiragadt részletek. Sokszor egyes gondolatsorokból anélkül, hogy azokat befejezné, másokba csap át. A politikai földrajzban, mint meg nem érett, de a divat által és talán a háború alatti hibák reactioja által felkapott szakban a szeretlen általánosítások eddig is túltengtek. Hennig könyve e tekintetben sem

haladás, sőt ellenkezőleg Maullal szemben is, a történész Vogellal szemben is visszaesés és visszaesés az angolokkal szemben, akik sokkal individualistikusabban tárgyalják az országokat és tájakat.

Lehet úgy felfogni — talán Hennig is úgy fogja fel — hogy a geopolitika alkalmazott tudomány politikusok és a nagyközönség részére, amely maga nem kutat, míg a kutatás a politikai földrajz feladata. Csakhogy amit így kapunk geopolitika elnevezés alatt, az tudományos szempontból nem eléggé megalapozott, publicisztikának pedig nem elég aktuális. A geopolitikának első sorban arra van szüksége, hogy a politikai földrajz rendszere kiépüljön. Ehhez pedig nem szellemes analógiák fűzése, hanem részletkutatás szükséges. Az államok egyedek, egyéniségek épügy, mint a természetes tájak. Amint ma a földrajzi leírásban nem általánosítunk, époly kevésbé általánosíthatunk az államok leírásának terén, ahol a természeti tényezőkhöz még sokkal különfélebb, bonyolultabb és finomabb tényezők járulnak.

Teleki Pál gróf.

N o s z k y J e n ő : *A magyar középhegység Schlier rétegei.* (Adalékok a Schlier-kérdés megoldásához). — A debreceni Tisza István Tudományos Társaság II. osztályának Munkáiból. — p. 81—128. — Debrecen 1929.

Székfoglaló értekezése bevezetésében helyesen hangsúlyozza a szerző, hogy a harmad-időszak fiatalabb üledékcsoportjának mélyebb tengeri faciesével (schlier) közelebből foglalkoznunk „nemcsak tudományos tekintetben, hanem hazánk praktikus, közgazdasági szempontjaiból is kötelesség”. Böckh erdélyi gázkutatásai óta ugyanis meglehetősen gyökeret vert az a téves föltevés, hogy a mi összes schlierjeink rendkívül gazdagok szénhidrogénekben, minélfogva minden áron arra kell igyekeznünk, hogy mennél több schliert mutassunk ki, a többi aztán csaknem magától adódik.

Ezeknek a palás szerkezetű agyagmárgáknak előfordulási viszonyait a szerző a Nyugati Középhegység Duna-Tisza közötti szakaszán nagy szorgalommal, beutalóan tanulmányozta. Ennek köszönheti, hogy a közép oligocéntól a felső miocénig képződött, mintegy 4—500 m vastag, egyhangú, s ösmaradványokban is nagyon szegény komplexumban teljes otthonossággal tájékozódik. Nagyon fontos ez legelső sorban a felső-nógrádi és borsodi széntelepek, illetőleg a barnaszén-bányászat szemszögéből, mert hiszen azon a vidéken nem is olyan régen még nagy hírnévre szert tett geológus is végzetes tévedésben leledzett, amennyiben a szén feküjében levő schliert összetévesztette a fedőben levővel s mind a három szénkutató fúrást — feküben jelölte ki.

Noszky a mátra-verbélyi Meszesető környékének 3—400 m. vastag schlier-üledékét tekintí a területre nézve a legjellegzetesebben kifejlődöttnek. Ennek a komplexumnak részletes vizsgálatából kiderült, hogy a rétegek zöme a helvétienben képződött, s így földtani térképezés esetén — bizonyos engedménnyel — ezt a szinttájat tüntethetjük föl. Kitűnt továbbá, hogy ez a terület előbb lassan süllyedt, később — a miocén végén — pedig kiemelkedett. A szomszédos területeken kisebb-nagyobb eltérések észlelhetők, amit részben vulkáni tufák jelentékenyebb közbetelepülése is érzékeltet.

Részint futólagosabb bejárás, részint csupán irodalmi adatok alapján

hazánk többi schlieres területeiről is megemlékezik a szerző. Természetes, hogy megállapításai itt nem nyugszanak olyan sziklaszilárd talajon, mint ahol ő maga jár végire a problémáknak. De azért a legtöbb helyütt egészen helyesen igazítja helyre a régibb megállapítások tévedéseit. Az irodalmi alapon való tájékozódás csupán Erdélyt illetőleg mondható föltűnően hiányosnak, amennyiben a szakasz bevezető soraiban azt állítja, hogy ott „az újabb kutatások alapján való, összefoglaló és összehasonlító szintézis hiányzik”. Látni való, hogy e sorok írójának az Erdélyi Medence harmadkori üledékeivel behatóan foglalkozó több rendbeli tanulmánya¹. elkerülte a szerző figyelmét.

Összefoglalásul Noszky azt az eredményt domborítja ki, hogy az Alföld peremén elhelyezkedő schlier a földigáz szempontjából egészen más elbírálás alá esik, mint az erdélyi, s egészen bizonyos, hogy nálunk a miocén schlier csoport szénhidrogént nagyobb mennyiségben nem tartalmaz. Az alatta levő oligocén márgákban mutatkozik ugyan némi nyoma a bitumennek, de ez sem jogosít vérmes reményekre. Fontos továbbá, hogy a Középhegység teljes részletességgel átkutatott területén a töréses tektonika oly jellegzetes, hogy az Alföldnek vele érintkező területén a mélyben sem kereshetünk antiklinálisokat.

Noszky jelentős munkája tárgyát és eredményeit tekintve tehát mindenkép elismerésünkre méltó. S ha egyet-mást föl is róhatunk hibájául, e: a méltánylás lényegét nem befolyásolhatja. Kifogásolnunk lehet ugyanis a schlier-kérdés történeti összefoglalásának némi homályosságát s esetleg azt, hogy nem törekedett ezt a fölfogásom szerint teljesen fölösleges, idegen és csúf hangzású mesterszót magyarra pótolni. Ez azonban — beismerem — a bírálónak csak nagyon speciális kifogása; viszont bizonynyal minden olvasó — avatallan és szakember egyaránt — egyetért velem abban, hogy Noszky nehézkes stílusa sokat levon a tárgy előadása értékéből, mert föltűnően pongyola, sőt magyartalan. Pongyolasága különben már a dolgozat címéből is kiülközik, mert hiszen a Magyar Középhegységet kicsiny, a schliert pedig nagy kezdőbetűvel írja. Igaz, hogy ebben sem következetes, mert a szövegben nagy kezdőbetűs Középhegység és kis kezdőbetűs schlier is előfordul (ez utóbbi mintegy 25 %-ban).

Nemcsak a magyar író magyarsága hangsúlyozásának, hanem a magyar földtani kutatás általános értékelésének szemszögéből is kívánatos, hogy ne csak valamelyest magyarul, hanem — magyarán is írjunk!

Gaál István.

Isaiah Bowman, Director American Geographical Society, *The New World, Problems in Political Geography*. 4th Edition. World Book Company, New-York. 1928.

Bowman könyve először 1921-ben jelent meg. Az előttünk fekvő ne-

¹. a) Szász-Régen és Batos környékének földtani viszonyai. (A m. kir. Földt. Int. Évi Jelent.) 1912.

b) Az Erdélyi Medence neogén képződésének rétegtani és hegyszerkezeti viszonyai. (Koch Emlékkönyv) 1912.

c) Hunyad-Dolka környékének földtani viszonyai. (Földtani Közlöny) 1912.

gyedik kiadás teljes átdolgozása az elsőnek igazán új könyv; csak ugyan-
avval a témával foglalkozik, ugyanazon elvek szerint s ugyanazon célokkal.
Új azonban azért, mert egészen más légkörben, új gondolatvilágban foglal-
kozik a háború után kialakult világnak területpolitikai problémáival. A köny-
vet geográfus írta, de nem mondhatjuk azt tudományosnak. Nem geografia,
hanem a politikus és publicista kézi könyve. Mégis minden geográfus ha-
szonnal fogja lapozni.

Bowman az amerikai békedelegáció tudományos bizottságának tagja
volt. Könyvét először a kényszerbékéket alkotó politikusok — nagyhatalmak
és apró szövetségesek — légkörében írta és ez az első kiadás határozottan
rendkívül elfogult a legyőzöttekkel szemben, sőt agresszív. A negyedik ki-
adásban a legérdekesebb az, hogy az azóta lepergett idő és események mi-
lyen nagy változást eredményeztek még olyanok gondolkodásában is, akik
akkor így írtak. Természetesen, ha nagyon enyhült formában is, ebben az új
kiadásban is megvannak a háborús gondolatvilágnak nyomai. Csak a két
kiadás összehasonlítása domborítja ki a nagy különbséget s ez teszi a
könyvet magyar szempontból is különösen érdekessé.

A régi kiadásban azt írja, hogy Magyarország létezésének ezer éve a
nem magyar nemzetiségekre nézve ezer évi elnyomás korszaka volt; hogy
a magyar gazdasági rendszer teljes elnyomásban tartotta a nemzetiségeket,
ahelyeknél a magyarság gyűlölete hagyományossá vált; hogy legsúlyosab-
ban az oláhságot nyomtuk el; hogy a ruténektől megvontuk a tanulás lehe-
tőségét; és egyáltalán minden bekezdésben újra és újra visszatér a nemze-
tiségek elnyomásának vádjá.

Evvel szemben az új kiadás inkább exponál, minthogy ítéletet mond-
jon. Elmondja a nemzetiségek vádjait és szembehelyezi azokkal a mi érve-
inket. Saját véleménye: „A gyenge néha fél az erőstől s gyűlöli ezt. Való-
ban az elnyomás különbözőképpen nézhet ki. Nem minden népi, vagy társa-
dalmi csoport igazolhatja a vele szemben való elnyomás vádját. És nem is
igaz, hogy minden elnyomott nép elég nagy lenne arra, hogy önmagát igaz-
gassa és fenntartsa. Időtlén idők óta az erősebbek mindig uralkodtak a
gyengébbeken, a nagyobbak a kisebbeken. S nehéz belátni, hogy más rend-
szer beválhasson. Társadalmi és politikai egyenlőséget teremteni az összes
osztályok közt, az nem jelenti az alsóbbaknak felemelését, hanem a felsőb-
beknek leszorítását. S ez nem kevésbé igaz a szellemi és politikai életben,
mint a gazdaságiban.”

Most már a legerősebb argumentumnak csak azt látja, hogy „a ma-
gyar kormány a világháború alatt hajlandónak látszott a nemzetiségeknek
concessiókat adni.” A békedictatumba nézve őszintén megmondja, hogy az
dictatum volt s hogy a magyarakat senki sem hallgatta meg. De magyará-
zatul hozzátesszi, hogy a szövetségeseket nem Magyarországnak, a legyőzött-
nek szükségletei, hanem Romániának, Szerbiának és Csehszlovákiának, a
szövetségeseknek a szükségletei kellett, hogy irányítsák elhatározásaikban.
„Tekintve az időpontot, amelyben a trianoni béke keletkezett, tekintve a
vesztés- és aggodalom-teljes négy háborús évet, amely azt közvetlenül
megelőzte és tekintve bizonyos társadalmi és történelmi állapotokat, ame-
lyekre még rátérünk, alig volt várható, hogy emberi természet másképp csele-

kedjék, mint hogy erősen megnyirbálja Magyarország határait."

A revízióról is beszél: „Még hogyha el is ismerjük, hogy a néprajzi határokat nem elég pontosan húzták meg s hogy jobb volna ma Közép-Európára nézve, ha inkább ethnikai, mint hadászati elveknek adatott volna az elsőbbség a határok megvonásánál, nagyon nehéz elgondolni, hogy miként lehetne ezen határokat ma kiigazítani. Tíz évi békeidő telt el. A kereskedelmi élet sok mindenféle változáson ment át, alkalmazkodva az új határokhoz. A határoknak mindezek után való megváltoztatása az egész európai élet átmódosítását jelentené. Okvetlen háború következne." S hozzáteszi, hogy Magyarország nemcsak a kis entente-ot, hanem Franciaországot s az általa teremtett kontinentális szövetséget (kis entente és Lengyelország) találná magával szemben.

A magyar rész egyáltalán jelentékeny módosításokon ment át és sok tévedés, sok hamis beállítás, szóban és képből, illetve térképben töröltetett az új kiadásból.

Nem mondhatnám ugyanezt a szomszédos országokról szóló fejezetekről. Ezekben a magyar elnyomás vádjá és számos apró tévedés történelmünket és viszonyainkat illetőleg visszatér, azaz elmarad az első kiadásból úgy, hogy bizonyos ellentmondások keletkeznek a most már részben magyar források és magyar helyreigazítások alapján módosított magyar és a szomszédos országokról írott fejezetek közt.

Érdekes azonban, hogy míg az első kiadás „A Csehszlovákok Birodalmáról” szól, addig az új kiadás „A Csehek és Szlovákok Birodalmáról” beszél a fejezetcimben is és a tót kérdést külön alfejezetben tárgyalja. Igaz, hogy ez az alfejezet is tele van apró tévedésekkel, mint például hogy a magyar befolyás folytán helyettesítették be templomban és iskolában a cseh nyelv helyett a tótot stb. Ugyanitt mondja azt, hogy úgy a tót, mint a magyar paraszt nem óhajtana visszatérni magyar uralom alá, mert fél, hogy az agrár reformban kapott földjét elvennék. S még jobban aláhúzza a tótság és magyarság ellentétét a magyar közmondással: „Tót nem ember”.

Az oláhokról szóló fejezetben az oláhok eredetéről tárgyilagosságot képet ad, elmondván a különböző álláspontokat. Ebben a fejezetben hosszasan okadatolja az alföldi peremvidéknek és nagy városainak Romániához csatolását, amelyekről megmondja, hogy magyarok. Okadatolja éz a peremvidéken lakó, bár kisebbségben levő román népelemmel s avval, hogy az Alföldre nyúló völgytorkok közt kellett egy közlekedési lehetőséget teremteni.

Amerikai ember nehezen tudja magát beleélni európai viszonyokba. Alig tud európai történelmet, népi kapcsolatokat megítélni. Egy író, vagy tudós, aki egy álláspontot oly élesen foglalt el, mint Bowman, a győztesekét, első kiadásában, nehezen tud egy új kiadásban a teljes igazságosságig jutni, amely attól az állásponttól oly messze van. De el kell ismernünk, hogy az egyik tekintetben Bowman igyekezett az első kiadásban levő történelmi balasztját apasztani, amely sok tévedéssel volt tele. A másik vonatkozásban pedig igyekezett méltányos lenni, — legalább is minden nemzettel szemben a saját fejezetében. Ennek a változásnak annyival inkább örülhetünk, mert Bowman könyve olvasott könyv. Igen hasznos különösen publicistáknak s mindazoknak, akik gyors, általános áttekintést akarnak nyerni és egy igen hasznos bibli-

ografiát is ad. Ez a bibliografiája, amely egyszersmind saját forrásanyaga, inkább általános munkákban és folyóirat-anyagban gazdag. Az egyes országokra nézve az irodalmat szegényesnek fogjuk tartani és sokszor egyoldalúnak. De ha a munkának széleskörűt nézzük, kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy sokkal többet nem igényelhetünk Bowmantól az így is hatalmas olvasottágnál.

Különösen jók az Egyesült Államokra, az Angol Világbirodalomra és Dél-amerikára vonatkozó fejezetei, amely utóbbit Bowman beutazta és alaposan ismeri. Sajnos, talán éppen a kelet európai problémákban, amelyek tele vannak az amerikai gondolkodásnak idegen subtilitásokkal, a leggyengébb. A keletieket, úgy nézem, jobban ítéli meg. Nem tudom, azért nézem-e úgy, mert itt meg mi is, európaiak közelebb állunk Bowmanhez, mint a keletiekhez.

Teleki Pál gróf.

b) Folyóiratszemle.

A *Magyar Statisztikai Szemle* márciusi száma gazdag tartalommal jelent meg. A Szemle nagyobb tanulmányai: Földes Béla: Az anyagi és társadalmi helyzet befolyása a házasságkötésekre és halálesetekre, különös tekintettel Budapestre, Széll Tivadar: Az influenzajárvány statisztikája, Sajóhelyi István: Szántóföldi művelésünk 1928-ban, Fellner Frigyes: Csonkamagyarország nemzeti vagyona, Szőnyi Gyula: A magyarországi pénzintézetek 1927-ben. Cikkeket közöl még a Szemle a társadalombiztosító szervek adatairól, Magyarország baromfiállományáról, 1928. évi állatforgalmunkról, a világ szén-, vas- és acéltermeléséről, februári külkereskedelmünkéről, ez Amerikai Egyesült Államok automobilviszonyairól, Budapest mozgóképüzemeiről stb. A konzuli jelentések sorában Németország konzuli jelentése kerül sorra. Az összefoglaló adatközlések közül kiemelkedik a háború utáni évekről készült gazdasági jelzőtábla. — Az áprilisi szám közli Kovács Norbertnek az 1928. évi munkanélküliséget és munkapiacot hazai és európai viszonylatban ismertető és a kérdés módszertani részére is rávilágító tanulmányát. Konkoly Thege Gyula a mezőgazdaság időszerű kérdéseiről szóló tanulmánya szintén értékes cikke a Szemlének, Várszeghy János Magyarország légiforgalmáról, Sajóhelyi István az 1929. év terméseredményeiről, Szőnyi Gyula a magyarországi hitelszövetkezetekről értekezik. Szakkörökben figyelemkeltő Imrédy Bélának a Magyar Statisztikai Társaságban tartott székfoglaló előadása, mely a statisztikának a jegybankoknál való szerepével foglalkozik. Cikkeket közöl még a Szemle a főiskolai hallgatók 1927—28. tanévi adatairól, felsőkereskedelmi iskoláinkról, a járványstatisztikáról, a hazai és a nemzetközi külkereskedelmi forgalomról s közli Ausztria konzuli jelentését.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

1. Választmányi ülések.

Az 1929. januárius 31-én tartott ülésen a választmány Rothermere lordnak tiszteletbeli taggá történt megválasztásáért köszönetet mondó levelét tudomásul véve, utasítja a titkárt, hogy a válasznak a Földrajzi Közleményekben és a napilapokban való megjelentetéséről gondoskodjék. Elnök jelentésére a választmány a Franklin Társulattal a Földrajzi Könyvtár lejárt szerződésének fölüjratására az elnökből, főtítkárból és Sztankovics Ödön v. tagból álló bizottságot küldi ki.

A március 7-i ülésen a választmány általánosságban elfogadta Milleker Rezsőnek a népszerű folyóirat megjelentetése ügyében benyújtott ajánlatát, az ajánlat részletes átvizsgálására és a szerződésnek az ügyész közbejöttével való megkötésére az elnök, főtítkár, pénztáros, Temesi Győző és Sztankovics Ödön vál. tagokból álló bizottságot küldötte ki. A választmány Milleker Rezsőt a Földrajzi Közlemények szerkesztői közé választja és a közgyűlést előkészítő jelölések megejtésére, a választmánynak teendő jelentés kötelezettségével Erődi Kálmán, Hézsér Aurél és Fodor Ferenc vál. tagokat küldi ki.

Az április 11-i ülésen a titkárnak a titkárság vezetéséről és a szerkesztésről lemondó levelére a választmány az elnököt kéri fel, hogy a titkárt eddigi működésének fenntartására bírja. A választmány Milleker Rezsővel a népszerű folyóirat ügyében kötött szerződést jóváhagyóan tudomásul veszi.

Az április 25-i közgyűlést előkészítő rendkívüli ülésén a választmány a jelölő bizottság javaslata alapján megállapította kettős jelöléssel, a közgyűlésnek javasolt, választás alá kerülő választmányi tagok névsorát. Az elnöki állásra Cholnoky Jenőt, alelnököknek gr. Teleki Pált, Thirring Guszlávot és Milleker Rezsőt, főtítkárnak Réthly Antalt jelölte.

A május 16-i ülésen a választmány Kéz Andor lelépő titkárnak buzgó munkásságáért jegyzőkönyvi köszönetet szavaz, titkárrá Koch Ferencet, szerkesztővé Hézsér Aurélt választotta meg. A lemondását bejelentő pénztárost a pénztárosi állás végleges betöltéséig az ügyek vitelére fölkérte. Könyvtárossá a választmány a következő ciklusra is Dubovitz Istvánt választotta meg.

2. Tagfelvétel.

A januárius 31-én tartott választmányi ülésen a választmány dr. Bozók Dezső orvost, egészségügyi előadót, vitéz Ráskai Lászlóné tanárt Budapestről és Baló Irma dr. tanárt Soltról; március 7-én Lenghammer Béla székesfővárosi hittanárt; április 11-én Belitzky János egyetemi hallgatót Budapestről; április 25-én dr. Kontz Károly főorvost, Budapestről és május 16-án Bagyinka István gyógyszerészt, Fehérgyarmatról, Bárány István kegyesrendi tanárjelöltet, Oberle József áll. gimn. tanárt Budapestről és Ebrey Károly századost Szombathelyről a rendes tagok sorába fölvette.

3. LVII. közgyűlés 1929. május 2.

Dr. Cholnoky Jenő elnök megnyitva a közgyűlést, annak tagjait üdvözli és bejelenti a *Magyar Földrajzi Társaság* f. é. április 18-ára összehívott közgyűlésének határozatképtelen voltát, egyúttal megállapítja a mai közgyűlés határozatképességét. A közgyűlésen az elnökön kívül a következők jelentek meg

Teleki Pál gróf, Thirring G. és Bátky Zs. alelnökök, Pécsi Albert főtitkár, Aujeszký László, Biró Ferenc, Buzás Viktor, Eckmann János, Endrey Magda, Erődi Kálmán, Fodor Ferenc, Geszti Lajos, Györffy István, Halász Gyula, Hézsér Aurél, Horváth Károly, Karl János, Koch Ferenc, Körösi Albin, Lázár Szilárd, Lechner Tibor, Medvigy Cirill, Mihalik László, Nagy Zoltán, Németh József, Oberle Lajos, Ormos Jerne, Pappné Balogh M., Réthly Antal, Róna Zsigmond, Scherf Emil, Strömpl Gábor, Takács József, Temesi Győző, Vadas Jolán, Vargha György, Zalányi Béla, Dubovitz István könyvtáros, Czákó István ellenőr, Marczell György pénztáros és Kéz Andor titkár.

Elnök a közgyűlési jegyzőkönyv hitelesítésére Thirring Gusztáv alelnököt és Körösi Albin választmányi tagot kérte fel.

Az elnök megnyitó beszédében a magyar földrajzi utazók és felfedezők utazásairól szólt, felvonultatva a közgyűlés előtt világot járt földrajzi kutatóink kiváló seregét.

Napirend előtt az elnök igen melegen üdvözli dr. Thirring Gusztáv alelnököt, abból az alkalomból, hogy a *Magyar Földrajzi Társaság*nak immár 50 éve tagja. Kiemeli azokat a nagy érdemeket, amelyeket Thirring Gusztáv mint demográfus és földrajzi író a hazai földrajzi kutatás és a hazai föld megismerése körül, valamint a földrajzi irodalom terén szerzett. A közgyűlés nagy lelkesedéssel ünnepelte köztisztelőben álló alelnökét.

Tisztújító közgyűlés lévén, elnök elrendeli a szavazást. A kiküldött szavazatszedő bizottság tagjai: Temesi Győző elnöklésével Strömpl Gábor és Mihalik László.

A választások után a közgyűlés sorra tudomásul vette a főtitkár (l. 54. old.), a titkár (l. 56. old.), a Balatoni- és Alföldi-Bizottságok, a számvizsgáló és a könyvtárvizsgáló bizottságok, a pénztáros és a könyvtáros jelentéseit. Tudomásul vette a közgyűlés a beterjesztett 1928. évi zárszámadást és az 1929. évi költségvetést. Az összes tisztviselőknak, valamint a bizottsági tagoknak fáradságos munkájukért a közgyűlés köszönetet szavazott.

A „Farkasfalvy Kornél” féle földrajzi olvasmányokra hirdett pályázatra egy pályamű érkezett be. A bíráló bizottság tagjai Cholnoky Jenő elnök, Halász Gyula és Strömpl Gábor voltak, akik a „munkának első részét minden tekintetben alkalmasnak” találták a jutalmazásra. Javasolták, hogy a mű első része az ifjúsági földrajzi olvasmányok sorában kiadassék. A közgyűlés egyhangulag elfogadta a javaslatot. A „Magasságok érverése megihlette a lelkemet” jelígejű levél felbontása után elnök kihirdeti, hogy a pályamű szerzője dr. Bárány László reáliskolai tanár Egerben.

Temesi Győző a szavazatszedő bizottság elnöke bejelenti, hogy

leadtak összesen 41 érvényes szavazatot, amelynek eredményeül a közgyűlés által megválasztottak: elnökké Cholnoky Jenő (21), alelnökké Teleki Pál gróf (39), Milleker Rezső (38) és Thirring Gusztáv (33), főtitkárrá Réthly Antal (39), ellenőrré Czákó István (40), a választmány tagjaivá: Pécsi A. (36), Halász Gy. (33), Kéz A. (32), Bátky Zs. (31), Róna Zs. (31), Lóczy L. (29), Györffy I. (27), Karl J. (26) és Temesi Gy. (22) tagokat. A könyvtár vizsgáló bizottság tagjaivá Dékány J., Erődi K. és Strömpl G., a pénztár vizsgáló bizottság tagjaivá Becsei J., Mihalik L. és Somogyi J. választották meg. A választmány megválasztott tagjain kívül szavazatokat kaptak még Littke A. (22) Temesi Gy.-vel egyformán. A közgyűlés határozata után az elnök szavazatával Temesi Gy. került a választmányba és Littke A. lett az első vál. pótag.) Szavazatot kaptak még: Kruttschmitt A. (19), Sztankovits Ö. (16), Prochászka F. (12), Kogutovicz L. (8), Márton B. (5), Szakáll Zs. (5) és Schilling G. (2).

A választások eredményeinek kihirdetése után az elnök, — miután tárgyalandó indítványok nem voltak — a *Magyar Földrajzi Társaság* [LVII. közgyűlését] berekesztette.

R. A.

Főtitkári jelentés.

A legutóbbi évad az előzőkkel szemben csak egy tekintetben volt határozottan kedvezőbb, abban sincs semmi érdemünk: Most legalább a halál megkímélte nagyjainkat, nem szedett áldozatot vezető geográfusaink közül.

Az együttműködés anyagi lehetőségei megjavultak. A *Tiszti Kaszinó* kedvező fekvésű, gyönyörűen felszerelt pompás helyiségét bocsátotta rendelkezésünkre népszerű estélyeink számára, Budapest székesfőváros tanácsa pedig, Erődi Kálmán igazgató úr, választmányi tagunk javaslatára a Belvárosi Reáliskola előadó termét. Fogadják mindnyájan e helyütt is hálás köszönetünket. Az anyagi lehetőséggel együtt közönségünk száma is öröndetesen gyarapodott, de örömmel ítetempítja az a tény, hogy a nagytöbbség nem tagtársaink sorából került ki.

Szaküléseink:

1928 november 15: Fodor Ferenc dr.: A honismeret Magyarországon és a külföldön.

Soó Rezső dr.: A modern növényföldrajz problémái.

1928 december 6: Somogyi József dr.: A budapesti kereskedelmi és ipari kikötő.

1929 február 21: Strömpl Gábor dr.: Légi fényképek a földrajzi kutatás és szemléltetés szolgálatában.

1929 április 25: Scherf Emil dr.: Morfológiai problémák a Duna-Tisza közén és azoknak a talajtani problémákkal és a szikesedés kérdésével való összefüggése,

Estélyeink :

1928 december 14 : L ó c z y L a j o s dr. : Keletcelebeszi expedicióm.

1929 február 16 : H a l á s z G y u l a : Amundsen emlékezete.

A Földrajzi Közleményekről titkártársam fog beszámolni.

Társaságunk közleményei számára új lehetőségeket és a jelenlegihez képest fényes perspektívát nyitott meg M i l l e k e r R e z s ő dr. egyetemi tanár tagtársunkkal kötött megállapodásunk. Reméljük, hogy utódom a legközelebbi közgyűlésen már jelentős eredményekről fog beszámolni.

Legyen szabad ez alkalommal újra felkérnem földrajzi szerzőinket, hogy nyomtatásban megjelent eredeti munkáik néhány soros kivonatát küldjék el hozzám a Bibliographie Géographique számára. Eddigi felhívásomnak kevés foganatja volt, pedig ez a munka egy ember erejét messze meghaladja. Az 1927-iki Bibliographie már megjelent és Társaságunk könyvtárában megtekinthető, az 1928-iki sajtó alatt van.

Külföldi kapcsolataink egyéb irányokban is örömdetezen fejlődtek. A múlt év májusában a berlini földrajzi társaság száz éves jubileumán Társaságunkat elnökünk és M i l l e k e r R e z s ő dr. tagtársunk képviselte. Tapasztalatairól elnökünk be is számolt a választmányban. A múlt év nyarán Londonban és Cambridgeben tartott nemzetközi kongresszus vezetősége távollétünkről oly előzékeny hangon emlékezett meg, hogy a legközelebb 1931-ben Parisban tartandó kongresszusig reményünk lehet a kölcsönös megértésre.

F. é. március 30-a és április 10-e között hollandus tanárok voltak látogatóban Magyarországon. Geográfusaik érintkezést kerestek és amennyire az ünnepek közben lehetséges volt, találta is a magyar kollégákkal. Ez úton is köszönetet mondok S t r ö m p l G á b o r dr. választmányi tagunknak a körükben végzett buzgó és alapos felvilágosító munkáért.

F. é. nyarán Genfben a tanügyi kereteken túlmenő kulturális kongresszus és kiállítás lesz. A magyar geográfus tanároknak a kongresszuson való részvételét T e l e k i P á l gróf alelnökünk, az egész magyar kiállítást pedig ugyancsak geográfus : E r ő d i K á l m á n dr. igazgató választmányi tagunk, szervezi. Személyük és buzgalmuk biztos kezességet nyújt arra, hogy Magyarország úgy a kongresszuson, mint a kiállításon méltóképen fogszerepelni.

Társaságunk keretein kívül tovább folytatódik az az örömdetes fejlődés, amelyről már múlt évi jelentésemben megemlékeztem. Az ott említett tényezőkön kívül legyen szabad itt csak pár szóval utalnom L ó c z y L a j o s keletindiai expedíciójára és P r i n z G y u l a dr. 1906—09-i expedíciójának tudományos eredményeit tartalmazó hatalmas mű imént megjelent első kötetére.

Az együttműködést eddig csak a debreceni egyetem körül csoportosult geográfusokkal sikerült létre hozni. Remélem, utódom ez irányban is hamarosan nagyobb sikereket tud majd felmutatni.

Hálásan megköszönve a t. tagtársaknak a nekem juttatott megtisztelő bizalmat, kérem, méltóztassék azt a választmány jelöltjére átruházni és őt nehéz munkájában tetteikkel is támogatni.

Pécsi Albert dr.

Titkári jelentés.

Tisztelt Közgyűlés!

Mult esztendei jelentésemben a „Földrajzi Közlemények” szerkesztéséről beszámolva kiemeltem, hogy a háború utáni nehéz önmagunkhoz térés jelen állapotában a „Földrajzi Közlemények” nagyobb terjedelemben való megjelentetésével számolni nem lehet. Az anyagi adottságokhoz alkalmazkodva a „Földrajzi Közlemények” mult esztendei évtolyama nem érhetette el egészen az 1927 évit, annál $\frac{1}{2}$ ívvel rövidebbre kellett szabni. Ha más körülmények nem játszanának közbe k. b. ez az a terjedelem, amelyen jelenlegi taglétszámunk és igen szerény egyéb jövedelmi forrásaink mellett szaklapunkat a jövőre stabilizálni lehetne.

Az újabban tervezett és immár szerződés szerint biztosított népszerű földrajzi folyóirat megjelenésével a „Földrajzi Közlemények” terjedelme az előbbi nagyságnál jóval szűkebbre van szabva. Ez azonban csak látszólagos veszteség, mert a Földrajzi Közleményekben eddig jelentékeny teret foglaló különböző közlemények tekintélyes részét a népszerű folyóirat hasábjaira lehet átvinni. A bennünket szerkesztésben felváltók ebben a tekintetben kétségtelenül helyes megállapodásra fognak jutni és meg fogják találni a módját annak, hogy a kettős folyóirat révén a „Földrajzi Közlemények” nyereséggel, sokkal tisztább tudományos színezettel, bőséges idegennyelvű kivonatokkal jelenhessenek meg a hazai és külföldi tudományos körök meglegedésére.

Már mult évi jelentésemben észre lehetett venni, hogy tagállományunknak az előző években tapasztalt gyarapodása holtpontra jutott, sőt a tagállományban jelentékeny csökkenés állott be. Ez a folyamat a mult esztendőben megerősödve folytatódott és szomorúan kell jelentenem, hogy egy év alatt 27-en jelentették be a Társaságból való kilépésüket. Tagállományunkhoz viszonyítva ez a szám tulságosan magas, azonban elfogulatlanul ítélve nagy veszteséget nem jelent, mert a kilépettek túlnyomó többsége amúgy is csak tehertételnek szerepelt a Társaság tagnévsorában. Legtöbbjüket ügyészünk felszólítására tudtuk csak 3—4 évre elmaradt tagdíjuk befizetésére kényszeríteni, amivel egyidőben, általában, — Társaságunkból való kilépésüket is bejelentették. Mindamellettt ebben a tekintetben nem lehet a helyzetet reménytelennek mondani. Kétségtelenül bizonyos, hogy a népszerű folyóirat megindulásával Társaságunk taglétszáma lényegesen meg fog növekedni és hogy a jövő esztendőben szerencsés utódom az enyémnél sokkal gazdagabb taglétszámról fog beszámolót mondhatni.

A halál az idén sem volt kímélettel Társaságunkkal szemben. Hazai tiszteltbeli tagjaink közül Gerster Bélát, a külföldiek közül Amundsen-t ragadta el, alapító tagjaink közül Bokor Elemért és Polacsek Jánosné-t törölte; rendes tagjaink közül Héjjas Mihálytól és Szóka Istvántól fosztott meg.

Figyelembe véve az elhalálozásokat, kilépéseket és törléseket, tagállományunk és a „Földrajzi Közlemények” expedálása a multhoz képest a következő változásokat mutatja:

Év	Pártfogó	Alapító	Rendes	Tiszteletbeli		Levelező		Előfizelő	A Földrajzi Közleményeket megküldjük			Összesen elküldött példányszám
				hazai	külföldi	hazai	külföldi		A Bibliografiai Központ részére	Ingyen-Példány	Cseré-példány	
1927	2	62	707	10	30	16	5	86	44	15	118	1095
1928	2	62	700	9	30	16	5	93	44	15	125	1101
1929	2	61	676	8	29	17	6	87	44	11	138	1079

Eddig minden alkalommal legkedvesebb kötelességemnek tartottam köszönetet mondani a „Földrajzi Közlemények” munkatársainak, akik időt és fáradságot nem kímélve, készséges örömmel állottak rendelkezésünkre a lapnak előállításában. Folyóíratunk záró füzetének címlapján felsorolt névsor tanuskodik róla, hogy ez a tábor évről-évre növekvőben van és egyben bizonyosságot tesz arról hogy Társaságunk és tudományunk érdekében önzetlen munkásokban a jövőben sem lesz hiány. Ebben a reménységben fogadják valamennyien leghálásabb köszönetünket.

Tisztelt Közgyűlés!

Hetedik esztendeje, hogy a válaszmány bizalmából titkári kötelezettségemnek a legjobb akarattal igyekeztem eleget tenni. Nyugodt lelkiismerettel állíthatom, hogy ebben a munkában mindenekelőtt Társaságunk érdeke, továbbá a Társaságunk és tárgyunk iránti szeretet irányított. Lehetséges, hogy ténykedésem nem mindenben volt olyan, amilyennek azt sokan remélték, vagy várták volna, de azt sohasem a munkától való félelem, vagy megfutás, hanem az emberi gyengeség, a viszonyokkal szemben való tehetetlenség okozta.

Nincsen ez másképp ma sem, amikor elérkezettnek látom az időt arra, hogy helyemet másnak adjam át. Ugy érzem, hogy ez a sok küzkódással megalkuvással bővelkedő néhány esztendő elszakíthatatlan kötelékkel kapcsolott a Magyar Földrajzi Társasághoz, amelynek érdekében és javáért készségesen szentelek a lehetőségek határain belül időt és fáradságot a jövőben is, ha szükség van rá és ha remélhetem, hogy ennek a munkának fogantatja és legalább csak egy kicsit kielégítő eredménye lesz.

Abban a reményben, hogy titkárkodásom alatt sikerült a Magyar Földrajzi Társaság jövő, jobbra hivatott épületéhez néhány tégladarabot nekem is átmenteni és hogy mint a Társaság egyszerű munkása dolgozhatom érte a jobb időkben is, — búcsúzom a tisztelt Közgyűléstől.

Kéz Andor dr.

Jelentés a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának 1928. évi gyarapodásáról.

Tisztelt Közgyűlés!

Ismét elmúlt egy küzdelmes és várakozásokkal teljes esztendő. Ha nem is váltotta valóra minden reményünket, könyvtárunk ügyét mégis sokban előmozdította. Ezt bizonyítja könyvtárunk öröndetes gyarapodása, a cserések számának lényeges emelkedése és tagtársainknak könyvtárunk iránt növekedő érdeklődése.

A gyarapodás az 1927. évi eredményt 100 kötettel mulja felül. Beérkezett 58 mű (126 kötet), 11 folyóirat (224 kötet), összesen tehát 69 mű (350 kötet.) Térképtárunk 4 atlisszal, 9 térképpel és 62 térképlappal szaporodott. Ez az eredmény annál öröndetesebb, mivel 2 folyóirat előfizetésén kívül beszerzésekre semmit sem fordíthattunk.

Értékes adományokkal gyarapították könyvtárunkat: a Vall.- és Közokt. Minisztérium, a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal, a Néprajzi Muzeum, a Budapesti Kereskedelmi- és Iparkamara, Hódmezővásárhely thj. város tanácsa, az „Ifjúság és Élet” szerkesztősége, a Franklin-Társulat r. t., a Magyar Földrajzi Intézet r. t., az Eszt Tudományos Társaság, a Hollandi kir. Földrajzi Társaság, az Olasz Szomáliföld Kormányzósága. továbbá dr. Ecsedi I., dr. Eperjesy K., Farkasfalvi K., Halász A., Kogutowicz L., Kortsák Gy., dr. Kovács A., dr. Maier I., dr. Márton B., dr. Pécsi A., dr. Réthly A., dr. Schwalm A., dr. Somogyi J., dr. Takács S., dr. Thirring G., dr. Thirring L., dr. Vargha Gy. s a külföldről dr. Leonhard Schultze, Jena, dr. Stein Aurél és Tordai Emil urak. Fogadják mindnyáján hálás köszönetünket.

A mult év folyamán beérkezett művekkel együtt könyvtárunk állománya az év végén: 1976 mű (2737 kötet), 310 folyóirat (7573 kötet) összesen: 2286 mű = 10.410 kötet. Térképtárunk 68 atlaszból és 466 térképből áll. Gyűjteményünk összes darabszáma: 10.944.

Társaságunk működése iránt megnyilvánuló érdeklődés jelét mutatja az, hogy az elmúlt évben is számos hazai és külföldi társulat tett csereajánlatot. Az ajánlatoknak igyekeztünk eleget tenni, hiszen intenzív tudományos munka a rokon társulatokkal való együttműködés nélkül alig képzelhető. Az elmúlt évben a következő 14 hazai és külföldi tudományos intézettel, társulattal vettük fel a kapcsolatot: a m. kir. Orsz. Vízépítési Igazgatóság Vízrajzi Osztálya, a tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet, a bécsi Geologische Bundesanstalt, a Ljubljana-i, Lundi, Algiri, Casablancai Földrajzi Társaságok, a Tokiói Emberföldrajzi Társulat, az Aberystwyth-i Geographical Association, a potsdami Preuss. Geodätisches Institut, a moszkvai Obscsesztyvo Izucszenija Urala,

Szibíriai Dalnyego Vosztoka, az Orosz tudományos Akadémia, az Allahabadi Geography Department of Ewing Christian College és a dakari Comité d'Études historiques et scientifiques de l'A. O. F. Ezzel a velünk csereviszonyban álló hazai és külföldi intézmények és egyesületek száma 138-ra emelkedett, ami nemzetközi viszonylatban is számottevő eredmény.

A rokon társulatokkal fennálló kapcsolat mindvégig igen meleg és közvetlen volt, amit a sűrű levélváltások is igazolnak. Kedves kötelességet teljesítek akkor, amidőn e helyről is őszinte köszönetemet fejezem ki mindazoknak a tagtársainknak — elsősorban a főtitkár urnak, valamint Fest Aladár és dr. Steiner Lajos választmányi tag uraknak — akik az elmúlt évben is nagy megértéssel és lelkes odaadással támogattak külföldre szóló leveleim és a könyvismertetések fordításának fáradságos és sok körültekintést igénylő munkájában.

A könyvtár állapotában is történtek öröndetes változások. A helyszűkének fenyegető veszedelme, amiről múlt évi jelentésemben is megemlékeztem, szerencsésen elmúlt. A Székesfőváros Tanácsa három hatalmas könyvvállványt építtetett be Társaságunk helyiségebe, amivel sikerült könyvtárunk zavartalan fejlődését néhány évre biztosítanunk. Csak a könyvek és folyóiratok állapota ad okot az aggodalomra. Hét év óta szüntelenül sürgetem a kötetéseket, eddig azonban kevés eredménnyel. Mindössze annyi történt csak, hogy a selejtezett kiadványok eladásából befolyt összegből, továbbá a Franklin-Társulat, a Magyar Földrajzi Intézet r. t. s egy nemeslelkű tagtársunk támogatásával az 1927. és 1928. évben 322 kötetet — vagyis a bekötésre váró könyveink 5 0/0-át — köttettük be. Többet elérnem, Társaságunk nehéz pénzügyi helyzete miatt, nem sikerült. Ezen a téren tehát még igen sok a tennivaló és sürgősen cselekednünk is kell, ha könyvtárunk sorsát szívünkön viseljük.

A könyvtárt az elmúlt évben számos tagtársunk vette igénybe. A ház használatra kivett kötetek száma 201; a Társaság helyiségében 165 kötetet — nagyobbbrészt folyóiratot — használtak tagjaink.

Ezekben voltam bátor a könyvtárunkban folyó munkáról beszámolni. Jelentésemet azzal az óhajtással végzem, adja az Ég, hogy ami az elmúlt esztendőben várakozásainkból nem teljesült, hozza meg tagtársaink és a társadalom odaadó támogatása a közel jövőben!

Kérem a Tisztelet Közgylést, hogy jelentésemet tudomásul venni s részemre a felmentvényt megadni kegyeskedjék.

Dubovitz István.

Számadások.

A Magyar Földrajzi Társaság pénztári számadása 1928ról*.

Pénztári kimutatás.

Bevétel. I. Alaptőke, (Új alapítványok vagy a régiek növelése). 1. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 1339.00, 2. Bátky Zs. 8. —, 3. Sztankovics Ö. 10. —, 4. Einbeck I. 5. Eszterházy herceg könyvt. 90. —, 6. Debreceni Keresk. és Ipark. 6 — 7. Laczkó D. 10. 1928. dec. 31.-én összesen 1468.00. II. Hunfalvi-alap. —.63, 2. Kamat —.04. 1928. dec. 31. összesen —.67. III. Farkasfalvi Kornél pályadij alap. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 2550'88, 2. kamat 169.37. 1927. december 31. összesen 2720.25. IV. Lóczy-alap. 1. Át hozat 1927 évről (értékp. és takarékb.) 24.69., 2. Kamat 1.69. 1928. december hó 31. — összesen 26.38, V. Tátraobszervatorium alap. 1. Át hozat 1927 évről (értékp. és takarékb.) 9.52, 2. Kamat —.61. 1928. december hó 31. összesen 10.13. VI. Gazdasági szakosztály. 1. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 1.43. 2. Kamat —. 09, 1928. dec. 31. összesen 1.52. VII. Schwalm Nándor-alap. 1. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 19.85. 2. Kamat 1'39. 1928. dec. 31. összesen 21'24. VII. a.) Schwalm Amadé jutalomalap. 1. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 40'86, 2. Kamat 2'86. 1928. dec. 31. összesen 43.72. VII. b) Schwalm Amadé II. alap. 1. Át hozat 1927-ről (értékp. és takarékb.) 99.41, 2. Kamat 6'95. 1928. dec. 31. összesen 106'36. VIII. Átmenetiek : (Át hozat 1927-ről) a) Balatonbizottság 7.45. b) Lóczy siremlék —.06. 1928. dec. 31. összesen 7'51. IX. Könyvtár és berendezés** 1. Át hozat 1927-ről 40.337'52, 2. Beszerzések (vásárlás útján) 221.47. 1928. dec. 31. összesen 40,558.99. X. Forgótőke. 1. Bevétel. Át hozat 1927-ről 2 dollár és 874.34, 2 Kultuszminiszter államsegélye 1000. — 3. Tagdíjak és előfizetések 5169.84, 4. Kamat és jutalék 511.19, 5. Átmeneti 69. — 6. Vegyes (eladott füzetek, hirdetési díjak, előadások jövedelme stb.) 1126.70.

Kiadás 7. Földrajzi Közlemények 5162.36 és 2 dollár. 8. Apró nyomtatványok 318.46, 9. Tisztviselők 840. —, 10. Pénztár 29.27, 11. Iroda-posta 459.32, 12. Átmeneti 69. —, 13. Vegyes (biztosítás stb.) 55.60, 14. Didaktikai Szakosztály 136.62, 15. Könyvtár 221.47. 1928. dec. 31. összesen Bevétel 8751.07 és 2 dollár, Kiadás 7292.10 és 2 dollár, Egyenleg mint 1929-re átvendő pénztári maradvány 1458.97.

1929-re átvendő pénztári maradvány 1458 pengő 97 fillér azaz Ezer-négyszáz ötvennyolc pengő 97 fillér.

Budapest, 1928. dec. 31.

Marczell György
pénztárnok.

* Választmányi határozat értelmében számadásainkban az értékpapír névértékén szerepel. (Pengőre való átmenetnél 12500 K névérték = 1 P.

** Eredeti leltárérték (arany korona) átszámítva. Pengőre.

Ezt a számadást megvizsgáltuk, az okmányokkal összehasonlítottuk és rendben találtuk. Az 1929. évre átvendő pénztári maradvány 1458 P 97 azaz Ezernégyszázötvennyolc pengő 97 fillér.

Budapest, 1929. évi április hó 27-én.

Dr. Somogyi József sk., Becsei József sk., Hoffmann Alfréd sk.,
a számvizsgáló bizottság tagjai.

A Magyar Földrajzi Társaság vagyonmérlege 1928. dec. 31-én.*

A) **Vagyon. I. Alaptőke.** 1. 27000 K 4 % M. Földhitelintézeti záloglevél. M. Földhitelintézetnél 2.16, 2. 1000 K 4 1/2 % Pesti M. Keresk. Bank záloglevél Pesti M. Keresk. Banknál: 0'08. 3. 1600 K 4 1/2 %-os Pesti Magyar Kereskedelmi Banki záloglevél kisorsolt értéke Pesti M. Kereskedelmi Banknál —. 13. 4. 200 K 4 % M. Koronajáradék Pesti Hazai Első Takarékpártánál — 0.02., 5. 400 K 1 6/10 Tisztviselőtakpt.-i részvény Pesti Hazai Első Tkpt.-nál — 0.03., 6. 5700 K Hadikölcsönkötvény Pesti Hazai Első Tkpt.-nál (5500 l. 200. II.) —. 46, 7. Postatakarékpénztárnál 1465.12. összesen 1468. — II. **Hunfalvi-alap.** 1. 1000 K 4 % M. Földhitelintézeti záloglevél M. Földhitelintézetnél —. 08. 2. 250 K 1914. Hadikölcsönkötvény Pesti Hazai Első Tkpt.-nál —. 02, Betét Magyar Olasz Banknál —57. Összesen —67. III. **Farkasfalvi Kornél pályadíjalap.** 1. 2200 K. 1914-es Hadikölcsönkötv. —. 18, 2 és 1100 1916-os Hadikölcsönkötv. —08 Pesti Hazai Első Takpt.-nál., 3. Postatakaréknál 128'50. 4. Magyar Olasz Banknál betét 2591'49. Összesen 2720'25. IV. **Lóczy-alapítvány** 1. 6350 K 1914-es Hadikölcsönkötv. Pesti Hazai Első Takakpt.-nál. — 51, 2. Magyar Olasz Banknál betét 25'87. Összesen 26'38. V. **Tátraobszervatorium alap.** 1. 9250 K. 1914-es Hadikölcsönkötv. Pesti Hazai Első Tkpt.-nál — 74, 2. Magyar Olasz Banknál betét 9'39. Összesen 10'13. VI. **Gazdasági szakosztály.** 1. 1950 K 1914-es Hadikölcsönkötvény Pesti Hazai Első Takpt.-nál —. 16, 2. Magyar Olasz Banknál betét 1'36. Összesen 1'52. VII. **Schwalm Nándor-alap.** 2. Magyar Olasz Banknál betét: 21'24 VII. a) **Schwalm Amadé jutalom-alap** 1. Magyar Olasz Banknál betét 43'72 VII. b) **Schwalm Amadé II. alap.** 1. Magyar Olasz Banknál 103'36. VIII. **Átmenetiek.** 1. Balatonbizottság javára postatakarékban 7'45. 2. Lóczy Siremlék javára postatakarékban —06. Összesen 7'51. IX. **Könyvtár és berendezés.** 1. Leltári érték (arany K átszámítva pengőre. 40.558'99 X. **Forgótőke.** 1. 10.000 1915-ös Hadikölcsönkötvény — 80 és 2. Egyes betétkönyvön 3419 K, —. 27. Pesti Hazai Első Takpt.-nál. 3. Folyószámlán Magyar Hollandi Gazd. Banknál (1823 K 1923-as érték.) —. 14, 4. Tudományegyetemi Nyomdánál folyószámlán 36'45, 5. Postatakarékpénztári folyószámlán 1128'57, 6. Kézpénz 292'74. Összesen 1458'97. Vagyon Összesen 46423'74.

B) **Teher.** 1. Átmenetiek (VIII. cím) követelése 7'51, 2. Földrajzi Közlemények LVI. kötetének 6—10. füzetére előirányzat 2500'—, 3. Egyenleg mint tiszta vagyon 43916'23, azaz Egyenleg mint tiszta vagyon Negyvenhárom ezerkilencszáz tizenhat Pengő és 23 fillér.

Budapest, 1928. dec. 31.

Marczell György
pénztárnok.

Ezt a vagyonmérleget megvizsgáltuk, az okmányokkal összehasonlítottuk, rendben találtuk és Negyvenháromezerkilencszáz tizenhat Pengő 23 fillér névértékkel érvényesítettük.

Budapest, 1929 április hó 27.

Dr. Somogyi József sk., Becsei József sk., Hoffmann Alfréd sk.
a számvizsgáló bizottság tagjai.

A Magyar Földrajzi Társaság pénztári forgalma az 1928. évben és előirányzata 1929-re.

<i>Bevétel.</i>	I.	II.	III. *)
1. Pénztári maradvány	874'34	874'34	1458'97
2. Tagdíj és előfizetés	3900'—	5169'84	6800'—
3. Segély, adomány, kamat	1500'—	1511'19	1500'—
4. Vegyes és átmeneti	725'66	1195'70	1141'03
Összesen:	7000'—	8751'07	10900'—
<i>Kiadás:</i>	I.	II.	III. *)
1. Földi közlemények	5200'—	5162'—	6400'—
2. Iroda, posta	400'—	459'32	1500'—
3. Pénztár, apró nyomtatvány	300'—	347'73	400'—
4. Könyvtár	150'—	221'47	200'—
5. Didaktikai Szakosztály	150'—	136'62	150'—
6. Tisztviselők	560'—	840'—	800'—
7. Vegyes és átmeneti	240'—	124'60	550'—
Összesen:	7,000'—	7,292'10	10,000'—

Budapest, 1929. május 2-án.

Marcell György
pénztárnok

A Magyar Földrajzi Társaság Didaktikai Szakosztályának hiriei.

Az 1928. évben a szakosztályba tömörült földrajzoktatók tábora öröndetesen megnövekedett, mert a szakosztály Dr. E r ő d i Kálmán alelnök kezdeményezésére a polgári iskolai és az elemi iskolai földrajztanítást is munkakörébe vonta.

1928. február 16-án A l b r e c h t István elemi isk. igazgató részletesen ismertette az elemi iskolák földrajz-tananyagát és a tanítás módszerét. A középiskolai tanároknak ismerniök kell azt az alapot, amelyre építeni lehet.

*) I. Előirányzat 1928-ra, II. Eredmény 1928-ban, III. Előirányzat 1929-re.

A március 8-iki szakülésen B o d n á r Lajos reálgyimn. tanár „A földrajz kapcsolata a segédtudományokkal az új tanterv alapján” címmel tartott előadást.

Az április 19-én tartott szakülésen pedig Dr. K a r l János „A földrajz-tanárképzés” fontos kérdéseit tárgyalta. Az előadás élénk megvitatásra adott alkalmat.

A szakosztály tagjai április 29-én a Meteorológiai Intézetet tekintették meg. Dr. R é t h l y Antal egyet. m. tanár ismertette a meteorológia fejlődését és a meteorológiai megfigyelések tudományos és gyakorlati jelentőségét, majd bemutatta az intézet berendezését.

Bátor Pál.

*

A Szakosztály vándorgyűlése Nyiregyházán.

Szinte országos érdeklődés mellett folyt le a Didaktikai Szakosztály vándorgyűlése Nyiregyházán, 1928. május 6-án. Az előkészítés és a kedves fogadtatás különösen Dr. B e n c s Kálmán polgármester, Dr. V i e t o r i s z József gimn. igazgató, a Szabolcsmegyei Tanári Kör elnöke és K a r d o s István kulturtanácsnok fáradozásainak köszönhető. A gyűlésen a város összes előkelőségei jelen voltak. A „Nyirvidék” cikkeiből, a gyűlésen és a fehér asztalnál elhangzott beszédekből megállapíthatjuk, hogy a művelt társadalom ma már ismeri a földrajztanítás nemzeti és művelődésbeli jelentőségét.

A szakosztály tagjai vasárnap a várost és a múzeumot tekintették meg. A múzeumban Dr. K i s Lajos múz. igazgató érdekes előadást tartott Nyiregyháza multjáról.

A gyűlést Dr. V a r g h a György elnök nyitotta meg. Meleg szavakkal üdvözölte a megjelent előkelőségeket, majd „A földrajz az állampolgári nevelésben” címmel tartott előadást. Kimutatta, hogy a gyermekből elsősorban helyes földrajztanítással lehet valóban művelt és öntudatos állampolgárt nevelni. A hazai föld értékeinek és szépségeinek ismerete biztosítja azt a tudást és szeretetet, amelyre a nemzetnek a sorsdöntő órákban szüksége van.

Dr. K a r l János „A tájak harmóniája” c. előadásában jellemezte az embert, mint tájalkotó tényezőt és fejtegette, hogy ez mennyiben függ a lelki adottságtól, műveltségtől, politikai körülményektől. A magyar medencében a természeti erők és a magyarság ezeréves történelme együttesen hozta létre azt a harmóniát, amelyet durva kezek megzavartak.

S z o h o r Pál Nyiregyháza főjegyzője a Nyírségről és kulturális fejlődésről adott elő. Tárgyalta a Nyírség földrajzát, gazdasági és kulturális életét. Különösen érdekes volt előadásának az a része, amelyben a bokortanyák kialakulását és sajátos szervezetét ismertette.

N é m e t h József reálisk. tanár „A földrajz a nemzeti gondolat szolgálatában” c. előadásában rámutatott a magyar földrajzi öntudat kialakításának jelentőségére. Sajnos Magyarország tudományos földrajzát még ma sem irták meg, még kevésbé van nemzeti földrajzunk. A közönség ke-

zébe olyan élvezetes könyveket kell adni, amelyek megerősítik a magyar föld szeretetét.

Tellér Gyula dolgozatát Tóth Kuruc János polg. isk. igazgató olvasta fel: *A földrajz tanítása a háboru után*. A földrajz célkitűzése és módszertana mélyreható változáson ment át az utóbbi időben. A tisztán leíró tantárgy helyett oksági összefüggéseket nyomozó tárggyá kell átalakulnia.

Dr. Scharbert Ármin nyiregyházai reálgimn. tanár „*A Nyírség helyzete Trianon és a Rothermere-vonal esetén*” c. előadásában fejtegette, hogy Trianon hogyan hatolt a Nyírség gazdasági életére és mit lehet várni a Nyírség fejlődése szempontjából a Rothermere-vonal esetén. Az előadást a „Nyírvidek” egész terjedelmében közli.

A gyűlés után bankett volt a Sóstó-fürdőben. Az ebédnél pohárköszöntőt mondtak: Virányi Sándor vármegyei főjegyző, Dr. Hézsér Aurél egyet. m. tanár, Szohor Pál főjegyző, Kerékgyártó Árpád igazgató, Énekes János prelátus és Dr. Vietorisz József igazgató. Ebéd után a társaság gyalogsétát tett a szép Sóstó-erdőn keresztül.

Délután Dr. Schindler Marianna művészi zongorajátéka gyönyörködtette a geografusokat és az egybegyűlt közönséget. Dr. Horváth Károly „*A Balaton télen és nyáron*” c. előadását, amely a magyar tenger szépségeit és értékeit világította meg, pompás velített képek szemléltették. Végül Dr. Nagy Jenő, a jeles ornitológus, igen tanulságos előadásban, bemutatásokkal ismertette a Nyírség hajdani és mai állatvilágát.

Május 7-én a társaság autóbuszokon a „Salamon-bokor”-ba utazott, hogy tanulmányozza a tipikus nyírségi tanyai települést (bokortanyák) és meglátogassa a tanyai iskolát. Majd a nyírségi homok felszíni formáit tanulmányozták és megtekintették Liptai Jenő nyirpazonyi mintaszőlőtelepét. Itt a házigazda pazar villásreggelivel vendégezte meg a társaságot. Innen Kótaj községbe mentek, ahol szintén sok volt a látnivaló (a megye egyik legrégibb települése, a Fráter- és a Jármy-kertek, nyírvízsabályozó csatorna, ártézi fúrás, a „magyar nábob” háza).

A társaság egy része Tokajba is kirándult (hegyi szőlőkultúra, áttekintés Tokaj, a Tisza és morotváji felett, a Bodroghközön és az Alföldön, a pincészet megtekintése).

Dr. Balogh Béla.

*

A *Didaktikai Szakosztály* 1928. júniusban fejezte be 1927—28. évi működését. Az évzáró és tisztújító gyűlésen a tagok melegen ünnepelték dr. Vargha György elnököt. Ő teremtette meg a kapcsolatot a földrajzoktatók között, elsősorban az ő érdeme az, hogy a földrajztanárság egyesületbe tömörült abból a célból, hogy szakismereteit bővítsse, a földrajz tanítását mennél tökéletesebbé és nemzetibbé fejlessze. A gyűlés az 1928—29. évre egyhangúlag újból dr. Vargha Györgyöt választotta meg elnöké, dr. Erődi Kálmánt alelnökké, főtitkár: Dr. Balogh Béla, titkár: Bátor Pál, pénztáros: Vargha Margit. Választmányi tagok: dr. Ember István, dr. Karl János, Kerékgyártó Árpád, Poppe Kornélné, dr. Temesi Győző, Bodnár Lajos, dr. Horváth Károly, dr. Varga Sándor, Geszti Lajos, Pályi Sándor, dr. Bárány László, Lázár Kálmán, Tellér Gyula, dr. Sághe Szeratorisz Hilda dr., Albrecht István.

Dr. Balogh Béla

Választmányi ülés 1928 november 17-én.

Dr. V a r g h a György elnök üdvözlő szavai után a választmány a szakosztály munkatervével foglalkozott dr. B a l o g h Béla főtitkár előterjesztései alapján. A választmány kívánatosnak tartja, hogy a szakosztály lehetőleg az összes földrajzoktatókat egyesítse és törekvéseit a társaság egyetemével megismertesse. (Ezt a célt szolgálja dr. B a l o g h Béla „A Földrajzi Társaság Didaktikai Szakosztályának munkaterve” c. közleménye a Tanár-egyesületi Közlöny 1928. decemberi számában, amelynek különlenyomatát minden földrajztanár megkapta, továbbá dr. H é z s e r Auréltól: „Felhívás a földrajzszakoskartsakhoz” a Kereskedelmi Szakoktatás 1929 februáriusi számában).

Szakülés december 13-án.

a). Dr. V a r g h a György elnöki megnyitó beszédében megemlékezett Roald A m u n d s e n-ről és ismertette az eltűnt hős sarkkutató elévülhetetlen érdemeit. Kifejtette, hogy Amundsen örök példáját adta annak, hogyan kell eszményi célokért lelkesedni, küzdeni és ha kell, meghalni. Indítványára a szakosztály néma felállással fejezi ki kegyeletét és együttérzéséről táviratilag értesítette a Norvég Földrajzi Társaságot. (A „Norski Geografiske Selskab” táviratban köszönte meg a megemlékezést).

b). C s o n g o r Aranka polg. isk. tanár „Földrajztanítás a polgári iskolában” c. előadásában ismertette a módszereket és eszközöket, amelyekkel sikerült tanítványaiban érdeklődést keltenie a földrajz iránt, bennök feléreszteni a földrajzi látást és gondolkodást. Fontos, hogy a gyermek számára élvezetessé tegyük a munkát. Bemutatta növendékei térképvázlatait, agyagból készített domborművű térképeit és az u. n. földrajzi lexikont, amelyet a napilapok és folyóiratok képmellékleteiből állítanak össze tanítványai. Végül ismertette egy kirándulás lefolyását. Hozzászóltak: Dr. V a r g h a György, dr. K a r l János, dr. T e m e s i Győző. M o l n á r János kívánatosnak tartja a szakuléseken elhangzott előadásoknak egész terjedelmükben való közlését. Az elnök kijelenti, hogy egy földrajzpedagógiai folyóirat kérdését a szakosztály felszínén tartja; addig is, míg ez lehetséges lesz, a választmány szakosztályi évkönyv kiadását határozta el.

c). Dr. H o r v á t h Károly „A képek szerepe a földrajztanításban” címmel adott elő. A földrajztanítás számos segédeszköze közé tartozik a kép, sőt gyakran a kép az egyedüli rendelkezésünkre álló eszköz. A magyarázat nem elég ahhoz, hogy állandó képet rögzítsen a gyermek lelkébe. A jó földrajzi képpel egy darab természetet viszünk az iskolába. Az előadó fejtegette a faliképek, vetített és mozgóképek, fényképek és művészi festmények szerepét a földrajzoktatásban. A képek használatát példákkal mutatta be. Sürgős feladat az iskoláknak megfelelő vetítőkép-sorozatokkal való ellátása. A mozgókép élénksége fölülmul minden más szemléltető eszközt, feltéve, hogy a képek didaktikailag értékesek. A képek felhasználásakor is az legyen a vezérelv, hogy a gyermeki léleknek nem sok és gyors benyomásra van szüksége, hanem kevés, de tiszta élményre, amelyek szorosan kapcsolódnak a régi ismeretekhez.

Népszerű előadás december 20-án.

Dr. T e m e s i Győző „Egy geográfus cserkész élményei Amerikában” címmel tartott vetített képes előadást. Az előadó Amerikában a föld és a

nemzet viszonyát tanulmányozta. Értékesnek tartja a messze idegen környezetéből a saját hazája helyzetét szemlélni. Majd ismertette New-York, Washington, Philadelphia, Boston és más nagy városok települését. A nyár az amerikai ifjúság földrajzi érzékének fejlődés-ideje. Nyáron az ifjúság táborba száll, sokszor 8 hétre. Ujabban a felnőttek is táboroznak, legalább két hétig. (Magántáborok, cserkész-, klub-, egyházközségi-, egyesületi-, leány- stb. táborok). Az előadó a táborok életét 50 vetített képen mutatja be. Ajánlja, hogy ifjúságunk lépjen szorosabb érintkezésbe az amerikaival. Érdeemes lenne táborozó mozgalmunkat általánosabbá tenni. Ezzel a honismeret, a nemzeti nevelés sokat nyerne.

Választmányi ülés 1929 januárius 10-én.

A választmány a folyó ügyeket tárgyalta. Foglalkozott a március 17-én Kecskeméten tartandó szakülés, valamint a májusban Kőszegen tartandó vándorgyűlés előkészületeivel. A szakosztály a Polgári isk. tanárok Közlönyében és a Néptanítók Lapjában is ismertetni fogja törekvéseit.

Szakülés januárius 10-én.

a). Dr. G o m b o s Albin tartott előadást a „*Rendszeres iskolai kirándulások*”-ról. Az iskolának nem az ismeretközlés a főfeladata, hanem a nevelés. Az iskola magára vállalt nevelő feladatának csak igen kis részét végezheti el a szorosan vett tanító órákon belül és még ez a kis rész is múló értékű. Az iskola a maga nevelő feladatának nagyobb részét, amely ezt a kisebb részt is maradandó értéké teszi, csakis a szorosan vett tanító órákon kívül oldhatja meg. A szorosan vett tanító órákon kívül érvényesülő nevelői munkásságnak leggazdagabb teréről szolgálnak a rendszeres iskolai kirándulások. Az előadó az alkalmi- és osztálykirándulások rövid értékelése után áttért az u. n. rendszeres iskolai kirándulások tüzetes ismertetésére. Gondos aprólékossággal kifejtette, hogy hogyan kell a rendszeres iskolai kirándulásokat szervezni, vezetni és rámutatott azokra a láthatatlanul finom utakra és módokra, amelyeknek követése mellett a vezető tanárok önmagukkal egyetemben tanítványaikat is „emberebb emberré, magyarabb magyarrá nevelhetik”. Az előadáshoz N é m e t h József, dr. T e m e s i Győző és dr. V a r g h a György elnök szóltak hozzá.

b). Dr. T e m e s i Győző „*Amerikában szerzett földrajzpedagógiai tapasztalataim*” c. előadásában kiemeli, hogy az Egyesült Államokban a földrajzi tankönyvek nagyon bő anyagukkal kényszer nélkül nyújtanak a tanulásra lehetőségeket. Az előadó több amerikai földrajzkönyvet mutatott be, majd ismertette az amerikai muzeumok, gyűjtemények és szakkönyvtárak viszonyait a földrajzoktatás szempontjából. Fontos tényezőknek tekinthető a tanár jó anyagi ellátása. A tanár a legtöbb államban minden hetedik évét teljes illetményekkel szabadságon töltheti; szabadságát rendszeren tanulmányi utazással tölti. A földrajzi érzék fejlődésére mérhetetlenül kedvező hatással van az ott ma már általánossá vált nyári táborozás. A kirándulások és tanulmányutak szervezésére nagy gondot fordítanak. A gyűjtemények és expedíciók a társadalom részéről áldozatkész támogatásban részesülnek. Az érdeklődés ébrentartásában a napilapok is fáradoznak.

Dr. Balogh Béla.

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT.

BULLETIN GÉOGRAPHIQUEREVUE DE LA SOCIÉTÉ
HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.**BOLLETTINO GEOGRAFICO**BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ
GEOGRAFICA UNGHERESE.**GEOGRAPHICAL REVIEW**

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST, VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

Der Beruf der ungarischen geographischen Gesellschaft.

Von Dr. J. (E.) v. Cholnoky*)

Zur Zeit der Gründung unserer Gesellschaft standen die wissenschaftlichen Forschungsreisen auf ihrem Höhepunkt. Im letzten Viertel des vorigen Jahrhunderts wetteiferten alle grossen europäischen Nationen in der Erforschung der damals noch unbekannten Erdteile. In der Erforschung Afrikas wurde ganz besonders heroisch gearbeitet und fesselte fast nichts das Interesse der europäischen Völker derart, wie diese wunderbaren Entdeckungen. Ein Zweck der Gründung unserer geographischen Gesellschaft war, dass durch sie die Ergebnisse der Entdeckungen in unserem Vaterland bekannt werden und um eine Möglichkeit dafür zu suchen, dass die Söhne unserer ungarischen Nation auch teilnehmen können an dieser grossen Arbeit aller Kulturvölker. Der erste Artikel im ersten Band der „Geographischen Mitteilungen“ ist der Rechenschaftsbericht und die Eröffnungsrede unseres ersten Präsidenten, *Armin Vámbéry*. In dieser ausserordentlich schönen, sowie lehrreichen Eröffnungsrede weist er auf's entschiedenste darauf hin, dass unsere Gesellschaft immer ein zweifaches Ziel im Auge behalten muss.

Im Anfang dieser Eröffnungsrede spricht *Vámbéry* schön und ausführlich über die grosse Begeisterung, die die Entdeckungen und im allgemeinen die Geographie bei allen zivilisierten Völkern hervorgerufen haben und wie weit die Erforschung der Erde fortgeschritten ist. Er führt seine Hörer in die

*) Eröffnungsrede des Präsidenten an der LVII.-sten Jahresversammlung der Ungarischen Geographischen Gesellschaft, den 2. Mai. 1929.

arktischen Gebiete der Erde, nach Afrika und Asien und spricht dann also:

„Und wenn wir nun diese vielseitige Arbeit, dies unermüdliche Bestreben, dessen Ziel die Beschreibung der geographischen Wissenschaft ist, und weiter das ungemein rege Interesse sämtlicher Kulturvölker Europas am gründlichen Erkennen der Erde in Augenschein nehmen, so müssen wir uns die Frage vorlegen: dürfen wir Ungarn noch weiterhin unberührt bleiben von dem um die Geographie entflammten Begeisterungsfeuer, sollen wir auch jetzt noch nur mit zusammengelegten Händen zusehen, wie diese Wissenschaft von unseren westlichen Nachbarn gehegt, gepflegt und gefördert wird? Nein! Dies wollen wir nicht, dies können und dürfen wir nicht wollen!“ — *Vám-béry* erörtert dann weiter, dass der Hauptzweck unserer Gesellschaft der ist: bekannt zu machen, wie weit die geographische Wissenschaft fortgeschritten ist und womöglich jede derartige Bestrebung zu unterstützen, die einem ungarischen Gelehrten die Möglichkeit gibt in der Entdeckung der Erde und ihrer wissenschaftlichen Erforschung teil zu nehmen. Dies ist also, den damaligen Zeiten entsprechend, das Hauptziel. Das zweite Ziel ist das ausführliche, detaillierte wissenschaftliche Studium unseres Vaterlandes und seine Beschreibung, denn wir sind auch hier stark hinter den westlichen Völkern zurückgeblieben.

Die fünfzig Jahrgänge der „*Geographischen Mitteilungen*“ beweisen auf's deutlichste, dass unsere Gesellschaft, das von ihr gesteckte erste und Hauptziel niemals aus den Augen verlor, im Gegenteil, sich in diesen fünfzig Jahren auch auf schöne ungarische Ergebnisse berufen kann. Die Aufgabe, unser Vaterland wissenschaftlich zu erforschen, hat insbesondere die Balaton-Sektion unserer Gesellschaft mit ihrer allberühmten Tätigkeit glänzend gelöst und die Alföld- (Tiefebene) Sektion setzt dies Werk weiter fort.

Wir dürfen aber nie vergessen, dass wenn wir wirklich zu den Kulturvölkern gehören wollen, es nicht genügt nur innerhalb der Grenzen unseres Landes zu bleiben, sondern, dass wir auch an der kolossalen Arbeit, die Erde in all ihren Teilen zu erforschen und wissenschaftlich zu erkennen, teilnehmen müssen! — Oft jedoch vergessen wir dies! Oft wird in den „*Geographischen Mitteilungen*“ den wissenschaftlich-theoretischen und didaktischen Fragen ein all zu grosser Raum überlassen, obzwar dies in Wirklichkeit nicht einmal eigentlich geographische Probleme sind. Die wirklichen Ziele unserer Gesellschaft wurden oft von ihnen in Hintergrund gedrängt, weshalb ich nie stark genug betonen kann, dass wir statt derartigen, schon von rechts wegen, durch die Traditionen prädestiniert, zu viel höherem berufen sind, denn Ungarn spielte in der Geschichte der Entdeckungen eine glänzende Rolle, obzwar das

Vaterland der Ungarn wegen seiner geographischen Lage und seiner leidensvollen Geschichte eigentlich nicht in der Lage war, die es gleichsam gezwungen hätte an den Entdeckungen teil zu nehmen. Die kompakte Masse des ungarischen Volkes bewohnt das geschlossene ungarische Becken und expandierte nie bis zum Meer hinab, höchstens seine politische Macht dehnte es bis zur Adria aus und für ganz kurze Zeit bis ans Schwarze Meer. Demnach war das ungarische Volk niemals ein seefahrendes Volk, reiste nicht in der Welt herum und sein, am liebsten zu Hause lebendes Naturell beweist am besten der zum geflügelten Wort gewordene Ausspruch: „*Extra Hungariam non est vita!*“ Das ungarische Königreich besass niemals Kolonien, hatte nie einen entwickelten Seehandel, den auswärtigen Handel mit fremden Ländern besorgten gewöhnlich fremde, merkantil begabte Völker. Dies ist aber nicht eine spezielle, schwache Seite des Ungarntums, dies war während der ganzen Weltgeschichte so, dass der Handel für gewöhnlich in den Händen fremder, kosmopolitisch veranlagten Völker war, wie z. B. die Phönizier, Griechen, die Ismaeliten, Armenier, Juden u. s. w. Sogar Grossbritanniens Handel wurde bis zur Zeit Königin Elisabet's fast ausschliesslich von der deutschen Hansa besorgt.

Die Türkenherrschaft und nachher die österreichische Unterdrückung begünstigten in keiner Weise den Anschluss des Ungarntums an den Welthandel. Der ungarische Handel wurde bis zur jüngsten Zeit immer von Wien am Gängelband geführt und erst im XX. Jahrhundert konnte er sich von diesem teilweise befreien.

Diese Unterdrückungen, das viele Leid und die Verfolgungen waren es gerade, die viele Ungarn ihr Vaterland zu verlassen, um weit draussen in fremden Ländern Trost oder ein Fortkommen zu suchen gezwungen haben.

Im Bewusstsein seiner schweren und isolierten Lage suchte das ungarische Volk immer seine Verwandten in Inner-Asien. Dieser Gedanke war die Triebfeder dessen, dass auch die Ungarn ihren Namen, mit einer Reihe hochwichtiger geographischen Entdeckungen, mit goldenen Buchstaben in die Geschichte der Entdeckungen eingetragen haben. Das Ungarntum war dem Wissen, Lernen und Nachdenken immer zugetan, vom Wissensdrang erfüllt, weshalb es in seiner Mitte immer willensstarke, und hochgebildete Männer gab, welche von den abenteuerlichen Unternehmungen ausländischer Entdeckungsreisender, und deren schönen, sowie nützlichen Ergebnissen begeistert und angespornt wurden und ebenfalls hinauseilten um für sich in der grossen Arbeit der Entdeckungen auch ihren Anteil zu begehren. Die Isoliertheit unserer Sprache, die wunderbare vornehme Denkungsart des Ungarn verhinderten aber, dass das

uneingenomme Ausland auf entsprechende Weise von unsern geistigen Bewegungen, Errungenschaften, unserm Wissen und Können, von unsern Bestrebungen Kenntnis nehme. Der Ungar konnte nie Reklame für sich schlagen, ja er beging in seiner Bescheidenheit den nie gut zu machenden Fehler, die von ihm entdeckten geographischen Objekte nicht mit ungarischen Namen zu benennen. Es ist z. B. ausserordentlich zu bedauern, dass *Graf Samuel Teleki* dem Rudolf und Stefanie-See nicht historisch-ungarische Namen gab, sondern ihnen Namen von Mitgliedern des Herrscherhauses, weshalb die Österreicher diese Namen unbedingt für sich beanspruchen. Eine Inselgruppe des Franz-Josef-Landes wurde zu Ehren eines der Mezäne der Österreich-Ungarischen-Nordpolexpedition, Zichy-Land benannt. Neid und Eifersucht vertilgen diesen ungarischen Namen von den Landkarten. *Höhnel*, der Reisegefährte *Graf Samuel Teleki's* benannte den ersten von ihnen entdeckten tätigen Vulkan Ost-Afrika's nach *Teleki*: *Teleki-Vulkan*. Auch dieser Name verschwindet langsam von den Landkarten, obwohl der Name *Teleki* sicherlich mit mehr Recht auf den geographischen Karten steht, als der Name *Rudolf*! Der *Széchényi-Expedition* war auch die Möglichkeit gegeben, die von ihr entdeckten, bis dahin unbekannten Gebirge und geographischen Objekte mit ungarischen Namen zu benennen, *Graf Széchényi* hätte aber diese „ungarische Unbescheidenheit!“, sicherlich lachend zurückgewiesen. Wie anders steht dies bei andern Nationen. Siehe, *Kosciusco's* Name schmückt Australiens höchsten Berg. Die von *Lóczy* zu allererst erkannte Gebirgskette an der Nordseite des Kuku-nor erhielt später den Namen: *Potanin-Kette*, u. s. w. In Feuerland erhielt sich die, vom einzigen rumänischen Entdecker, dem Goldgräber *Popper* gegebene Benennung: *Carmen Sylva* im Namen des Berges *Carmen Sylva*, obwohl dieser *Popper* ein absolut unwissender Abenteurer, Räuber und grausamer Mörder war, der die armen Indianer Feuerlands zu seiner eignen Belustigung wie wütende Hunde niederknallte und die jungen indianischen Mädchen seiner gemeinen tierischen Leidenschaft zum Opfer brachte, bis endlich die argentinische Regierung ihn hinrichten liess.*)

Der erste ungarische Forschungsreisende stellte sich die Aufgabe im südöstlichen Teil der russischen Tiefebene die Verwandten der Ungarn zu suchen. Im Sommer des Jahres 1236 machte sich der dominikaner *Julianus* mit seinem Ordensbruder *Gellért* auf den Weg um das „Grosse Ungarische Reich“ zu suchen und um Nachricht zu bringen über den Zustand der

*) Siehe: Alberto M. de Agostini: I miei viaggi nella Terra del Fuego. Torino, 1923. Seite 245. Es werden in diesem Buch schauderhafte Sachen über *Popper's* Grausamkeiten und seinen Grössenwahn erzählt.

asiatischen Völker, denn unser König, Béla IV. hatte gehört, dass die Mongolen aus Inner-Asien heraus, weit vorgerückt seien. Julianus ging durch den südlichen Teil der russischen Tiefebene nach Osten zu; sein Gefährte Gellért starb unterwegs, er aber drang bis zu den Ost-Ungaren vor und konnte mit diesen, seiner vollkommen glaubwürdigen Beschreibung nach, sprechen, denn sie sprachen beinahe ganz genau dieselbe Sprache, wie die westlichen, christlichen Ungarn. Julianus brachte auch Nachricht über verschiedene Volksstämme, deren Lage, Zustand, und dies waren die ersten, wirklichen Entdeckungen in den Grenzgebieten zwischen Europa und Asien. Der mongolische Ansturm scheint leider die östlichen Ungarn, diese nomadisierenden Hirtenvölker, gänzlich vernichtet zu haben, denn die späteren Reisenden fanden ihre Spuren nicht mehr.

Der Erfolg von Julianus' Reise gab dem Papst den Mut zu dem mongolischen Khan eine Deputation zu schicken und so machten sich *Piano da Carpine* (1245) und *Wilhelm van Ruysbrock* (1248) auf den Weg nach Asien. Beide drangen bis ins Herz von Asien vor und brachten ausserordentlich interessante Nachrichten von dort nach Hause, dies ist aber für uns nur in so weit von Bedeutung, als, dass wir es zweifellos Julianus danken, Bahnbrecher in dieser Richtung gewesen zu sein. Ohne seine Reise hätte niemand sich getraut eine solche Reise anzutreten. Der Erfolg von *Piano da Carpine's* und *Ruysbrock's* Reise ermutigte wieder *Marco Polo* zu seiner dauernd wertvollen, grossartigen Forschungsreise.

Das Vordringen der Türken machte später jede Reise nach Osten allen Christen unmöglich. Aber nicht nur die Türken machten jede weitere Forschung unmöglich, sondern auch der fanatische Hass gegen die Christen des in Südrussland und in derturanischen Tiefebene verbreiteten Mohamedanismus! Die Erfolge der Kreuzzüge wurden von dem Vordringen der Türkenherrschaft vernichtet, ebenso wie unser Vaterland von ihnen gänzlich zerstört und zu Grunde gerichtet wurde.

Erst ganz im Anfang des 17. Jahrhunderts hören wir wieder sicheres vom ersten, nach Osten reisenden Ungarn. *István Kakas von Zalánkemény* ein vornehmer Edelmann aus Kolozsvár (Klausenburg) ging im Auftrage Kaiser Rudolfs II., in einer diplomatischen Mission, nach Persien. *István Kakas* ist wahrscheinlich in Kolozsvár geboren und besass dort an der Ostecke des Mátyás-Platzes (Mathias-Platz) ein schönes Palais (heute wird es irrthümlich Báthory-Haus genannt). Er hatte auf den Universitäten von Wien, Bologna und Padova studiert, war also ein hochgebildeter Mann. Anfangs stand er im Dienst von Sigismund Báthory und reiste in dessen Auftrag nach England und Polen. Nach Báthory's Sturz zog er sich nach Bozen zurück. Von hier berief ihn Kaiser Rudolf II. und

schickte ihn nach Persien um dort ein Schutz- und Trutzbündnis gegen die Türken zu schliessen. István Kakas trat am 27. August des Jahres 1602 seine Reise über Russland nach Persien an. Die Reise dauerte ein Jahr, bis er endlich am 8. August 1603 in Lenkoran, am Südufer des Kaspischen-Meeres, auf persischen Boden ankam. Die Residenz des Schah's war damals Ispahan und es mussten erst Boten dorthin gesandt werden, um vom Schah die Erlaubnis zu erhalten. Auf diese Abgesandten musste 10 Wochen gewartet werden und während dieser Zeit erkrankte István Kakas vom Lagunenwasser des Seeufers und musste auf einer Tragbahre ins Innere von Persien gebracht werden. Er starb dann am 25 Oktober 1603 im Lahidschan, wo er auch begraben wurde. Die interessante Geschichte seiner Reise und seine Beobachtungen schrieb sein Sekretär Georg Tectander nieder. (*Iter persicum*, Leipzig 1603, in franz. Sprache Paris, 1877).*

Die, auf die Türkenherrschaft folgende österreichische Unterdrückung, der ungarische Freiheitskrieg, machten wieder jede Forschungsreise unmöglich. Nur zur Zeit Maria Teresia's genoss unser Vaterland ruhigere Zeiten und einer der grössten Forschungsreisenden, aller Zeiten, erscheint, in Gestalt des Grafen *Moric Benyovszky*. Dieser geniale ungarische Magnat, legendenhafter Held und weiser Menschenfreund würde in allen historischen Büchern unter den Grössten genannt werden, wenn er nicht ein Ungar gewesen wäre. Deswegen aber wurde er schon zu seiner Zeit mit Geringschätzung behandelt, in seinen Arbeiten gehemmt und zuletzt das Opfer vom Neid und der Eifersucht des Gouverneurs von Isle de France. Es lässt sich nicht bestreiten, dass er im Bering-Meer grosszügige Entdeckungen gemacht hat, dass er zuerst die Geographie und die Lebensverhältnisse der Riu-Kiu-Inseln beschrieben hat, und dass zu allererst er Formosa besprochen und bekannt gemacht hat. Es lässt sich nicht bestreiten, dass die Einwohner von Madagaskar ihn zu ihrem Herrscher erwählt haben und er die Madagaskarer mit dem Gebrauch der lateinischen Buchstaben bekannt machte und die Orthographie der Sprache von Madagaskar ist die zur Zeit Benyovszky's gebräuchlich gewesene ungarische Orthographie. Zweifellos steht fest, dass es wenigen Forschungsreisenden vergönnt gewesen ist, mit so vielen neuen Daten, Entdeckungen und richtigen Beschreibungen beizutragen die Inselwelt des Stillen und des Indischen-Oceans bekannt zu machen, wie Graf Benyovszky, obwohl er seine weltberühmte Reise im Elend, unter tausend Gefahren, in Begleitung einiger Sträflinge, nach der Flucht

* Ausführliches siehe: Veres Endre: *Zalánkeményi Kakas István*. Magyar Történeti Életrajzok [Ungarische historische Biographien].

aus der Gefangenschaft in Kamtschatka, unternommen hat und nicht wie andre Forschungsreisende mit allem Nötigen ausgerüstet reichlich, mit Geld versehen und für gewöhnlich auch noch unterstützt, von irgendeinem mächtigen Herrscher.

Er war aber bloss ein Ungar. Er wurde von Niemand unterstützt, nur von allen offen, oder hinterhältig verfolgt. Seine Entdeckungen und die Geschichte seiner abenteuerlichen Reisen ist in englischer Sprache in London 1790 erschienen.* Die ungemein interessante Beschreibung und die romantischen Abenteuer erregten überall riesiges Aufsehen, und seine Entdeckungen wurden von den Söhnen uneingegnommener Völker geschätzt und auch verwertet, nur, hauptsächlich Österreich trachtete seine Erfolge zu verkleinern; musste er doch auch nach Russland vor Maria Teresia's Zorn flüchten. Deswegen wurde er vergessen und ist es nicht Sitte von ihm mit der Anerkennung zu sprechen, wie er sie wirklich verdiente.

Graf Moritz August Benyovszky wurde 1741 im Verbó. Komitat Nyitra, geboren. Sein Geburtshaus schmückt seit 1908 eine Gedenktafel. Seine Mutter, eine geborene Rosalie Révay, war auch eine Ungarin. Schon mit 14. Jahren war er Leutnant des kaiserlichen Heeres und kämpfte heldenmütig im siebenjährigen Krieg. Während seiner Abwesenheit enteigneten seine Verwandten sein väterliches Erbe, der tapfere junge Mann jedoch versammelte seine Frohnsleute, bewaffnete sie und vertrieb die Usurpatoren. Dies trug ihm Maria Teresia's Zorn zu (suchten doch die Österreicher ständig nach irgend einem Grund, um womöglich einen Ungarn damit zu vernichten). Benyovszky musste flüchten und trat in polnischen Dienst, wo er, wie es sich für einen ungarischen Husaren gebührt, für Polens Freiheit heldenmütig gegen Russland kämpfte, trotzdem aber von den Russen gefangen genommen wurde und als Kriegsgefangener auf die Halbinsel Kamtschatka deportiert wurde. Hier wiegelte er die Gefangenen zum Aufstand auf und es gelang ihnen, hauptsächlich mit der Hilfe der Gouverneurstochter, der schönen Afanasia, die Gefängniswächter zu erschlagen und mit Afanasia und 96 Gefangenen am 11. Mai 1771 auf einem Schiff zu entkommen. Sie durchstreiften das Bering-Meer und seine Umgebung und Benyovszky war es, der zu aller erst diese Gegend ausführlich beschrieben hat. Von der Insel Sachalin bewies auch er als erster, dass sie eine Insel ist und nicht, wie man bis dahin geglaubt hatte, eine Halbinsel. Auch die Einwohner der St. Lawrence Insel

* Unter dem Titel: „Memoirs and travels of Mauritius Augustus count de Benyovszky.“ Dies wurde dann auch in die französische, holländische und deutsche Sprache übersetzt (1790—91, 2 Bände) Ausführlich siehe: Jankó János: Gróf Benyovszky mint'geografiai utazó, Századok, 1890. Deutsch: Ungarische Revue 1890.

hat er zu erst entdeckt. Überhaupt war dies eine grossartigste Entdeckungsreise unter Kampf gegen Eis, Kälte und Entbeh-
rungen.

Auf der Insel Formosa vollführte er einen wahrhaftigen Krieg und verhalf den einen Herrscher zum Sieg. In dieser Gegend dachte er schon an Kolonisierungen, hauptsächlich seinem Vaterland hätte er gerne eine Kolonie verschafft. Wenn man ihn damals zu Hause verstanden hätte und ihm geholfen, vielleicht hätte sich die ganze Weltgeschichte anders gestaltet. Alles war aber umsonst! Nur in Frankreich hatte er Erfolge und wurde von hier zur Kolonisierung Madagaskar's geschickt. Die Franzosen dachten an eine blutige Eroberung, tyrannische Unterjochung und hätten das Odium von diesem gerne dem Ungarn aufgehalst. Benyovszky aber fing seine Aufgabe nicht mit Gewalt und Brutalität an, sondern mit guten Worten, liess sich lieb gewinnen und sicherte so Frankreich das Handelsmonopolium von Madagaskar. Er gedachte die Madagaskarer langsam, successive, schmerzlos, ohne Blut zu vergiessen, in Frankreichs Arme zu führen. Leider wurde diese von ihm so schön erdachte und schon gut fortschreitende Bestrebung, durch die Eifersucht des Gouverneur's von Isle de France (heute Mauritius und Réunion Inseln) gehemmt. Wo es nur anging, hemmte der Gouverneur, den zum Fürsten erwählten Grafen, in seinem Werk und liess ihn zum Schluss am 23. Mai 1786 meuchlings ermorden.

Benyovszky war ein hochgebildeter, ausgezeichnete Beobachter und was von ihm beschrieben wurde, erwies sich später immer als wahr und richtig. Wäre er ein Engländer gewesen, würde er in der Entdeckungsgeschichte ständig unter den Vornehmsten und Besten genannt werden, und insbesondere sein legendenhafter Heldenmut und seine Humanität würde hervorgehoben werden. Uns Ungarn ist Benyovszky's Grösse auch erst spät zum Bewusstsein gekommen und seine Selbstbiografie wurde erst im Jahre 1888 von Moritz Jókai ins ungarische übersetzt. Unsere Gelehrten und Notabilitäten hatten jedoch immer die Ansicht, dass das, was ungarisch ist, nicht gut sein kann, und vornehm, hochgebildet war nur der, der die Österreicher himmelhoch lobte und mit Geringschätzung auf alles, was ungarisch war, herabsah. Auch heute ist leider ein guter Teil noch so.

Als Benyovszky starb, war der andre Typus der ungarischen Forscher und Entdeckungsreisender schon 2 Jahre alt, in der Person von *Kőrösi Csoma Sándor*. Alexander Kőrösi de Csoma ist im Háromszéker Komitat, in Kőrös im Jahre 1784. geboren. Er studierte im Kollegium von Nagyenyed und auf der Universität in Göttingen mit genialem Geist und eiser-nem Fleiss in der grössten Armut. Schon sein frühester Jugend-

traum war: die Urheimat der Ungarn zu suchen und das noch dunkle Geheimnis vom Ursprung der Ungarn zu lösen.

Ende November 1819 zog er gegen Osten. Aus Konstantinopel vertrieb ihn die Pest, so kam er nach Alexandria, aber auch von hier musste er wegen der Pest fort, weshalb er nach Latakia in Klein-Asien fuhr und von hier zu Fuss weiter ging über Aleppo und Bagdad nach Teheran. In Teheran lernte er persisch und reiste dann über Bokhara, Kabul und Kaschmir nach Leh. Diese Reise tat er zu Fuss in abendländischer Kleidung. Seiner vollkommenen Sprachkenntnis zufolge gelang es ihm sein wahres Wesen zu verheimlichen, musste aber solche Entbehrungen und so ein Elend dabei ertragen, wie es nur einem ungarischen Forscher zu Teil werden kann. Er wäre gerne nach Jarkand zu gegangen, es fehlten ihm aber die Mittel dazu, deshalb ging er nach Indien zurück. Gouverneur Moorcroft verstand seine Bestrebungen und unterstützte ihn beim Studium der tibetanischen Sprache. Einige abenteuerliche Unterbrechungen ausgenommen, lebte er von 1823 bis 1831 in Tibet, las 320 tibetische Bücher, sammelte 40,000 Worte und kehrte dann, mit diesem riesigen wissenschaftlichen Schatz beladen, nach Calcutta zurück. Die Engländer eilten ihm hilfsbereit in allen entgegen, denn mit den in Tibet verbrachten 8 Jahren „gab er ein derartiges Beispiel des wissenschaftlichen Martyriums, wie kein zweites sich in der Geschichte der Forschungsreisenden findet.“ Die Asiatic Society of Bengal erwählte ihn zum Sekretär und überall wurde er mit der grössten Wertschätzung und Hochachtung umgeben. Sein Ansehen und seine materielle Lage derart gehoben, machte er 1836 sich von neuem auf den Weg zum sein Hauptziel, Lassa zu erreichen, noch immer nach dem Ursprung der Ungarn forschend. Er musste aber wegen allerlei Schwierigkeiten umkehren, ruhte aber nicht, sondern machte sich neuerdings wieder auf den Weg, wurde dann aber am 11 April 1842 in Dardschiling das Opfer des Fiebers, dass er sich in dem, am südlichen Fuss des Himalaja sich ausbreitendem Sumpfgebiet zugezogen hatte. Die Asiatic Society of Bengal liess in Dardschiling über seiner Ruhestätte ein Grabdenkmal erbauen. Die englisch-indischen Behörden benützen auch heute noch seine Sprachlehre und sein Wörterbuch.

Der Gedanke den Ursprung der Ungarn zu suchen trieb auch *Johannes Jerney* nach Osten. Am 12 Mai 1800 wurde er in Dorozsma geboren und starb 1855 in Budapest. In den Jahren zwischen 1844—47 forschte er in Rumänien, am Azovischen Meer und in der Umgebung des Don nach der Urheimat und unsern Verwandten. Auf Grund seiner, auf den Reisen gewonnenen, Erfahrungen schrieb er viele wertvolle linguistische und ethnographische Artikel. Er war Mitglied der könlgl. ung. wiss. Akademie.

Viel bedeutender, als letztgenannter war *Anton Regulý*. 1818 in Zirc geboren, starb er am 21 August 1858. Er hatte sich zum Ziel gesetzt die Frage der finnisch-ungarischen Verwandtschaft zu entscheiden, darum fuhr er 1839 nach Finnland. Er studierte die finnische, estische, und die nord-russischen finnugrischen Sprachen und dann noch jenseits des Ural die vogulisch-ostjakische Sprache.

Regulý's grösster Verdienst ist, dass er von dem damals noch beinahe ganz unbekannten Ural-Gebirge die erste Karte zeichnete. *) Unterwegs hatte er auch viele Entbehnungen durchzumachen und Krankheiten zu bekämpfen, seine Erfolge sind aber immer dauernde und sind weltberühmt geworden. Seine Karte wurde von den Russen sehr bewertet und auf Grund dieser wurden die weiteren Studien forgesetzt. Leider wurde auch dieses später vergessen.

Allgemein bekannt wurde *Armin Vámbéry's* Inner-Asiatische Reise. Vámbéry wurde am 19 März 1832 in Dunaszerdahely geboren. Seine Jugend verbrachte er in grossem Elend, sein geniales Sprachtalent half ihm aber über die Schwierigkeiten zu überwinden, indem er immer vielen Schülern Unterricht erteilte. Mit der moralischen und materiellen Unterstützung des Baron's Josef Eötvös fuhr er 1857 nach Konstantinopel, wo er eine Zeit lang als Lehrer lebte. 1863, als Dervisch verkleidet drang er über Persien in Turan ein und über Khina, Bokhara, Samarkand nach Afganistan, und von hier kehrte er wieder nach Persien zurück. Auf seiner tollkühnen Reise schwebte er oft in Lebensgefahr, aber sein wunderbares Sprachtalent und sein staunenswertes Wissen in den mohamedanischen Religionslehren und Literatur halfen ihn jedoch immer wieder aus den Schwierigkeiten heraus. Seine schwungvoll geschriebene Reisebeschreibung erregte allgemeines Aufsehen und das Interesse der ganzen zivilisierten Welt wandte sich ihm zu. Bis zu sein Lebensende polemisierte er mit den Philologen, die den finn-ugrischen Ursprung der ungarischen Sprache behaupteten, bestritt dies und behauptete die ungarische Sprache stamme aus dem türkischen. Später scheint er, in geheimer Mission Englands, noch einmal in Persien gewesen zu sein wo er auch 1886 mit Sven Hedin zusammen traf. Er schrieb ungemein viel in allen gebildeten Sprachen der Welt, weshalb sein Name allgemein bekannt ist. Vámbéry starb im Budapest am 15. September 1913.

Karl, Eugen Ujfalvy von Mezökövesd wurde am 16 Mai 1842 in Siebenbürgen geboren. Er war Professor in Frankreich und erlangte mit seinen Sprachstudien ein solches Ansehen,

*) Siche: Ung. Geogr. Mitteilungen 1906, B. XXXIV. S. 349 u. s. w. mit der Reproduction der ganzen Karte.

dass er von der französischen Regierung unterstützt, in den Jahren 1876 und 1882, drei Studienreisen nach Inner-Asien führte. Die Ergebnisse seiner Studien sind bekannt. Die Geschichte seiner Reisen und seine Entdeckungen schrieb seine Gattin, Marie Bourdon, nieder.

All diese wurden betreffs wissenschaftlicher Bedeutung und dem Umfang der Reise nach von Graf Béla Széchenyi's Ost-Asien Reise weit übertroffen. Diese Reise war schon, im Sinne des grossen Humboldt unternommene ganz moderne Studienreise. Graf Béla Széchenyi war der Leiter und Mécenas dieser Reise und nahm im Interesse der wissenschaftlichen Studien ausgebildete Fachgelehrte mit sich. *Ludwig von Lóczy* überragt aber weit alle Gelehrten dieser Reise. Als Geologe der Expedition sammelte er hauptsächlich die geologischen und morfolologischen Beobachtungen, aber auch seine übrigen geografischen Beobachtungen sind sehr wertvoll. *Gustav Kreitner*, der Kartograf der Expedition und des österreich-ungarischen Militär-Geographischen Institutes war viel weniger Geograph und Gelehrter als er es hätte sein müssen, da er aber ein geborener Österreicher war, berufen sich die Österreicher und Deutschen oft auf ihm, und langsam wird auch diese Expedition unter dem Namen Kreitner nur noch bekannt sein. Kreitner machte ausser den topographischen Ortsbestimmungen wenig andere wissenschaftliche Beobachtungen. Lóczy's Ergebnisse sind weltberühmt. Teils in Gesellschaft des Grafen Széchenyi, teils allein beging er das Tal des Jang-ce-kiang, die Umgebung der Pojang und Tung-ling Seen, das Hauptziel der Reise führte jedoch zum Südrand der Gobi-Wüste, von hier wollten sie in Tibet eindringen, jedoch dem Verbot der chinesischen Regierung zufolge waren sie gezwungen am Ostrand Tibets südlich zu ziehen und gelangten so über Hinterindiens Gebirgssystem nach Burma und von hier nach Indien. Die Reise dauerte von 1877—1880*).

Von den wichtigen, bedeutenden Ergebnissen dieser Expedition heben wir folgende hervor. Lóczy bewies, dass die mächtigen Schotter-, Sand- und Tonablagerungen der innerasiatischen Wüsten und Steppen nicht marinen Ursprungs sind wie Richthofen glaubte, sondern kontinentale Wüsten und Steppenablagerungen, und dass diese Gebiete seit dem Tertiär vom Meer nicht überflutet worden sind. Diese Steppen-Formationen werden heute auf der ganzen Erde nach Lóczy's Terminologie Han-hai-Schichten genannt. Lóczy stellte die Struktur und die Zugehörigkeit des hinterindischen Gebirges fest, er zeichnete zuerst auf seine Karte den Trans-Himalaja, den 40

*) Ludwig Lóczy von Lócz wurde am 3. November 1849 in Pozsony (Pressburg) geboren, weil seine Eltern aus dem Komitat Arad vor dem rumänischen Aufstand hierher flüchteten. Sein in weltberühmter wissenschaftlicher Arbeit verbrachtes Leben beschloss er am 13. Mai 1920.

Jahre später Sven Hedin ausführlich beging und bewies. Seine unzähligen Beobachtungen über die Struktur des Kuen-lün Gebirgssystems, über die Topographie und Tektonik der Umgegend des Kuku-nor Sees waren so grossartig und glänzend, dass diese Kenntnis seither nicht viel weiter fortgeschritten ist.

Der Linguist der Expedition, *Gabriel Bálint*, erkrankte unterwegs und kehrte zurück.

Die drei Expeditionen des Grafen *Jenő (Eugen) Zichy*, im Kaukasus, Südrussland und in die westlichen Teile Inner-Asiens, sind auch von grosser wissenschaftlicher Bedeutung. Ein grosser Verdienst des Grafen *Jenő Zichy* ist das, dass er auf seine Reisen so ausgezeichnete junge Gelehrte mitnahm, wie der Etnograph *Johann Jankó*, der Archeologe *Béla Pósta*, der Linguist *Josef Pápai*, der Zoologe *Ernst Csiky*, waren. Ihre Ergebnisse sind fachgemässe, wissenschaftliche Arbeiten und in einem schön ausgestatteten Werk ungarisch und deutsch erschienen.*) Von ganz besonderem Wert ist die Studie *Joh. Jankó's* über den Ursprung der ungarischen Fischerei.

Mauritz Déchy, der ausgezeichnete Bergsteiger, erwarb sich die gleichen Verdienste mit dem Studium des Kaukasus. Auch er nahm auf seine Reisen immer Fachmänner mit, unter andern die Botaniker: *Hugo Lojka*, *Ladislau Hollós*, die geologen: *Franz Schafarzik*, *Karl Papp* und *Desiderius Laczkó*. Im ganzen unternahm er sieben Expeditionen in dieses wunderbare Gebirge, und legte über die Ergebnisse dieser Reisen in einem, mit seinen weltberühmten Photographischen Aufnahmen illustrierten Prachtwerk, Rechenschaft ab.**)

In Ost-Asien findet sich für den Geographen noch immer viel des Studiums werthes. Dies bewegte *Jenő (Eugen) von Cholnoky* (1896—98) nach Khina zu reisen, um dort insbesondere die Hydrographie Khina's und sein geographisches Bild, die Tektonik der mandschurischen Gebirge, die geographischen Erscheinungen der mongolischen Steppen, zu studieren. Mit sehr bescheidenen materiellen Hilfsmitteln ausgestattet bereiste er die Mandschurei, den südlichen Teil der mongolischen Steppen, die nordkhinesische Gebirgsgegend, das khinesische Tiefland, das Tal des Jang ce-kiang und dessen Delta. Er entdeckte die mandschurische Basaltdecke, den Schuttkegel des Hoang-hó, die Überreste der khinesisch gewordenen Huai-Barbaren. Von ganz besonderer Wichtigkeit sind die Ergebnisse seiner Untersuchungen das geographische Bild der khinesischen Reis-

*) *Dritte asiatische Forschungsreise des Grafen Jenő Zichy*. Budapest-Hornyánszky, Leipzig-Hiersemann. 1900.

**) *M. Déchy: Kaukasus. Meine Studien und Erlebnisse in den Alpen des Kaukasus*. Budapest, 1907. Athaeneum. Deutsch in 3 Bänden.

kultur-Gebiete, den Binnenschiffsverkehr, die Frage der „drei Kiang's“, die kulturgeschichtliche Wichtigkeit der Oasen, und die Ursache der Völkerwanderung, betreffend. Seine Ergebnisse werden in Kurzem in den Veröffentlichungen der ungarischen Akademie der Wissenschaften zusammengefasst in einem grösseren Werk erscheinen. Über einzelne Fragen sind auch bis jetzt schon sehr viele grössere und kleinere Artikel erschienen.

Eine ausserordentlich interessante und tollkühne Reise machte *Julius Prinz* im Tien-schan-Gebirge in den Jahren 1906—7—9. Von niemandem wurde dies riesig hohe, schwer zu besteigende, mächtige Gebirge so gründlich begangen, wie von Prinz. Er entdeckte die Koktan-tau und Bolor-tag Gebirgsketten, sowie die, bis dahin von niemandem begangene Schlucht des Sari-djas-Flusses. Seine Ergebnisse sind in unzähligen ungarischen und fremdsprachigen Publikationen niedergelegt.

Seine erste Reise machte Prinz als Begleiter *Georg Almásy's*. Auf seinen zwei Reisen, im Jahre 1902 und 1903—4, bereiste Georg Almásy besonders das turanische Tiefland und die Umgebung des Tien-schan und des Balkasch-See. Von beiden Expeditionen kehrte er mit sehr namhaften Ergebnissen nach Hause. Besonders eingehend hat er die Lebensweise der Nomaden studiert und beschrieben, und brachte sogar der ethnographischen Abteilung des ungarischen National-Museums sehr wertvolle Sammlungen mit.

Wir haben auch in der hinterindischen Inselwelt Entdeckungsreisende gehabt. *Tivadar Posewitz*, (geboren 1851 in Igló) kam als Schiffsarzt auf die Insel Borneo und lebte von 1879 bis 1884 dort. Er studierte die Geologie der Insel eingehend (Borneo, Berlin, 1889.) und besuchte auch die Zinn-Inseln (Peterm. Mittl. XXXIII. B. 1887.)

Der Sohn des grossen Ludwig von Lóczy, *Ludwig von Lóczy jun.* erforschte im Auftrage der holländischen Petroleumgesellschaft im Jahre 1928 die bis dahin ganz unbekannten Gebiete in Ost. Celebes und entdeckte unter grossen Mühsalen den geologischen Aufbau des Gebietes. Seine Ergebnisse sind ganz neu in der Wissenschaft.

Es ist wohl ganz selbstverständlich, dass uns, die wir als letzte Auswanderer Asiens nach Europa gekommen sind, in erster Reihe Asien interessiert. Doch besitzen wir auch in andern Erdteilen berühmte Entdeckungsreisende.

In der Entdeckungsgeschichte Afrikas sind wir, abgesehen von den Entdeckungen Graf Mauritz Benyovszky's in Madagaskar, mit zwei glänzenden Namen vertreten.

Der eine, unserer Afrikaforscher, war *Ladislau Magyar*. Ladislau Magyar von Ötömös ist zwischen den Jahren 1817 und 1820 wahrscheinlich in Szombathely geboren. Als Marinekadett, später als Marineleutnant hat er viele lange Reisen

gemacht, und gelangte zuletzt nach Benguela, drang als Erster in die Hochebene von Bihe und beging ihre Umgebung. Von diesem Wasserscheide Knotenpunkt fliessen die Wasser theils nach Süden in das Gebiet des Kunene-Fluss, theils nach Norden ins Gebiet des Koanza und Kongo, theils nach Osten ins Gebiet des Zambesi. L. Magyar publizierte eine sehr gute Karte von diesem bis dahin unbekannten Gebiet. Nachdem er die Tochter des Fürsten von Bihe heiratete, konnte er einen tiefen Einblick in das Leben des Volkes nehmen und konnte davon eine ausgezeichnete Beschreibung uns hinterlassen. Er starb im Jahre 1864 am 9. November in Punto do Cujo; sandte aber vorerst viele interessante Meldungen an die ungarische Akademie der Wissenschaften.* Sein Tod ist räthselhaft, wir wissen nicht an was und wie er gestorben ist und was der Grund dessen war, dass nach der Meldung des portugiesischen Gouverneurs seine Schriften verbrannt sind.

Von noch grösserer Bedeutung ist die Reise des *Grafen Samuel Teleki* nach Ost Afrika. Diese weltberühmte Entdeckungsreise ist viel allgemeiner bekannt um viel über sie sagen zu müssen.

Graf Samuel Teleki wurde in Siebenbürgen in Sáromberke am 1. November 1845. geboren. Er stammt vom glänzendsten Zweig der uralten Teleki-Familie und hatte sehr vornehme Verwandte. Eine innige Freundschaft verband ihn mit Kronprinz Rudolf. Im Herbst 1886 begab er sich auf seine grosse Entdeckungsreise, in das vollkommen unbekannte Gebiet zwischen Kenia und Abissinien, dorthin, wo man in der damaligen Zeit in die Karten das viel gewandeste Mondgebirge eingezeichnet hatte. Teleki bestieg den Kilimandscharo bis an die Schneegrenze, ebenso den Kenia auch bis zur Schneegrenze, dann drang er in das Gebiet des Baringo-See's. nach Leikipia ein und entdeckte zum Schluss die bis dahin ganz unbekannten Rudolf und Stefanie-Seen. Er hatte mit grossen Schwierigkeiten zu kämpfen. Mit seinem Gewehr verpflegte er seine 200-250 Köpfe zählende Karavane, und nur seiner Tapferkeit und seiner Gewandheit ist es zu danken, dass sie durch das Land der Kikuyu's durchkamen und im allgemeinen glücklich den Stefanie-See erreichten und von dort auf einem andren Weg nach Hause zurückkamen. Als die grösste Entdeckung dieser Expedition muss die Entdeckung des tätigen Vulkans am Südénde des Rudolf-See's betrachtet werden. Diesem Vulkan gab der Kartograf der Expedition, *Ritter Ludwig Höhnel* den Namen „Teleki.“ Auf wissenschaftlichem Gebiet war die

* Siehe: Johann Hunfalvy: Magyar László délafrikai utazásai 1849—1857. Pest 1859. (Ladislaus Magyar's südafrikanische Reisen 1849—1857., Pest, 1859. — Die original Artikel Magyars sind in den Mittheilungen der ung. Akademie der Wissenschaften erschienen, 1859, 1862.

grösste Neuigkeit, dass 700 km. vom Meeresufer entfernt ein tätiger Vulkan existiert. Heute kennen wir hier auch noch weiter entfernt gelegene tätige Vulkane, die Priorität der Entdeckung gebührt jedoch Teleki. Leider fängt an der Name des Teleki-Vulkans auch von den Karten zu verschwinden, denn — es ist ja nur ein ungarischer Name! Wäre Teleki nur ein Deutscher gewesen, würde man für seine Erhaltung schon Sorge tragen! Auch das war ein grosses Übel, dass Teleki als Kartografen und Reisesekretär Ritter Ludwig Höhnel mit sich nahm. Höhnel ist 1857 in Pozsony geboren, diente aber in der gemeinsamen österreich-ungarischen Armee und dies ist Grund genug für die Österreicher ihn sich anzueignen, ja sie fangen sogar an die ganze Expedition Höhnel-Expedition zu nennen. Teleki zahlte alle Reisekosten, er leitete die Expedition, er gab Höhnel die Instruktionen, und nachdem Höhnel während des grössten Teil der Reise krank war und auf einer Tragbahre weiter geschafft werden musste, hatte er in Wirklichkeit sehr wenig Anteil und Verdienste an den Ergebnissen. Und doch feiern die Österreicher den eigentlich ungarischen Höhnel und pfelegen Teleki nur so nebenbei zu erwähnen, obwohl es nicht zu bestreiten ist, dass Graf Samuel Teleki einer der grössten Afrika-Forscher aller Zeiten ist.

Auch andre Ungarn waren noch in Afrika, als Jäger, Tier-Sammler und aus anderen Gründen. Unter diesen hat den grössten Verdienst der im englischen Dienst stehende *Emil Torday*, nachdem er vom Kongo-Gebiet ausgezeichnete ethnographische Beschreibungen in seinen prächtig illustrierten Büchern publizierte. In aller neusten Zeit machten Herzog *Anton Eszterházy* und *Ladislav v. Almásy* (Sohn des Asien-Forschers Georg v. Almásy) eine kühne Autotur von Alexandria bis Sudan. Ihre Reisebeschreibung liegt jetzt unter Druck.

In Australien war *Karl Gubányi* und veröffentlichte eine sehr gute Beschreibung von diesem Kontinent. Vorher baute er in der Mandschurei Tunnels und nahm Teil am Bau des Hafens von Port-Artur und Vladivostok. Auf der Insel Neu-Guinea verbrachte mehrere Jahre der Zoologe *Ludwig Biró* und er brachte von dort eine zoologische und sehr interessante ethnografische Sammlung nach Hause. Es gelang ihm mit den Papua's Freundschaft zu schliessen und einen tiefen Einblick ins Volksleben bis dahin unbekannter Gegenden zu tun.

In Amerika waren wenig ungarische Entdeckungsreisende. Nach Süd-Amerika kamen auch ungarische Missionäre. *Franz X. V. Eder* geboren 1727, ging 1749 als Missionar nach Peru und blieb bis 1769 dort. Heimgekehrt wurde er in Besztercebánya Pfarrer und starb auch dort 1773. Er wirkte im Mamore-Gebiet auf gänzlich unbekanntem Boden. Die Beschreibung der Gegend erschien in lateinischer Sprache mit einer Karte und

Zeichnungen illustriert unter dem Titel: „*Descriptio provinciae Moxitanum in Regno Peruano*“ Buda, 1781. Ein halbes Jahrhundert vor Pöppig's und d'Orbigny's berühmter Beschreibung gab dies Buch ein ausführliches Bild von dem Gebiet, nachdem es aber von einem Ungarn geschrieben wurde, in Buda erschienen ist, blieb es folglich unbekannt.

Sehr interessante Briefe sandte ebenfalls aus Süd-Amerika, aus der Mission in Peru, auch der Jesuit *Johann Zakariás* und *Dávid Fáy* nach Hause. Diese Briefe stammen aus den Jahren 1749—56 und werfen ein helles Licht auf die Lebensweise der dortigen Indianer und die geographischen Verhältnisse. Die ursprünglich lateinisch geschriebenen Briefe sind in ungarischer Sprache im Jahrgang 1910 der ung. geogr. Mitteilungen erschienen. Im allgemeinen sind unsere Missionäre überall in der Welt herumgekommen und gewiss liegen noch viele interessante Briefe und Meldungen von ihnen, versteckt in den Archiven. Schade, dass wir Ungarn so wenig um sie kümmern. Ich glaube unser Vereinsmitglied P. Franz Pinzger S. J. befasst sich eingehender mit diesen Fragen und es wäre eine schöne Aufgabe für ihn die sich auf die ungarischen Missionäre beziehenden Angaben eingehend zu sammeln, studieren und zu veröffentlichen. Er schrieb auch die Biographie von *Maxm. Hell*, die in zwei Bänden in der Ausgabe der ung. Akademie der Wissenschaften erschienen ist und eine so gründliche Arbeit ist, dass dem Verfasser unbedingt Gelegenheit gegeben werden müsste, seine dies bezüglichen Forschungen weiter zubetreiben.

In Amerika war auch unser vom Schicksal viel hin- und her geworfener Ethnograph *Johann Xantus*. Als Freiheitsheld verbrachte er einige Jahre im Königgrätzer-Gefängnis und nachdem er von dort 1850 freigelassen, in Prag jedoch wieder gefangen genommen wurde, musste er aus den ihn freundschaftlich umarmenden Armen der lieben Böhmen nach Amerika fliehen — als Tagelöhner. Sein scharfer Geist, seine Sprachkenntnisse und sein vornehmes Benehmen halfen ihm, sich emporzuarbeiten und bald ging er als Bevollmächtigter der Union, nach dem damals noch unbekannten Süd-Kalifornien, wo er ethnographische Studien machte. Er war der Erste, der dies heute so wichtige Gebiet geographisch und ethnographisch beschrieb und bekannt werden liess. Sein Vaterland vergass er auch nie und sandte oft grosse Sammlungen nach Hause und gründete damit das ethnographische Museum, dessen erster Direktor er auch war.

Johann Xantus von Csiktaplócza wurde 1825 im Komitate Somogy in Csokonya geboren; gestorben ist er 1894 in Budapest.

An den Nordpol-Fahrten nahm Ungarn naturgemäss sehr wenig Anteil.

Maximilian Hell und *Johann Sajnovics*, beide S. J., die Astronomen der wiener Sternwarte waren Ungarn. *M. Hell* ist 1720 in Selmeczbánya geboren und in Wien 1792 gestorben. *J. Sajnovics* ist 1773 in Tordos (Komitat Fejér) geboren, 1785 in Buda gestorben. Beide reisten 1769 auf die Einladung des dänischen Königs Kristian VII. nach Vardöhus, in Norwegens nördlichsten Teil, um den Durchzug der Venus zu beobachten. Sie machten dort sehr nennenswerte Beobachtungen über die Polarerscheinungen und das Leben der Lappen. Ihre wichtigste Entdeckung war jedoch, dass die lappische Sprache mit der ungarischen Sprache verwandt ist. *Hell* publicierte mehr die Beschreibungen der astronomischen Beobachtungen, *Sajnovics* wieder war mit seinem Werk: „*Demonstratio idioma Ungarorum et Lapporum idem esse*“ (Köbenhavn, 1770) der erste Gründer der finn-ugrischen Philologie; diese Arbeit war sogar die erste vergleichende sprachwissenschaftliche Arbeit in der Weltliteratur.

An den wirklichen Polarforschungen haben wir kein Verdienst, dies ist der ungarischen Psyche zu fremd und fern. Wir haben einzig und allein nur an der österreich-ungarischen Nordpol-Expedition teilgenommen. Der Arzt des *Tegethoff-Schiffes*, *Julius Kepes*, war ein Ungar und zu den Expeditionskosten haben die Ungarn ihr Schärfflein auch beigesteuert. Natürlich figuriert diese Expedition im allgemeinen nur als österreichische.

In Europa gibt es auch noch viel zu entdecken. Baron *Franz Nopcsa*, zur Zeit Direktor der Ung. Geologischen Reichsanstalt studierte während vieler Jahre ausführlich Albanien und schrieb über das Gebiet des Landes eine aus geologischem, geographischem und ethnographischem Gesichtspunkt ausgezeichnete Monografie. An dieser Stelle können wir Ludwig von Lóczy sen. und Ludwig von Lóczy jun.'s serbische Studien erwähnen, deren Ergebnisse unsere bisherige Auffassung vollkommen änderten.

Zum Schluss müssen wir noch *Sir Aurel Stein* erwähnen, der ebenfalls ein Ungar ist, obwohl er in englischem Dienste steht. Er ist in Budapest 1862 geboren. Aurel Stein ist einer der grössten Forschungsreisenden der neuesten Zeit. Er ist der weltberühmte Forscher der inner-asiatischen Ruinen-Städte, ein vielwissender, ausgezeichneter Archeologe und Linguist, dessen Werke allbekannt und weltberühmt sind.


* * *

Was ich hier kurz zusammenfasste legt Zeugnis, von den mächtigen kulturellen Fähigkeiten ab, die in dem nur einige Millionen zählenden Ungarntum leben. Ich sprach nicht über die Verdienste, welche sich die wissenschaftlichen Erforscher

unsres Heimatlandes erwarben, und sprach auch über die Verdienste nicht, die sich die Söhne der ungarischen Nation in der Förderung der theoretischen Entwicklung der Geographie erworben haben. Auf dem letztgenannten Gebiet sind wir leider am ärmsten, weil unsere Wissenschaft in ihrem theoretischen Teil nur von einem viel in der Welt herumkommenden, sich mit wirklich ernster Forschungsarbeit befassendem Gelehrten weiter gefördert werden kann, und grade solche sind nicht viele unter uns.

Unsrer Gesellschaft ernsteste Pflicht muss es jetzt sein, nachdem der Krieg und die Revolutionen vorüber sind, sich der Arbeit der Kultur-Völker anzuschliessen und mit ihnen gemeinsam an der Förderung unsrer Wissenschaft zu arbeiten. Nur so können wir uns den, von unsern grossen Entdeckungsreisenden, wie Körösi Csoma Sándor, Vámbéry, Lóczy, Teleki u. s. w. errungenen vornehmen Platz, in der Geschichte der Geographie auch weiterhin, sichern. Wir besitzen auch in der grossen Welt unsre eignen Problemen, ich brauche nur auf den Ursprung der Ungarn, auf den Grund ihrer Wanderung nach Westen, und auf die spezifischen geographischen Probleme unsres Vaterlandes hinzuweisen.

Nachdem wir nun auch eine populäre Zeitschrift erscheinen lassen, scheint es uns zu gelingen die Aufgabe der Rezension von den Aufgaben der streng wissenschaftlichen Studien zu separieren. Die emsige Tätigkeit der didaktischen Sektion hat das Problem des Unterrichtes schon schön abgehandelt. Jetzt wäre noch der Aufschwung der wirtschaftlichen Sektion zu wünschen und hier wende ich mich gleich an unsere ausgezeichneten Gelehrten, die sich mit der Wirtschafts-Geographie befassen und diese unterrichten, mit der Bitte mit voller und ganzer Kraft an den Problemen dieses geographischen Zweiges zu arbeiten und damit auch die wirtschaftliche Sektion zum blühen zu bringen. Wenn es uns dann noch gelingen wird die noch hinterbliebenen Aufgaben der Balaton-Kommission zu beendigen und der Alföld-Kommission zu ihrer grossen Arbeit die nötigen materiellen Mittel zu verschaffen, erfüllt unsere Gesellschaft in jeder Hinsicht ihre Pflicht und wir können mit ruhigem Gewissen sagen: wir haben unsere Pflicht getan.



Le port Commercial et Industriel de Budapest.*

Par le Dr. Joseph de Somogyi.

Budapest est depuis des siècles un des ports les plus importants du *Danube*. Il doit cette importance à sa situation près d'une courbe de 90 degrés du fleuve et entre deux grandes îles (*l'île de Szentendre* et *l'île de Csepel*) et par cette raison, il est, dès l'époque romaine, un lieu de transit où se concentrent toutes les routes de la *Plaine Hongroise (Alföld)* et de la *région transdanubienne*. Comme port fluvial, il est devenu important surtout après l'expulsion des Turcs du bassin du *Danube*.

Le développement du commerce fluvial de *Budapest* avait été empêché par de nombreuses inondations au cours des 18^{ième} et 19^{ième} siècles, c'est pourquoi on procéda à la régularisation du lit du *Danube* près de *Budapest*. Par ces travaux, effectués de 1871 à 1875, le lit du fleuve fut resserré, des quais furent construits (et prolongés à une longueur totale de 11,361 mètres jusqu'à 1910), le bras gauche du *Danube* comprenant *l'île de Csepel* en aval de *Budapest*, fut barré pour protéger *Budapest* contre les embâcles de glace. Pourtant, les installations des quais et des dépôts publics de la capitale de *Hongrie* ne suffisaient pas au développement du trafic de marchandises sur une grande échelle.

Déjà en 1896, on projeta la construction d'un port à *Budapest*, à l'extrémité nord de *l'île de Csepel*. Empêchés par la guerre mondiale, les travaux ne pouvaient être exécutés qu'après la guerre. En 1919, la maison française de *Schneider et Cie* reçut l'option pour construire le port entier. En 1921, cette option fut réduite à la construction du bassin commercial du port franc. L'exécution des travaux s'avancait si rapidement qu'en 1924 on déjà ouvert le port à pétrole, en 1925 la gare du quai du *Danube* des *Chemins de Fer Royaux Hongrois* et finalement le 20 octobre 1928, le *Régent de Hongrie* a solennellement ouvert aussi le port franc.

Le port est situé près du centre commercial de la ville de *Budapest*, sur l'extrémité septentrionale de *l'île de Csepel*, une des plus grandes îles du *Danube* en *Hongrie*, où le fleuve se bifurque, en formant le bras de *Soroksár* à gauche et le bras de *Budafok* à droite. Le nouveau port consiste de 4 parties : 1. Sur la rive gauche du *Danube* est situé le port à houille d'une longueur de 800 mètres, destiné à pourvoir de

*) Avec deux figures dans le text original hongrois Pages 10—20.

combustibles les navires à vapeur et la partie méridionale de *Budapest* et servant aussi au débarquement des cailloux dragués du *Danube*. 2. Plus loin au sud sur le bras droit à l'extrémité de l'île de *Csepel* on a construit le port franc comprenant deux bassins. L'un, le port de commerce, est de 1000 m. de longueur, 150 m. de largeur et 2,6 m. de profondeur. Ce port est pourvu de deux hangars de 3200 m² et de 2400 m² de surface, desservis par 6 grues de 1,5 à 3,0 tonnes, d'un entrepôt pour les céréales d'une capacité de 35,000 tonnes, pourvu des machines d'un rendement total de 400 tonnes par heure et de deux grues à portique de 50 m. de portée et 60 tonnes de rendement horaire. L'autre bassin, le port à pétrole, est d'une longueur de 350 m., d'une largeur de 116 m. et d'une profondeur de 2,6 m. Son trafic monta en 1927 à 50,000 tonnes. Pour élargir le port franc, on projette la construction de 4 nouveaux bassins. 3. Sur le bras de *Soroksár* s'est construit le port intérieur. Ce port consiste en un bassin de 3 km. de longueur et 120 m. de largeur s'étendant de l'écluse de *Kvassay* (vers le *Danube* libre) jusqu'au nouveau pont de *Gubacs*. L'eau y est maintenue à un niveau constant grâce à l'aménagement de barrage amont et aval. Le port intérieur est bien protégé contre les crues du fleuve, c'est pourquoi le niveau de ses quais est de 3 mètres inférieur à celui des quais du port franc dont les bassins communiquent librement avec le *Danube*. Ce port se compose de trois bassins : d'un bassin à vivres en aval de l'écluse de *Kvassay*, du port local de *Budapest* d'une longueur de 900 m. et du bassin de *Pesterzsébet* (petite ville près de *Budapest* sur le bras de *Soroksár*). 4. Sur la rive droite du bras de *Soroksár* le port industriel est en construction avec quatre bassins.

Par la régularisation du bras de *Soroksár* une chute de 4,25 m. se produit entre les sections libre et fermée de ce bras, par laquelle on peut gagner de 1300 à 5200 CV d'énergie hydro-électrique.

Le port est desservi par un réseau ferré de 22 km. de longueur et par des routes de 8,5 km. de longueur. Le réseau ferré du port se joint au réseau des Chemins de Fer Royaux Hongrois dans une gare située sur la rive gauche du *Danube*. Deux nouveaux ponts conduisent de la rive gauche du *Danube* à l'île de *Csepel*.

Les frais totaux de construction montent à 40 millions de pengős dont les deux bassins du port franc coûtaient 15 millions de pengős.

Le nouveau port rehausse considérablement, l'importance de *Budapest*, comme port fluvial. Avant la guerre, *Budapest* avait le plus grand commerce parmi tous les ports danubiens,

son trafic montait en 1911 à 3,100,000 tonnes et en 1912 à 2,600,000 tonnes, ce qui dépasse considérablement le trafic de Vienne moins de 1,800,000 dans les années respectives. Pendant la guerre mondiale la navigation de *Budapest* s'est abaissée presque au 0, mais en 1921 elle monte déjà à $\frac{1}{2}$ million, tonnes, en 1922 à 540,000 tonnes, en 1923 à 600,000 tonnes, en 1924 à 800,000 tonnes, en 1926 à 1,350,000 tonnes et en 1927 elle fait un bond de plus de 2,000,000 tonnes. Pourtant, on peut bien apercevoir un changement remarquable quant aux marchandises dont se compose ce commerce. Avant la guerre, c'étaient les blés qui y prévalaient avec 1,300,000 tonnes, tandis qu'en 1927 la quantité des blés importés par voie fluviale tombait à 270,000 tonnes, la différence de 1,000,000 de tonnes entre les quantités de 1911 et 1927 correspondant ainsi à la diminution du commerce total de plus de 1,000,000 tonnes entre ces deux années. Les quantités des matériaux de construction ne présente aucun changement après la guerre. Le commerce des huiles minérales, cependant, s'est accru de 7000 tonnes à 34,000 tonnes entre 1911 et 1927 de même le trafic en objets de bois augmentait de 25,000 tonnes à 67,000 tonnes et celui des houilles et autres combustibles de 70,000 tonnes à 350,000 tonnes. Mais c'est le trafic de sel qui se développe le plus rapidement : avant la guerre, on n'importait rien de sel en bateau, tandis qu'en 1927 le trafic en cet article montait à 50,000 tonnes. La circonstance que *Budapest* n'avait aucune installation pour le commerce de ces articles ci-mentionnés et que les installations pour transborder les blés sont vieilles, amenait la nécessité de la construction d'un port moderne dans la capitale de Hongrie, qui puisse correspondre au transit de toutes sortes de marchandises.

En possession de son nouveau port, *Budapest* deviendra le plus important lieu de transit le long du *Danube*. La construction du port de *Presbourg* (*Bratislava*) ne lui fera aucun grand dommage, parce que la situation géographique de *Budapest* est beaucoup plus favorable que celle de *Presbourg* ou d'une autre ville danubienne quelconque. Et de plus, *Budapest* dispose d'un avantage qu'aucun autre port du *Danube* ne possède. En conséquence de l'état hydrographique du *Danube*, en aval de *Budapest* on peut assurer une profondeur de 3 m. apte à la navigation des navires de 3000 tonnes. En amont de la capitale de Hongrie, cependant, on ne peut réaliser qu'une profondeur de 2 m. au maximum, *Budapest* est donc appelé à devenir un grand entrepôt où toutes les marchandises venant de la *Mer Noire* doivent être transbordées dans des bateaux d'une capacité de 600 à 1000 tonnes. Cette importance du port de *Budapest* se fera sentir surtout après la

construction du canal entre le Rhin, le Main et le Danube qui réalisera une grande voie fluviale directe de la Mer Noire à la Mer du Nord.

Morphologische Beobachtungen in der Vashegy-Gruppe.*

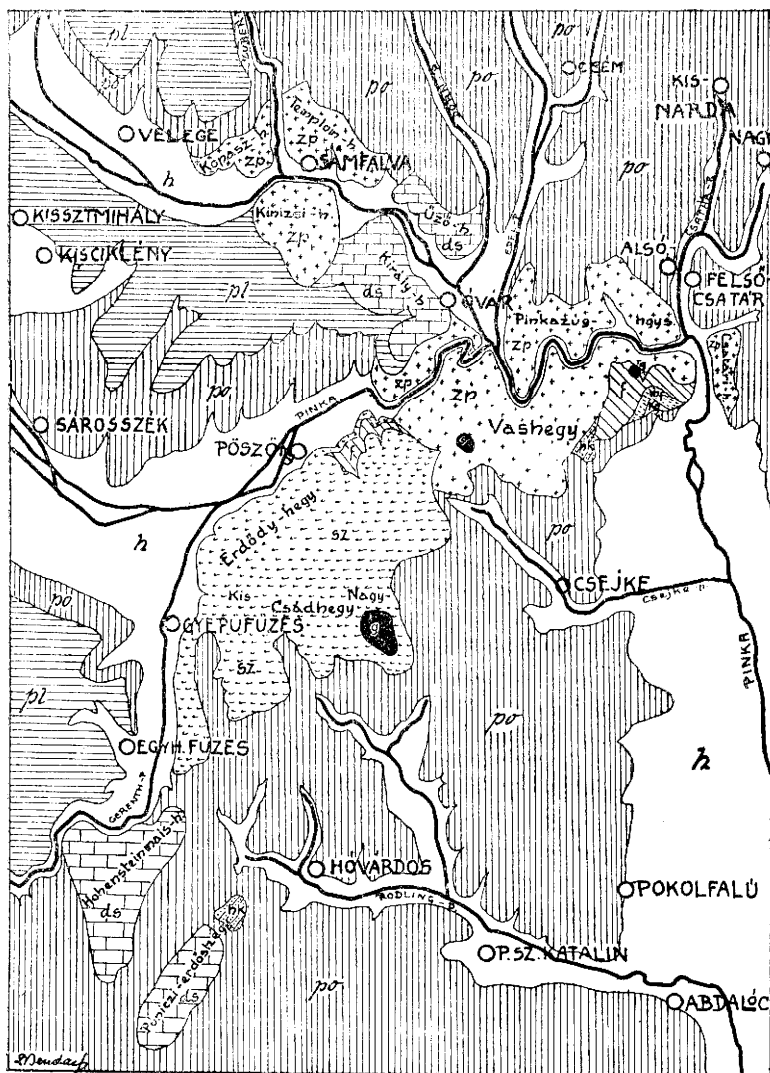
von Dr. L. Benda

Die *Vashegy-Gruppe* ist von dem *Kőszeg-Rohoncer*-respektive dem *Borostyánkőer Gebirge* durch das breite Tal der *Pinka* getrennt. Der obere Abschnitt dieses Tales ist tektonischen Ursprunges, während der die Berggruppe durchschneidende Teil von *Várujfalú* bis *Csatár* epigenetischen Charakter besitzt. Der *Pinka-Bach* ist die Hauptader des Einzugsgebietes. Die in denselben mündenden Bäche bezeichnen durch die Richtung ihres Verlaufes gewisse regelmässige Linien, von denen es nachgewiesen werden kann, dass sie nicht anderes sind, als die von *Lóczy* angenommenen Bruchlinien, von denen die NO—SW-lichen älter (paläozoisch), die NW—SO-lichen hingegen jünger sind, da sie auch die jüngsten neogenen Ablagerungen betrafen. Die Hydrographie der Berggruppe zeigt demnach eine schachbrett förmige Ausgestaltung. Ähnliche Beobachtungen brachten **Hinterlechner** und **Bandat** aus dem Gebirge von *Kőszeg—Borostyánkő* nach Hause.

Wallner betrachtet das Gebiet als ein Glied des ungarischen Beckens, mit der Begründung, dass es vom sarmatischen Meer bedeckt war. Es lässt sich jedoch nachweisen, dass unsere Berggruppe ein Stück des *Ur-Wechsel-Stockes* und auch bezüglich des *Devons* ein organisches Glied des *Grazer Devons* darstellt, meiner Ansicht nach wäre also eher ihr Zusammenhang mit dem Grazer Becken in den Vordergrund zu stellen, oder müsste man die Grenzen des ungarischen sarmatischen Meeres bis zum *Graz-Borostyánkőer Bogen* hinauschieben, da dieses Gebiet eine Inselgruppe jener Bergkette darstellt, die das sarmatische Meer in der Bucht von *Graz* begrenzte und von *Rohonc* bis *Leibnitz* einen natürlichen Damm vor dem Grazer Becken bildete.

Heute stellt das Tal der *Pinka* die Verbindung mit dem Grazer Becken dar. Nach dem Rückzug des sarmatischen Meeres brachte hier die Arbeit der alpinen Wasserläufe eine

*) Mit 5 Abbildungen im ungarischen Text auf den Seiten : 21—30.



Schematische geologische Karte der Vashegy-Gruppe.


Aufgenomm. und gez. von Dr. László Benda.

Massstab : 1 : 100.000.

Zeichen: h — Holocen; pl — Pleistocen Schotterdecke; g — Geysirquarcit aus ob. Levanticum; po — Pontisches Lehm; hk — Miocener Sandstein; kg — Miocenes Konglomerat; sz — Serpentine; f — Phyllit; mf — Kalkphyllit; zp — Grünschiefer; ds — Devonsedimente (Kalkstein und Dolomit).

gewaltige Schotterdecke zu Stande, die sich bis zur Linie der *Rába*, *Zala*, *Marcal* herabzog. In dem Tal des *Pinka* fehlt sie heute vollständig, sie wurde durch die Erosion denudiert. An der Oberfläche sind pontische Tone vorherrschend.

Das beschriebene Gebiet hat viele schöne Kletterterrassen aufzuweisen. Diese beginnen schon im oberen Abschnitt der *Pinka*, doch liefern auch *Várujfalu*, *Óvár*, *Csatár* schöne Beispiele für Ansiedelungen auf städtischen und Burg-Terrassen. Im Inneren des Gebirges sind recht typische Tal — und gehäufte Siedelungen anzutreffen.

Die Täler sind von juvenilem Typ. Es kommen kaum einige schüsselförmige () Täler vor (Täler der *Pinka*-, *Tauchen*-, *Edel*-, *Zuber*-, *Csejke*-, *Rodling*- und *Gerenth-Bäche*), sondern es sind die V-förmigen vorherrschend. Die Kommunikationen halten sich eher an die Täler. Die Hauptlinie *Szombathely* — *Pinkafő* — *Wechsel* verläuft auf der unteren Terrasse des *Pinka*.

Unsere morphologischen Untersuchungen ergeben, dass den verschiedenen Gesteinsarten verschiedene Formen der Grate entsprechen. Bei den Phylliten z. B., in deren Einfallen keine Regelmässigkeit wahrzunehmen ist, gestaltet sich auch die Kammlinie unregelmässig. Bei den Grünschiefern sind bereits geradlinige, steile und sanfte Hänge anzutreffen, die sich den Einfallrichtungen entsprechend ändern. In den steilen Grünschiefer-Wänden haben sich längs der Lithoklasen der auswaschenden Wirkung des Wassers zufolge stellenweise Säulenreihen gebildet. Die grösste ist in Fig. 3. abgebildet, sie ist ungefähr 18 m hoch und besitzt einen Durchmesser von 8 m. Sie befindet sich unterhalb der Kirche von *Óvár*, in der Seite des *Várhegy*. Die Serpentine sind, wie die effusiven Gesteine im allgemeinen, durch steil abfallende Grate, Rotationsparaboloid-förmige Bergkuppen, weite Täler und sanfte Hänge gekennzeichnet. Die Glieder der Devonformation zeichnen sich durch die paraboloiden Formen von fast geometrischer Regelmässigkeit aus, die sich am schönsten an den Dolomiten als den obersten lokalen Glieder der Devonbildungen präsentieren. Durch die Geysirquarzitdecke des *Nagy-Csádhegy* wurde an den ursprünglichen Formen des Serpentin nichts geändert.



Keleteurópa és Nyugatázsia a legrégibb arab térképen.

(Adalék az arab kartográfia történetéhez.)

Irta: ECKMANN JÁNOS.

A legelső arab geográfiai munka, melyről tudomásunk van, nem eredeti, hanem görögből való átdolgozás. Az arab tudományos irodalom azon korszakából való, mely még görög nyomokon halad.¹⁾ Ez a korszak főleg Ma'mūn kalifa (813—833) idején virágzik. Mint ismeretes, Ma'mūn a spekulatív és exakt tudományok nagy pártfogója. Ösztönzésére serény fordítói tevékenység indul meg, mely a görög tudományos irodalom termékeit ülteti át arabra. A fordítás azonban csak ritkán történik közvetlenül a görögből, hanem a legtöbbször szír közvetítéssel. A szír szerzetesek kitaró szorgalommal fordítanak s szinte kínos pontossággal utánozzák a görög nyelv kifejezőmódját. Az araboknak könnyebb szírből fordítani, mint irokonnyelvből, mely kifejezőmódjában mégis csak közelebb áll az arabhoz.²⁾

Al-Khuwārizmī, vagy teljesebb néven *Abū Ġa'far Muhammad ibn Mūsā al-Khuwārizmī* is egyike lehetett Ma'mūn tudósainak. Életrajza különben meglehetősen ismeretlen.³⁾ Csak annyit tudunk róla, hogy Ma'mūn idején élt és a kalifa megbízásából egy geográfiai kézikönyvet szerkesztett. E munkája a *kitāb šūrat al-arḍ* 'a föld ábrázolásának a könyve', melyet *Hans v. Mzik* adott ki a srassburgi Egyetemi és Országos Könyvtárban őrzött egyetlen kézirat alapján.⁴⁾ Khuwārizmī egyszerűen úgy járt el, hogy átdolgozta *Klaudios Ptolemaios* (a Kr. u. II. sz.-ban élt alexandriai görög geográfus), *Γεωγραφικὴ ὑφήγησις* 'útmutatás a térképrajzoláshoz' c. művét, de nem az eredetiből, hanem Ptolemaiosnak egy szír átdolgozása, vagy még inkább csak egy szír Ptolemaios-térkép alapján.⁵⁾ Munkáját 825 körül írta.

Hogy *Khuwārizmī* miként bánt el a *Γεωγραφικὴ ὑφήγησις*-szel, hogyan egyszerűsítette le Ptolemaios klímabeosztását s általában hogyan járt el az anyagbeosztással, arról *Spitta*,⁶⁾ *Nallino*⁷⁾ és *Mzik* dolgozatai számot adnak. E kérdésről itt csak annyit jegyzünk meg, hogy Khuwārizmīnél az általános bevezető rész, mely a projekció elveit, a hosszúság- és szélességszámítást tartalmazná, teljesen hiányzik. Az anyagot klímabeosztás szerint hossz. és szél. fokokban kifejezve adja, úgyhogy az egy országba tartozó városok, hegyek, folyók a legkülönbözőbb helyen keresendők. Ptolemaios és Khuwārizmī összehasonlításából arra az eredményre jutunk, hogy a *kitāb šūrat al-arḍban* a ptolemaiosi anyagnak csak mintegy negyedrésze van meg. Ezenkívül az iszlám hatáskörébe tartozó területeken már min-

denült új nevek, új és jobb helymeghatározások vannak, de ezek nem válnak mindig a térkép javára, sőt olyan területeken — s ilyen sok van — ahol a régi hagyomány találkozik az újabb ismeretekkel, a két elem összenemolvadása a kartográfia csődjét jelenti. Ha van-
nak is tehát *Khūwārizmīnek* Ptolemaiosszal szemben helyesebb ismeretei — amit az iszlám gyors térhódításával s ennek következtében az arabok khoro- és topográfiai megfigyeléseinek gazdagodásával megmagyarázhatunk — munkája Ptolemaioséval szemben mégis alacsonyabb értékű, mert alig fordul elő benne név s a meglevő nevek is sokszor annyira el vannak torzítva, hogy szinte lehetetlen őket felismerni. Kartográfiai tekintetben is visszaesést jelent Ptolemaiosszal szemben. A történeti földrajz számára *Khūwārizmī* munkája teljesen értéktelen, egyedül a kartográfia története szempontjából érdekes mint legrégibb mű annak igazolására, hogy milyen sorsa lett Ptolemaiosnak az arabok között.⁸⁾ Ezenkívül a későbbi arab geográfusokban számos adat van, melyek *Khūwārizmīre* vezethetők vissza.⁹⁾

Ptolemaiosnak nemcsak ez az egy arab átdolgozása volt, mely a *kitāb šūrat al-arḍban* előttünk van, hanem több is, de ezek nagyrészt elvesztek. Egy ilyen átdolgozás még *Suhrāb*-nak 902—945-ből való munkája, a *kitāb 'aḡā'ib al-akālīm*¹⁰⁾ 'a klímák csodáinak könyve', melynek alapjául a *kitāb šūrat al-arḍ* szolgált; *Suhrāb* azonban még egy csomó új dolgot is adott hozzá, úgyhogy a *kitāb 'aḡā'ib al-akālīm* a *kitāb šūrat al-arḍ* javított és bővített kiadásának tekinthető.

Fontos különbség *Khūwārizmī* és *Suhrāb* között, hogy ez utóbbinál van egy általános jellegű bevezetés is, mely a térképrajzolás és projekció elveiről ad felvilágosítást. A két mű szoros tartalmi rokonsága, sőt mondhatnók azonossága feljogosít bennünket arra a feltevésre, hogy mindaz, amit *Suhrāb* bevezetésében mond, érvényes *Khūwārizmīre* is; sőt kétségtelen, hogy ugyanez a bevezetés *Khūwārizmī*-nél is megvolt és *Suhrāb* ezt is tőle vette át.

Ha *Suhrāb* bevezetését összehasonlítjuk Ptolemaioséval, határozott visszaesést tapasztalunk a kartográfia szempontjából. *Suhrāb* nem ismeri a gömbprojekciót, hanem az oikuménét (al-ma'mūra) egy négyszögű lemeztérképre rajzolja. A térképrajzolásra vonatkozó utasításainak gondolatmenete röviden ez: egy téglalakú rajzpapír hosszúsági oldalát 180; szélességi oldalát pedig 110 részre osztjuk; ebből 90° jut az egyenlítőtől északra és 20° a délre eső területre. Azután megrajzoljuk a klímavonalakat: A 0°-nál lesz az egyenlítő, s tőle északra az I—VII. klíma a megadott szélességi fokok és percek alapján. A VII. klíma határa 48°30' é. sz. (*Khūwārizmī*-nél 48°0', Ptolemaiosnál 48°30'). A lakhatóság határa 63° é. sz. Ha a klímabeosztás megvan, akkor a táblázatokban megadott fokok alapján bejegyezzük a városokat, hegyeket, folyókat, tengereket, szigeteket és a szigeteken levő városokat, és pedig nyugatról keletre és az egyenlítőtől északi, ill. déli irányban haladva.

Mind *Khūwārizmī*, mind *Suhrāb* munkája magyarázó szövegül szolgált egy világtérképhez. Ez a térkép *Suhrāb*-nál teljesen elveszett, *Khūwārizmī*-nél pedig csak négy töredék maradt meg¹¹⁾. Az elveszett

térképet azonban rekonstruálhatjuk, mert mindkét szerző hosszúsági és szélességi fokok alapján határozza meg az egyes geográfiai tárgyakat. A jelen dolgozatban *Keleteurópa* és *Nyugatázsia* térképét rekonstruáljuk a Suhráb-féle projekcióból alapján¹²).

Az anyag két fejezetre osztható:

I. Keleteurópa.

II. A Káspi-tenger és környéke.

I. Keleteurópa.

'Keleteurópa' cím alatt — Khw. fokbeosztása alapján — kb. 52° — 100° h. és 52° é. sz.-tól északra eső területet foglaljuk össze. Khw.-nél ez a terület *Arđ Allān'* és részben *Arđ Burjān*, de megvan a Ptol.-féle elnevezés is: Bilād „SRMATYH“¹³) *Σαρματία*. A *Ταυρινά Χερσόνησος* (Pt. III, 5) maradványait ismerjük fel a következő két országnévben: Bilād an-„NYZ“ és Gazīrat „TUKYA“ = *Ταυρινά* = Krim-félsziget. Ptolemaios kétféle Sarmatiát ismer: egy *európai*, mely Khw.-nél Bilād „SRMATYH“ v. *Arđ Burjān* és egy *ázsiai*, mely Khw.-nél Bilād „SRMATYH“ v. *Arđ Allān*. A határvonal Ptol.-nál a *Τάναϊς* (Don). Khw. nem határolja el az egyes országokat, hanem megelégszik egy ideális középponttal. Ez a középpont európai Sarmatia részére 45° h. 52° sz. (1596)¹⁴) alá esik. Ha nála is elfogadjuk határfolyókul a Visztulát és Dont, akkor ezt a középpontot nem nevezhetjük éppen szerencsésnek; helyesebb lett volna valahová az 55° h. és az 55° sz. tájára helyezni. Sokkal jobb „ázsiai“ Sarmatia középpontjának a megjelölése: 73° 0' h. (varia lectio 72°) és 59° 30' sz. (1599), mely így jól beillik Khw. térképébe, ha a „RA“ (= Volga) a keleti határ. — A másik két „ország“ fekvése: Bilād an-„NYZ“ 57° 0' h. 53° 0' sz. (1597) és Gazīrat „TUKYA“ 58° 30' 53° 30' sz. (1598).

A régi geográfusok helytelen kartográfiai felfogása Ptolemaios révén Khw.-re is átöröklődik. Ptolemaios tévesen ítélte meg a távolsági viszonyokat: a Fekete-tenger és Keleti-tenger közt a szárazföldet igen keskenyre szabja, viszont a Maeotist aránytalanul nagyra becsüli. Khw.-nél a tévedés még nagyobb.

Vízrendszer. Keleteurópa északnyugati határa Ptol.-nál a *Σαρματινὸς Ὠκεανός*, mely Khw.-nél *Bahr aš-šamālī 'l-kharīj* 'külső északi tenger' néven szerepel. A partvonal irányát Khw. a következőképp írja le: „51° 0' h. és 58° 40' sz.-tól (1025) folytatódik 56° 0' h. és 59° 10' sz.-ig (1026); azután a partvonal *tailāsān*-alakban¹⁵) kanyarodik 66° 30' h. és 71° 45' sz.-ig (1027) és eljut 60° 0' h. és 72° 0' sz.-ig (1028) stb.“

A *Fekete-tenger*, *Πόντος Ἐξωτερικός*, Khw.-nél *Bahr „LZKH“* = Lazika, a régi Kolchis helyén elterülő Lazika nevű tartománytól. Nyugati partja Ptol.-tól eltérően mintegy 5°-kal nyugatabbra került, de még így is kb. 5°-kal van keletebbre, mint a valóságban. A ke-

leti parttal azonban nem tudott Khw. semmit sem csinálni, mi a hossz tengely erős megnyúlására vezetett. Amellett a valóságtól eltérően kb. 7°-kal északabbra került.

A partvonal Khw. leírása szerint így alakul: „50°40' h. 47°0' sz. (1055); innen *kuwāra*-alakban¹⁶⁾ halad 53°0' h. 46°40' (v. l. 47°40') sz.-ig. (1056); itt van három folyó torkolata. Innen tovább húzódik „HRKLH“ (= Heraklea), „WR?WN“ és „SNYAFA“ (= Sinope) városok mellett, majd négy folyó torkolata és „LHS“ városa mellett elhaladva eljut 61°30' h. 47°0' (v. l. 47°5') sz.-ig (1057). Azután *kuwāra* alakban elvonul „KRMV“ városa alatt és elérkezik 63°40' h. 46°50' sz. (1058) alá. Innen 64°20' h. (v. l. 64°30') és 46°0' (v. l. 46°5') sz.-ig (1059), azután pedig 65°0' (v. l. 66°0') h. 46°20' sz.-ig (1060) megy. Innen továbbhalad 65°30' h. 46°0' sz.-en (1061) át 70°30' h. 45°0' (v. l. 45°5') sz.-ig (1062). Azután elhalad „DSYKAR?A“ (= Dioskurias) városánál, érinti a Kaukázust a városnál és eljut a hegy mellett 71°30' h. 47°30' sz.-ig (1063). Innen folytatódik 71°0, (v. l. 71°5') h. 48°0' sz.-en (1064) át 71°30' h. 49°0' (v. l. 49°5') sz.-ig (1065); innen pedig 70°45' h. 49°45' sz.-en (1066) át eljut 69°30' h. 49°50' sz.-ig (1067); innen tovább megy „RWTYNYH“ (= *Οἰωνθία*) mellett 66°30' h. (v. l. 66°20', 66°50') és 49°45' sz.-ig (1068); azután folytatódik 66°30' h. 50°30' sz.-en (1069) át 63°5' h. 52°0' (v. l. 52°5') sz.-ig (1070); innen tovább megy 62°20' h. 53°45' sz.-ig (1071) és innen 62°5' h. 53°45' sz.-ig (1072); azután folytatja útját „TAURSANA“ (= *Θεοδοσία*) városa alatt elhaladva 61°30' h. 51°50' sz.-ig (1073); innen *tailasān*-alakban eljut 52°45' sz.-en (1074) keresztül 54°30' h. 51°30' sz.-ig (1075). Azután „UKRTYA“ (= *Εὐπατορία*) városa alatt elmenve folytatódik 54°30' h. 52°30' (v. l. 55°30') sz.-en (1076) át 53°40' h. 52°30' (v. l. 52°0') sz.-ig (1077). Innen 53°30' (v. l. 53°40') h. 50°40' sz.-en (1078) át 51°45' h. 50°45' (v. l. 50°5') sz.-hez (1079) ér; azután visszafordul 52°45' h. 51°30' sz.-hez (1080); majd elvonul „RASNYA?S“ városánál és kilenc folyó torkolata mellett eljut 51°0' (v. l. 51°5') h. 49°0' (v. l. 49°5') sz.-ig (1081)“ stb.

Az *Azóvi-tenger*, pt. *Μαῖωτις λίμνη*, Khw.-nél *Batīha* 'nagy állóvíz, mocsár'. Érdekes dolog figyelhető meg a rekonstruált térképen: az Azóvi-tenger nem a Fekete-, hanem az „Északi“-tengerrel függ össze két, összekötő „folyó“ által. Itt kétségtől kártoográfiai hibáról van szó. Erre enged következtetni: a) a Bahr Lazika északi partvonalának mély benyúlása a szárazföldre „RSAS“ (531) = *Ἐρμώνια* és „TAURSAYA“ (530) = *Θεοδοσία* városok közt. Ez a mély „öböl“ a Kimmeri Bosporus, a mai Keresi-szoros emléke; b) a Bilāl an-„NYZ“-zel összefüggő „TUKYA“ (fél-) sziget. E két név = pt. *Ταυρικὰ Χερσόνησος*; c) a „Batīha“ fennmaradt térképén nyoma van a Keresi-szorosnak egy „folyó“ alakjában.¹⁷⁾

Khw. kissé zavarosan írja le a Maeotist. Szerinte 58°45' h.-tól (2379) 69°40' h.-ig (2380) nyúlik. A partvonal kezdődik négy folyó torkolatánál; ezek a torkolatok: 58°45' h. 54°20' sz. (2356), 58°45' h. 55°20' sz. (2358); a másik két folyó torkolata e kettő közt egymástól egyenlő távolságra van. Innen kiindulva, a partvonal d.-k.-i. irányban eljut egy helyig, mely 68°30' h. 52°30' sz.

(2381) alatt van. Innen kezdve a partvonal északi irányt vesz fel. Útjában érinti „TRMY“ = *Τρυάμνη* városát, elhalad öt folyónál, melyek a 69° h.-on (2382) torkollanak a „Baīhāba.“ A megjelölés itt nem egészen pontos, mert a 69° h.-on csak egy folyónak van torkolata, a többi 30', ill. 45'-nyi keleti elhajlással éri el a tengert. Itt külön megemlíti még, hogy ezek a folyók a „FYKA“ = *Ἰππικὴ ὄρη*-ben erednek és „TANS“ = *Τάναϊς* városánál „végződnek.“ A „MRUNS“ = pt. *Μαρούβιος ποταμός* torkolatától kezdve a partvonal folytatódik „TANS“ érintésével egy helyig, melynek h.-a 68°40' (esetleg 63°?), sz.-e 57°40' (2383). A további leírás nem egészen helyes. Khw. t. i. azt mondja, hogy „innen (2383-tól) folytatódik egy helyig, melynek h.-a 62°0', sz.-e 55°30' (v. l. 54°30') (2384). Azután iránya folytatódik négy folyó torkolata alatt egy helyig; majd két folyó válik ki belőle a két tenger közt és az „Északi“ tengerbe ömlenek.“ Az itt említett két folyó azonban, melyek a Maeotist — Khw. szerint — összekötik az „Északi“-tengerrel, még a négy folyó torkolata előtt, tehát a (2383)–(2384) partrészleten hagyják el a „Baīhāt.“

Folyók. A Maeotis mellékfolyói Khw. szerint: „Négy folyó ered egy hegyből (= pt. *Ἀμάδοξα ὄρη*) és a „Baīhāba“ ömlik: az elsőnek a forrása 53°10' h. 53°10' sz. (2355), torkolata 58°45' h. 54°20' sz. (2356) = *Βένης v. Βύνης ποταμός* (Pt. III, 5, 12) -- A negyedik folyó ered 53°10' h. 54°30' sz. (2357) alatt, a tengerbe ömlik 58°45' h. 55°20' sz.-nél (2358). = *Λύκος ποταμός* (Pt. III, 5.). — A másik két folyó az előbbi kettővel párhuzamosan folyik és azonos hosszúsági fok alatt egyenlő távolságban ömlik a Maeotisba. E két folyónak megfelel Ptol.-nál: *Γερόφος* és *Ἀγάφος ποταμός*.

Egy következő név nélkül említett folyó ered 56°40' h. (esetleg 57°40') és 56°50' sz. (2359) alatt és a Maeotisba torkollik 62°0' h. 56°30' sz.-nél (2360) = pt. *Πόριτος ποταμός*.

A nahr „TABS“, helyesebben „TANS“ = pt. *Τάναϊς ποταμός* egy tóból ered 63°30' (v. l. 20') h. és 60°20' sz. (2361) alatt: elfolyik „SWRS“ (= Nawaris) városánál, majd irányváltoztatással a „Baīhāba“ ömlik 66°30' h. 57°30' sz.-nél (2362). 68°0' h. 58°0' sz.-nél (2363) elágazik belőle egy folyó és a „Baīhāba“ ömlik 67°30' h. 57°20' sz. (2364) alatt. Ez utóbbi „folyó“ a Don deltájának keleti ága. Ptol.-tól eltérően a Don forrását nem helyezi a *Ῥίαινα ὄρη*-re!

A gábal „FYKA“ = *Ἰππικὴ ὄρη* a következő folyókat bocsátja a Maeotisbe:

1. Nahr „MRUNS“ = *Μαρούβιος π.* (V, 9). Forrása 72°40' h. 56°30' sz. (2365); torkolata 69°40' h. 55°50' sz. (2366).

2. Nahr „TUFANS“ = *Θεοφάνιος π.* (V, 9). Forrása 72°30' h. 56°0' sz. (2367); torkolata 69°30' h. 55°20' sz. (2368).

3. Nahr „STS“ (v. l. „MSTS“) = *Πουβίτης* és pedig valószínűleg *Πουβίτης ἐλάσεων* (V, 8, 2). Forrása 72°30' h. 55°30' sz. (2369); torkolata 69°30' h. 54°45' sz. (2370).

4. Nahr „TYFTYS“ = *Ἀττικίτης π.* (V, 9, 4). Forrása 73°0' h. 54°0' sz. (2371); torkolata 69°30' h. 54°20' sz. (2372).

5. Nahr „?HARS“. Forrása $74^{\circ}0'$ h. $53^{\circ}30'$ sz. (2373); torkolata $69^{\circ}0'$ h. $55^{\circ}55'$ sz. (2374).

Khv. csak egy Rhombitest ismer. Ptol.-nál a sorrend ez: 1. *Μαρούβιος*, 2. *Ρουβίτης μέγας*, 3. *Θεοφάσιος*, 4. *Ρουβίτης ἐλάσσων*, 5. *Ἀτικίτης*.

A két „összekötő folyó“: az egyik $60^{\circ}0'$ h. $56^{\circ}30'$ sz.-nél (2375) hagyja el a Maeotist és $59^{\circ}20'$ h. $60^{\circ}20'$ sz.-nél (2376) éri el a tengert; a másik „kiválása“ $63^{\circ}0'$ h. $57^{\circ}40'$ sz. (2377), torkolata $60^{\circ}30'$ h. $60^{\circ}30'$ sz. (2378). Ptol.-nál nincsenek megfelelőik. Több folyó összekombinálásából keletkeztek.

Az itt felsorolt folyókon kívül van még kettő, melyek a Kaukázusban — gabal „KWKÁ“ — erednek és a Maeotisba ömlenek. Az egyik ered $72^{\circ}0'$ h. $47^{\circ}30'$ sz.-nél (2192) és érintvén „TRMY“ = *Τρυάμνη* városát, melyhez közel van „UNNTYH“ = *Οὐνανθία*, a Maeotisba torkollik $69^{\circ}0'$ h. $52^{\circ}30'$ sz. (2193) alatt. Névtelen folyó = pt. *Οὐαρδάνος ποταμός*. — A másik a nahr „KS?S“ ~ „FSTS“ = *Ψάτις π.* Forrása $72^{\circ}30'$ h. $47^{\circ}0'$ sz. (2194); torkolata, miután Tyrambét másik oldalról érintette, $69^{\circ}10'$ h. $53^{\circ}0'$ (2195).

Csupán a teljesség kedvéért említünk meg két névtelen folyót, melyek az „Északi“-tengerbe sietnek. Az első forrása egy névtelen hegyben $54^{\circ}0'$ h. $53^{\circ}30'$ sz. (v. l. $56^{\circ}20'$) (2351), torkolata $54^{\circ}0'$ h. $59^{\circ}10'$ sz. (2352). = *Ρουβων π.* (III, 5). A másik forrása $54^{\circ}10'$ h. $56^{\circ}30'$ sz. (2353), torkolata $57^{\circ}40'$ h. $59^{\circ}25'$ sz. (2354) — Ptol.-i megfelelőjét nem lehet találni, mert Khw. több folyót ismer e vidéken, mint Ptolemaios.

A Volga-Káma folyását a régiek a Keleteurópával való élénk prémkereskedelem következtében meglehetősen pontosan ismerték. Ptol. révén Khw. is megközelítő hűséggel rajzolja meg e két folyót, ami annál is nagyobb érdeme, mert az ő nyomán dolgozó és az arab világ legnagyobb kartográfusának tartott *Idrīsī* közel sem tud ilyen pontos ábrázolást nyújtani a Volga-Kámáról.

A nahr „RA“ = pt. *Ρᾶ π.* (V. 8) északon ered két nagy egymással szinte szembefolyó forrásfolyóból. Khw. $72^{\circ}20'$ h. és $60^{\circ}30'$ sz. (2385) alá helyezi forrását s így mintegy 3° -kal került magasabbra a valóságnál. Ered a régi geográfusok mitikus *Υπερβόρεια ὄρη*-jében, mely Khw.-nél név nélkül jelenik meg. A „RA“ forrásától a Káma torkolatáig erős délkeleti irányban folyik; miután egyesült a Kámával Khw. szerint $81^{\circ}30'$ h. és $58^{\circ}30'$ sz. (2386) alatt, egy erős fordulattal ny.-dél-ny.-i irányt vesz fel s miután *Du-l-Karnain* egyik tornya (= pt. *Ἀλεξάνδρου στῆλαι*) mellett elhaladt, a tengerbe ömlik $81^{\circ}10'$ h. és $49^{\circ}20'$ sz.-nél (2388).

A Volga mellékfolyója, a Káma, mely Ptol.-nál keleti *Ρᾶ*, Khw.-nél névtelen, ered egy hegyben $92^{\circ}30'$ h. $61^{\circ}0'$ sz. (2389) alatt és egyesül a „RA“-val $81^{\circ}30'$ h. és $58^{\circ}30'$ sz.-nél (2390). Khw. a Kámán kívül nem tud a Volga egyéb mellékfolyóiról, pedig Ptol.-nál még talált volna néhányat. A kifejtett Volga-deltát egyikük sem ismeri.

A „RA“ alsó folyásától nyugatra levő gabal „KRMANYA“ = *Κεραύια ὄρη* (Ptol. V. 8. 9.) két folyót bocsát a Káspi-tengerbe. Az egyiknek a forrása $78^{\circ}0'$ h. $51^{\circ}0'$ sz. (2391), torkolata $79^{\circ}30'$

h. $48^{\circ}30'$ sz. (2392) = pt. 'Αλόντα ποταμός, melyet a Terekkel azonosítanak (Kretschmer, Pauly: Real-Encyclopädie, Sarmatia). — A másik forrása $78^{\circ}41'$ h. $51^{\circ}30'$ sz. (2393), torkolata $80^{\circ}41'$ h. $49^{\circ}0'$ sz. (2394) = pt. Οἰδων ποταμός, mely a mai Kuma megfelelője (Kretschmer uo.).

Keleteurópa folyói még a 'Ρύμμος és Δάϊξ ποταμός mellékfolyóival együtt. Khw.-nél név nélkül szerepelnek. Az egyik a ġabal „RUMYKA“ = 'Ρυμμικὰ ὄρη (Pt. V. 9)-ben ered $88^{\circ}0'$ h. $57^{\circ}0'$ sz.-nél (2395) és a Káspi-tengerbe ömlik $84^{\circ}0'$ h. $50^{\circ}20'$ sz. (2396) alatt — 'Ρύμμο ποταμός. Az Urainak megfelelő névtelen folyó ugyanitt ered $89^{\circ}0'$ h. $56^{\circ}45'$ sz. (2397) alatt és $85^{\circ}30'$ h. $51^{\circ}0'$ sz.-nél (2398) éri el a Káspi-tengert. Egyik mellékfolyója ered $91^{\circ}0'$ h. $56^{\circ}5'$ sz. (2399) alatt és $88^{\circ}0'$ h. $54^{\circ}0'$ sz.-nél (2400) egyesül a főfolyóval. A másik mellékfolyó forrása a ġabal „RSANA“-n (= pt. Νόροσσον ὄρος)¹⁸⁾ van $97^{\circ}0'$ h. $56^{\circ}0'$ (v. l. $57^{\circ}0'$) sz.-nél (2401) és egyesül a főfolyóval $87^{\circ}20'$ h. $53^{\circ}0'$ sz. (2402) alatt. A ptolemaiosi térkép a Δάϊξ forrását a Νόροσσον ὄρος-ra helyezi, mely a mai Mugodžar-hgs-nek felel meg. A folyó azonban, melyet a Daix-Ural tulajdonképpeni forrásának gondoltak, az Or folyó, mely a Mugodžar-hgs-ben ered és Orszk városánál egyesül az Urallal. (vö. Real-Enc. „Pä“ cikkét). Eszerint tehát Khuwārizmī járt el helyesebben, mikor az Ural forrását a 'Ρυμμικὰ ὄρη-nek megfelelő ġ. „RUMYKA“-ra helyezte, mely így az Obšcei-Syrt és Erdős Ural déli részének felel meg.

Hegyenszer. Nyugatról keletre haladva Khw. a következő hegyeket ismeri: (909—910). Névtelen hegy. Kezdőpontja $53^{\circ}15'$ h. $52^{\circ}0'$ sz.; végpontja $53^{\circ}15'$ h. $55^{\circ}0'$ sz. Színe „töménysárga“, csúcsiránya „nyugat“.¹⁹⁾ = 'Αμάδοχα ὄρη (Ptol. III. 5).

(911—912). Névtelen hegy. Kezdőpontja $53^{\circ}30'$ h. $52^{\circ}35'$ sz.; végpontja $56^{\circ}30'$ h. $56^{\circ}30'$ sz. Színe töménysárga, csúcsiránya „dél“. A kezdőpont szélessége $52^{\circ}35'$ téves, mert így a hegy nem illik bele a térképbe. Khw.-nél azonban gyakori a betűszámok téves használata. Egy bā = 2 könnyen váltakozik egy wāw-val = 6.²⁰⁾ Az 52° helyett tehát 56° -ot kell olvasnunk. Hogy ez utóbbi olvasás a helyes, támogatja a körülmény is, hogy (2351—2352) és (2353—2354) számok alatt két folyó van felsorolva, melyek egy hegyből erednek $56^{\circ}30'$ sz.-en. Ez a hegy pedig csak az itt szóbanforgó hegy lehet, mert egyéb hegy nincs a két folyó forrásának megfelelő hosszúságon és szélességen. Megfelelője Ptol.-nál az 'Αλόντοι ὄρος (III 5, 5).

(913—914). Ģabal „BADYNN“ = Βωδινὸν ὄρος (III 5, 15). Kezdőpont $57^{\circ}0'$ h. $56^{\circ}20'$ sz., végpont $58^{\circ}30'$ h. $58^{\circ}20'$ sz. Színe „sárga“, iránya „dél“.

(915—916). Ģabal „RYFYA“ = 'Ρίπαια ὄρη (III. 5). Kezdőpontja $60^{\circ}0'$ h. $57^{\circ}40'$ sz., végpontja $62^{\circ}50'$ h. $59^{\circ}0'$ sz. Színe „szalmasárga“, csúcsiránya „észak“. A 'Ρίπαια ὄρη a régiek képzetében a világot félkörben körülvevő titokzatos északi hegység volt. Ptolemaios—Khuwārizmīnél több részre darabolódik. A 'Ρίπαια ὄρη néven szereplő rész megmarad Ptol.-nál a Τάναϊς forrása

számára, míg a mitológiai szerepet a *Ῥυμβόρεια ὄρη* töltik be, mely mögött a hyperboreusok boldog életüket élik. (vö. Real-Encycl. *Pä* és *Pizaia* cikkeit.) Úgy látszik, hogy a *Ῥίπαια ὄρη* mitológiai szerepe újra feléled az araboknál. Ez a világot északról és keletről körülvevő hatalmas hegyfal újra visszakerül *Idrisi* térképére. A „*ğebel kufaja*“ — ahogy Miller olvassa —, semmi egyéb, mint a *Ῥίπαια* név elferdítése.

Az Uralnak megfelelő hegyszo Ptol.-nál három különálló hegynak van feltüntetve: *Ῥυμβικὰ ὄρη*, *Νόροσσον ὄρος* és messze északon a *Ῥυμβόρεια ὄρη*. Ez utóbbi Khw.-nél három külön hegyként szerepel, de neve egyiknek sincs. Az egyiknek a kezdőpontja 69°0' h. 60°50' sz. (917), végpontja 75°30' h. 60°45' sz. (v. l. 15' v. 45') (918). Színe „sárga“ (v. l. „kék“), csúcsiránya „észak“. Ebben a hegyben van a „RA“ forrása. Csatlakozik hozzá a következő északkeleti irányban vonuló hegy, melynek kezdőpontja 75°30' h. 60°45' (v. l. 15' v. 55') sz. (919.), végpontja 87°20' h. 63°20' sz. (920). Színe „halványsárga“, csúcsiránya „észak“. Ettől délkeletre fekszik a „hyperboreaus“ hegyek harmadik része pontosan egyenlítői irányban. Kezdőpontja 89°35' h. 61°0' sz. (929), végpontja 94°50' h. 61°0' sz. (930). Színe „közömbös sárga“, csúcsiránya „észak“. Benne ered a Kámának megfelelő névtelen folyó.

Gabal „RUMYKA“ = *Ῥυμβικὰ ὄρη* (V. 9.) Kezdőpontja 88°0' h. 57°0' sz. (927), végpontja 93°25' h. 55°0' sz. (928). Színe „rózsaszín“, csúcsiránya „észak“. Tőle kissé északkeletre találjuk a *Νόροσσον ὄρος* (V. 9.) megfelelőjét a gabal „RSANA“-ban. Kezdőpontja 95°40' h. 55°10' sz. (931), végpontja 100°50' h. 59°20' sz. (932). Színe „közömbös sárga“, iránya „észak“.

Gabal „FYKA“ = *Ῥυμβικὰ ὄρη* (V. 8, 9.) Kezdőpontja 73°0' h. 57°0' sz. (921), végpontja 75°50' h. 53°0' sz. (922). Színe „tömény-sárga“, csúcsiránya „dél“. — Gabal „KRMANYA“ = *Κεραινία ὄρη* (V. 8, 9.) Kezdőpontja 77°15' h. 50°10' sz. (925), végpontja 79°0' h. 52°0' sz. (926). Színe „sárga“, csúcsiránya „észak“. Két névtelen folyó ered benne. E két utóbbi hegy a Ptol.-féle képzelte hegyek közé tartozik (v. ö. Kiessling, Real-Enc. VIII, 1715.)

A gabal „KRMANYA“-tól északra és a gabal „FYKA“-tól keletre fekvő „hegy“, két torony, melyet a „Kétszaruú“ (= Nagy Sándor) épített. Kezdőpont 77°15' h. 54°15' sz. (923), végpont 77°45' h. 56°0' sz. (924). Szín „halványpiros“, csúcsiránya „nyugat“. E két torony nem más mint az *Ἀλεξάνδρου Στήλαι* (Ptol. V. 8, 9.) *Mzik* szerint a „kitáb sütrat al-ard“ ezen helye ezért jelentős, mert azt mutatja, hogy Khw. idejében az araboknak kétféle nézete volt Nagy Sándor falait illetőleg: az egyik szerint keleten *Góg és Mágóg országának határán kell keresni a falakat*, a másik nézete szerint északon. Tehát mindkét irányba tehettek felfedező utakat.²¹⁾

Városok. Valamennyi Ptol.-tól való; újabb ismeretnek nyoma sincs. Leginkább a Fekete-tenger partvidékén találunk városokat, ami érthető is. A tengerpart mentén virágzó gyarmatélet uralkodott, míg az ország belsejében városi életéről alig lehet szó.

Khuvārizmī a következő városokat említi meg: (528) „UFTRYA“

~ „UKRTYA“ = *Εὐπατορία πόλις* (Pt. III. 6, 2), a Fekete-tenger északi partján 55°20' h. és 52°10' sz. alatt. Ma is Eupatoria. — (530). „TAURSAYA“ a tenger partján 62°20' h. és 52°40' sz.-nél Ptol.-nál *Θεοδόσια*, melyet miletosi telepések alapítottak. A mai Kaffavagy Feodózia közelében feküdt. — (531) „RSASA“ = pt. *Ῥωμόνασσα*. Földrajzi fekvése 63°0' h. és 52°20' sz. — Kelet felé haladva a Fekete-tenger északi partján fekszik „UNNTYA“ = *Οὐναντία* (Ptol. V. 9.) 68°50' h. és 50°25' sz. (532) alatt.

A Macotisnál fekszik „TANS“ 69°0' h. 57°10' sz.-nél (533) = *Τάναϊς*. Tőle kissé északkeletre van „SWRS“ azaz *Νεφέριος* (Pt. V. 9.) 70°20' és 57°44' sz.-nél (534), a Meotis délkeleti sarkában pedig „TRMY“ = *Τρυάμβη* 69°10' h. és 52°50' sz. alatt (539). Az 535. szám alatt említett „FSYS“ = *Φᾶσις* 71°35' h. és 56°45' sz. alatt fekszik. A szélességi fokszám kétséggel kivül téves, mert *Φᾶσις* a Fekete-tenger keleti partján fekvő gyarmatváros volt. Az 56° helyett 46° olvasandó, csak így illik be a térképbe.

II. A Káspi-tenger és vidéke

Az ókorban a Káspi-tengert általában a világot körülvevő Óceán egyik öblének tartották. Jóllehet már Herodotos hirdeti baltenger voltát, gondolata csak Marinus-Ptolemaiosnál válik köztudattá. Helyes alakját és nagyságát azonban ők sem találják el. Az ókor utolsó nagy geográfusa, Ptolemaios nem tudja a Káspi-tengert helyesen megrajzolni: hossz tengelyét kelet-nyugati irányba helyezi a kimondottan észak-déli irány ellenére. Khuwārizmī némileg helyesebb úton jár, mikor a hossz tengelynek dél-nyugat—északkeleti irányt ad.

Az arab geográfusoknál leggyakrabban *Bahr-al-Khazar* néven szerepel (vö. El. I. 604. W. Barthold) a kazár néptörzs után, mely a 10. sz. táján a Káspi-tenger északi partján tanyázott. Gyakoriak ezenkívül a tengerpart mentén levő városok vagy vidékek szerint való elnevezések is. Így Khuwārizmīnél a következő nevei vannak: *Bahr Khuwārizm*, mellyel más arab szerzők az Aral-tót szokták megjelölni, azután *Bahr Ğurġān*, mely a *Yoxanía θάλασσα* megfelelője, *Bahr Tabaristān* és *Bahr-ad-Dailam*.

Magát a Káspi-tengert a következőkép írja le: „Kezdődik 74°40' h. és 43°5' sz.-nél (1231) érintve a „YWN“ hegyet. A partvonal most 76°0' h. és 37°50' sz. (1232) felé halad, innen tovább megy 76°30' h. és 38°0' sz.-ig (1233); azután 78°40' h. és 38°40' sz.-en (1234) át 79°0' h. és 39°30' sz.-ig (1235) s innen 81°0' h. és 39°45' sz.-ig (1236) folytatódik, majd 87°0' h. és 42°0' sz.-en (1237) át 87°40' h. és 43°20' sz.-ig (1238) veszi útját, ahonnan 90°0' h. és 42°20' sz.-en (1239), majd 90°40' h. és 44°0' sz.-en (1240) és 90°20' h. és 45°0' sz.-en (1241) keresztül 90°30' h. és 46°0' sz.-hez jut (1242).

Innen taillasān-alakban folytatódik 89°0' h. és 48°30' sz.-ig (1243), ahonnan kuwāra-alakban halad 88°20' h.-ig (1244) és eljut 89°20' h.

és 50°0' sz.-ig (1245). Innét ismét tailasān-alakban folytatódik 89°30' h.-ig (1246) és 88°30' h.-on (1247) át 87°0' h. és 50°20' sz.-hez (1248) érkezik; azután 86°30' h. és 50°40' sz.-ig (1249) megy; innen kuwāra-alakban benyúlik egészen 50°20' sz.-ig (1250) és folytatódik 35°30' h. és 51°30' sz.-ig (1251). Azután tailasān-alakban 84°30' h. és 50°20' sz.-ig (1252) jut; ahonnan viszont 83°0' h. és 51°10' sz.-hez (1253) érkezik. Továbbá ismét tailasān-alakban folytatja útját 82°0' h. és 49°20' sz.-ig (1254); majd innen eljut 81°0' h. és 49°30' sz.-ig (1255) és innen 78°0' h. és 48°10' sz.-ig (1256). Most két folyó torkolatánál²² elhaladva 77°40' h. és 46°0' sz. (1257) alá érkezik. Innen folytatódik 76°10' h. és 45°20' sz.-ig (1258); majd kuwāra-alakban benyúlik 44°30' sz.-ig (1259) és eljut 76°0' h. és 44°0' sz.-ig (1260). Innen tovább folytatja útját s érinti azt a hegyet, melynél elkezdtek; ez a hegy a „NWN“-hegy, melyet 74°40' h. és 43°50' sz.-nél érint.²³)

Ptolemaiosztól és a valóságtól is eltérően négy nagy szigetet is ismer, melyek azután Idrisibe is átkerülnek.²⁴) Név nélkül csak a fekvésüket és nagyságukat adja; a szigetek a következők: „egy sziget, nagysága $2^{\circ} \times 1^{\circ} 5'$, középpontja 79°30' h. és 46°0' sz. (1544); — a második sziget nagysága $2^{\circ} \times 1^{\circ}$, középpontja 84°0' h. és 44°40' sz. (1545), — a harmadik nagysága $2^{\circ} \times 1^{\circ}$, középpontja 85°50' h. (v. l. 84°50' h.) és 48°30' sz. (1546), s végül a negyedik sziget nagysága $2^{\circ} \times \frac{2}{3}^{\circ}$, középpontja 88°0' h. (v. l. 88°10' h.) és 47°30' sz. (1547).

A Káspi-tengerbe ömlő folyók közül azokról már megemlékeztünk, melyek az északi parton ömlenek bele, mikor Sarmatiát tárgyaltuk. Kiegészítésül még két folyót kell megemlítenünk, melyeket a nyugati parton vesz fel: az egyik a nahr-*Tūr*, helyesebben nahr-*Kūr*=*Κόρος ποταμός*, mely egy forrásból ered 68°0' h. és 44°40' sz. (2119) alatt, azután a tenger (t. i. a Fekete-tenger) és Gurzān, majd Barda'a és „RFS?A“ városok közt folyik és a tengerbe torkollik 74°40' h. és 42°15' sz. (2120) alatt. A másik folyó egy hegyben ered 71°45' h. és 41°30' sz.-nél (2130); innen északi irányba folyik egy helyig, melynek hosszúsága 71°50', szélessége 43°0' (2131); itt egy erős kanyarulattal délkeleti irányt vesz fel, Barda'a és Našwā városok között folytatván útját 74°50' h. és 41°45' sz.-nél (2132) a tengerbe torkollik. E névtelen folyónak az Araxes felel meg, arab írónál Ar-Rass.

Térkép mellékletünkön a Káspi-tengertől délre találjuk az Aral-tót. Erről a régieknek egészen homályos képzeleik voltak. Ptolemaios egyáltalán nem ismeri, az Oxust és Jaxartest egyszerűen a Káspi-tengerbe folytatja. Helyesebb képet csak az arab geográfusok adnak róla, akik felismerik zárt voltát és tudomásuk van a két folyó Aralba való torkollásáról. (v. ö. W. Barthold, EI, I. 436 és köv.). Már a legelső arab geográfus, *Khuwārizmī* is ismeri s ebben eltér görög tanítójától. — Az Aral-tó a legtöbb arab geográfusnál *Buhairat Khuwārizm* „Khuwārizm kis tengere“ néven szokott előfordulni. Szerzőnkénél nincs neve, hanem ez is, mint a Maeotis, egyszerűen *batīha* „mocsár, álló víz“, mindenesetre zárt belvíz — *Khuwārizmī* egyébként egészen zavarosan írja le s földrajzi fekvését is elhibázza, mert vagy 5°-kal délebbre teszi, mint

ahogy a valóságban van. A leírás így hangzik: „Ez az álló víz 86°30' h.-tól (2202) 90°0' h.-ig (2203) terjed. Szélessége a Balkh-folyó (Oxus) torkolata és a 42°0' sz. (2204) közötti terület. A Balkh-folyó torkolatától a partvonal Khuwārizm felé hajlik el s ez a Khuwārizm felé eső pont 90°0' h és 41°0' sz (2205) alá esik“. — Az Aral-tó két folyót vesz fel: az egyik a Balkh-folyó (Oxus), a másik pedig a „Hosszú folyó“ (Jaxartes). — Térképünkön mindkettőből csak egy kis rész látható.

A Káspi-tenger délkeleti partját szegélyező *hegyek* közül ismeri Khuwārizmi a *Kaukázust*, mely nála két hegynek van feltüntetve. Az egyik (861—862) szám alatt említett *ġabal fīmā baina bārain fihī 'l- Bāb wa 'l- Abwāb wa Bāb Alān* „egy hegy, mely két tenger közt fekszik, benne van Derbend és az Alánkapu“. E két kaukázusi áttjárónak — mint ismeretes — a történelem folyamán fontos szerepe volt. Az egymásután következő birodalmak sokszor voltak kénytelenek falakkal megerősíteni e szorosokat az észak-felől leözönlő barbárok támadásainak elhárítására. A derbendi szorost, mely mintegy 2—3 km széles áttjáró a Sāsānidák és az iszlám uralom idején is hosszú falak védték a barbárok betörései ellen. Ez a szoros a mai orosz Dāghestānban van a Káspi-tenger nyugati partján. Ma Derbendnek hívják, arab szerzőknél *al- Bāb* „a kapu“, *Bāb al- Abwāb* „a kapuk kapuja“ vagy mint Khuwārizminél is — *al- Bāb wa 'l- Abwāb* „kapu és a kapuk“ néven ismeretes.²⁵⁾ A másik a *Darġala*-szoros vagy Alánkapu, melyet már Nero megerősített, hogy a barbárok ellen megvédje a római birodalmat.²⁶⁾ E hegynek a kezdőpontja Khuwārizmi adata szerint 71°0' h és 47°0' sz, végpontja pedig 76°0' h és 42°30' sz; színe „sárga“, csúcsának iránya „észak“. A kiűb sūrat *al- ard*-ban egyéb nevek is előfordulnak a Kakukázus megjelölésére: így megvan a *ġabal „KWKA“* — (2192—2194), melyet akkor említ, mikor a Kaukázusban eredő s a Maeotisba ömlő két folyót írja le. Ez a *Καυκάσιος* névnek felel meg, „mely arab geográfusoknál *ġabal Kabk* formában szokott szerepelni. Ezenkívül találunk még egy harmadik elnevezést is, mely azonban egészen elrontott név: *ġabal „YWN“* (1231), ill. *ġabal „NWN“* (1260). E két utóbbi az *Alān* név elferdítése.

A Kaukázus hegyrendszeréhez tartozik, a (863—864) szám alatt említett *ġabal Bāb al- khazar wa Alān*. „a kazár és alán kapu“. Az Alánkapu még egyszer van említve, mely úgy látszik „Khazar-kapu“ néven is szerepelt, nyilván az ekkortájt a Káspi-tenger északi partvidékén kóborló kazárok neve után. Ennek a hegynek a kezdőpontja 74°0' h és 44°0' sz, végpontja 72°30' h és 45°20' sz; „színes“, „észak“ felé forduló csúccsal.

A *ġabal al- Bāb wa 'l- Abwāb* név tévedésből ismétlődik a (859—860) számnál szereplő hegynél. Ez a hegy azonban elég távol van rajzolva a Káspi-tengertől, úgyhogy a Derbendi-szoros semmi esetre sem itt, hanem csakis az előbb tárgyalt hegyben van. Kezdőpontja 70°45' h és 41°15' (v. 55') sz, végpontja 72°10' h és 41°15' (v. 55') sz; színe „lazurkék“ s csúcsával „dél“ felé fordul.

A továbbiakban csakis közvetlenül a Káspi-tenger partján levő hegyeket említjük, de ezeket is csak azért soroljuk fel, hogy

a Káspi-tengerről bemutatott kép teljes legyen. A többiek említése szükségessé tenné Irán tárgyalását is, ami viszont messze vezetne a kitűzött céltól. E hegyeket leginkább a szomszédos helységek nevei után nevezték el. Ilyen hegyek pl. a következők:

(811—812). Névtelen hegy *Bilād Aderbaiğānban*. Koordinátái: $73^{\circ}0'$ h. $38^{\circ}0'$ sz. és $74^{\circ}50'$ h. $39^{\circ}50'$ sz.; színe „rőzsaszínű“, csúcsa „északi“ irányú.

A következő hegyek az Elbursznak és keleti nyúlványainak felelnek meg, melyek ma különböző elnevezések alatt *Gurgān* és *Nī ā ūr* között vonulnak el. Idetartozik a (809—810) számnál említett hegy. Kezdőpontja: $73^{\circ}0'$ h. és $37^{\circ}40'$ sz., végpontja $75^{\circ}30'$ h. és $36^{\circ}0'$ sz.; színe „sárga“, csúcsiránya „észak“, A szöveg szerint folytatása egy tőle nyugatra fekvő hegynék, a térképen azonban nem tartoznak össze. Megjegyzi még *Khuwārizmi*, hogy *Dambāwand* (*Den ā vend*) felé nyúlik *Kazwīn* és *Ar-Raj* között.

(813—814). Az előbbtől északkeletre. Neve *ğabal Tabaristān* ezzel a megjegyzéssel: 'Gurgān és Nīsā ūr között halad el', ami megfelel a való helyzetnek, azzal a különbséggel, hogy *Khuwārizmi* térképén keleti végével egészen a Káspi-tengerig nyúlik, aminek egyszerű magyarázata a Káspi-tenger hossz tengelyének egyenlítői irányban történt elfordítása. — Kezdődik: $76^{\circ}0'$ h. és $36^{\circ}30'$ szélességnél és végződik $83^{\circ}30'$ h. és $41^{\circ}0'$ sz.-nél. Színe „sárga“, csúcsiránya „dél“. *Idrīsīnēl* *ğebel Harkān*²⁵ 'hyrkān hegy'. Részben az Elbursznak, ill. az *Alla Dag* és *Dzagataj*-hgs megfelelője.

Ennek a hegyrendszernek további keleti folytatása a (815—816) számnál név nélkül említett hegy, *Ptolemaiosnál* *Μασδωρανδν ὄρος* (Pt. VI. 5, 5). *Khuwārizminél* azonban északabbra került közel az *Aral-tó* délnyugati partjához. Kezdőpontja $84^{\circ}30'$ h. és $40^{\circ}0'$ sz., végpontja $88^{\circ}40'$ h. és $37^{\circ}10'$ sz. Színe „tényleg sárga“, csúcsiránya „észak“.

A Kaukázustól és Káspi-tengertől délre eső tartományok és városok nevei már a mohammedán terminológia szavai. A tartományoknak nem a határaik vannak megadva, hanem csak a középpontjuk, ami természetesen nagyon ingatag meghatározás s ezért a történeti földrajz számára alig van értéke. Így a városokat sem tudjuk a megfelelő tartományokba sorolni. A Káspi-tenger nyugati partvidékén ismeri *Bilād Aderbaiğānt*, melynek középpontja $73^{\circ}40'$ h. és $41^{\circ}30'$ sz. (1584), *Tabaristān* neve csak hegynévként szerepel; *Tabaristāntól* délre van *Bilād Fārs*, melynek középpontja $80^{\circ}0'$ h. és $33^{\circ}30'$ sz. (1566); ettől északkeletre terül el *Bilād Herāt*, melynek középpontja $86^{\circ}0'$ h. és $35^{\circ}50'$ sz. (1567).

A városok bővebb tárgyalását mellőzhetjük; a legtöbbje még ma is ugyanazon a néven ismert, egy-kettő pedig romokban van meg, mint *Barda'a* a mai *Berdān* mellett, *ar-Raj* Teherán vagy *Tūs* a *Kešef-ūl* mellett (Miller, *Mappae Arabicae* I. k. 3. f. 93—94 old.) Csak azoknak a városoknak földrajzi fekvését iktatjuk ide, melyek a Káspi-tenger partvonalának leírásánál szerepet játszottak, mint *Amul* $76^{\circ}20'$ h. és $37^{\circ}40'$ sz. (383), *Sāria* $76^{\circ}50'$ h. és $38^{\circ}00'$ sz. (384), *Sātūs* $75^{\circ}40'$ h. és $37^{\circ}50'$ sz. (381), *Tamūs* $78^{\circ}40'$ h. és $38^{\circ}40'$ sz. (386), *Gurgān* $80^{\circ}45'$ h. és $38^{\circ}50'$ sz. (388). Egyéb városok

Aderbaingānban és Észak-Perzsiában (a földrajzi fokokat ezuttal elhagyjuk): VI. klimában; Ġurzān (461), Sīsġān (462), Našwā (Nahčewān), mely tévesen a Káspi-tenger partjára került, holott nyugatabbra kellett volna helyezni. Idrīsi-nél Tiflistől keletre, Barda'ától északnyugatra és Sīsġāntól északkeletre van (463). Névtelen város a Kaukázusban „két kapu között” (464), Barda'a (465). Ugyancsak a Kaukázusban van a „khazar kapunál” „RFSYA” vagy „BASYH” (466), talán a Ptolemaios-féle *Νασσονία* rossz visszaadása. — Az V. klimában a már említett tengerparti városokon kívül: Aderbaingān (377), ad-Dailam (378), Kazwīn (379), Dambāwand vagy Damāwand (380), ar-Rūjān (382), Kūmis (385), Astārābād (387), Nīsāpūr (389), Tūs (390), Sarakhs (391), Marw (392), Marw-ar-Rūd (393), Ammūja (394), Buġārā (395), Balġ (396), Samarkand (397), Ušrūsānā (398), Ĥuġanda (399) stb. (Látható még a térképmellékleten: Ĥuwarizm (467) és al-Ĥazar (486).

Irodalom és jegyzetek.

¹⁾ Konrad *Müller*: *Mappae Arabicae*, Stuttgart. I, 1926, 1. füzet 10. old. (l. még Herbert *Jansky* alapos bírálatát a 'Mappae Arabicae'-ről: 'Le Monde Oriental', XXI., 1927, 242 és köv. old.)

²⁾ August *Müller*: *Der Islam im Morgen- und Abendland*, Berlin 1885., I. köt. 511–512. old.

³⁾ *Tabari*: *Annales* III, 2, 1364. o'd. 16. sora alapján arra lehet következtetni, hogy 232. Dū-l-ĥiġġa 22 = 847. Aug. 9-én még élt; l. 'Enzyklopaedie des Islām (= EI), II, 978 és köv.

⁴⁾ Hans v. *Mzik*: Das kitāb sūrat al-ard des Abū Ġā'far Muhammad ibn Mūsā al-Ĥuwarizmi, Leipzig, 1926. — (Bibliothek arabischer Historiker und Geographen = BAHUG, 3. Band, arab, Text.)

⁵⁾ A kérdés részletes tárgyalása megtalálható *Mzik* következő két dolgozatában: 'Ptolemaeus und die Karten der arabischen Geographen. Mit 7 Tafeln.' — (Separatabdruck aus den 'Mitteilungen der k. k. Geogr. Gesellschaft in Wien', 1915, Bd. 58, Heft 3. Wien). és Afrika nach der arabischen Bearbeitung Γεωγραφική ὁψηγηγία des Claudius Ptolemaeus von Muhammad ibn Mūsā al-Ĥuwarizmi, Wien, 1916. — (Kais. Akad. d. Wiss. in Wien, Phil.-hist. Klasse, Denkschriften, 59. Band, 4. Abh.)

⁶⁾ W. *Spitta*: Die Geographie des Ptolemaeus bei den Arabern. — (V. intern. Orientalistenkongress, Berlin, 1881, II, 1. 19–28. old.)

⁷⁾ E. A. *Nallino*: Al-Ĥuwarizmi e il suo rifacimento della Geografia di Tolomeo. — (Atti della R. Accademia dei Lincei, Ser. V. Scienze morali, vol. 2, 1894. p. 4–5.)

⁸⁾ *Mzik*: Beiträge zur Kartographie Albaniens nach orientalischen Quellen, Budapest. 1929. — (Editio separata ex Geologica Hungarica, Ser. Geol., Tomus III, 632. old.)

⁹⁾ *Mzik*. D. s kitāb al-wuzarā' etc., Leipzig, 1926., BAHUG, I. 'Geleitwort IX. old.

¹⁰⁾ Kiadja *Mzik*: Das kitāb 'aġ'ib al-akālim des Suhrāb, Leipzig, 1928 — BAHUG, V.

¹¹⁾ Faksimilében kiadta *Mzik* 'Ptolemaeus etc.' és a 'kitāb sūrat al-ard' mellékleteiben. A „rubinsziget”, a Nilus és Maeotis térképe megjelent átírásban *Miller* 'Mappae Arabicae' I, 1, 11–13. old. Müller átírása nagy kritikával kezelendő, nemarabistát könnyen félrevezetheti.

¹²⁾ *Mżik* Khuwārizmī adatai alapján eddig a következő területek térképét rekonstruálta: *Afrika* (l. 'Afrika etc.' c. munkája függelékét), *Albania* (l. Beiträge zur Kartographie Albaniens' 628 old.) és *Délkelet Ázsia* (l. 'Parageographische Elemente in den Berichten der Arabischen Geographen über Südo-tasien' — Separatabdruck aus 'Beiträge zur historischen Geographie, Kulturgeographie, Ethnographie und Kartographie. v. vornnehmlich des Orients.' hgb. von H. *Mżik* Leipzig und Wien, 1929. 178—9. old.)

¹³⁾ Az arabbetűs nevek átírásában az arab nyelvű nevek neveinél a klaszszikus kiejtést vettük figyelembe. Ezekről az átírás nem ütközik különösebb nehézségekbe. Ellenben annál nehezebb a görögből vett arabbetűs neveknek latin betűkkel való visszaadása. A diakritikus pontoknak elhanyagolása, vagy nem kellő helyre rakása az amúgy is könnyen összetéveszthető arab betűk olvasását igen bizonytalanná teszi. Itt a következő elvet követtük: ha az arabbetűs név görög megfelelője kétségtelenül megállapítható volt, akkor az átírás a görög név alapján történt. Ellenkező esetben szigorúan ragaszkodtunk az arab írásképhez. A szókezdő alif jele = ' ; ha a diakritikus pontok hányában ugyanaz az írásjel b, n, t, f vagy y-nek olvasható, akkor, ilyen esetben ? jelet alkalmaztunk; ha pedig t-nek vagy k-nak, akkor egy (*) csillagot (v. ö. *Mżik*, Parageographische Elemente' etc. 176. old. 7. jegyzet).

¹⁴⁾ Az egyes fokok mellé zárójelbe tett szám azt jelenti, hogy az illető fokszám *Mżik* „Das kitāb šūrat al-arḍ”-ban is ugyanezen szám alatt található.

¹⁵⁾ Utasítás a partvonal megrajzolásához. Tailāsān a turbánnak a vállra leeső csúcsa. Itt hosszú, szabályos, de nem tulságosan mély öblöt jelöl.

¹⁶⁾ Kuwāra jelenti a szárazföld mély benyúlását a tengerbe.

¹⁷⁾ v. ö. *Miller* MA, I, 1. füzet 13. old.

¹⁸⁾ Térképünkön nem látható.

¹⁹⁾ A minden egyes hegynél megadott szín és csúcsirány utasítás a térképrajzolásához. Kuw. eltér Ptol.-tól a hegyek fekvésének meghatározásában: nem egyszerűen csak a középpontot adja, hanem a kezdő- és végpontot.

²⁰⁾ Bővebbet l. kitāb šūrat al-arḍ, Einleitung, S. XXIV.

²¹⁾ *Mżik* „Parageographische Elemente” etc. 185—6. old. 18. jegyzet.

²²⁾ Ez a két folyó (1255—1256) partrészleten éri el a tengert.

²³⁾ A „YWN” és „NWN” az „Alān” név elferdítése; l. alább.

²⁴⁾ E szigetek Idrisinél a következők: 1. ġezira ġadū al-akiz (= 1544); 2. ġ. siākūna (= 1545); 3. ġ. sahlān (= 1546); 4. ġ. siākūna (= 1547). *Miller* MA, I, 2. V. tábla.

²⁵⁾ v. ö. El. „Derhend.”

²⁶⁾ *J. Marquart*: *Eransahr nach der Geographie des Ps. Moses Xorenac'i*, Berlin, 1901. — Abh. d. kgl. Gesellschaft d. Wiss. zu Göttingen, phil.-hist. Kl., N. F. III, 2.) — 95. old.



A biogeographia helye és fogalma

Írta: Dr. Farkas Béla (Szeged).

A „Földrajzi Közlemények“ 56. kötetének 153. és következő lapjain dr. Hézser Aurél „Fogalomzavarok a földrajz egyes ágainak elnevezése körül“ cikkében arra mutat rá, hogy a földrajztudomány gyors fejlődésével és specializálódásával kapcsolatosan egyes ágainak elnevezése körül bizonytalanság és fogalomzavar van. Kétségtelen, hogy a régebbi leíró-tudományok új elgondolások, irányok és kutatómódok által eredeti terjedelmükhöz képest annyira kibővültek, hogy az átalakulással, kiforratlansággal kapcsolatos bizonytalanság valóban észlelhető. Ez nyilatkozik meg az említett cikkben is, a növény- és állatvilág földrajzána (biogeographia) megjelölésénél, melyet a szövegben az általános földrajz körébe tartozónak mond, a 155. lapon adott áttekintési és osztályozási táblázatban a leíró földrajz alá csoportosít, zárjelbe téve utána ezt a helytelen elnevezést (biographia)* és segédtudományként sorakoztatva a biológiát. Egyetemi előadásaimban foglalkozom az állatföldrajzzal, mint biológiai tudománnyal s állíthatom, hogy a biogeographia, a növény- és állatföldrajz együttes elnevezésében, tudományunk mai modern elgondolásában nem is annyira földrajzi studium, hanem olyan tudományág, melyen biológia és geográfia határain állva, tudomány mivoltát biológiai jellegének és hozzátartozásának köszönheti. A biogeographia tehát nem tekinthető és tudományosan nem is művelhető a földrajz egyik mellék ágaként, hanem külön biológiai tudományképpen kezelendő, mint azt az alábbiakban röviden kifejtteni szándékozom. A biogeographiának biológiai tudomány voltát annak történelmi fejlődése, jelen élete és tudományos feladatai, problémái határozzák meg. Hogy csak egy pár történelmi vonatkozású momentumot említsék meg az állatföldrajz régmúlt korából, tudjuk, hogy ugyanennek, mint a növénygeographiának is, tudományos alapjait azok a munkák fektették le, melyeket mint „fauna fennica“, „flora suecica“, — lapponica — sibirica, stb. címen zoologusok, illetőleg botanikusok írtak az állatvilág és a növényvilág ismertetésére. Az állatföldrajz tulajdonképpen megalapítója Sclater Ph. L. angol ornithologus volt, aki 1858-ban az éneklőmadarak gondos és kimerítő vizsgálata után adta a földteke első biogeographiai beosztását, azon hat régiót különböztetve meg. Utána a szintén zoologus Huxley T. és Murray A. osztják be a földet, hogy nemsokára rá 1876-ban szintén nagyszámú zoologus közreműködésével Wallace

* Hasonló elnézést olvashatunk a szegedi egyetem 1928—29. II. félévi tanrendjében, ahol a történelmi és földrajzi előadások között 57. Biográfia, heti két órában szerepel. Valószínűleg ez is biogeográfia helyett.

** Az említett utalás, mint „sajtóhiba“ a „Földrajzi Közlemények“ LVI. k.-ben a 238. oldalon korrigálva van. (Szerkesztő.)

A. R. minden időkre szóló nagy munkájában megvesse a modern állatföldrajz alapját, „Keleten gyűjtött különböző Bogár- és Madár-csoportok részletes kutatása után“. Aki végig ment valaha is azon a hatalmas anyagon, melyet Wallace e munkájában felsorol, meggyőződhetik róla, hogy ennek tanulmányozása a legteljesebb zoologiai ösmeretet kívánja meg. Az állatföldrajznak többi művelői, hogy csak a legkiválóbbakat említsen fel: Semper, Brauer, Ortman, Lydecker, Jakobi, Meisenheimer, Dahl, mint zoologusok, nem is szólva Hesse-ről, kinek állatföldrajza egészen új irányokat követve az oekológián épül fel, majdnem azonos azzal; mint ahogy Schimper növényföldrajzának a növényphysiologia az alapja. Annyira uralkodó jellegű itt a biologia, hogy szinte azt mondhatjuk, hogy a polyhistor Humboldt Sándor és a francia Trouessart kivételével alig említhető geográfus, akinek jelentősége volna e téren.

Lényegileg így vagyunk a biogeographia másik ágával, a növényföldrajzzal is, ahol Engler a növényföldrajzot botanikai disciplínának mondja, amelyben ennek különböző más ágai, mint a specialis növénytan, rendszertan, paleobotanika, fejlődéstörténet és physiologia találkoznak, amelyet ma már Engler-rel szólva, az egyetemen főtárgyként kell kezelni s amelyet nem lehet szórakozásként időtöltésnek, órátölteléknak tekinteni. Az állatföldrajz fejlődésének kezdőkorszakában, a regisztráló állatföldrajz idején, amikor inkább a geographiai egység volt a kiindulás, amikor tehát a lakóterületre fektették a fősúlyt, az alapos systematikai ismeret volt művelésének legfontosabb előfeltétele, mely nélkül az állatföldrajz csak felületes, a tudományra értéktelen jelentőségű lett volna. E feltétel azonban még ma is, amikor már az állatföldrajz annyira sokféle elágazó és mélybehatoló tudományág lett — mindig fenn áll. Ma azonban azt a tudományos felfogást tartjuk megalapozottabbnak és követendőnek, mely a geographiai egység helyett a zoologiai, illetőleg botanikai, tehát biologiai egységet, az organizmust állítja előtérbe s a jelenséget biologiai szempontok szerint ítélve, igyekszik megmagyarázni. Megállapíttatik a biotopusok fogalma, melyekre meghatározott asszociációk és biocoenosisok jellemzők, amelyekkel való bánás alapos biologiai ismeretet követel meg.

A biogeographiának tehát nemcsak az a feladata, hogy a növények és állatok földfelületén való elterjedésének pontos és hű képét adja, hanem az is, hogy az élőlények és a környezet közti igen különböző és váltakozó kölcsönhatásokat kimutassa, ezek magyarázatát adja. Ez a physiologiai, vagy oekologiai geographia, amelyet legkorábban a botanikusok kezdtek művelni s amelyet ők jobban is kiépítettek, mint a zoologusok. Ez az ág, az „alkalmazkodás“ kísérleteivel már a laboratoriumi munkásság körébe vág, tehát tipusos biologia.

Végül, hogy befejezzük a biogeographia feladatainak elősorolását, fel kell említenünk harmadik fő feladatát is és ez az, hogy magyarázatát adjuk az élőlények jelenlegi elterjedésének,

kikutassuk az okokat, melyek az elterjedést előidézik és megállapítsuk a kiindulási központokat, az elterjedés keletkezésének eredetét. Ez a genetikus állatföldrajz, amelynek valóban magas és fölöttébb fontos céljai kideríteni a száraz földeknek és szigeteknek élőlények által való időbeli megszállását, kimutatni az elmúlt korokban történt vándorútakat, vándorlásokat és ezek okait, olyan feladat, amelynek megoldása a Lyell és Darwin által végzett vizsgálatok eredményeként a földnek és az élőlényeknek fokozatos fejlődése tanából kiindulva, a szintén biológiai tudomány: a palaentologia segélyével történik, amelynek oekológiai része különösen nagyjelentőségű.

Összegezve a vázoltakat, mi sem mondhatunk egyebet, mint amit mond Brauer A. s vele együtt meg nem cáfolásig az egész tudományos világ, hogy a biogeographia a biológiához számítandó, még pedig azért, mert a biogeographia legfontosabb feladatait csak biológusok oldhatják meg és csaknem kivétel nélkül biológusok foglalkoznak vele. Természetesen azonban ez nem jelenti azt, hogy ezek dacára a geographusok részéről elhanyagoltassék.

Pótlás.

Benda László dr.: „*Morfológiai megfigyelések a Vashegy-csoportban*“ c. cikkének, mely a Földrajzi Közlemények LVII. 1—6. sz. füzetben jelent meg (21. old.) elmaradt irodalmi utalásai:

1. Hoffmann K.: Mitteilungen der Geologen d. K. ung. Anstalt über ihre Aufnahmsarbeiten im Jahre 1876. §. 2. (V. d. g. R. A. Nr. 1. Pag. 14—24.)

2. Dr. Jugovics L.: A Borostyánkői-hegység geológiai és közettani viszonyai. (Földt. Int. Évi jel., 1916. Pag. 77.)

3. Ing. Benda L.: A Vashegy-Csoport geológiája. (Geologie der Eisenberg-Gruppe.) (Act. Sab. 1. sz. Szombathely, 1929.)

4. D. Wallner E.: A felsőőrvidéki magyarság települése. (Földr. Közl. LIV. kt. 1—30. old.)

5. † Dr. Lóczy L.: A Balaton környékének geomorfológiája. (Term. Tud. Közl. Pótf. 1913. 1—17. old.)

6. K. Hinterlehner: Über alpine Antimonvorkommen: Maltern, Schleining u. Trojane. (Jb. d. k. k. Geol. R. A. J. 17. Hft. 3. u. 4.)

7. Dr. Bandat H.: A Kőszeg—Rohonczy hegység Ny.-i részének geológiai viszonyai. (Földt. Szemle I. kt. 5. füz.)

8. Jelenleg a szerző kutatja a vas megyei eocén előfordulásának körülményeit. Kutassy meghatározásainak eredményei is csak e vizsgálatok befejezte után fognak megjelenni az Ann. Sab. 1930. évfolyamában.

Sajtóhibák:

- 21. old. 19. sor mellett kimarad!
- 23. „ 5. kép 3. sor ártézi helyett ártéri.
- 23. „ 5. kép 5. sor sp helyett zp.
- 28. „ 9. sor sziklatalpig helyett sziklafalig.
- 30. „ 8. sor Nagy-Családhegy helyett Nagy-Csádhegy.

Kisebb közlemények.

A bukovinai porhullásról.

1928. év tavaszán nagy feltűnést keltett a lapok híradása, mely a bukovinai nagy „hamu-esőről“ számolt be s némelyek már tudósításokat közöltek le valami besszarábiai új vulkán kitöréséről is.

Mivel a vulkánikus hely közelebbi megjelölésével az újságok késtek, sőt tovább az ügyet nem tárgyalták, a szakemberek előtt nyilvánvaló volt, hogy most is, mint más esetben, egy Ázsia felől jövő hatalmas porfelhőről lehetett szó.

Most nem régen számoltak be Costeanu és Cocosinschi (l. Bulletin Scienc. Acad. Rom. 1928. 7—8. sz. p. 35) az akkori megfigyeléseik és vizsgálataik eredményéről s így most a hírlapok naív elbeszélésein kívül már megbízható adatok is állanak rendelkezésünkre.

A porhullás egész pontosan 1928 április 26-án délután 4 órakor kezdődött. Ebben az időben Csernovic és egész környékét egyszerre egy ólomszürke, nehéz felhő fedte meg, amely hirtelen olyan sötétséget okozott, hogy a munkahelyeken lámpát kellett gyújtani. Lassanként az eső is elkezdett cseperegni. Meglehetősen figyelni, hogy az esővízben valami szürkésfekete por is van, amely azt zavarossá tette. Estefelé az eső elállott, de a porhullás tovább tartott.

A por mikroszkópi vizsgálatából csak, — mint uralkodó alkotórészt — a sárgától feketéig váltakozó kvarcsemeket említik meg a szerzők, de sem a többi ásványról, sem a szemcsék nagyságáról nem tesznek említést, ami pedig nagyon fontos volna.

Már a kémiai elemzés részletesebb, azonban ez sem tudja eléggé pótolni a petrográfiai adatokat.

Hévíve a por kátrányos szagot terjeszt, téglavörössé válik s elveszíti széndioxid tartalmát (kár, hogy nem kapunk arról adatot, hogy mennyit?). Csak a hevítés utáni maradék százalékos tartalmát közlik a szerzők, melyek a következők:

Izzítási veszteség	9.12%
SiO ₂	68.32%
Fe ₂ O ₃	6.56%
Al ₂ O ₃	9.11%
CaO és MgO	4.32%
Na ₂ O és K ₂ O	1.78%
Összesen	99.21%

Ha petrográfiai adatok hiányában a vegyelemzés részleteiből igyekezzünk a por tartalmát rekonstruálni, valószínű, hogy a legtöbb a kvarc, de mellette a kovasav egyrésze a káliummal, magnéziummal és alumíniummal földpát és csillám alakjában lehet jelen. A calcium oxid pedig az előzetesen kiűzött széndioxiddal alkotott mészszemcséket.

Ezek az adatok, ha nem is valami ideális módon, de arra engednek következtetni, hogy ez az utóbbi bukovinai porhullás is a jellemző sivatagi portípust mutatja, amely a legnagyobb valószínűség szerint az ázsiai pusztákról került ide.

(Székelykeresztúr.)

Bányai János.

Svájc elektromos áramkivitele.

Svájc Európának egyik szénben legszegényebb országa, mely nagymennyiségű és értékű szénbehozatalra volt utalva. Ennek kiküszöbölésére már a század elején hozzáláttak a vízierőkben rejlő energia kihasználásához. 1906-ban létesítették az első elektromos erő-állomást Massabodenben, hogy a Simplon-alagúthoz áramot szolgáltatassanak. A rákövetkező években, de főként a világ háború folyamán azután olyan hatalmas arányban indult meg a vízierők kihasználása, hogy a háború után Svájc már tekintélyes, a belföldi fogyasztás által fel nem használt áramfelesleggel rendelkezett, amit hosszú vezetékek segítségével egyre nagyobb mennyiségben szállít külföldre. Ez az elektromos áramkivitel a következőként alakult:

1920	377	millió kilóvattóra
1924	567	„ „
1925	654	„ „
1926	854	„ „
1927	961	„ „

1927-ben ez a kivitel már egyharmada volt a 2389 millió kilóvattórányi belföldi áramfogyasztásnak.

Az eme „láthatatlan export“-ból eredő jövedelem ma már igen tekintélyes tétele Svájc nemzeti jövedelmének, annnyival is inkább, mert ma már a külföldi szénét csaknem teljesen nélkülözheti. A svájci áramkivitel jórészt Németország felé irányul. A szomszédos délnémet területek ugyanis (Baden, Württemberg, Bajorország) vízierőkben mind meglehetősen szegények, másfelől pedig a svájci áramnak is csak ezek az egyedüli biztos piacai, mert minden más szomszédja (Franciaország, Olaszország, Ausztria) éppen a vele határos alpi vidéken elegendő mennyiségben rendelkezik vízierővel.

Dr. Somogyi József.

Új transzpirénéusi vasútvonal.

A „Földrajzi Közlemények“ 1928. évfolyamának 173—176. lapjain ismertettük a Pirénéusokat átszelő vasúti összeköttetések terveit és méltattuk közlekedésföldrajzi jelentőségüket. Három vasútvonal megépítését tervezték a Pirénéusokon keresztül: ezek egyikét, a Pau—Somport-hágó—Jaca-vonalat 1928 július 18-án adták át a forgalomnak. A második vonalnak, amely Saint-Gironst-Lerida-val kötné össze, előmunkálatai folyamatban vannak. A harmadik, Axles-Thermes—Ariège-völgye—Puy-morens-hágó—Ripoll—Barcelona-vonal megépítéséhez a világháború folyamán láttak hozzá s északi szakaszát Axles-Thermes—Ariège—Bourg-Madama—Puigcerda között már 1915-ben megépítették. Ripollon keresztül Barcelonáig való folytatását a háború után kezdték meg s folyó évi július 21-én ünnepélyesen meg is nyitották a forgalomnak.

A vonal legmagasabb pontját: 1580 métert a Puy-morens-hágón keresztül 5355 m. hosszúságban vívó alagútban éri el. Terep-

nehézségei hasonlóak a Pau—Saragossa vonaléihoz. Nagy előnye, hogy spanyol területen is, ahol egyébként a széles nyomtávolság használatos, a rendes 1.453 m. nyomtávolsággal épült meg egészen Barcelonáig. Ennek pedig nemcsak a nemzetközi személyforgalom látja hasznát, hanem még sokkal inkább az áruforgalom. Spanyolország keleti tartományainak (Aragonia, Valencia s főleg Catalonia) nagyértékű és egyre jobban növekvő gyümölcs- (elsősorban narancs) és főzelékkivitelét — amely mindmégannyi keresett primeur-cikk a középeurópai piacokon — az új vasútvonal gyorsabbá és olcsóbbá teszi, mert e könnyen romló árúk kiviteli főpiacukról: Barcelonából a rendes nemzetközi nyomtávolságra átrakodás nélkül mehetnek át a francia Chemins de Fer du Midi hálózatára és onnan az európai fogyasztás piacaira.

Dr. Somogyi József.

A Hudson-öböl-vasút.

Folyó év nyarán a nemzetközi forgalom szempontjából nagyjelentőségű vasútvonal nyílt meg Kanadában: üzembehelyezték a Manitoba-tartomány északi részében a Saskatchewan-folyó mellett fekvő The Pasból a Hudson-öböl menti Fort Churchillbe vezető 650 km. hosszú vonalat.

A vasút megépítését a kanadai kormány már 1911-ben elhatározta, megépítése azonban a világháború alatt meg sem kezdődött, utána pedig politikai okokból csak lassan haladt előre. Keleti végpontjául sokáig Port Nelson és Fort Churchill vetélkedett egymással, míg végül is Fort Churchill mellett döntöttek, mert ez egyúttal végpontja a vasúttól északra vezető hatalmas és folyamhajózásra kiválóan alkalmas Churchill-folyónak, amely északabbra további hatalmas területet nyit meg a forgalomnak. Ezenkívül Fort Churchill a legészakabbi kikötő a Hudson-öböl partján s raktárhelye a fémekben oly gazdag északi Manitobának, ahová már szárnyvonalak is épültek. Hátvidékéhez tartozik a sokatígérő északnyugati tartomány is.

Szembeszökő az új vasútvonal előnye nyugati Kanada (Manitoba, Alberta és Saskatchewan tartományok) gabonakivitelére. A Föld legjobb búzatermelő területei ezáltal kerek 1000 mf-del kerülnek a brit anyaországhoz közelebb. Eddigélé ugyanis a gabonának a Halifaxba vezető Canadian Pacific Railway volt az egvedüli lehetséges útja az Atlanti Óceánra. Az új vonal segítségével a drága vasúti szállítás az olcsó tengeri út javára erősen megrövidül, a nyugati farmer tehát ezáltal jelentős nyereséghez jut. Igaz ugyan, hogy a Hudson-öböl kerek 6 hónapon keresztül jéggel van borítva, ám az elevátor-, a kikötő- és a vasúti szolgálat jó megszervezésével félesztendei idő is elegendő az aratás elszállítására.

A hajózható időszakban a Hudson-öböl-vasútnak a nemzetközi személy- és postaforgalomban is jelentősége lesz, mert 1000 mf-del rövidíti meg az Európa—Kelet-Ázsia-útvonalat Kanadán keresztül. Az Amundsenig annyit keresett északnyugati átjáró tehát — ha más alakban is — de megvalósult. *Dr. Somogyi József.*

A La-Manche alatti alagút terve.

Újabban mind gyakrabban kerül felszínre a napi sajtóban a La Manche-csatorna alatti alagút építése. Először 1802-ben merült fel ez a terv, amely azonban mindmáig megbukott az angoloknak idegenkedése miatt, akik sztratégiai szempontból voltak ellene. Anglia szigetszerű fekvése által nyújtott védelmet a modern repülőtechnika azonban megtörte, úgyhogy a csatornától való idegenkedés nagyrészt megszűnt és újra felmerült, most már komolyabb formában, megépítésének terve. A megvalósítás elé különösebb akadályok nem gördülnek, mert hiszen az alig valamivel 80 méternél mélyebben fekvő tengerfenéket vizet át nem bocsátó krétarétegek alkotják. Francia részről a kiindulópont Calaistól nyugatra Sangatte volna, angol oldalról pedig Tilmestone, Doveről nyugatra. Az alagút hosszát 58 km-re tervezik, melyből a tenger alatti részre 38 km esnék. Hármass alagút mellett a munkálatok 3—5 évet vennének igénybe. Az alagút révén Anglia vasúthálózata közvetlen kapcsolatot nyerne a kontinenssel. Páris Londonból 2 óra 45 perc alatt volna elérhető. (Geogr. Zeitschr.) Koch F.

Az indiai Sarda-csatorna.

Anglia igen nagy gondot fordít gyarmatbirodalma legértékesebb részét alkotó India gazdasági viszonyainak fellendítésére. A vasútépítés mellett különösen új öntözőművek létesítésével igyekszik a sűrű népesség számára a megművelhető területeket kiterjeszteni, a földművelést belterjesebbé fejleszteni és a csapadékviszonyoktól többé-kevésbé függetleníteni. Ennek a tervszerű munkának újabb eredménye a Sarda-csatorna és a hozzá kapcsolódó öntözőművek megalkotása. 1920-ban kezdték építeni és a múlt év decemberében fejezték be ennek a hatalmas csatornarendszernek munkálatait, amely a Gangesz és Gogra folyók között öntözi. A főcsatorna 107 m széles és teljes vízállásnál 2.5 m mély, másodpercenként 285 m³ vizet képes szolgáltatni. A csatornarendszer hossza 6450 km, az általa behálózott terület kiterjedése több, mint 28.000 km², tehát majdnem akkora, mint Egyiptomnak megművelt része. Vízének felhasználásával szárazság idején 6100 km²-nyi terület közvetlenül öntözhető. (Geogr. Zeitschr.) Koch F.

Szlovákia népszámlálásának eredményei. 1921 február 21-én történt meg Csehország és Tótország alábbi népszámlálása:

Kerület	Összes lakosság	N e m z e t i s é g csehszlovák magvar német	egyéb	Idegen		
Pozsony	728.958	437.424	219.965	42.340	17.608	11.621
Nyitra	441.064	276.882	134.600	17.701	9.127	2.754
Túrócszentm.	410.942	380.789	2.690	18.246	6.207	3.010
Zólyom	507.773	352.133	133.341	11.911	6.260	4.128
Liptócszentm.	308.732	209.018	44.933	31.381	17.064	6.336
Kassa	599.579	356.292	99.298	18.301	111.350	14.338
Tótország	2,997.048	2,012.538	634.827	139.880	167.616	42.187
		68.11%	21.48%	4.73%	5.68%	—

* A népszámláláskor „anyanyelv“ helyett „nemzetiséget“ kérdeztek. A statisztika szerint van 70.522 zsidó nemzetiségű, vallás szerint van 135.879 izraelita. (Petermann's Mitteilungen, 1928 11/12.)

Irodalom.

a) Könyvismertetések.

Westermanns Weltatlas. 31. kiadás, a braunschweigi Georg Westermann kartografiai intézet kiadása. 1929, Braunschweig, Berlin, Hamburg. Átdolgozta von R. Barmir, Prof. Dr. P. Groebe, Dr. R. Müller, Dr. H. Winter és mások közreműködésével Adolf Liebers. — 137 fő és 118 melléktérképpel, magyarázó szöveggel és betűrendes névjegyzékkel. Ára vászonkötésben 30 bir. márka.

A 26×23 cm alakú világtatlasz 1921 őszén jelent meg először. Nyolc év alatt 31 kiadást ért meg és máris készül a harminckettedik! A szöveg — helykímélés szempontjából sok ügyes rövidítéssel — a térképlappal egy oldalon van, ami biztosítja használhatóságát. Lapjai áttekinthetők, gazdagok és jó színezésűek; statisztikája a legújabb adatokat közli. Sajnos, a legtöbb német atlisszal abban megegyezik, hogy gondosan kerüli a magyar lapokon is a helynevek magyar írásmódját, bár a megszállók erőltetett elnevezéseit — mint azt a „Krischana“ név is mutatja, amely nyilván a Körösvidéket akarja jelezni — pontosan átveszi. A magyar történelmi részben két hamisításra is akadunk. Minthogy a szerzők nem történészek, valószínűleg olyan forrásból merítettek, amely eltávolodott a tárgvilágosságtól. Az egyik hamisítás, hogy Magyarország 1699-ben Ausztriává lett (Ungarn wurde österreichisch). A karlócai békeszerződést így magyarázni legalább is önkényes dolog. A másik hamisítás, hogy Magyarország a kiegyezés után „versuchte mit grosser Rücksichtslosigkeit zu magyarisieren“, amit maga is cáfol — akaratlanul — a következő mondatban: „a világháború előtt egész Magyarország lakosságának a fele se volt magyar“.

A mű három részből áll: A) Térképek I. Világtörténet, II. Világföldrajz, III. Világgazdaság csoportosításban; B) Szöveg ugyanolyan csoportosításban és C) betűrendes névjegyzék, több mint 50.000 névvel. Rendkívül érdekes és értékes a világháború következményeinek geográfiai tárgyalása. A nagyszerű kiállítású, tartalmú és könnyen használható atlasz igen kiváló munka.

Dr. Temesi Győző.

Prof. dr. **Walter Georgii**: *Wettervorhersage, die Fortschritte der Synoptischen Meteorologie*, VIII., 114. old. (Theodor Steinkopf kiadása.) Dresden—Leipzig, 1924.

A várható időjárás meghatározása úgyszólván minden emberi foglalkozás szempontjából hasznos; a legtöbb gazdasági tevékenységre életbevágó kihatása van. Éppen ezért már a legkezdetelegesebb műveltségi fokon álló ember is „időjóslásokba“ bocsátkozott, vagvis egyszerű megfigyelések alapján következtetni igyekezett a beálló időjárásra, valamint azokra a következményekre, amelyeket ez az időjárás számára hozhatott. Még ma is számos ilyen „népies időjárási szabály“ kering a közönség körében, bár nem is azokban a rétegekben, amelyek az időjárás alakulásában anyagilag közvetlenül érdekelve vannak, (kereskedők, vállalkozók, mezőgazdák). Az utóbbiak nem egy alkalommal

tapasztalhatták, hogy a népies időjós-lási szabályoknak csak egy kis része nyugszik elfogadható megfigyeléseken, többségük pedig egyszerű babona. (A legismertebb ilyen szabályok a fagyosszentek és a Medárd-napi időváltozás szabálya, szintén a babonák közé tartoznak!) A gazdasági élet természetesen nem elégedhetett meg ilyen ingatag alapon nyugvó következtetésekkel és a tudománytól követelte a várható időjárás előrejelzését.

A kitűzött feladat rendkívül bonyolult volta miatt csak hosszú fejlődés vezethetett el ahhoz, hogy a tudományos intézetek gazdaságilag értékes prognózisokat tudjanak nyújtani. Az időprognózis készítésének első alapja az a felfedezés volt, hogy az időjárási folyamatokat csak nagy területek meteorológiai jelenségeinek egyidejű áttekintéséből lehet megérteni, és így azok jövőjére is csupán akkor lehet elfogadható biztossággal következtetni, ha ilyen úgynevezett szinoptikus adatok állanak rendelkezésünkre. Leverrier-nek, a nagy francia csillagásznak köszönjük ezt az első nyomot, amelyen az időprognózis tanának felépítése megindult. A szinoptikus meteorológia kezdetben lassan fejlődött és évtizedeken keresztül úgyszólván egyedül a légnyomás eloszlásából igyekezett az időjárási jelenségeket megmagyarázni. A világháborúnak kellett jönnie, hogy olyan tapasztalatokat hozzon és olyan eszközöket teremtsen, amelyek az addig lépésenként haladó tudományágunkat egyszerre hatalmas lendülettel vigyék előre. A hadviselő felek gyorsan felismerték a meteorológiai szolgálat alapvető fontosságát és addig soha nem álmódott anyagi eszközöket bocsátottak a meteorológiát művelő szervek rendelkezésére. A repülőgépek, léghajók, kötött és szabad ballonok, sárkányok széleskörű alkalmazását nyertek a meteorológiában; a háború folyamán kifejlesztett drótnélküli telefonia pedig olyan időjárási hírszolgálat megállapítását tette lehetővé, amely gyorsaság és részletesség tekintetében az eddigit messze felülmúlta. Ezek az eszközök azután arra vezettek, hogy az időprognózis készítését egyre inkább magának a levegőnek a fizikai szerkezete alapján igyekeztek elvégezni, ami olyan eredményeket nyújtott a gyakorlatban, amelyeket a régi, elsősorban a légnyomás eloszlására alapított prognosztika soha sem volt képes felmutatni. Az időprognózis készítése geometriai alakok (izobárok) túlnyomó tanulmányozása helyett mindinkább fizikai szakká lett: a régi tapasztalati szabályok mellé behatóbb thermodynamikai és hidrodynamikai következtetések léptek; az időjárási jelenségeket többé nem légnyomási alakulatok megjelenéséből és fejlődéséből óhajtották előrelátni, hanem a levegő összes fizikai sajátágaiból kezdték lezármaztatni. Ez a hatalmas fejlődés a két Bjerknes nevéhez fűződik; az ő munkálkodásuk teremtetten meg az említett alapokat ahhoz, hogy a meteorológiai intézetek ma mindenütt — leginkább azonban a háborúnyertes államokban — sokszorta nagyobb mértékben elégítik ki a gazdasági élet igényeit, mint csak kevés esztendővel is ezelőtt.

Ezt az eleinte lassú, a legutóbbi években pedig gyors üteművé vált fejlődést mutatja be Georgii tanár rövid, de tartalmas munkája. Olvasásához csak a meteorológia legelemibb ismereteire van szükségünk. Azok elegendők ahhoz, hogy a szerző érdekes, tömör fejtege-

téseit élvezhessük és képet alkothassunk magunknak az időprognózis ügyének mai állásáról.

Tudományos tekintetben különösen nagy érdeme a könyvnek: hogy erőiesen állást foglal a cikloncsaládok elmélete mellett. A könyv megjelenése idején olyan tekintélyes tényező, mint J. W. Sandstöm, támadta meg a cikloncsaládok tanát, amelynek lényege a következő: a nagyobb esőzéseket és viharokat hordozó ciklonok rendszerint csoportosan szoktak Európa felett megjelenni. Egy közülük, az anyaciklon, többnyire Észak-Európát súrolja. A többiek fokozatosan később és dél felé esőbb pályákon vonulnak keresztül Európán, de az anyaciklonnal nagyjában párhuzamos irányban. A negyedik, legdélibb ilyen ciklont több már nem szokta követni; elvonulása után nyugat felől hűvösebb, sűrűbb levegőtömegek törnek elő és a „cikloncsalád“ élete befejeződik. Az egész folyamat öt és fél nap alatt szokott lefolyni, és ennek letelte után új cikloncsalád jelenik meg kontinensünk északnyugati partjain. Georgii könyve éles okfejtéssel védelmezte meg a cikloncsaládok tanát, amelynek helyessége és a gyakorlati szolgálatban való hasznossága azóta általános elismerésben részesült.

Georgii munkája a most kifejezett érdemén kívül mint tankönyv is nagyértékű, amelynek megszerzését melegen ajánlhatjuk mindenkinek, akit az időprognózis-készítés tudományos alapjai érdekelnek.

Dr. Aujeszký László.

Passarge Siegfried: *Morphologie der Erdoberfläche.* (A *Jedermanns Bücherei*-sorozat Erdkunde részének kötete. Kis nyolcadrét, 152 lap, 69 ábra, 32 kép. Breslau, 1929. Hirt kiadása. Ára 3.50 márka.) Szerző nagy 4 kötetes munkájának népszerűen átdolgozott újabb kis kiadása. Hasonló irányút és terjedelmű műre 1921-ben a *Die Landschaft* címen a *Wissenschaft u. Bildung* (Leipzig: Quelle et Meyer.) című sorozatban jelent meg. Amíg a korábbi művét kirándulók vezérkönyvének szánta, a mostani rendszerető táj-tannak minősíthető. Rövidrefogott szövege, magyarázó ábrái és szép, jól megválogatott típus-képei miatt tájrajzi tanulmányok iránt érdeklődő geográfusaink nagy haszonnal forgathatják.

Strömpl.

Passarge Siegfried: *Beschreibende Landschaftskunde.* II. kiadás, nyolcadrét, 178 ábra, 20 kép, 312 lap. Hamburg, 1929. Friedrichsen, De Gruyter et Co kiadása. A *Grundlagen der Landschaftskunde* című négykötetes nagy munka I. kötetének bővített és javított kiadása. Szerzője ezt az átdolgozott kötetet önálló munkának szánta, kezdő geográfusok és geográfiával csak mellékesen foglalkozó tanárok és kutatók számára. Munkássága éppen ezért nem magyarázó, nem oknyomozó, csak leíró, mely csupán a tájképekben könnyen meglátható jelenségeket, mint kétségtelen tényeket ecseteli. És ebben rejlik a mű jelentősége és használhatósága. Értékét — hazai szakirodalmunkat tekintve — még az is növeli, hogy nem egyoldalú, nem részleges, hanem a tájalkotó jelenségek mind egyikét felöleli és tájalkotó szerepéhez mértén arányosan tárgyalja. A légkörrel kezd. Legtöbbet a domborzattal foglalkozik. A víz, jég, tenger, szigeket mellett a növény- és állatvilágot is kellő mértékben

tárgyalja; az ember és kulturája tájalkotó szerepét pedig jól tagoltan, rendszeresen ismerteti. Külön ad utasításokat a táj elemzésre és rendszerezésre, a térképfelvételek tanulmányozására, amelyek adott útbaigazításai szerint mesteriek. Művét az egyszerű térképfelvételek ismertetésével zárja be.

Strömpl.

Kauffmann Hennig: *Rhythmische Phänomene der Erdoberfläche*. Nyolcadrét, 348 lap, 15 ábrával. Braunschweig, 1929. *Vieweg et Sohn*. Ára 14 M. Geografusok, geológusok, hidrotechnikusok és fizikusok számára készült. Tárgykörét tekintve: geomorfológia, amennyiben a föld színén szabályosan ismétlődő jelenségeket (buckák, hullámok, parti fokok, vízerek, folyókanyarulatok, zátonyok stb.) tárgyalja. Tárgyalási módja bölcséleti, mert a jelenségeket magyarázó elméleteket rostálja. Beható részlettanulmányoknál kitűnő vezérfonál (irodalmi jegyzékre bő), de csak kutatók számára.

Strömpl.

Daniel, H. A.: *Neues Geographisches Handbuch*. Hrsg. von R. Fritzsche, Halle, 1929. *Buchhandlung des Waisenhauses*, XV. + 568. pp. 54 tábla. Ára 18 márka. A régi jó Daniel-féle földrajzi kézikönyvnek 85-ik kiadása. Az utolsó kiadás még a háború előtt jelent meg. Körülbelül egynegyed része az általános földrajzzal foglalkozik, a többi része a leíró földrajzra esik, melynek keretében az egész Földre kiterjeszkedik. Németországgal természetesen bővebben foglalkozik, mint a többi államokkal. A könyvet sok, elég jól sikerült kép díszíti. Használhatóságát bő tárgymutatója is növeli. Úgyesen van összeállítva a könyv végén az a kis jegyzék, melyben a szerző a legfontosabb szakkifejezéseket magyarázza és néhány helynévelemzést ad.

A háború utáni közös balsors a németeket irántunk, úgy látszik, megértőbbé tette, mert mint a mostanában megjelent német földrajzi munkák általában, úgy ez is világosan látja a trianoni békediktátum által a középdunai medencében teremtett természetellenes helyzetet. Elismeri, hogy „a régi Magyarország a hegységekkel és folyókkal jól elhatárolt országnak legjobb példája”. Élesen mutat rá az új határok megállapításánál alapul vett „nemzetiségi elv” világraszóló humbujára. Különösen hat azonban, hogy még ma is vannak német munkák, melyek az Ofenpest, Raab, Stuhlweissenburg stb. helynevekről nem akarnak lemondani.

Sem a Fertő, sem a Balaton nem tengermaradvány, amint azt a szerző írja.

A könyv nem a szakember, hanem a művelt közönség részére készült, mely valóban haszonnal forgathatja ezt a gyors tájékozódásra igen alkalmas könyvet.

Dr. Koch Ferenc.

Chisholm: *Handbook of Commercial Geographie*. 11. kiadás. Longmans. Green and Co., London. 1928. 825 old. Ára 25 Sh. Klasszikus angol gazdaságföldrajzi kézikönyv. Kiválóságát és használhatóságát legjobban bizonyítja, hogy ez már a mű 11. kiadása. Az első kiadás 1889-ben jelent meg. Ezt a mostani javított és bővített kiadást Dudley Stamp rendezte sajtó alá, a rangooni egyetem földrajztanára. Chisholm művének értéke: apró fejezetekre való széttagoltsága, áttekinthetősége, tárgyalásának világossága, érdekessége, a száraz sablonosságtól ment volta. Az első kiadástól a mostaniig sok mindenféle módosításon ment

át: nemcsak az adatai változtak meg és a terjedelme bővült ki, hanem a mű egész felfogása nagy átalakulást mutat. A modern geográfia szelleme: a földrajzi tényezőknek a gazdasági élet jelenségeire gyakorolt hatása minden újabb kiadásnál egyre inkább előtérbe lép. Legújabb művében a háború utáni statisztikai adatokat dolgozza fel s egybeveti azokat a háborúelőttiekkel.

Három részre oszlik: Az I. rész a természeti tényezők általános gazdasági szerepéről, a termelés munkájáról, a kereskedelem különböző eszközeiről és intézményeiről (tarifa, vámok, kereskedelmi kamarák, konzulátusok stb.) szól, majd sorra veszi a termelés egyes ágait föld-övek és földrajzi tájak szerint. Ez a mű legértékesebb része. A II. rész regionális földrajz: az egyes földrészek és országok gazdaságföldrajzi leírása. Ebben nincs meg a kellő alaposág és rendszeresség, a lényeges szempontokat nem mindenütt emeli ki. A III. rész az egyes országokra vonatkozó statisztikai adatokat öleli fel. Értékes része a földrajzi helynevek táblázata, mely a különböző nyelvű városelnevezéseket tartalmazza betűrendben. (Erről különben a Földr. Közl. 1929. évf.-ban 42. old. is megemlékeztünk.)

A könyv földrajztanárok, főiskolai hallgatók és a gazdasági földrajz iránt érdeklődő intelligens kereskedők számára készült.

Hézsér A.

Leitner Hans: *Die Österreichischen Alpen.* Nyolcadrét, 102. kép és ábra, 58 tábla, 414 lap. Leipzig u. Wien. Deutike. Ára 24 M.

Az Alpok legnevesebb íróinak együttes munkája. Minden fejezetét az arra leghivatottabb szakember írta. Írói között Brückner, Suess, Lichtenegger, Lehmann a geográfiában ismertek, a többiek a tőlünk messzebbálló szakmák jelesei, így: Haberlandt (etnografus), Abel, Menghin (prehistorikus) stb. A munka az osztrák Alpok mindenféle jelenségét felöleli. Tartalma és tagozata nagyjában a következő: tagolódás (orografia), ásványok, kőzetek, hegy-szerkezet, állat-, növényvilág, jégkorszak, éghajlat, őstörténet, római kor, középkor, népesség, település, építéset, népviselet, népdalok, zeneművészet, festészet. Szép, válogatott képek, világos ábrák és térképek élénkítik a tömörre fogott szöveget. Nyelve népszerű, közérthető. Tanításnál sikerrel használhatjuk, de mint olvasmány is közérdekű.

Strömpl.

Johannes Öhquist: *Finnland.* Berlin-Grunewald, 1928. X. + 257. Ára 8.50 márka.

A könyv lényegében a szerzőnek az általánosan ismert „Aus Natur und Geisteswelt“ sorozatában megjelent Finnlandjának 2., lényegesen átalakított és bővített kiadása. Tulajdonképpen nem földrajzi, hanem kifejezetten enciklopédikus munka, mely a természeti viszonyoknak vázlatos, aránylag szűkreszabott ismertetése mellett a demográfiai viszonyokra és igen széles keretben Finnország történelmére is kiterjeszkedik. Harmadik fejezete az állami és politikai szervezettel foglalkozik. Az anyagi és szellemi kultúra ismertetése zárja le a könyvet, melyhez bő név- és tárgymutató, a Finnországról megjelent német nyelvű irodalom jegyzéke, néhány feketenyomású és egy 1.2 millió mértékű színes (hegyrajznélküli) térkép csatlakozik.

Egészében véve Ö h q u i s t könyve igen ügyesen és nagy gondnal megírt munka, melyben az olvasó Finnországnak hű képét kapja. Ma, amikor a finn testvérnemzettel való kapcsolatunk örvendetes módon erősödik és sokan keresik fel az ezer ló országának csodálatos szépségű tájait, a könyv újabb megjelenését örömmel jelentjük.

Dr. Koch Ferenc.

Fritz Jaeger: *Afrika. Leipzig, 1928. Bibliographisches Institut.* XI. + 446 pp. 15 tábla, 5 térkép. Ára vászonkötésben 20 márka.

A könyv a közismert Sievers-féle Allgemeine Erdkunde sorozat Afrika kötetének harmadik kiadása. A kiadó valóban nem találhatott volna alkalmasabb szerzőt, mint éppen Fritz Jaeger-t, akit hosszú, kutatómunkában eltöltött évek fűznek Afrikának, különösen német gyarmataihoz, melyeknek legkiválóbb ismerője. Sikerekben gazdag munkásságának koronája ez a mű, mely ma a legjobb Afrikáról szóló kézikönyvnek tekinthető.

A tárgyalást Afrika feldezésének története vezeti be, melyben a szerző Magyar László és Teleki Samu gróf kutatásainak eredményeiről igen elismerően nyilatkozik. (Ritka eset a külföldi irodalomban!) Majd Afrika általános ismertetése után áttér a tájakra, melynek valóban mesteri képét adja a felépítésen, vízrajzi hálózaton, éghajlaton és növénytakarón át a táj emberföldrajzi jellegéig és gazdasági kihasználásáig.

A könyvet sok igen jól sikerült színes és feketenyomású kép, diagramm és térkép díszíti. Irodalmi jegyzéke igen széleskörű.

Dr. Koch Ferenc.

P. K. Kozlov: *Szevernája Mongolia. (Észak-Mongolia.) I—III. Leningrad, 1926—28. Akademia Nauk. 3. köt. Negyedré.*

Az Orosz Tudományos Akadémia kiadásában jelent meg Kozlov generális legújabb mongolországi expedíciója eredményeinek ismertetése. Sajnos, a mostani oroszországi szomorú viszonyok folytán nem oly terjedelemben, mint ahogy azt az expedíció eredményei megérdemelnék.

Kozlov a legnagyobb ázsiai kutatóknak egyike. Mongolországi kutatásai tudományos értéküket tekintve egyedülállók, mert egy expedíció sem ölelt fel eddig a föld- és népismeret tekintetében oly kiterjedt kutatásokat, mint Kozlov expedíciója Mongolországban. Ez a legutóbbi expedíciója 1923—26. évekre esik.

Minket magyarokat főképen archaeológiai kutatásai, illetőleg annak eredményei érdekelhetnek elsősorban is. Főképen pedig az írott emlékek, amelyek Kozlovnak a már előbbi kutatásai alkalmával talált írott emlékeket kiegészítik. Ezek Hara-Hoto homokba temetett városban, a kihalt szí-szja nép fővárosában, többezer kötetre menő könyvtárat tettek ki. Ezek az emlékek az Orosz Tudományos Akadémia ázsiai múzeumában helyeztetek el. Önkénytelenül is felmerül az a kérdés, hogy vajjon ezen írott emlékek között nem akadnak-e olyanok, amelyek esetleg az idők távoli mélyébe elhomályosult magyar őstörténetre vethetnek világot.

Nem kevésbé értékesek a Mongolia őstörténetére vonatkozó egyéb régészeti leletek, melyeket a homokba temetett városok romjai között

és a feltárt sírokból találtak s amelyek visszanyúlnak a Kr. e. 5-ik századig.

Körülbelül 3.500 km. vonalon végzett az expedíció csillagászati és magassági méréseket. A hosszú útvonalon számtalan tavat vizsgáltak át és minden tekintetben. Kozlov a meteorológiai megfigyelések, a geológiai, botanikai és zoológiai téren végzett gyűjtés által szintén elismeréseméltó eredményeket ért el. A Góbi északi részén, egy eddig még európai ember által nem járt területen nagymennyiségű palaeontológiai leletre bukkantak. Az expedíció madártani és rovar-tani szempontból is hihetetlenül gazdag gyűjteményt vitt haza. Figyelemreméltóan érdekesek ethnográfiai és ethnológiai eredményei, amelyek az misztikus Mongolia lakosságát és annak életét tárják elének rendkívül érdekes, eddig nem ismert megvilágításban.

Dr. Stancz Ernő.

Regio Governo della Somalia Italiana. — Monografie delle Regioni della Somalia. N. 1. *Il Giuba.* N. 2. *Il Sultano della Migurtina.* N. 3. *Vallata del Giuba.* — *Stabilimento geografico Prof. Giovanni de Agostini e Figli, Torino.*

Olasz-Szomália kormányzósága a fenti gyűjtőcímen (Monografia stb.) egy könyvsorozatot indított meg a gyarmat területén végzett újabb kutatások eredményeiről.

Olasz-Szomália kiterjedése akkora, mint Spanyolországé (500.000 km²), de lakossága nagyon gyér; összesen 375.000 lélekre tehető, a népsűrűség eszerint 0.75. Az utolsó békekonferencia alkalmával ez olasz gyarmat délfelé megnövekedett kb. 100.000 km²-nyi földszávvá a Giuba (Dzsuba) folyó jobbpartján, amely addig határfolyó volt Olasz-Szomália és Angol Keletafrika között.

A Giubának nagy jelentősége van, mert torkolatától felfelé 600 km-ig hajózható; s e vízi út annál fontosabb, mert néhány gépkocsiútszakaszon kívül országutak nincsenek; a belföldi közlekedés tevékáravánokkal történik. Nagy hátrány, hogy a folyó csak az esős évszakban, magasabb vízálláskor hajózható. A száraz időszakban (155 napon át) nincs elég vize s a hajózás szünetelni kénytelen. Az európai gyarmatosításra elsősorban az öntözést biztosító alluviális folyóvölgyek alkalmasak s a telepítés már biztató eredménnyel megindult, de ennek egyébként nagy akadálya az öt hónapig tartó szárazság, a rendes közlekedési utak hiánya, a lakosság gyér volta s ebből kifolyólag a munkásokban való hiány.

A Giuba-folyón már 1912-ben megindult a hajózás egy állami ellenőrzés mellett működő hajóstársaság részéről, mely a Giuba-torkolatától délre 22 km-re fekvő Chisimaio (Kizimájó) kikötőből egy kisebb parti hajót járatott a torkolatig s onnan a folyón fölfelé egy gőzbárkát egészen Barderaig, amíg a vízállás engedte. A szállítás és a partmenti kereskedelem ahogy sem akart fellendülni s a közlekedés számos akadályra talált a szabályozatlan, zátonyos, medrét minduntalan változtató folyóban a lakosság gyér volta miatt csekély maradt az árucseré.

E bajok megszüntetése céljából a gyarmati kormány 1924-ben Gianbattista Carniglia parancsnokot küldötte ki a folyó

tanulmányozására az abessziniai határon fekvő Dolo parimenti helységtől egészen le a torkolatig.

A kutató az elért eredmények alapján megállapítja, hogy a folyó minden körülmények között csak Barderaig (600 km-es szakaszon) hajózható. Az esős évszakban átlag 1.5 m (ritkábban 2 m.) vízállást lehet fölvenni; ennél fogva csak oly hajók járhatják, melyek merülése nem több, mint 0.70 m. Hogy a folyó normális vízbősége a száraz évszak egy részére is biztosíttassék, Bardera fölött egy nagy vízgöyjtő medencét kell létesíteni. Ez lehetővé tenné a vízmennyiség szabályozását, a rendszeres öntözést, elhárítaná az áradások veszedelmét, megszüntetné a posványokat s a maláriát, a telepítésre kedvező viszonyokat teremtené.

A tengerről érkező árúk átrakodására eddig Chisimaio kikötője szolgált, ahonnan egy kisebb parthajózó gőzös szállította a torkolatig. A kutató azt javasolja, hogy két párhuzamos hullámgát emelésével a folyó aestuariuma folyótorkolati csatornakikötővé építtessék ki Giumbo (Dzsumbó) torkolati helységnél. Megfelelő kotrási munkálatokkal a csatorna 250 m-re volna kiszélesíthető. A dagály a folyón fölfelé 23 km-re érezhető. Ily módon a tengeri és folyami közlekedés közvetlen kapcsolatba jutnának egymással.

* * *

Az ezen felderítő úton elért eredményeket egészíti ki a sorozat 3. sz. kötete: „La vallata del Giuba“ (A Giuba völgye) címen. Ez alkalommal a kutató az utat a folyó mentén a tengerparttól felfelé haladva száraz úton, egy tíz tevéből álló karavánnal tette meg a legmagasabb vízálláskor (1924 novemberétől kezdődőleg), főleg a termőföld minőségét kutatva. A bennszülöttek három különböző termőföldet különböztetnek meg: van egy vörös, vizet áteresztő talaj, mely csak nomád legelőre alkalmas; aztán van fekete televényföld, gyakran erdőkkel borítva; ez azonban az esős évszakban mocsaras, sáros, nehezen járható. Végül van vöröses fekete föld, melyet a bennszülöttek erdőirtás után már legtöbbször művelésbe vettek. A lakosság különösen azokat a folyómenti mélyedéseket műveli, melyeket az esővíz vagy árvíz az esős évszakban elborít és megtermékenyít. A szerző európai telepítésre inkább a folyómenti emelkedeti helyeket ajánlja, mint a maláriás mélyedéseket, ahol a csecse légy is pusztítja az állatállományt s a nagyobb időszakos áradások sokszor az egész termést tönkreteszik.

A könyvet számos jellegzetes tájképi felvétel s különösen mellékletül 25 diagramm és részletes térkép illusztrálja.

* * *

Talán még általánosabb érdekű a sorozat 2. száma: „La Migiurtina ed il Territorio del Nogál“. Midzsurtinia szultánátus Olasz-Szomalánának az Adeni-öböl, az Indiai-óceán és a Nogál folyó között elterülő része.

1914-ben az olasz kormány, befolyása biztosítására, állandó kormánybiztost rendelt a szultán mellé. Ezzel megkezdődött a kulturmunka. Az Adeni-öbölre néző Alula kikötőnél, a Guardafui fokon s a Hafun-félsziget csúcsán világítótornyok épültek; 1921-ben pedig biztos révhelyet nyújtó Hafun-félszigeten egy olasz társaság nagyszabású szalinákat létesített a tengeri só kitermelésére. Az

1914—18. háború után Olaszország már arra gondolt, hogy e protektorátust, hasonlóan Déli-Szomáliához (Benadir), közvetlen birtoka vegye, mely kezdettől fogva olasz gyarmat volt. A megszállás előkészítésére 1924-ben az akkori kormánybiztos, *Ettore Coronaro* nyert megbízatást.

A kormánybiztos egy öszvérekből és tevékből álló karaván élén fogott hozzá nagy felderítő útjához, mely több mint 1000 km.-re terjedt.

A szultánátus területe 78.000 km², lakosainak száma körülbelül 43.000; népsűrűsége 0.5. Uralkodó vallás a mohamedán vallás. A partmenti helységek közül a legnagyobb *Bender-Kaassim*, csak 2500 lakost számlál, *Hordio* 1500-at; a többi még az ezret sem éri el. A belföldön a legnagyobb helyiség *Osman Mahmud*, a szultán székhelye, 6000 lakost számlál.

Rendszeres földművelés az egész országban egyáltalán nincs, mindössze néhány ezer hanyagul gondozott datolyapálma van az északi tengerparton. A parti lakosság halászáttal, a belföld népe nomád pásztorkodással foglalkozik. A legfőbb terméket, a vadon tenyésző tömjén- és gumifák gyantája adja. Az évi termés 1000 tonna tömjén és 150 mázsa gumi; ezeket Adenbe és Makallába szállítják. A belföldi pásztorok juhokat, kecskéket és tevéket tenyésztene; szarvasmarhát, lovat, szamarat csak elenyésző mennyiségben. A pásztorkodást a belső fennsík területén mindenfelé űzik; a száraz évszakban azonban a nyájak és csordák a kutak és folyóvizek tájára húzódnak.

Egyedüli jelentősebb ipara a sótermelés meg a halászat (gyöngy, gyöngykapogó és cápa). A kivitel főkkéi: tömjén (évi 600 ezer r.), cápauszonyiszárny (100.000 r.), gyöngyház (56.000 r.), gyöngy (56.000 r.). Beviteli cikkek: rizs, durra, liszt, datolya, cukor, kávé, tea, kőolaj.

A fauna a gazdag emlősökben, ellenben igen szegény szárnyasokban; napokig utazhat az ember anélkül, hogy egy madarat is látna. Ragadozó van bőven: oroszlán, párduc, hiéna, sakál, vad (lykaon) kutya; pávián; ötféle fajta antilop; vadszamár, afrikai vadsertésfaj, afrikai sündisznó és szomáli nyúl. A madarak közül előfordulnak: strucc, gémek, többfajta flamingó, vadkacsa, kiskacsa, kistestű, gerle, sivatagi fogoly, holló.

A flóra szegényes, mert kevés az állandó vízfolyás; a tengerparton, különösen az Indiai-óceán felé még szegényebb, mint a belföldön, ahol jóval több a csapadék. Legértékesebb növény a tömjénfa; a belföldön sűrű erdők és bújá legelők vannak. Túlnyomó a sztyepp-formáció.

Az éghajlatot illetőleg három övet lehet megkülönböztetni: I. Északi partvidék a Guardafui fokig. Itt augusztus és szeptember a legforróbb hónapok (36° max., 24° min.); leghűvösebb a január (29° max., 19° min.). A csapadék évi 75 mm. — II. Keleti partvidék. Itt, úgy látszik, április a legmelegebb hónap; a csapadék itt is csak 75 mm. — III. A belföld klímája szélsőségesebb: március-májusban a maximum felmegy 43°-ig, július-augusztusban a minimum leszáll 12–13°-ig. A csapadék kétszer annyi, mint a partvidéken: 150 mm.

Műútak egyáltalán nincsenek sehol, csak karavánösvények. A midzsurtin teve kitűnő faj; 4—7 napig kibírja víz nélkül, de 120 kg.-nál nagyobb terhet nem bír el. Négy napig járhat egyfolytában, ezután ajánlatos egy napi pihenés. Jó és sík úton $4\frac{1}{2}$ kilométert, meredek, vagy köves úton $3\frac{1}{3}$ km.-t tesz meg óránként.

Coronaro parancsnok megtett felderítő útját gondosan térképezte. Az egyes útszakaszokat 17 (1:175.000) részletes térképen mutatja be, az egész 1000 km.-nyi útvonalat a midzsurtinai szultanus (1:1.000.000) átnézetes térképébe berajzolva tünteti fel.

Nyilván a felderítő út következménye volt a szultánátus bekebelezése. Az itt ismertetett, hivatalos jelentésnek is tekinthető könyv 1925-ben készült el, s még ugyan ez év október havában minden feltevés nélkül történt meg az annexió, amely most már hathatósan biztosítja a további olasz gyarmatosítási tervek akadálytalan végrehajtását.

Fest Aladár.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

A Didaktikai Szakosztály működése.

Népszerű előadás január 17-én.

Dr. Karl János „Dán és holland tájakon“ címmel saját utazása és felvételei alapján vetített képekkel bemutatja a két ország jellegzetes részeit. Így Dániában a buckás, dűnés tengerpartot, a jütlandi steppét, a Fünenszi-szigeti morénákat és végül Moen-sziget krétaképződményeit. Mindegyiknek jellemezte tájvonásait és kiemelte gazdasági jellegzetességüket. Hollandiáról szólva részletesen emlékezett meg a marschok, gesztek, polderok és tengerparti dűnék vidékéről. Itt részletesen ismertette a Zuider-see kiszáritásának munkálatait.

Szakülés február 14-én.

Dr. Karl János „A középiskolai földrajzi gyakorlatok“ kérdéséről értekezett. Az előadó a bevezető részben azt fejtegette, hogy a mai középiskolai munkában mennyire hasznos lenne a produktív iránynak nagyobb szerepet juttatni. Ezt célozzák az eddigi gyakorlatok és ezt akarják a földrajzi gyakorlatok meghonosítani. Az előadás második részében az előadó azt bizonyította, hogy a földrajzi gyakorlatoknak anyaguk túlnyomó részét a honismertetésből kell venni. Ennek bizonyítására és irigkenti megvalósítására több példát sorol elő. Hozzászóltak: Kerékgyártó Árpád, dr. Temesi és dr. Vargha György.

A szakosztály kecskeméti szakülése.

A Didaktikai Szakosztály Kecskeméten 1929 március hó 17-én mintegy 70 földrajzoktató részvételével szakülést tartott. A helyi előkészítés különösen dr. Kiss Márton kecskeméti kegyesrendi gimn. tanár érdeme. Az érdeklődés, amellyel Kecskemét város vezetősége, tantestülete és a város közönsége a szakülést kísérte, azt bizonyítja, hogy a szakosztály törekvéseinek jelentősége messze meghaladja a pedagógiai szakszerűség kereteit.

A szakosztály tagjai legelőször a városi múzeumot tekintették meg. Itt dr. Szabó Kálmán múzeumi igazgató tartott előadást. Előadásában ismertette Kecskemét őskori éghajlati és talajviszonyait, az idetelepült népek kő-, bronz- és vaskori telephelyeit és e korok megmaradt emlékeit, végül a kecskeméti nép települési viszonyait és a homokkal folytatott állandó küzdelmet.

Dr. Vargha György elnök megnyitó beszédében rámutatott arra a hivatásra, amelyet a földrajztudománynak és földrajzoktatásnak a nemzet életében be kell töltenie. Az anyaföldnek ismerete nélkül a többtermelési mozgalom, sőt mondhatjuk, hogy az egész gazdasági élet nélkülözi azt a tudásalapot, amelyre az agrár Magyarország életének épülnie kell.

Dr. Szabó Jenő főjegyző a távollevő főispán és polgármester, valamint a város tanácsa és közönsége nevében üdvözölte a szakosztályt. A Földrajzi Társaság — mondta — a legideálisabb földrajzi egység gondolatának tudatos és hivatott hordozója és terjesztője.

Dr. Kogutowicz Károly egyetemi tanár „Pedagógiai tapasztalatok az egyetemen“ c. előadásában reámutatott a középiskolai földrajzoktatás hiányosságaira, amelyeknek eredménye az egyetemi hallgatók megdöbbentő lájékozatlansága és készülletlensége. A földrajz még ma is elhanyagolt tárgy a középiskolában, de az egyetemen is. A földrajz művelődésbeli és nevelő értékének tudatában készült középiskolai reformot kíván, az egyetemeken pedig több földrajzi tanszéket.

Ezután dr. Kiss Márton kegyesr. gimn. tanár „Kecskemét településföldrajza és gazdaságföldrajza“—ról adott elő. Az előadó ismertette a régi településeket, majd tüzetesen foglalkozott a város területének változásaival egészen a mai napig. Fejegette a lanyarendszer jelentőségét Kecskemét életében. A lakosságnak foglalkozás szerint való megoszlását és a művelési ágakra eső területeket összehasonlításokkal tette szemléltetővé. Az elnök Kiss Márton előadásával kapcsolatban arra kérte a múzeum vezetőjét, hogy a múzeum vegye programjába a honismertetés földrajzi anyagát is és mutassa be a mai tanyai életet.

Kiss József elemi isk. igazgató előadása: „Hogy tanítom a tanyai iskolában a földrajzt?“ arról tett tanúságot, hogy a tanyai iskolákban is céltudatos és módszeres földrajzoktatás folyik. Előadó bemutatta, hogy a tanító irányításával a tanulók meglepő ügyességgel és topográfiai érzékkel készítenek el a tanya és a környék tájrajzi ábrázolásait homokból, papírházakkal, fácskákkal. Homokból, televényből és kőzetdarabokból Magyarország domborművű térképét állítják elő. Az ásványkincseket egy-egy darabka szén, só, aranyra vagy más ércet utánzó színre festett kövecskék szemléltetik. Afrika életföldrajzi térképét a képes ujságmellékletek kivágásainak megfelelő elhelyezésével teszik elevenné. Az előadó tanítási módszerét gyakorlatilag is bemutatta.

Dr. Hézszer Aurél egyetemi m. tanár „Hogy tanítsuk a városok földrajzát?“ címmel tartott előadásában értékes útmutatást nyújtott a városok helyes tanítására. Régebben az összehordott heterogén adatok miatt nem domborították ki a város geográfiai sajátosságait. Minden városnak megvan a maga földrajzi egyénisége. A környező táj élete a városban összpontosul. A várost be kell állítani a

környezetébe. A tanítás legfőbb szempontjai: a fekvés és a földrajzi tényezők, a város nagysága, alapformája, lakosságának élete, környezetéhez való viszonya (vonzóköre, közlekedése stb.). A nem földrajzi vonatkozásokat csak akkor kell kiemelni, ha a városra különösen jellemzők. Előadó bemutatta London tanítását. Fontosnak tartja a magyar városok behatóbb tanulmányozását, tudományos alapon megírt monográfia szerkesztését és kiadását, a városi múzeumok földrajzibb jellegű berendezését, a tanulóifjúság számára kirándulások megszervezését városaink megismertetése céljából.

Hatvani Fál kecskeméti elemi isk. tanító: „Az elszakított részek tanítása az elemi iskolában“ c. előadásában kiemelte az elszakított részek helyes tanításának fontosságát. Példának a Felvidék tanítását mutatja be. Ha csak módunkban van, vigyük el tanítványainkat a trianoni határra. Tanításának középpontja a magyar föld, a magyar élet. A földrajz tanítása a tanulók állandó foglalkoztatását követeli.

Kistolofil Antal felső keresk. isk. tanár: „Az összehasonlító módszer alkalmazása a földrajztanításban“ címmel adott elő. A földrajz tanulása sok adat elsajátítását követeli. Az adatok nagyobb mennyiségét csakis összehasonlításokkal lehet rögzíteni. Az összehasonlítás alapja lehetőleg Magyarország, illetve a hazai viszonyok, de már jól ismert idegen ország is lehet. A helyes összehasonlítást példákkal szemléltette. Kitérő módszer a grafikonok készítése is. Az összehasonlítás folytonos ismétlést jelent és hazai viszonyaink ismeretét állandóan ébren tartja.

A szakosztály tagjai délután az elemi iskolák földrajz-pedagógiai kiállítását tekintették meg, azután megnézték a város egy részét. A szakülés alkalmából rendezett kiállításon a szakosztály tagjai tanulmányozhatták a városi és a tanyai iskolák tanulóinak földrajzi munkáit (írásbeli dolgozatok, rajzok, térképvázlatok, képgyűjtemények, agyag-, fa- és papírmunkák). A kiállítás anyagával kapcsolatban Józsi Ferenc felügyelő-igazgató tartott érdekes előadást.

Este a gyűlés tagjai és a város közönsége Kerékgyártó Árpád reálgímn. igazgató „Ibsen földjén“ c. közvetlen élményekből született rendkívül színes és vetített képekkel kísért előadását hallgatták meg. A művészi képek túlnyomóan a szerző felvételei.

1. Választmányi ülés 1929 április 11-én.

Dr. Horváth Károly beszámolt a váci szakülés előkészületeiről, majd a választmány a főtitkár előterjesztései alapján a községi vándorgyűlés részletes programjával foglalkozott, azután elfogadta dr. Horváth Deirének a vándorgyűlésekre és a kiállításokra vonatkozó írásban beküldött javaslatát. Végül elhatározta a választmány, hogy a szakosztály 10 éves fennállása alkalmából Budapesten nyilvános díszközgyűlést fog tartani és a szakosztály munkásságának megörökítésére jubileumi évkönyvet ad ki.

2. Szakülés április 11-én.

a) Dr. Balogh Béla „A földrajzi koncentráció“ c. előadásában ismertette a földrajznak a középiskola összes tantárgyaival való

kapcsolatát. Foglalkozott azokkal a történelmi, politikai, néprajzi, idegen nyelvi, természetrajzi, fizikai, mennyiségtani, esztétikai ismeretekkel, amelyeket a tanuló a földrajzórán szerez és rámutatott arra, hogyan szolgálhatják a különféle tantárgyak a földrajzi megismerés érdekeit. A koncentráció alkalmas valamely ismeretanyag több oldalról való megvilágítására, de ennél is fontosabb, hogy a koncentrációt általános művelődési célok, a filozófiai szellem és a honismeret szolgálatába állítsuk. Különösen kiemeli a különböző tárgyak tanóráin való fokozottabb térképhasználatot.

b) Ezután Podhradzsky Kálmán bemutatta és bírálta a leipzigi Waxmuth kiadásában megjelent, Göning, Schmidt és más festőművészek által készített növényföldrajzi faliképeket. E képek előnye a jó színézés mellett elsősorban az, hogy a kultúrnövényeket a megfelelő környezetbe helyezik, azonkívül a termelést és a feldolgozást is ábrázolják. Az előadó szerint a képek használhatóságát emelné, ha az ábrák sarkában fel volna tüntetve a termőhely is egy kicsiny térképen, továbbá az illető növényi árúk világpiacra kerülő mennyisége.

Szakülés Vácott, 1929 április 21-én.

A szakosztály kiránduló csoportját a pályaudvaron dr. Kraker Kálmán polgármester fogadta. Az 1849.-i váci csatában elesett hősök tiszteletére emelt honvédemléknél Szöts Gyula realgimn. c. igazgató beszédet mondott és elhelyezte a szakosztály koszuróját, majd a Hétkápolnához vonult a társaság. Ezután megtekintették a baromfitenyésztő telepet. A Magyar-Belga Kertgazdaság Rt. pompás hajtatóházait Van de Voorde igazgató mutatta be a társaságnak szakszerű magyarázatokkal. Végül megnézték a török időkben maradt vízművet (Isten-malom), amellyel a dukai hegyekből vezették a vizet; ezzel a vízzel öntözték a törökök rizsföldjeiket.

A szakülés a siketnéma intézetének dísztermében folyt le.

Dr. Vargha György elnök „A tanuló önmunkássága a földrajzoktatásban” c. megnyitó előadásában rámutatott azokra a módokra, amelyek a földrajz keretében alkalmasak a tanuló önálló tevékenységét fejleszteni és az alkotásra való vágyat felébreszteni (kirándulások anyagának feldolgozása, gyakorlati órák, feladatok megoldása térkép segítségével, a rajzolás és a földrajzi ábrázolás egyéb módjai, önképzőköri munkásság, földrajzi olvasmányok megbeszélése és általában az önálló megfigyelésre való szoktatás). A földrajzoktatás ebben a tekintetben is állandó haladást tud felmutatni. Az előadó foglalkozott továbbá a német, angol és amerikai iskolák ezirányú törekvéseivel.

Dr. Tragor Ignác, a váci Múzeumegyesület igazgatója Vác településéről érkezett. Ismertette a település természeti felépítését, majd a csörögi, pogányvári és bangori őstelepeket, a naszáli La Téne-kultúra maradványait, a homokbánya és az Alsóvetők-szántó leleteit. A legrégebb ismert nép, amely Vácot lakta, a kelta eredetű eraviszkusz („Bangor” kelta név). Később Vácnál szögeltett össze Szarmacia, Jaziga, Pannónia és a quadok országának határa. Lehetséges, hogy a Ptolemaeustól említett metanasta-jazig Uscenum

városa Váccal azonos. Tragor szerint a hétkápolnai leletek szláv emlékek. Már Szent István korában kezdődtek a német telepítések. Géza király telepítésének emlékét ma is őrzi a Burgundia városrész neve. Vác fejlődésének alapját Szent István vetette meg, amikor a várost püspökség székhelyévé tette.

Nagy Péter, a siketnémák intézetének igazgatója a siketnémák földrajztanításáról tartott előadást. A siketnéma vizuális természetű, szereti foglalkoztatni szemeit, szeret látni, utazni, tehát a földrajz iránt szinte veleszületett érzéke van. Sok siketnéma jó térképrajzoló. Topográfiai érzékük jó. Felsőbb fokon kevés összehasonlító tájleírást és oksági viszonyokat is tanítanak, de általában csak a föltétlenül szükséges, tehát erősen redukált ismeretanyagot lehet velük közölni. A tanítást a módszerrel járó nehézségek is lassítják.

Végül Winkler Sándor gyógypedag. tanár mintatanítás keretében bemutatta gyakorlatilag a siketnémák földrajztanítását. Legfontosabb a tanításban a rajzoltatás.

A szakülés után a társaság megtekintette a székesegyházat és a székesegyház kincstárát, délután pedig a hadiárvák foglalkoztatóját és dr. Rusztek Lajos fegyint. igazgató kalauzolásával a fegyintézetet.

Dr. Balogh Béla.

A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának 1928. évi gyarapodása.

I. Könyvek.

Allgemeine Länderkunde. Begr. von W. Sievers, neu herausgeg. von Hans Meyer. Leipzig, 1928. Bibliographisches Institut. 2 köt. Lex.—8°. 1. Európa. III. kiadás. Európa (Németország nélkül). A. Philippon. 1928. XII., 576 l. 21 t. 6 tkp. 2. Afrika III. kiadás. F. Jaeger. 1928. XI., 446 l. 15 t. 5 tkp.

L'art populaire hongrois. Edité par le Section Ethnographique du Musée National Hongrois et l'Imprimerie de l'Université. Budapest, 1928. Egyetemi ny. XXX, 240 l. K—fo.*

Banner Benedek: Mandzsúrián keresztül. (Földrajzi Ifjúsági Olvasmányok.) Budapest, 1927. Egyetemi ny. 81 l. 5 t. K—8°. (Farkasfalvi K.)*

Barbour, George B.: The loess of China. From the Smithsonian. Report for 1926. pp. 279—296. Washington, 1927. Government Printing Office. 18 l. 6 t. 8°.†

Bland, G. Edith: The national park of Switzerland. From the Smithsonian. Report for 1926. pp. 495—503. Washington, 1927. Government Printing Office. 9 l. 8°.†

Böle Kornél: Spanyol földön. Budapest, 1927. Stephanaeum. 472 l. 27 t. 1 tkp. K—8°. (Dr. Pécsi A.)*

Boersch, O.: Geodätische Literatur. (Internat. Erdmessung.) Berlin, 1889. Reimer. VII. 228 l. 4°.†

* = Ajándék.

† = Csere.

Budapesti kereskedelmi és ipari kikötő építése és a soroksári Dunaág rendezésének munkálatai. Budapest, 1927. Centrum. 26 l. 22 t. 4^o*

Bulletin du Cinquantenaire de la Société de Géographie et d'Archéologie d'Oran. (1878—1928.) Oran, 1928. L. Fouque. 134 l. 1 t. 8^o†.

Chase, Agnes: Eastern Brazil through an Agrostologist's spectacles. From the Smithsonian Rep. for 1926. pp. 383—403. Washington, 1927. Governm. Printing Office. 21 l. 9 t. 8^o†.

Chisholm, Geo G.: Handbook of Commercial Geography. XIth ed., rev. and edit. by L. Dudley Stamp. London, 1928. Longmans, Green and Co. XV, 825 l. 14 tkp. 8^o.*

Cholnoky Jenő: Utazás a sátán szekerén. 1—2. rész. (Ifjúság és Élet Könyvei 2—3. köt.) Budapest, 1928. 104; 102. l. (Dr. Vargha Gy.)*

Deutschland. Die natürlichen Grundlagen seiner Kultur (Kais. Leopold. Deutsche Akademie der Naturforscher zu Halle.) Leipzig, 1928. Quelle & Meyer. (IV.) 361 l. N—8^o†.

Deutschösterreich. Sein Land und Volk und seine Kultur. Herausgeg. von Michael Haberlandt. Weimar, 1927. W. Stein. XIV, 504 l. 4^o.*

Ecsedi István: Hortobágyi életképek. Debrecen, 1927. 104 l. 8^o.*

Eesti. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. (Észtország. Földrajza, gazdasági viszonyai és történelme.) III. Setumaa. (Francia kivonattal.) Tartu, 1928. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus. IX, 381 l. 5 tkp. 8^o†.

Eesti taimede nimestik. „Kodumaa Öistaimede“ teine täiesti ümbertöötatud trükk. (Index plantarum Estonicarum. Editio altera denuo elaborata.) (Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused. Nr. 23.) (Soc. litterarum Estonicae.) Tartu, 1928. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus (VI), 58 l. 8^o.*

Eperjesy Kálmán: Kézirati térképek Magyarországról a bécsi levéltárakban. (A Bécsi Collegium Hungaricum Füzetei. III.) Szeged, 1928. Városi ny. 56 l. 20 t. 8^o.*

Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. Budapest (1927). Szent István-Társulat. 344 l. 1 tkp. 8^o.*

Escott T. H. S.: A mai Anglia. I. köt. (Könyvkiadó Válogat. Új foly. LXII. köt.) Budapest, 1905. M. Tud. Akadémia. XII, 375 l. K—8^o.*

Explorations géologiques dans les régions aurifères de la Sibirie. St. Petersbourg, 1905—1917. M. Sztaszilevics. 8^o†.

1. Carte géologique de le région aurifère del l'Amour. Sélemadja. Description des feuilles I, II.; Zéia. Description des feuilles I—2, 23, 5; II—1; III—2, 3, 4; 0—4.

2. Carte géologique de la région aurifère d'Iénisséi. Description des itinéraires de la partie sud-est; — sud-ouest. Description des feuilles I—7; K—7, 8, 9; L—6, 7, 8, 9; B—7; N—7, 8, 9; M—7, 8; B—8.

3. Carte géologique de la région aurifère de la Léná; Description des feuilles I—6, 7; II—6; III—6; IV—3 et V—3; V—1 et V—2.

Finnek, észtek a magyarok északi testvérnépei. (Szerkesztette Teleki Pál gr. Budapest (1928). Egyetemi ny. 335 l. 8^o.*)

Fischer—Geistbeck: Erdkunde für höhere Lehranstalten. Berlin u. München, 1926—1929. R. Oldenbourg. 3 köt. 8^o.*

a) Vorstufe. Erste Umschau auf der Erde. 3. Aufl. 1926. 55 l.

b) Oberstufe. II. Die wirtschaftlichen Verhältnisse der Erde.

1928. VI, 180 l. 5 t.

c) Oberstufe. III. Kulturgeographie von Deutschland. 1929. 171 l. 1 t.

Foucart, G. et Adolphe Caillaud: La Société Sultanieh de Géographie du Caire. Son oeuvre (1875—1921.) Le Caire, 1921. Société Sultanieh de Géographie. XXIV, 50 l. 2 t. 8^o.†

Gaea. A Föld, az élet és a tudomány könyvei. Debrecen. Budapest, 1927. Csáthy. F. 4 köt. 16^o.*

1. szám. Márton Béla: A földrajztanítás módszertana. 152. l.

2. szám. Vekérdi Béla: A matematikai földrajz elemei. 154 l.

3. szám. Márton Béla: Ausztrália. 142. l.

5—6. szám. Hoffer András: A föld belső erői. 222 l.

Géographie Universelle, publié sous la direction de P. Vidal de la Blache et L. Gallois. Paris, 1927—1928. A. Colin. 5 köt. N—8^o.*

Tome II. Belgique-Pays Bas, Luxembourg, par A. Demangeon. 1927. 250 l. 20 t. 1 tkp.

Tome IX. Asie des Moussons. I. partie. (Généralités. Chine, Japon), par J. Sion, 1928. 272 l. 24 t. 1 tkp.

Tome XIV. Mexique et Amérique centrale, par Max. Sorre. 1928. 234 l. 24 t. 1 tkp.

Tome XV. Amérique du Sud, par P. Denis. 1927. 2 köt. 210 l. 17 t. 1 tkp; 270 l. 26 t. 1 tkp.

Gerbing, Walter: Das Erdbild der Gegenwart. Bd. II. Leipzig, 1927. List & von Bressendorf. XVI, 1013 l. 78 t. Lex. 8^o.*

Hanvai J. Ede: Észak-Magyarország a Magas-Tátrával. (Kalauz iskolai tanulmányi kirándulásokhoz I.) Dobsina, 1910. Schmidt. 108 l. 1 tkp. 16^o.*

Hedin Sven: Az Északi sarktól a Déli sarkig. Fordította: Mikes Lajos. Budapest, 1912—1914. Lampel R. 2 köt. 272 l. 40 t.; 214 l. 37 t. 4^o.*

Hennig, Richard: Geopolitik. Leipzig-Berlin, 1928. Teubner. VIII, 338 l. 8^o.*

Jessen, Otto: Die Strasse von Gibraltar. Mit einem Beitrag von A. Schulten. Berlin, 1927. D. Reimer. XII, 248 l. 16 t. 2 tkp. 8^o.*

Kaán Károly: A Magyar Alföld. Budapest, 1927. M. Tud. Akadémia. 351 l. 8^o.†

Kelemen Andor: Tut-ankh-amén földjén. Útirajzok Egyiptomból. Budapest (1927). Szent István-Társ. 216 l. 16 t. 1 tkp. 8^o.*

Kenessey Béla: A Balaton. (Orsz. m. kir. Vízépítési Igazgatóság.) Budapest, 1928, 43 l. K—8^o.†

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT.

BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

REVUE DE LA SOCIÉTÉ
HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.

BOLLETINO GEOGRAFICO

BOLLETINO DELLA SOCIETÀ
GEOGRAFICA UNGHERESE.

GEOGRAPHICAL REVIEW

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST, VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

Osteuropa und Westasien auf der ältesten
arabischen Karte.

— Mit 1 Karte —

(Ein Beitrag zur Geschichte der arabischen Kartographie.)

Das älteste geographische Werk in der arabischen Literatur ist die Erdbeschreibung des *al-Khuvārizmī* der auf Veranlassung des Khalifen *Ma'mūn* (813—833) nach 820 eine Weltkarte verfasste. Diese Weltkarte ist mit Ausnahme von vier Bruchstücken verloren gegangen, doch ist der dazu gehörige Begleittext unter dem Titel *Kitāb ṣiṭat al-ard* „das Buch der Darstellung der Erde“ erhalten geblieben. Dieser Umstand ermöglicht uns die verlorene Weltkarte rekonstruieren, da Khw. in tabellarischer Form die Länge- und Breitengrade der einzelnen geographischen Objekte gibt. Er hat eine syrische Bearbeitung des Ptolemäus als Quelle benützt; und zwar auf nichtislamischen Gebieten hat er das ptolemäische Material fast unberührt gelassen, in den islamischen Ländern aber auch die neueren geographischen Kenntnisse verwertet. Khw. zeichnet die bewohnte Erde (Ökumene = *al-ma'mūra*) auf eine quadratische Platte. Im Vergleich zu Ptolemäus bedeutet Khw.'s Werk einen Rückfall der Kartographie, obwohl ihm hie und da auch bessere Kenntnisse nicht abzusprechen sind. — In der vorliegenden Arbeit (Seite 7) wurde die Karte Osteuropas und Westasiens rekonstruiert. Die khuvārizmische Karte dieser Gebiete ist gewissenmassen schlechter als die ptolemäische. Die Verengerung des Gebietes zwischen dem „Nördlichen Ozean“ und der *Macotis* ist weitergeführt. Befremdend ist die Tatsache, dass das *Asowsche Meer* nicht mit dem Schwarzen Meer, sondern durch zwei „Flüsse“ mit dem „Nördlichen Ozean“ zusammenhängt; hier handelt es sich aber nur um einfache Verschlechterung der Karte. — An *Gebirgen* haben wir folgende: Nr. 909—910 namenloses Gebirge; Nr. 911—912 namenloses

Gebirge; Nr. 913—914 ḡabal Bādinun = pt. *Βάδινον ὄρος*; Nr. 915—916 ḡabal Rifaia = pt. *Ῥίψαια ὄρη*; Nr. 917—918 namenloses Gebirge; damit hängt das namenlose Gebirge unter Nr. 919—920 zusammen; ein bisschen östlich befindet sich ebenfalls ein namenloses Gebirge (Nr. 929—930). — Diese drei letzteren Gebirge sind die ptol. *ὑπερβόρεια ὄρη* (ein Teil des heutigen Uralgebirges). Nr. 927—928 ḡ. Rūmī'ā = pt. *Ῥυμικὰ ὄρη*, Nr. 925—926 ḡ. K.r.māuīā = pt. *Κεραύνια ὄρη*, Nr. 921—922 ḡ. Ifikā = pt. *Ἰπικὰ ὄρη*. Nr. 921—922 die zwei „Warten“ Alexanders des Grossen = pt. *Ἀλεξάνδρου Στήλαι*. Nr. 861—862 und 863—864 ḡ. Kauka stellen den Kaukasus dar. Westlich und südlich vom Kaspischen Meer haben die Gebirge nicht mehr ptolemäische Benennungen, sondern sie sind meistens nach den entsprechenden Ländern genannt, wie z. B. bei Nr. 813—814 ḡ. Tabaristān = das Gebirge von Tabaristan, oder namenlos.

Auch die Flüsse sind im Allgemeinen namenlos. Es überrascht uns das ziemlich richtig gezeichnete Kartenbild des Wolgalaufes, des nahr Rā = pt. *Ῥᾶ ποταμός*. Die folgenden Flüsse haben ptol. Namen (natürlich in sehr entstellten Formen): Nr. 2361—2 nahr Tan(ai)s = *Τάναις ποταμός*. Nr. 2365—6 *Μαγούβιος*, Nr. 2367—8 *Θεοφάνιος*, Nr. 2369—70 *Πουβίτης*, Nr. 2371—2 *Ἀττίκιτος*; bei Nr. 2373—4 ist der Name so entstellt, dass eine Identifikation unmöglich ist. Im Fluss bei Nr. 2194—5 lässt sich die *Ψάτις* erkennen. Bei Nr. 2119—20 nahr Tūr, richtiger Kūr = *Κῦρος π.* und bei Nr. 2130—32 n. ar-Ras (Araxes).

Die Längenaxe des Kaspischen Meeres nimmt eine äquatoriale Richtung, statt der ausgesprochen meridionalen ein. In diesem Meer kennt Khw. vier grössere Inseln, die weder bei Ptol., noch in der Wirklichkeit vorhanden sind. Dieselben Inseln sind auch bei dem späteren *Idrīsi* (1154 n. Chr.) wieder zu finden. — Auf richtigere geographische Kenntnisse lässt das Vorhandensein des Aralsees folgern. Ptol. und die älteren Geographen kennen den Aralsee noch nicht. Ptol. lässt den Oxus und Jaxartes in das Kaspische Meer münden. Bessere Vorstellungen über den Aralsee beginnen erst die arabischen Geographen zu haben. Khuwārizmi kennt schon den Aralsee, der nahr Balkh = „der Strom von B.“ (= Oxus) und „der lange Strom“ (Jaxartes) münden in den Aralsee.

Die Karte enthält der ungarische Text auf Seite 95.



FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

LVII. KÖTET.

1929.

8—10. FÜZET

Településföldrajzi kutatások.

Írta : Dr. Fodor Ferenc.

Újabban mindinkább ráterelődik a figyelem a településföldrajzi kutatásokra. Településföldrajzok, község-monografiák az utóbbi időben mind nagyobb számban jelennek meg. Amilyen öröndetes ennek az iránynak fellendülése, éppen olyan kevésbé öröndetes, hogy nemcsak hivatottak, hanem még gyakrabban hivatlanok is dolgoznak benne. Történészek már felemelték szavukat néhány egészen komolytalan kísérlet ellen. Eppen olyan joggal lehet egyik-másik ellen földrajzi szempontból is óvást emelni. Ez késztet arra, hogy bizonyos útnutatással szolgáljak különösen az egyetemi hallgatóknak és kezdőknek a településföldrajzi kutatások forrásanyagára vonatkozólag.

A településföldrajzi monografiák a földrajz természetéből kifolyólag a földrajzi és történeti tudományoknak éppen határán mozognak. Eppen ezért nagyon kényes témák. Pusztán a település jelen állapotának vázolása semmiképen sem volna helyénvaló, mert hiszen a település éppen úgy, mint bármely más földrajzi jelenség, valamely hosszú fejlődési folyamatnak pillanatnyi helyzetét mutatja csupán. Csak úgy világíthatunk rá egy-egy település igazi képére, ha ismerjük annak egész fejlődési folyamatát. Eppen ezért a településföldrajzi kérdésekkel foglalkozó geográfusnak nemcsak földrajzi, hanem bizonyos történelmi elmélyedésre, kutatási módszerekre és anyagforrásra is szüksége van. Ez különben minden földrajzi és főleg emberföldrajzi tárgynak elengedhetetlen feltétele, amit a földrajz genetikus módszerű felfogása már magával hoz. Másrészt a település majdnem minden esetben a természeti viszonyok hatása alatt alakul, de a gazdasági életnek is hatása alatt állt a múltban és áll a jelenben is. Ez megint azt követeli meg a vele foglalkozó geográfustól, hogy a természeti megfigyelésben, a fizikai földrajzban abszolút biztosan mozogjon. A szabadban való földrajzi megfigyelések szempontjait éppen ezért az egyetemi hallgatók számára összeállítottam. De még a fizikai földrajzi megfigyeléseknek sem szabad tisztán a természet mai állapotára támaszkodnia, mert hiszen a természetet is erősen módosítja a benne élő ember. Tehát a táj múltbeli állapotának felismerése is csak részben támaszkodhatik magára a természetre, mint adatforrásra, hanem szüksége van régi történelmi forrásokra, okleveles és térképi adatokra. Hogy csak egy példát említsek, Alföldünk vízrajzának és növényzetének régi képe csupán történeti földrajzi kutatások segítségével szerkeszthető meg.

Nem kevésbé lényeges szerepet játszanak valamely település életében a gazdaságtörténeti adatok. Ezekért is megint csak történelmi forrásokhoz kell fordulnia a geografusnak.

Mindezek arra készítettek, hogy a geografus által használható és okvetlenül használandó történelmi forrásokat összefoglaljam.

Hazánk történeti földrajzi és gazdaságtörténeti forrásai a következő csoportokra oszthatók: 1. Valamely tájról már megjelent földrajzi és rokontárgyú értekezések. 2. Földrajzi bibliográfiák. 3. Történeti földrajzi művek. 4. Hazánkról szóló régebbi leírások. 5. Oklevélgyűjtemények. 6. Eredeti oklevelek. 7. Régi térképek. 8. Telekkönyvek és kataszteri térképek. 9. A Magyar Szociográfiai Intézet összegyűjtött forrásanyaga. Mindezen forrásanyag áttanulmányozása elengedhetetlen feltétele a településföldrajzi kutatásoknak és a községmonografiák megírásának. Vegyük ezeket sorra röviden. Természetesen csak a legáltalánosabbakat és a legkönynyebben hozzáférhetőket soroljuk fel.

Bármely magyar táj, vagy község kutatását a helyszíni fizikai földrajzi megfigyelések indítják meg. Erre szolgál a „Vezérfonál a földrajzi megfigyelésekhez“ (Egyetemi Közgazdaságtudományi Kar Földrajzi Intézete Szemináriumi Füzetek. I. sz. Budapest, 1929.) c. füzetem, amelyben a legfőbb megfigyelési szempontok vannak összeállítva. Ennek előszavában utalok a közben használandó földrajzi műszerekre, térképekre is.

A táj jelenlegi fizikai földrajzi megfigyelése után a második lépés a múltbeli természeti és emberi viszonyok kutatása. Míg az első természettudományi, a második történelmi módszerek alkalmazását kívánja meg.

Először tisztába kell jönnünk, hogy az illető tájon, vagy községben nem dolgozott-e már más geografus s milyen eredményekkel. Hazánk két földrajzi folyóirata átnézésével indítjuk meg munkánkat. Az egyik a *Földrajzi Közlemények*, amely jelenleg 57. évfolyamában van. Első 24 évfolyamának tárgymutatóját (1873—1887 és 1888—1896) Thirring Gusztáv készítette el. Régebbi évfolyamaiban kevés anyag akad a településföldrajzzal foglalkozó kutatónak. Utóbbi két évtizedében nagyon sok becses értekezés van, amelyek nagy része vizsgálati szempontokat is nyújt, nemcsak esetleg forrásanyagot. Településföldrajzi szempontból, mint útmutatók használhatók fel többek között a következő értekezések:

Beluleszkó Sándor: Az Alduna vidékének településföldrajzi ismertetése. (1905.)

Györffy István: A Fekete Körösvölgyi magyarság. (1913.)

Horváth Károly: Zalavölgy településföldrajza. (1909.)

Simkó Gyula: Nyíregyháza tanyáinak települése. (1910.)

Bátky Zsigmond: Csallóköz települése. (1918.)

Fodor Ferenc: Karánsebes települése. (1921.)

Fodor Ferenc: Egy pásztorkodó oláh falu. (1922.)

Kerekes Zoltán: Kolozsvár. (1922.)

Kalmár Gusztáv: Győr települése. (1923.)

Kerekes Zoltán: Szombathely települése. (1923.)

Balogh Béla: Szolnok. (1927.)

Másik földrajzi folyóiratunk, a „Föld és ember“ 1921 óta jelenik meg. Benne még nagyobb számban találunk kiváló településföldrajzi monografiákat. Legkiválóbbak pl. a következők:

Bodor Antal: Mezőkövesd leírása. (1921.)

Hézsér Aurél: Egy község emberföldrajzi leírása. (1921.)

Bátky Zsigmond: Néhány vonás Fejér vm. településföldrajzához. (1922.)

Strömpl Gábor: A Gömör—tornai karszt emberi telepei. (1922.)

Banner János: Adatok Békés vm. településföldrajzához. (1922.)

Winkler Elemér: Sopronbánfalva emberföldrajzi leírása. (1924.)

Ebner Sándor: Bodroglókő lápi községeinek településföldrajzi vázlata. (1925.)

Györffy István: Hajduböszörmény települése. (1926.)

Ezek az folyóiratokon kívül is van néhány kiváló emberföldrajzi, településföldrajzi monografiánk. Ilyen pl. a következő:

Györffy István: Az alföldi kertes városok (Budapest, 1927.)

Ennek az irodalomnak különösen módszertani szempontból való áttekintése már nagyon sok forrásmunkát is megismertet velünk.

Településföldrajzi kutatásaink másik forrásanyaga a magyar földrajzi bibliográfiából meríthető. Ilyen munkánk sajnos csak egy van, Havass Rezső: Magyar földrajzi könyvtár (Budapest, 1893.) c. műve. Ez 1849-ig hazánkban, vagy külföldön hazánkról megjelent összes földrajzi tárgyú művek bibliografikai anyagát tartalmazza, igen áttekinthető beosztásban. Nemcsak kisebb területekre, hanem az egész országra vonatkozó művek is fel vannak benne sorolva. Segítségül vehető az Apponyi-könyvtár megjelent jegyzéke is.

Hazánk történeti földrajzának szintén nem sok művelője volt, s csupán néhány munka áll rendelkezésre. Ilyenek a következők:

Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. Összesen csak négy kötete jelent meg, s nincs benne az egész ország feldolgozva. Csupán okleveles anyag felsorolására szorítkozik.

Milleker Bódog: Délmagyarország az őskorban; Délmagyarország a rómaiak alatt; Délmagyarország középkori földrajza; mindhárom kiváló adattára ezen vidék történeti földrajzának. Ugyancsak erre vonatkozó adatot dolgoz fel:

Bodor Antal: Délmagyarországi telepítések története. (Budapest, 1914.);

Szabó Károly: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában; csonka munka, csak néhány felvidéki megyét dolgozott fel.

Salamon Ferenc: Magyarország a török hódoltság korában.

A Századok c. folyóiratnak két összefoglaló tárgymutatójában sok adatot szerezhettünk hazánk történeti földrajzára, valamint Téglás Gábor és Tagányi Károly értékezéseiben is.

Ortvay Tivadar: Magyarország régi vízrajza, I—II. k. (Budapest, 1882.)

Fekete Zsigmond: Magyarország vizei multjának és vízépítésének történelme (Budapest, 1882.), c. munkák, valamint az egyes vízlecsapoló társulatok jelentései a legjobb anyagforrások.

Hazánk történeti helyneveire vonatkozó legfontosabb munkák a következők:

Pesty Frigyes: Adatak a magyar történeti földrajzhoz. (Földrajzi Közlem., 1888.)

Pesty Frigyes: Magyarország helynevei. (Bpest, 1888.)

Pesty Frigyes: A helynevek magyarázata. (Földrajzi Közlemények, 1888.)

Pesty Frigyes: Helynévgyűjteménye. (Kézirat a Nemzeti Múzeumban.)

Ezekon kívül áttekintendők még Battyay Zsigmondnak a Földrajzi Közleményekben, valamint a „Föld és Ember” egyes füzetekben írt kiváló helynév-magyarázatai. Ugyancsak igen sok becses történeti földrajzi adatot tartalmaz a Magyar Gazdaságtörténeti Szemle I—XIII. évfolyama is. X

Magyarországról írott régebbi földrajzi munkák között számos olyan van, amelynek áttekintése mellőzhetetlen a településföldrajzzal, gazdasági, vagy községi monografiával foglalkozóknak. Csupán a legáltalánosabbakat említem fel az alábbiakban:

Mathias Bél: Compendium Hungariae geographicum. (1779.)

Johann Matthias Korabinsky: Geogr. hist. und Produkten-Lexikon von Ungarn. (1786.)

Vályi András: Magyar Országnak leírása. I—III. k. (1796—9.)

Johannes de Lipszky: Repertorium locorum obiectorumque Hungariae. (1808.)

Martin Schwartner: Statistik des Königreiches Ungern. (1809—11.)

Magda Pál: Magyarország statisztikája. (1819.)

Johann Csaplovics: Topogr. Historisches Archiv des Königreichs Ungarn. (1821.)

Johann Csaplovics: Gemälde von Ungarn. (1829.)

Ludovicus Nagy: Notitiae politico-geographico-statisticae incltyti regni Hungariae. (1828.)

Fényes Elek: Magyarország mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. I—VI. k. (1836.)

Fényes Elek: Magyarország leírása. (1847.)

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. I—IV. k. (1851.)

Palugyay Imre: Magyarország legújabb leírása. (1852.)

Fényes Elek: Magyarország ismertetése statisztikai, földirati történeti szempontból. (1865.)

Rupp Jakab: Magyarországi helyrajzi története. (1880.)

Magyar Helytartó Tanács: Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme (Buda, 1865). Községenkénti adatai vannak.

Erdélyre és a határörvidékekre vonatkozólag használhatók a következő munkák:

Benigni Mildenburg: Statistische Skizze der Siebenbürgischer Militärgrenze. (1843.)

Benigni Mildenburg: Handbuch der Statist. und. Geographie von Siebenbürgen. (1837.)

Oklevélggyűjteményekben szintén gyakran kell adatokat keresnie a településföldrajzot kutatóknak. Ezekből leggyakrabban használhatók a következők:

Fejér György: Codex Diplomaticus Hungariae. 43 kötet. (1829—44.) Tárgymutatója megjelent Czínár Móról: Fejér György Magyarországi Okmánytárának tárgymutatója (1866.) címen.

Wenzel Gusztáv: Árpádkori Új Okmánytár 12 k. (1860—77.) Tárgymutatóját Kovács készítette el.

A Hazai Okmánytár, az Archivum Rákóczyanum, Pannonhalmi Okmánytár, Teleki Okmánytár szintén fontos adatokat szolgáltathatnak.

Átnézendő a törökök által megszállt területekre vonatkozólag a török kincstári defterek gyűjteménye is. (Velics—Kammerer feldolgozásában, I—II. k. 1886—90.) Igen sok községre találunk adatokat a pápai tizedszedők lajstromában, valamint a „Várad Regestrum-ban is.

Rendkívül becses anyagot talál a településföldrajzi kutató ki nem adott, eredeti oklevelekben is. Főleg az egyes jobbágyösszeírásokat kell megnéznie, mert ezekből összeállíthatja nemcsak az illető hely lakosságának több századra visszamenő névsorát, hanem nagyon becses gazdasági és települési adatokra is lel bennük. Ezeket elsősorban az Országos Levéltárban fogja megtalálni. Itt mindenekelőtt az urbáialis összeírásokat kell átnéznie. Ezek tárgymutatója 26 kötetben (Urb. et Consecr) rendelkezésre áll a levéltárban. Nevezetesebb jobbágyösszeírások voltak a megelőzőkön kívül, főleg az egész országra kiterjedő 1715. és 1720. éviéek. Ezek anyagát okvetlenül áll kell tekinteni. Ezen összeírások összefoglaló eredménye nyomtatásban is megjelent a Statisztikai Hivatal kiadásában „Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában“ címmel. Ezt követő fontosabb összeírások az 1770., 1828. éviéek. Szükség szerint más levéltárak anyaga is áttekinthető, főleg az illetékes birtokos család, továbbá vármegye, káptalan, esetleg község levéltára. A káptalani levéltárak indexei az Orsz. Levéltárban megtalálhatók. Ide sorozhatók a községek esetleg meglévő

régi a n y a k ö n y v e i, amelyekből a lakosság változására, kieserőlődésére, újabb csoportok beköltözésére vonatkozó adatok szerezhethők. A jelenlegi lakosság, családok, halak áttekintésére legalkalmasabbak a községi jegyzőségeken átnézhető adólajstromok. Több egyházmegye 18. sz. végi és 19. sz. eleji schematizmusai is becses statisztikai adatokat tartalmaznak egyes községekről.

Térképanyag tekintetében tájékozódásul szolgálhat a bécsi hadi levéltárban lévő anyagról megjelent összeírás. Ennek címe: A bécsi hadi-levéltár magyar vonatkozású térképeinek jegyzéke. Sajtó alá rendezte Eperjesy Kálmán (Szeged, 1929.). A bécsi hadilevéltárban hozzáférhetők a II. József által végrehajtatott térképfelvételek eredeti lapjai is. Magyar kiadásuk folyamatban van. Általános tájékozódásra használhatók Lipszky: Mappa generalis regni Hungariae (1806.), valamint Korabinszky: Atlasz Regni Hungariae portabilis (Wien, 1804.), továbbá az Országos Levéltárban lévő Neuféle térkép (1784.), amely hazánk egész területét tartalmazza. (Ismertetését lásd a Földrajzi Közlemények 1928. évf.) Ezekon a térképeken kívül rendkívül sok becses adatot lehet szerezni egyes uradalmak, káptalanok, püspökségek, ármentesítő társaságok, vármegyék levéltáraiban, illetve térképtáraiban is. Sok becses régi térképe van az Országos Levéltárnak is, amelyeknek katalógusa azonban még nem jelent meg. Eppen így a Nemzeti Múzeum térképtáráé sem, de mindkét térképtár használható.

A településföldrajzi kutató legbecsesebb forrásanyagai közé tartoznak a kataszteri térképek és telekkönyvek is. Ezek nemcsak nagy méretüknél fogva igen tartalmasak, hanem olyan anyagot is találunk bennük, amelyből a község települési, gazdasági viszonyai kiválóan megismerhetők. Ezek áttanulmányozása nélkül a községnek sem települési, sem gazdasági életét nem ismerhetjük meg.

Hazánkban a telekkönyvezés a Bach-korszakban kezdődött. Egyes birtokokról, községekről azonban elvétve már az általános telekkönyvezést megelőző időkből is maradtak fenn nagyméretű térképek. A múlt század 30-as éveiben megkezdődött tagosításokból is maradtak meg itt-ott térképek. A kataszteri térképek a következő helyeken találhatók meg. Törvényszékek, illetve telekkönyvi hivatalokban, pénzügyigazgatóságoknál, egyes országos térképtárakban, pl. a budapesti Kataszteri Felügyelőségénél, valamint az Országos Levéltárban is vannak egyes kataszteri térképek. Településföldrajzi kutatóknak megfelelőbbek a törvényszékeknél, gazdasági földrajzi kutatóknak inkább a pénzügyigazgatóságoknál lévő színes birtokvázlatok. A kataszteri térképek mellett vannak a telekkönyvek, amelyek szintén fontos anyagforrások a települési és gazdaság földrajzi kutatóknak. A kataszteri térképeken és a telekkönyvekben minden legkisebb terület tulajdonosa, a határ művelési módja, dülönevei, termőképessége, a község birtokosainak névsora és birtokviszonyai megtalálhatók. Egy teljes kataszteri munkálat és a hozzá tartozó telekkönyv sok részből áll, amelyek

közül a geográfus főleg a következőket használhatja: telekkönyv, házjegyzék, betűsoros kivonat, egyéni és összesített birtokívek, birtokvázlat, kataszteri szelvénylapok, határleírási jegyzőkönyv, dűlővázlat, földtermési táblázat, kataszteri mintaterek jegyzéke. A kataszteri térképekkel és telekkönyvekkel részletesen megismertet bennünket Szikszay Elek: Eljárási utasítása. (Budapest, 1910. M. kir. Pénzügyminiszterium kiadásai; ugyancsak a Pénzügyminiszter kiadásában: Eljárási utasítás az orsz. kataszt. felmérési végrehajtáshoz), valamint Antalffy Andornak: Az országos kataszter felmérések jelenlegi állása és iránya c. dolgozata.

Mivel még a legszorgosabb kutatás mellett is igen lényeges adatok maradhatnak ismeretlenek, a kutatók munkájának megkönnyítése céljából a Magyar Szociográfiai Intézet fokozatosan feldolgoztatja a magyar községekre vonatkozó bárhol található anyagot és ezeket részben egész terjedelmükben, részben csak a tárgyat megemlítve cédulákra vezeti. A meg nem szállt községekre vonatkozó és eddig már feldolgozott anyag már is hozzáférhető a kutatóknak (Budapest, Keleti Károly-u. 18., III. em.). Nagy segítségére van a kutatóknak a Fővárosi Könyvtár földrajzi címszavak szerint rendezett cédulakatalógusa is. Ebben, ha nem is az illető községre, de legalább is a vármegyére vonatkozó munkák, egyes monografiák (pl. a Borovszky Samu által szerkesztett vármegyei monografiák címmel azonnal megtalálhatók.

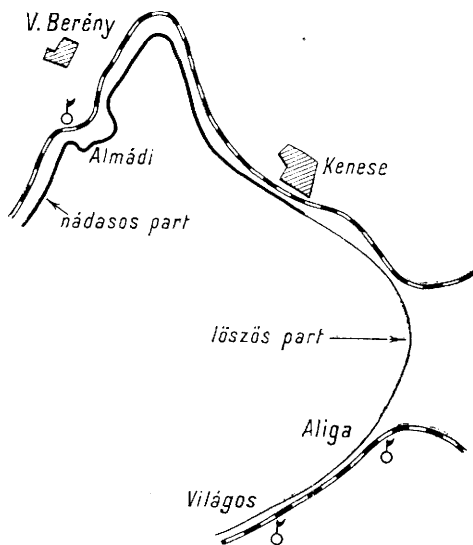
Az itt röviden összefoglalt anyag alapján már megindulhat a kutatás. Az egyes községekre vonatkozó speciális munkákat és részletesebb műveket rendszerint idézetek alapján megtalálhatjuk a fenti művek egyik-másikában, így könnyű azokról tudomást szerezni.

Nem térhetünk itt ki a felsorolt anyagforrások feldolgozásának technikai kérdéseire; csupán azt említem meg, hogy munkánkat lényegesen megkönnyíti, ha minden egyes községre vonatkozó minden egyes adatot külön cédulára vezetünk fel s különmemű adatokat semmiesetre sem írunk egy lapra. A cédula felső jobb sarka az adatcsoport nevét, alsó az adat származási helyét tartalmazza.

Adatok a Balaton elnádásodásához.

írta : Dr. Kolosváry Gábor (Szege d).

A Balatonnak Balatonkenese és Balatonvilágos közötti partrészlete közismerten erősebb elnádásodásának van alávetve. Évek hosszú sora óta végeztem ebben az irányban megfigyeléseket, amelyeket tapasztalataim gazdag anyagával együtt jelen dolgozatomiban óhajtok közzétenni. A Kenese—világosi partrészletet (1. ábra) 1914 óta minden nyáron rendszeresen megfigyelem. Ez alapon hivatottnak érzem magam arra, hogy röviden megvázoljam azt a természeti folyamatot, amelyik a belvizi tavak hosszú időközön át tartó, lassú feltöltődésének jellemző példája. Megfigyelve ennek a folyamatnak az emberre gyakorolt hatását, arra is súlyt fektettem, hogy miképpen lehetne az elnádásodás ellen oly mértékben küzdeni, hogy ezt a feltöltődési folyamatot legalább is késleltetni lehessen, — mert hiszen ezt teljesen meggátolni úgy sem tudjuk.



1. ábra.

A Balaton felső partvidéke Balaton-almádi és Balatonvilágos között.

*Das Ufer der Balatons zwischen
Almádi und Világos.*

feltöltődése. Ha a belvizi tónak kellő lefolyása nincsen, ami a behordott iszapmennyiséget el is szállítsa, akkor feltöltődése szinte szemmel látható. A kis hullámzások, a dús vízi flóra állandó felhalmozódása, az így folyton felgyülemelő és

A kérdést a következő sorrendben tárgyalom :

1. A belvizi tavak feltöltődésének általános törvényszerűsége.

2. A Balaton feltöltődését előidéző tényezők.

3. Területünk leírása, állapota egykor és most ; átmeneti jellege.

4. Az elnádásodással szemben az ember viselkedése ; eddig történt nádírtások.

5. Mit lehetne és kellene tenni ?

1. Minden belvizi tó idővel feltöltődik és megszűnik. Ennek okait itt felsorolni és fejtegetni felesleges. Minél sekélyebb valamely belvizi tó s minél változatosabb a víz-állása, annál gyorsabb a

kellő lefolyása nincsen, ami a behordott iszapmennyiséget el is szállítsa, akkor feltöltődése szinte szemmel látható. A kis hullámzások, a dús vízi flóra állandó felhalmozódása, az így folyton felgyülemelő és

iszapotképező nedves korhadékok a partszéleket állandóan töltik.

2. A *Balaton* feltöltődését többféle tényező idézi elő. Ezek közül a legfontosabb a *Zala folyó* iszaplerakó munkája. A *Zala* szabályozása óta lefolyásában gyorsabb lett, miáltal iszapját legnagyobbbrészen beleviszi a *Balatonba*. A szabályozás előtti lassúbb lefolyása lehetővé tette, hogy iszapját főleg saját partján rakja le. Ilyenformán pl. *Keszthely* környéke a *Balatonban* rohamosan iszapolódik s a még nem régen két méteres víz helyén ma már csak mintegy egy méteres vizet találunk. Ez az oka annak, hogy nagyobb balatoni vízi járművek a mólót sem képesek kellően megközelíteni. A *Zala* folyó szabályozása tehát előre sejteti velünk, hogy mi lesz itt a *Balaton* vizével 1—2 évtized múlva! A *Kis-Balaton* sorsára fog jutni.

Szóbanforgó területünkön megfigyelt második feltöltődési folyamat a löszpartoknak a vízbe való állandó beomlása. A tó erős hullámozása a somogyi partokon s a téli jégtorlaszoknak remboló munkája a pannoni agyagon csúszó löszfalakat annyira kikezdi, hogy egész lösztömböket dönt be a vízbe, hol ezek széthullva, a sekély vizet állandóan feltöltik. — A leomlott tömbök tetején, ha az a vízből kinn maradt: azonnal megindul a vegetáció és ezzel a szárazföld a vízzel szemben újabb tért hódít. Ennek a feltöltődési folyamatnak 15 évi munkáját látjuk a 3 ik ábrán is, ahol a nádasok a szárazfölddel már összefüggenek.

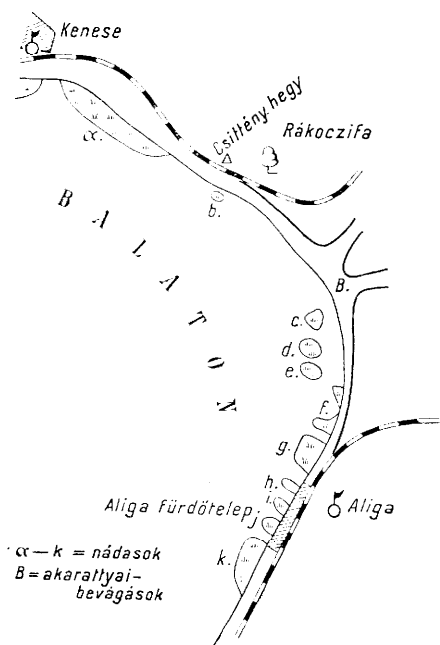
3. Harmadik fontos tényező magának a hullámozásnak homoklerakó munkája, mely túrzásaival szintén előmozdítja a szárazföld térfoglalását. Erre jó példa a *tihamyi* félszigetnek képződése. A félsziget eredetileg, még a történelmi idők folyamán is, sziget volt s csak a hullámozás feltöltő munkája következtében került összefüggésbe a *zalai* parttal. A félsziget nyaka manapság is iszapos és nádas szélű, amint azt a 4. ábra is mutatja. A szigetnek a somogyi partok felé néző oldalán, a zalai oldallal ellentétben, a két nagy vízmedence közti felmelegedéssel különbség a medencék vizének oly áramlását idézte elő mely nemcsak meggátolta feltöltődését, hanem a mélyben való vízáramlással a *tihamyi „kút”*-ban 11 m. mélyre ásta ki a fenekét. A *tihamyi Biológiai Intézet* fenékhálóját itt a víz sodra mindig elviszi.

A zalai partokon, ahol a hullámozás ereje kisebb, az elnádasodás lassú folyamata hódítja el a szárazföld részére a *Balatont* s biztosítja a tőfenék lassú beiszapolódását.

A feltöltődést elősegíti továbbá még az is, hogy a víz színe időközönként igen változó. Így pl. 1922-ben az alacsony víz-állás miatt a partnak igen jelentékeny része maradt teljesen szárazon (a mi területünkön is). Ezt a másfélévig tartó alacsony vízállás által szárazon hagyott területet a nád és egyéb apró vegetáció, főleg a káka, oly gyorsan és oly nagy mértékben lepte el, hogy mikor a nagy vízállás újra visszatért, régi területét már nem tudta teljesen birtokába venni.

A feltöltődési viszonyok előrebecsátása után írjuk le most

részletesebben területünket. Mint 1. ábránk mutatja: a terület átmeneti jellegű, amennyiben az a sziklás nádasos zalai partok és a homokos, kevésbé nádasos somogyi partok között fekszik. *Balatonkenese* jöllehet lősz falak alatt fekszik, óriási ősnádasaival még a zalai típus képviseli. Területünkön az egyes elnádásodási gócpontokat a 2. ábra betűjelzései mutatják a—k-ig, 1914-ben és utána 1918-ig. A *b* és *h* nádasok ekkor még oly ritkák voltak, hogy evezős csolnakkal könnyű volt átevezni bennük. — A *c*, *d* és *e* nádasok pedig még nem függtek össze a



2. ábra.

A Kenese—aligai part elnádásodott része 1914. és 1918-ban.

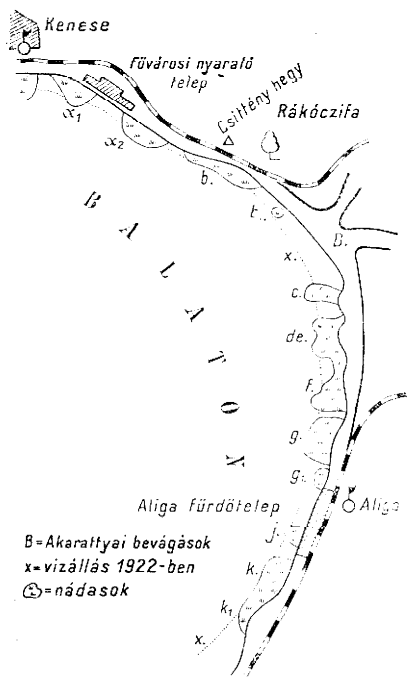
Die verschilften Teile des Kenese-Aligaer Ufers in den Jahren 1914. und 1918.

nyaraltatás szempontjából nem lehet számításán kívül hagyni.

4. Az elnádásodás fokozatos folyamatával szemben a nádaselleni küzdelemet, alapos nádirtásokat az egész 15 év alatt nem tapasztaltam! *Balatonaliga* előtt a 15 éven belül véglegesen csak egy kis nádasat irtottak ki (i); 1927-ben, mikor *Balatonkenese* alatt a *Budaapest Székesfővárosi Tisztviseelő nyaralótelep* létesült, ismételten történt nádirtás, mivel az üdülőtelepnek parti fővényterület kellett. 1929-ben pedig *Aligán* az egyik üdülőtelep irtotta ki partja előtt fekvő nádasát. Ilyenképen

parttal s köztük és a part között a csolnakközlekedés zavartalan volt. A parttal összefüggő, átjárhatatlan nádasok csupán a *g*, *j* és *k* nádasok voltak. — 1922-ben a nádasok javarésze szárazra került. Ennek a kis vízállásnak a színvonalát a 3. ábrán az X vonal jelzi. A nádasok mögött ilyen formán szárazra került részek gyorsan benádásodtak s mire a nagy víz 1923-ban már visszajött, *c*, *d* és *g* nádasok közvetlen összefüggésbe kerültek a partszegéllyel. 1924 óta rohamosan újabb nádtelepülések képződtek. (L. b, *g*, és *k*, nádasst.) Ezzel az elnádásodási folyamattal kapcsolatban területünk átmeneti jellege szűnőben van. Az elnádásodás zalai méreteket ölt s a homokos part, mely fürdőzés szempontjából elsőrendűen fontos, lassan eltűnik. Egészen friss és új nádásodási gócpontok területünkön kívül a *Világos—Szabadi*-i part előtt is vannak. Ezt az elnádásodási folyamatot a parti fürdőzés és főleg a gyermek-

15 év alatt három eredményes nádirtás történt, mely elenyésző küzdelem volt az ezidő alatt tért hódított újabb nádasterületekhez képest. A *g* és szomszédos nádasok mögötti három villa, melyek nem tartoznak *Aligához*, nem irtottak maguk előtt, hanem megelégedtek egy-egy vékony kis úttal, melyet a nádasban vágtak, hogy szabad víz tükréhez jussanak. Mindez még megmagyarázható, mert ezek az ősnádasok (c—g) a tulajdonosoknak a téli vágásnál nagy anyagi hasznot jelentenek. A fürdőtelepek előtt azonban ilyen célból a nádasokat nem volna szabad megtérni. Az elnádásodás és a fürdőkultúra egymás mellett nem férnek meg, még pedig azért, mert a nádas szunyograjával, nem kellemes levegőjével, mocsaras környezetével, egyáltalán nem illeszkedhetik be a fürdőtelep igényei közé. Az elnádásodás sokszor a kultúr-ember szépérzékevel is ellenkezik. Mily mulasztás pl. az, amit elkövettek a *Balatonfüred—Tihany-i* parti műút építésekor, amidőn a műúton kívül: azaz a tó vizében nádasokat hagytak kiirtani! Mily kellemetlen az, mikor az ember a parti műútra kiér, a vízre való gyönyörű kilátást partszéli nádasok rontják meg! S mire fog ez vezetni? Az otthagytott *i, k, x* nádasok idővel: 20 év múlva nagy nádasokká válnak s akkor megszűnik az útnak az a jelentősége, melyet annak partmentén való vezetésénél a magasabb körök szem előtt tartottak.



3. ábra.

A Kenese—aligai part elnádásodott része az 1922. évi vízállással.

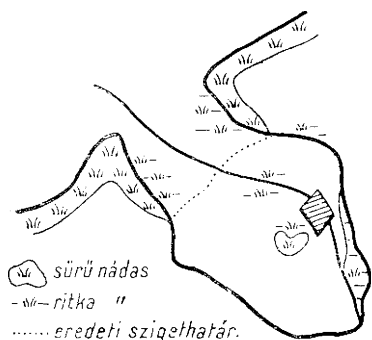
Der verschilfte Teil des Kenese—Aligai Ufers mit der Wasserstandlinie des Jahres 1922.

5. Mit lehetne tehát tenni? Mielőtt erre a kérdésre megfelelnék, szükségesnek tartom kijelenteni, hogy nem a feltöltődés ellen akarok hiábavaló terveket kovácsolni, hanem csupán arra ráakarok mutatni, hogy emberileg mit lehetne e téren tenni. A Balaton-kultusz érdekében a nádasokat irtani kellene ott, ahol fürdőtelepek létesülnek, vagy már vannak és a partvidéken rendszeres kotrásokat kellene végezni! Gondoljuk csak meg: mire fog vezetni, ha az elnádásodás rohamos jelensége ellen semmit sem teszünk? Mi lesz, ha a partvidékek legnagyobb része benádásodik?

Németország tavain külön nádirtó motorosok vannak, ame-

lyekkel könnyűszerrel és gyorsan írhatók még a dús nádasok is.

Döntenünk kell abban, hogy nádkitermelésre, bazáltkitermelésre, újabb termőhelyek létesítésére akarjuk-e kihasználni a *Balatont* és környékét, vagy pedig világhírű fürdőhelyek keletkezése és nemzeti érdekeinket *jobban szolgáló* idegenforgalom megermentése legyen a célunk?! Véleményem szerint az utóbbi célkitűzés nemzeti szempontból fontosabb. Ez a célkitűzés a kultúrembernek is jobban megfelel. Mind a kétféle célnak egyszerre szolgálni azonban nem lehet!



4. ábra.

A hemők és nádas térfoglalása a tihanyi félsziget nyakánál.

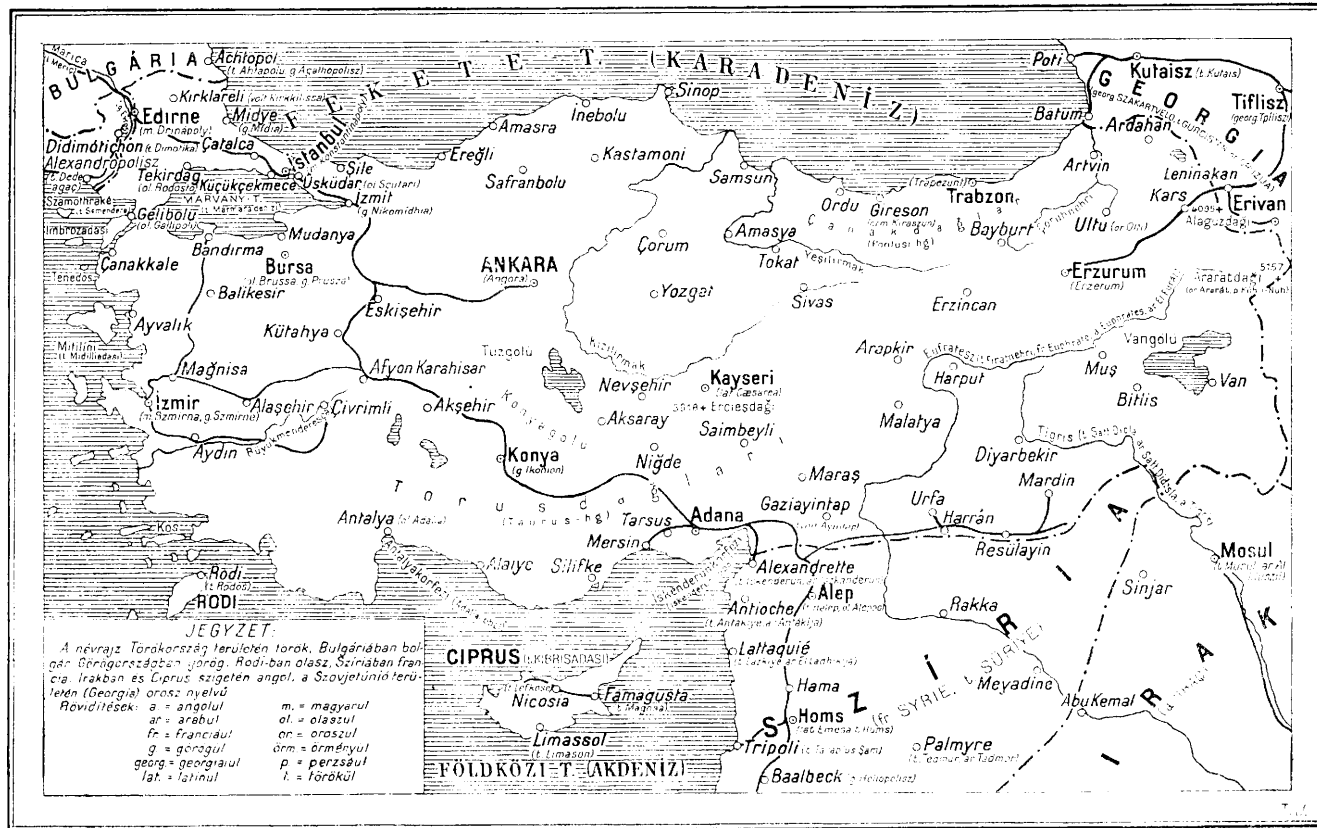
Die Platzgewinnung des Sandes und des Schilfes bei dem Halse der Tihanger Halbinsel.

Törökország földrajzi nevei az új latinbetűs írás szerint.

Írta: Takács József.

Azzal a ténnyel, hogy a török köztársaság nagy elnöke, Musztafa Kemal tábornagy, a jobbról balra írt arab betűvetést a múlt évben eltörölte és helyette a latin betűk használatát vezette be, megváltozott a török földrajzi nevek eddigi írásmódja is.

Törökország földrajzi neveit ugyanis — mint az egyéb olyan országokéit is, amelyeknek hivatalos nyelve nem latinbetűs írást használja (orosz, bolgár, görög, perzsa, kínai, stb. nyelvek), — mindeddig térképeinken az eredeti alakjuk kifejtésének megfelelő *magyar* átírással tüntettük fel, vagy igyekeztünk feltüntetni, nem is szólva azokról a kevésbé lelkiismeretes magyar térképkészítőkről, akik a török helynevek megírásakor akár puszta kényelmességből, akár pedig egyéb adatok hiányában egyszerűen a német, francia vagy angol térképek helynévátírásaihoz folyamodtak. Hozzájárult mind-ahoz a bécsi volt cs. és kir. katonai földrajzi intézet saját felfogású megoldása, úgy a szerb, bolgár, albán és görög, mint a török földrajzi neveket egységesen a horvát helyesírás, mindenestre igen egyszerű — kevés betűivel, csaknem minden szükséges hangot kifejező — szabályai szerint írta át. Így történt aztán, hogy az 1912/13-as balkáni háborúban sokat szerepelt, helyesen átírt alakja szerint Csataldzsa azokon a bizonyos ki-



Törökország térképe a földrajzi nevek új írásmódja szerint.

fogásolható ortografiájú térképeken a német „Tschataldseha“, a francia „Tchataldja“ és az angol „Chatalja“ alakok mögött rejtőzött ugyanakkor, amikor a mit sem sejtő helység nevét az osztrák—magyar „Generalkarte“ horvátosan a „Čataldža“ formába öltöztette. Nem voltunk másképen Törökország többi helynevével sem. A teljes tájékozatlanság következtében egy-egy török helységnévnek öt-hat változata is akadt s amikor a térképíró választani akart közülük, igazán csak egyéni ízlése és némelyik szebb helynévalak iránt érzett rokonszenve döntött az egyébként igen fontos kérdésben. Nem tudtunk választani Afium-Karahisszár, Afion-Karahisszár, Afiun-Karahisszár és Afium-Kara-Hisszár között (nem szólva arról, hogy a „Hisszár“ kettős „sz“ betűjét a német átírásból örököltük), mint ahogyan tanácstalanul álltunk meg a közismert feketetengeri kikötő Trapezunt, Tarabuzum, Tirabuzun, Tirabzon és Trebisonda elnevezés-halmaza előtt is. Ha még az arab írás rejtelseibe hatolt is bele némelyikünk és így az eredeti arabbetűs helynévalakból igyekezett kihámozni a helyes kiejtést, akkor sem tudta mindig megállapítani, hogy a fennforgó esetben azt az *elif* betűt *a*-nak, *e*-nek, vagy *i*-nek, az *ain*-t *á*-nak, *e*-nek, *i*-nek, *ó*-nak, *ő*-nek, *u*-nak vagy *ü*-nek, s a *vav*-ot *v*-nek, *ó*-nak, *u* nak vagy *ü*-nek olvasák-e török rokonaink?

Musztafa Kemal írásrendelete tehát nem csupán a török népnek a közelmúltban szárnyrakapott haladásvágya előtt nyitotta meg a művelődés fokozottabb lehetőségeit, de egy csapással véget vetett a nálunk uralkodó tájékozatlanságnak is, amennyiben *fennálló helyesírási szabályaink értelmében az immár latinbetűs török földrajzi neveket eredeti alakjukban, változatlanul kell használnunk*. Kivételek természetesen azok az elnevezések, melyeknek magyar alakjuk is van (pl. Konstantinápoly, Drinápoly), bár ezek a nevek is már inkább a történeleméi, mert földrajzilag Edirne és Ístanbul a nevük.

A törökországi földrajzi nevek közül azokat, melyeket akár az iskolai, akár a közhasználatban szoktunk meg, új latinbetűs helyesírási alakjukban a mellékelt térképen tüntettem fel. Csak a fontosabb változásokat óhajtanám megemlíteni, amikor rámutatok arra, hogy Angora helyes török neve *Ankara*, Adaliáé *Antalya* (ejtsd: antalja), Magnéziáé *Māgnisa* (ejtsd: maghnisza), Szmirnáé *Izmir*, Trapezunté *Trabzon*, Brusszáé *Bursa* (esjtsd: bursza), Aintabé *Gaziantap* (esjtsd: gáziajintap), Afium-Karahisszáré pedig *Afyon Karahisar* (ejtsd: áfjon karahiszár).

Az új helyesírással írt helynevek kiejtése nem okoz nagyobb nehézséget, ha tudjuk, hogy a törökök új ábécéjének: *a, b, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, ö, p, r, t, u, ü, v*, és *z* betűi azonos, vagy megközelítően hasonló kiejtésűek, mint a mi megfelelő betűink, csupán *c* (az arab *dżim*), *ç* (*csim*), *ğ* (*ghain*), *y* (*je*), *s* (*szin, szad, sze*) és *ş* (*sin*) betűiket kell *dzs, cs, gh, j, sz* és *s*-nek olvasnunk. Van még aztán az új török ábécének egy sajátoságos betűje is: a *pontnélküli i*, mely a török nyelvben gyakran előforduló, *i* és *e* közti, rövid kiejtésű torokhang megjelölésére

szolgál. Ezzel szemben a rendes *i* betűnek még *nagy alakja is pontot kap.*

Álljon itt végül — mintegy olvasási gyakorlatul — néhány első pillanatra furesának látszó helynév és kiejtése: *Yozgat* (kiejtése: jozgat), *Çorum* (csorum), *Çatalca* (csataldzsa), *Kütahya* (kütahja), *Eskisehir* (eszkishir), *İstanbul* (isztanbul), *Erzincan* (erzindzan), *Diyarbakir* (diyarbakir), *Konya* (konja). A *Kızılirmak* folyó nevében három pontnélküli *i* is fordul elő s ennek a névnek helyes kiejtését akkor közelítjük meg legjobban, ha megpróbáljuk elolvasni a következő mássalhangzó-barrikádot: *kızılrmak*.

Kisebb közlemények.

Adatok a pécsvidéki kőszénbányászat fejlődéséhez.

1808-ban már adnak ki bányajogosítványokat, 1853-ig az Első Dunagőzhajózási Társaság csaknem minden jogosítványt összevásárolt Tárószerű bányászattal indul meg. Kezdetben csak hajógyára számára teremt. Fokozatosan tért át a piac részére való termelésre. A széntermelés növekedése számokban: 1853-ban 22.628; 1860-ban 1,161.088; 1870-ben 2,509.106; 1880-ban 4,555.176; 1890-ben 4,557.029, 1900-ban 7,331.425; 1910-ben 6,871.119; 1920-ban 4,738.500; 1924-ben 5,513.300 métermázsa. Nagy aknák teljesítőképessége és fogyasztása példájaul vegyük a Szent István-aknát. Ötmillió q termelésre képes, ez esetben 1800 munkást és 90 altisztet foglalkoztat. Termelése 25.000 kbm. fát, 200.000 kg. vasat, 25.000 kg. repesztőszert és 10.000 kg. olajat igényel, ezenfelül egy és félmillió kbm. levegőt és 8,400.000 KW-óra áramenergiát használ fel. Az akna 400 m. mély. A bánya összes emeletein a folyosók és aknácskák hossza, melyeken fejtés történik, 130 km. A tárnákban 175 atmoszféra sűrítésű levegővel hajtott kismozdonyok, külszínen a szénelőkészítőműbe 260 HP-ös villamos mozdony vontat u. n. Talbot-kocsikat, melyeknek mind-egyike 400—400 q szenet fogad be. A szénosztályozó és mosómű teljesítőképessége óránként 240 tonna. Ezzel kapcsolatos a brikettgyár, mely óránként 1500 kg egyenkint 10 kg-os brikettet tud sajtolni. A szénosztályozómű mellett van a villamos centrálé három mammutgéppel. Déldunántúl az áramot nagyrészt innen nyeri. A szén minősége: hamutartalom tekintetében középtiszta kőszén. Mosómű a tisztaság fokát csaknem teljesre emeli. Vízirtalom tekintetében vízszegény, tapadó fajta. A koksizolás kihozatala átlag az adagolt szénnek 75 százaléka. Dr. Schwackhöfer kalorimetrikus elemzése szerint a fűtőérték átlagosan 6464 kalória. Dr. Klimont az egyes telepek átlagértékét 6388 kalóriában állapította meg. Szociális helyzet: családosok számára munkás lakótelepek állanak rendelkezésre vilányvilágítással és vízvezetékkel. Van modernül berendezett, 210 nőtlent befogadó legényotthon. A társaság 34 elemi iskolai tanerőt alkalmaz, kegysura a pécsbányatelepi rk. templomnak. A betegeket négy társasági orvos látja el külön házigyógyszertárakkal. Pécsbányatelepen központi bányáskórház van Röntgen-intézzettel.

Dr. Szabó Pál Zoltán.

Elektromosáram és vizierő.

Az 1926. és 1927. évre vonatkozólag érdekes adatokat közöl W. Halbfass (Petermann 75.5/6) Németországra vonatkozólag. Az egész német áramtermelés 1926-ban 21.218 mill. kilówattóra, vizierőből ennek 16%, tehát 3318 kwó.; egy lakosra jut 334, ill. 51 kwó. Az átlagon felül áll Poroszország 393, Bajorország 339, a városállamok, Bremen-Lübeck 368. A földműves Mecklenburg ellenben 62, Oldenburg 48. A porosz tartományok között első Sachsen 878, utolsó Keletporoszország 90. Egészen más rangsort kapunk, ha kizárólag a vizierőből nyert áramot vesszük figyelembe. Waldeck 434, Bajorország 250, Baden 179, Württemberg 97, Bremen-Lübeck 83, Porosz- és Szászország 15 kwóra egy lakosra. A vizierőnek az egész energiatermeléshez való viszonya szerint első hely illeti meg Bajorországot 75%, Baden és Waldeck 70%, Württemberg 60%. 1926. évvel szemben 1927-ben az elektromos munkatermelés 20% növekedést mutat.

Az elektromos műveket rendkívül jelentősen kibővítették 1927-ben. A badeni és svájci erőművekkel újabb kapcsolat létesült, a Württembergi vezeték Vorarlbergig jut, Bajorország, Baden és Württemberg egységes délnémet áramterületté lettek, kapcsolat létesült a tiroli, a bajor és a majnai elektoromos művek közt, így tehát egységes magasfeszültségű hálózat áll fenn Tiroltól Hamburgig. Az egybekapcsolódás révén a birodalmi elektromosművek a barnaszént-tüzelésre alapított hálózatukat kiterjesztették és ezáltal teljesítő-képességük 400.000 kwórától 686.000 kwórára emelkedett.

Itáliában a vizierő egyeduralkodó szerepet tölt be. 1926 végén a termelt erő átlag 8400 millió kwóra, ebből egy lakosra jut 212. Az áramtermelés 90—95%-a vizierőből származik. Már a vizierőből való eredet miatt is területileg sokkal egyenlőtlenebbül oszlik meg, mint Németországban. Umbriában 1130, Apuliában csak 3 kwóra jut egy lakosra. 1926-ban Svájc áramtermelése 5400 millió kwóra volt, egy lakosra 1430 kwóra jut. Svájcnak egyik jelentős kiviteli forrása az elektromosáram. A kivitel elsősorban Franciaország felé irányul.

Dr. Szabó Pál Zoltán.

A Gran Paradiso jégárjának tanulmányozása.

Olaszország nyugati határán emelkedik Graji Alpok legnagyobb kiterjedésű és legmagasabb hegycsoportja a Gran Paradiso (4061 n). Ennek jégárait újabban néhány év óta beható tanulmányozás alá vette Mario Bossolasco* olasz geofizikus, aki tanulmányairól az olasz jégártani bizottság kiadványaiban számol be. A legnagyobb és teljesen Olaszország területén lévő hatalmas hegycsoportnak 8 jégárterületét vette fel még pedig a Savarenche völgyben lévő 6 és a Nontey völgyben lévő 2 jégárt. Ezek sorra a következők: a Moncorvé, amelyek a leghatalmasabb és területe 340 hektár, jobboldalán hatalmas és hosszú sziklafal határolja. A mérések szerint az

* Mario Bossolasco. Sulle condizioni attuali di alcuni ghiacciai del gruppo del Gran Paradiso Estratto dal „Bollettino del Comitato Glaciologico Italiano“. No. 9. Anno 1929. VII. 108—143. 15 képpel.

utóbbi két év alatt a jégár nyelve 9—16 méterrel hátrált és vastagság-csökkenése 2—4½ méter között ingadozik. A jégár 2790 m-nyi magasságig nyomult le. A firnhatár 3050 m magasságban van és a firnterület, majdnem egybeesik az olvadási területtel. Közepes lejtése 12°.

A Gran Paradiso jégár területe 124 hektár. A firnhatár 3390 m. Ez a jégár is a meleg nyarak következtében visszavonulóban van.

A Lavacciu jégár felér 3500 méterig, területe 247 hektár és firnhatára 3210—3310 m között ingadozik. A jégár középső és baloldali része visszahúzódásban van és mintegy 8 méterrel csökkent vastagsága, azonban jobboldali ága ismét 13 méterrel előnyomult. Ennek a rendellenességnek a felületi moréna az oka, amelyik a jobboldali jérárnyelvet védi, míg a jégár többi részén nincsen védő moréna.

A Montandayné jégár szélesebb, mint amilyen hosszú és 188 hektár területű. A firnvonal 3200 m körül van és az a jégár ugyancsak visszavonulóban van (25 m).

A Gran Neiron jégár firnjegének határa 3025 m és az olvadási területét sok kötörmelék borítja, hátrálása az utóbbi 2 év alatt 10 métert tett ki és vastagsága is 3 méterrel csökkent. A Timerion jégár területe 106 hektár, a firnhatár 3090 m és 2930 méterig nyúlik le. Ez a jégár kétségtelenül előrenyomulást mutat más jégárak hátrálásával szemben, ami ennek a területnek különleges kedvezőbb csapadékvizszoenyaira vezethető vissza.

A közölt adatok alapján kimutatta a szerző, hogy a jégárak nagyrészt csökkennek és visszahúzódnak, aminek okait külön részletes tanulmányban fogja kifejteni. Kétségtelen, hogy az utóbbi igen meleg és száraz nyarak rendkívüli időjárása nagy hatással van a jégárak terepviszonyainak és méreteinek átalakulására. A szerző érdekes tanulmányát a felvett jégárak különböző pontjairól készített szép fényképek és részletes térképek gazdagítják.

R. A.

A Tacna Arica-kérdés megoldása.

Chile és Peru között már évek óta kísért a Tacna Arica-kérdés. Tacna és Arica tartományokat Chile a pacifikus háborúban (1879—1884) elfoglalta, de később tekintettel nagy természeti kincseire (szóda, arany, ezüst, réz) a vitás területek egy részére Peru is igényt támasztott. Végre hosszas tárgyalások után Chile és Peru között végleges megállapodás jött létre. Eszerint Chile megtartja a spanyol uralom idejében Peruhoz tartozott és virágzó Aricát. Abban az időben Arica Peru legfontosabb kereskedővárosa volt, újabban azonban szerepét elvesztette s lakossága 30.000-ről 4000-re csökkent. Viszont Peru megkapta Tacnát. Az új határ a bolíviai határig egészen az Aricából La Paz-ba vezető vasútvonal É.-i oldalát követi, tehát a vasútvonal Chile területén húzódik, de használatát Peru és Bolívia részére is biztosították.

Kéz A.

A Szahara vasút.

A szaharai vasútvonal kiépítését a francia hatóságok, hosszas megfontolás után, a Colomb—Bécher—Taghit—Igli—Adrar—Taurirt—Valen—Buremen és a Niger könyöke közti vonalon végleg elhatározták. Érdekes, hogy újabban a francia irodalomban éles ellenvetések hangzottak el a vasút kiépítésének terve ellen. Így C. Vallaux *L'Erreur Transsaharien* címen támadja a vasutépítés tervét, azt állítva, hogy a hatalmas befektetés nem hozza meg a kívánt hasznót és hogy a vasút korántsem fogja a hozzáfűzött nagy gazdasági várakozásokat teljesíteni. Vallaux a vasut tervével szemben sokkal gazdaságosabbnak tartaná a Szaharán átvezető elsőrangú autót megépítését s azon rendszeres autójáratokkal kívánja a forgalmat lebonyolítani. 1923-ban az építést tervező mérnökök a vasutépítésköltségét 2 milliárd frankban állapították meg. Ezzel szemben Vallaux ezt az összeget túl alacsonynak találja és a kiadásokat 7 milliárd franknál is nagyobboknak becsüli. Vallaux tervével szemben a tervezők határozottan állítják, hogy az általuk előirányzott összeg a vasut megépítésére teljesen elegendő és hogy a vasutvonal megépítése már pusztán katonai szempontból is kívánatos, nem is szólva a teherszállítással nyújtott előnyeiről. Pl. 25.000 bennszülött katonának átszállítására 2000 autóra van szükség s ezek autók az uton 10 millió frank áru benzint fogyasztának el. A sivatagban az autók hamar pusztulnak, az út karbantartása is hatalmas összegeket igényel, eltekintve attól, hogy kevésbé állandó, mint a vasútvonal. A tervezők továbbá figyelembe veszik azt is, hogy a vasutvonal mentén az oázisok fel fognak lendülni, hogy a vasutvonal fontos karavánutakat fog magához vonzani és így Szahara gazdasági életét is erősen fel fogja villanyozni.

Kéz A.

Belső-Afrika újabb forgalmi berendezkedéséhez.

Újabb jelentések szerint Afrika egyik legnagyobb autótújtját átadták a forgalomnak. Ez a „Route Royale Nil-Congo“-nak nevezett út a Nilus hajózásának felső végpontjából Redjafból indul ki és a Kongó hajózásának középpontjához Stanleyville-hez vezet. A „Messageries Automobiles du Congo Oriental“ rendszeres autóforgalmat bonyolít le rajta személy- és postaforgalommal. Redjaf és Stanleyville között a postautókon öt nap alatt lehet az utat megtenni. A személydíjszabás km-kint 4, a tonna km 5 belga frank. Ennek az útnak felhasználásával a Vörös-tenger melletti Port Sudanból a Kongó torkolatánál fekvő Matadiba 40 nap alatt lehet Afrikán keresztül utazni. Nagyon közel áll a befejezéshez a Felső-Nilus—Kivu és Tanganyika közötti autótújt is, mindössze csak 50 km-es szakasza nincs elkészítve az Eduard-tótól Ny.-ra levő hegyvidéken. Ez az út Costermansville (régiben: Bakutu)-ból vezet Uvirába. Végezetül meg lehet még említeni a Nairobi (Kenia)—Usumbarából, belga Urindiba vezető autótújt, amely a Viktória-tótól É.-ra és DNy.-Úgandán át haladva a Tanganyika-tó É.-i végéhez vezet.

Kéz A.

Bouvet-sziget annektálása.

A norvég kormánynak már régi óhaja, hogy a déli vizeken foglalatosskodó bálnavadász vállalatai részére megfelelő bázist létesítsen. Ezért 1927 decemberében az eddig gazdátlannak tekintett Bouvet-szigeten expedíciót hajózott ki, hogy az a szigetet birtokába vegye. Az expedíciót Lars Christensen a nagy bálnaipari vállalat vezetője szervezte meg több tudományos résztvevővel. Az expedíció több mint egy hónapig tartózkodott a lakatlan szigeten. A norvég kormány értesítette a külföldi hatalmakat az annektálásról és ez ellen csak Nagy-Britannia tiltakozott, de végezetül 1928. novemberében minden fellét nélkül beleegyezését adta az annexióba. A szigeten azóta meteorológiai és drótnélküli állomást állítottak fel és megtették az intézkedéseket a sziget teljes tudományos felkutatására.

Kéz A.

Grönland területe.

Grönland területét M. Vahl a legújabban készült térképéről (1:4.000.000, területtartó, azimutális vetület) mérve a következőkben állapította meg:

Belföldi jéggel borított terület	1.833.900 km ²
Partvidék	296.900 „
Parti szigetek	44.800 „

Összesen 2.175.600 km²

Kéz A.

Kivándorló és bevándorló területek.

1926-ban a következő európai államok területéről volt a legnagyobb a kivándorlás: Olaszország 245.000 (ebből 119.000 tengerentúlra vándorolt); Nagybritannia: 197.000; Lengyelország: 167.000; Németország: 65.000; Spanyolország: 45.000; Portugália: 33.000; Románia: 19.000; Jugoszlávia: 15.700; Cseh-Szlovákia: 12.100; Svédország: 10.200; Norvégia: 9300; Finnország: 7100; Magyarország: 5900; Dánia: 5800; Svájc: 4950; Belgium: 3670; Ausztria: 3460 és Hollandia: 3060.

A kivándorlók nagyobb része a következő területeken keresett új otthont: USA: 304.000; Franciaország: 163.000; Canada: 144.000 (1926—27.); Argentina: 135.000; Brazília: 67.000; Ausztrália: 59.000; Cuba: 32.000; Mexico: 30.000; Újzéland: 17.900; Uruguay: 15.400; Palesztina: 13.900 és Délafrika: 6600.

Kéz A.

A Sarda csatorna.

A Gangesz síkján, az Egyesített Tartományok területén 1928 decemberében adták át a használatnak, az 1920 óta épített hatalmas Sarda csatornát. A csatorna a világ legnagyobb öntözőcsatornáinak közé tartozik, Indiában pedig eddig a legnagyobb. A csatorna vizét a Himalája peremén, Pilibhit-től ÉK-re, Nepalban, óriási duzzasztóművek biztosítják. A Gangesz és Gondra közötti síkság öntözésére

szánt csatorna 107 m széles, teljes töltés idején 2.50 m mély és percenként 285 m³ vizet szolgáltat. A csatornarendszer fő- és mellékágai-
val együtt összesen 28.350 km² területet, száraz időszakban 6100
km² területet öntöz. Az új öntözőcsatorna segítségével az amúgy is
jóltermő vidék termelése jelentékenyen meg fog növekedni és a ter-
melést szélsőséges szárazságok idejében is biztosítja.

Irodalom.

a) Könyvek, térképek.

Új topográfiai térképeink. Valahányszor az Áll. Térképészet mű-
helyéből egy újabb feldolgozású 1:75.000-es vagy 1:25.000-es topo-
gráfiai térkép jelenik meg a piacon, mindig keserűséggel kell arra gon-
dolni, hogy milyen hosszú ideig kell még várakoznunk, hogy az
ország egész területéről ilyen pompásan áttekinthető, könnyen olvas-
ható és sűrű szintvonalas térképeink legyenek. Az új topográfiai tér-
képeket egyetlen vonásukban sem lehet a régiekkel összehasonlítani.
A régiek monoton színezése, nehéz olvashatósága teljesen megszűnt.
A sűrű színvonalrendszer és a helyenkint alkalmazott csíkozás barna
színből készül, a vízrajz kék, színesek és igen jól szembeötlőek az
erdők stb. A térképek névrajzában finomságát sem lehet a bécsi
készítésű térképekkel összehasonlítani. A legnagyobb elismerés illeti
Térképészetünk vezetőségét a minden tekintetben kiváló térképek
előállításáért és azért a készségért, hogy a nagyközönség minden igé-
nyét igyekszik kielégíteni. Ezt az igyekezetet számos városi környék-
térkép, a 75.000-es közigazgatási térképek, a különleges, elsősorban
tudományos célt szolgáló külön színnyomású térképek igazolják.

Természetesen az új térképlapok megjelentetésének sorrendjét
sokkal nyomonatékosabb tényezők írják elő, mint a geográfiai okok, de
azért mi elsősorban a legjobban elévült térképanyagnak, az alföldinek
ujrakészültét üdvözlőnk a legnagyobb örömmel.

Nincsen módunkban itten az újabban megjelent, részben átdol-
gozott stb. térképlapokat felsorolni. A Térképészeti Intézet azonban
az érdeklődőknek bizonyára örömmel fogja rendelkezésre bocsátani
legújabb megjelent részletes katalógusát.

Kéz A.

W. J. Humphreys: *Physics of the Air*. 2. javított és bővített kiadás.
New York. 1929. McGraw—Hill Book Company.

Humphreys kitűnő munkájának első kiadását az Földr. Közl.
1924.-i évfolyama 129—131. lapjain ismertettük. Az előttünk fekvő 2.
kiadásban a könyv beosztása, a felölelt anyag tárgyalási módja
ugyanaz, mint az első kiadásban. De sok helyen történtek egyszerű-
sítések és az első kiadás óta (1920.) megjelent fontosabb kutatások
figyelembevételével bővítések, módosítások. A munka meteorológiai
akusztikával bővült, amely (399—431. l.) a munka III. részét alkotja.
E rész két fejezetből áll: az első a meteorológiai viszonyok hatását a
hangjelenségekre tárgyalja, a második fejezet azon hangjelenségek-
kel foglalkozik, amelyek meteorológiai eredetűek (menyőörgés, szél-

süvítés, telegráfrótok zúgása stb.). A munka azonkívül, hogy kitűnően tájékoztat a „légkör fizikája“ gyűjtőnév alá foglalt tárgykörre vonatkozó ismereteink jelen állásáról, gondolatokat keltő és önkutatásra serkentő olvasmány. Egyike a meteorológiai „standard“ kézikönyveknek.

Dr. Steiner Lajos.

K. Graff: *Grundrisse der Astrophysik.* Verlag und Druck von G. B. Teubner, (Leipzig.) Berlin. 1928.

A szerző nevével a népszerű asztrofizikai irodalomban már 1922-ben igen szívesen és előnyösen ismerkedtünk meg, amikor Scheiner népszerű asztrofizikáját Scheiner—Graff: „Die Astrophysik“ címen átdolgozott alakban adta ki a Teubner-cég. Már ebben a műben is kiváló érzékű írónak bizonyult a szerző, jóllehet Scheiner nevének nagy népszerűsége és a kiadó határozott kívánsága is arra készítette, hogy az átdolgozásban is szigorúan ragaszkodjék Scheiner elgondolásaihoz és az asztrofizikának beosztásához.

1922 óta azonban egyes fizikai, kémiai alapfogalmaink óriási átalakuláson estek át. Az égi fotográfia még csak egy évtizeddel ezelőtt is hihetetlennek látszó módon tökéletesedett és a vizuális észleléseket felülrülő pontosságot is elérte, a technika műszercsodái pedig az idegen világok olyan részleteit tárták fel a fényképezéssel, amelyeket a régi iskola nagy mesterei csak sejteni merészkedhettek. A csillagok fizikai szerkezetének, fejlődésének és térbeli elosztásának képe is annyira lényegesen megváltozott, hogy az utóbbi években már nagyon vártuk azt a jól megalapozott és élvezetes formában megírt asztrofizikát, mely a napról napra érkező meglepetésekben, a szubjektívítások labirintusaiban biztosan vezeti az olvasót.

K. Graff e művében ehhez a feladathoz nyult és nehéz feladatát jól megoldotta. Az utóbbi évek újdonságait felhasználva, az asztrofizikát is tüzetes revízió alá vette. A kiadót is csak dicséret és elismerés illeti meg, hogy a szerző ebbeli kívánságát is készséggel teljesítse.

A mű 752 oldalra terjed. Három részre tagozódik. Mindegyik rész önragában is egész és arányos beosztású. Az első részben az asztrofizikai kutatások tudományos módszereinek alapjait rakja le. A második és harmadik részben e kutató módszerek gyakorlati alkalmazásának eredményeit mutatja be először a Nap fizikájának, aztán csillagvilágunk és az idegen világok fizikai tulajdonságainak logikus felállításában.

A gazdag tartalomnak mindvégig ura. Mesteri összeállításában nemcsak az újszerűségekre törekedett, hanem éles kritikával választotta ki az utolsó évek vívmányaiból mindazon megállapításokat, melyek az asztrofizika fejlődésére, ha nem is örökéletűek, de maradó nyomot hagynak. Nem végzett hálátlan munkát, mikor saját felelősségére a régi iskola asztrofizikai beosztásától eltért és a rengeteg újabb anyag kritikai elrendezését megkísérelte. A gyakorlati (észlelő) szakembernek is értékes szolgálatot tett vele, mert ismeretgyűjtés mellett útmutatást talál a neki megfelelő studiumokban való elmélyedésre a gazdag forrásmunka és tárgymutató vezetésével. A rokonszagosok: fizikusok, geológusok, meteorológusok, kémikusok, a csillagászat lelkes barátai és műkedvelői pedig végecélig sok élvezetben és gyönyörűségben részesülnek, mikor e mű elolvasásában végigélik az asztrofizika rohamos fejlődését és szintisza összefoglalásban lát-

ják meg, mikép használja fel az asztrofizikus a természettudományok különböző ágaiból a vele érintkező és benne hasznosítható szellemi vívmányokat.

Sajnálattal nélkülözzük azonban, hogy a gyakorlatban legpontosabb és kitűnően bevált fényelektromos mikrofotométerekről és a csillagok abszolút fényességének és látszósugarának meghatározásában oly nagy szerepet játszó Abbot-féle bolometernek a távcsövön való alkalmazásáról keveset ír, a csillagok sajátrozgásának fogalmát pedig, mely annyi asztrofizikai elemmel összefügg, egyáltalán nem definiálja.

Dr. Terkán Lajos.

Cholnoky Jenő: *A napsugár diadala.* Budapest. Singer és Wolfner kiadása. 1929.

Egy több kötetre tervezett népszerű földrajzi könyvsorozat első kötete ez a mű. Szerző kitűnő tolla a tudomány poézisének köntösébe öltözteti a fizikai földrajz különböző jelenségeinek megismertetését. „A napsugár diadala” cím azt jelenti, hogy a föld felszíni kialakításában belső és külső hatóerők működnek közre; a belső erők a hegyképző erők, a külsők pedig a levegő különböző jelenségei, melyek a napsugár hatására vezethetők vissza: a kétféle jelenségsoport örökös küzdelemben áll egymással s ebből a küzdelemből a külső tényezők vagy a „napsugár katonái” kerülnek ki győztesen. Szerzőtől más hasonló tárgyú műveket is ismerünk, ez a többtől abban különbözik, hogy nem elégszik meg az egyes természeti jelenségek népszerű, könnyen érthető magyarázatával, hanem közvetlenebbül igyekszik az olvasó lelkéhez férközni, oly módon, hogy leírása mindenütt belekapcsolódik az életbe. A saját maga élményei vagy nagyszerű képzelőtehetséggel megrajzolt hangulatképek keretébe igyekszik beleilleszteni az egyes jelenségek tárgyalását. Mesteri lefrással vezeti be az egyes fejezeteket, mint pl. a földrengést, a szelek munkáját, a hegyek kletkezését stb. Azonban nemcsak ily módon igyekszik az olvasó érdeklődését tárgyának komoly problémáira ráterelni, hanem felkelti bámulatát, csodálatát a természet jelenségei iránt; gondolkodásra, elmélkedésre készlet. Nagy érdeme, hogy hazánk földjéről is nagyszámú példát hoz fel s ily módon belőle az olvasó jórésztben hazánk természeti földrajzát is megismerheti. Inkább tudományos csevegés, mint szigoruan rendszerezett munka, tele kitérésekkel, elmés megjegyzésekkel. Szép kiállításán kívül értékét nagyban emelik gyönyörű fényképei és a szerző által készített művészi kivitelű diagrammok.

Hézszer Aurél.

A világ mezőgazdasági termelése az 1928. évben. Kiadja a M. kir. Földművelésügyi Minister. Budapest, Pallas részvénytársaság nyomdaja, 1928. 8°, 445 lap, sok számtáblával, 1 színes térképmelléklet.

Már a boldog békeévekben megindult, a háború és az utána következő szűk esztendőket alatt szünetelt, most pedig még az előzőknél is tökéletesebb alakban jelent meg újra a magyar földművelésügyi minisztérium nemzetközi érdekű jelentése. Szándékosan alkalmaztuk a „t ö k é l e t e s” szót, nem nemcsak tárgyi, hanem sajtóhibát sem sikerült benne, alapos használat közben, fölfedezni.

A vaskos kötet sorra veszi a Föld országait, gyarmatait és egyéb többé-kevésbé önálló területeit és gazdasági szempontból alapos jel-

lemzést ad róluk. A fősúlyt a mezőgazdasági termelésre és ezen termények fogyasztására helyezi, de tekintetbe veszi mindazokat a tényezőket, elsősorban a földrajziakat, amelyek a termelésre és fogyasztásra irányítóan hatnak. Felváltva alkalmazza a szöveget és a számtáblákat, aszerint, amint azok a tények bemutatására a legalkalmasabbak. Az számtáblák főleg a termények szerint való csoportosításban szerepelnek. Nemcsak gazdasági, de tudományos forrásmunkának is elsőrendű, mert szinte páratlan előnye, hogy az alapos munkát és föltétlen megbízhatóságot bámulatosan gyors hírszolgálatokkal egyesíti. Előnyéül kell betudnunk azt is, hogy ahol pontos adatok hiányoznak, ott becsléseket közöl. Így megadja a gazdasági életben szükséges teljességet a tájékoztatásnak és a tudományos követelményeknek is eleget tesz, mert mindenütt gondosan megkülönbözteti a pontos megállapításokon nyugvó adatokat a becslésekről. Fontosabb esetekben (pl. Kína) több becslést is közöl, a források megjelölésével.

Ha mindezek után felsoroljuk kifogásainkat, ezt azzal a megjegyzéssel tesszük, hogy azok nemcsak az ismertetett könyvre, hanem a legtöbb statisztikai, főleg hivatalos kiadványra vonatkoznak és tulajdonképpen a geográfus-kartográfus kívánságai forrásmunkáival szemben.

Legfontosabb kívánságunk az arányosítás. A tengeri fejezetben pl. csaknem négy lapon 128 ország, gyarmat stb. van felsorolva. Közülük 56, tehát csaknem a fele százezer q-nál kevesebbet termel. Szerepel köztük Szent Ilona szigete is: Területe 122 km², lakosainak száma 3754, tengertermése 1927-ben 800 q. Ugyanennyi helyet foglal el a táblázatban az Unió csaknem millőszor ekkora termékkel. Egyáltalában nem szerepelnek sem a táblázatban, sem máshol a könyvben az Unió egyes államainak számadatai, holott egyikük-másikuk tengertermése nagyobb, mint fél Európáé, nagyobb, mint Ázsiáé, Afrikáé és Ausztráliáé együttvéve. Egy szellemes angol államférfiu mondása szerint India nem ország, hanem világrész. Jó volna ezt a kijelentést itt, a kontinensen is megszívlelni és alkalmazni egyúttal az Unióra, Kínára és Oroszországra is. Az ilyen kíváncsú arányosításra követendő példát állított fel a német hivatalos statisztika azzal, hogy a német szövetséges államok adataival párhuzamosan a porosz tartományok adatait is felsorolja, Bajorország két külön álló részét is egyenkint tárgyalja. Így sikerül egyenlő nagyságrendű számokat közölnie. Sajnos, a Statistisches Jahrbuch is csak Németországra vonatkozólag végzi el az arányosítást, a külföldre már nem alkalmazza. A Statesman's Yearbook külön tárgyalja az Unió mindegyik államát, de ott meg hiányzik a kontinensen annyira megszokott táblázatos összehasonlítás.

Áttekinthetőbbek lennének a táblázatok, ha a csekély termelésű területeket összevonnák akár „többi országok” vagy „egyéb brit birtokok” stb. cím alatt. Ugyancsak elősegítené az áttekinthetőséget, ha a táblázatokban az országok nem az átlagtermés rangsorában, hanem az egész mennyiség szerint, vagy abc rendben következnének egymás után.

Hogy az anyag nem elég homogén, annak nem a könyv szerzője az oka, hanem az egyes országok adatgyűjtésének különbözősége. A közelmúltban azonban olyan lépések történtek, amelyek nyomán ennek a nehézségnek az eltüntetését remélhetjük.

Kisebbségi kifogásainknak még száma is csekély. Szent Ilona szigetét Afrikához tartozónak venni hibának nem minősíthető, csak szabatsághianyúnak. A szöveg magyarsága helyenkint némi kívánnivalót hagy hátra pl. „esőnélküli“-t ír esőtlen helyett.

A könyv szerzője, sajnos, nincs megnevezve, csak a 3. lapon, a bevezető sorok alatt szerepel Mayer János a magyar földművelésügyi miniszter neve, aki tulajdonképpen a kiadó. Ez az értékes munka a tudományos irodalomé és már csak biográfiai szempontból is szükséges tudni azt, ki a szerző és kik a főmunkatársai. A minisztert elismerés illeti, hogy ezt a hasznos munkát ily terjedelemben megjelentette.

A térképmelléklet sok színű, elég drága lehetett, de célját nem érte el, sőt talán inkább káros, mint hasznos. A tudományos és újabban már jórészt az iskolai atlaszokból is kiszorult az öreg Mercator-vetület itt még alkalmazást talál és terjeszti a téves fogalmakat. A politikai határok a legtöbb iskolai atlaszból jobban leolvashatók. Ezzel a költséggel komoly termelés-térkép lehetne adni, pl. a Chambers of Commerce Atlasz módorában.

Dr. Pécsi Albert.

Reinhardt, Rudolf: *Weltwirtschaftliche und politische Erdkunde.* (Sechste stark erweiterte und umgearbeitete Auflage. Breslau. 8°. 280 old. 212 szövegekzi térképpel és grafikonnal.)

Az a nagy gazdasági megrázkódtatás, amelyet Európa a világháború és a Párizs környékén aláírt u. n. békeszerződések következtében szenvedett, a földrajzi irodalomban is érezteti hatását. A gazdaságföldrajzi munkák száma az utóbbi években feltűnően szaporodik, ami nemcsak azt mutatja, hogy a geográfusok figyelme fokozottabb mértékben irányul a gazdasági kérdések felé, hanem a nagyközönség is szívesen fogadja azokat a könyveket, amelyek e kérdésekkel foglalkoznak. Reinhardt könyve is ezt az érdeklődést tanúsítja. Az első kiadás 1919-ben jelent meg s ma már a 6-ik kiadását érte meg. Ez az új kiadás a régiekkel összehasonlítva, nemcsak izléses kiállításával jelent haladást, hanem azzal is, hogy új fejezetekkel bővült. Bevezetésként u. i. a gazdaság természetes alapjait tárgyalja, nevezetesen a talajt, domborzatot, éghajlatot, vizeket, mint a növénytermelés alapjait, az állatvilágot, beszél a klíma- és termelési zónákról, a bányászat, ipar és forgalom földrajzi feltételeiről és az embert, mint a gazdasági tényezőt ismerteti. Új fejezet a gyümölcs- és szőlőtermelő vidékek ismertetése is. Reinhardt ugyan ragaszkodik ahhoz, hogy gazdasági áruismeretet ír, azonban ha az áruk földrajzi elterjedése érdekli is elsősorban, nem hanyagolja el a termelés földrajzi feltételeit sem és kiterjed figyelme azokra a gazdasági jelenségekre is, amelyek az elterjedésre hatással vannak. Kár, hogy az iparral csak nagyon általános keretek között foglalkozik, pedig ez a termelési ág is sokkal több összefüggést mutat a természettel, mint a legtöbbször felteszik. Statisztikai adatai a legújabbak, de azért találunk benne — 11 évvel a szétválás után — Ausztria-Magyarországra vonatkozó számokat is. Az ipari államok felsorolásánál is kifejejtette hazánkat, pedig nagyobb százalékban vannak nálunk iparosok, mint Lengyelországban és Oroszországban.

Marton Béla dr.

Dami, Aldo: *La Hongrie de demain*. Paris, 1929. A. Delpeuch kiadása. 8°, 232 lap, 1 tábla és 3 térképmelléklet.

Komoly okunk van rá, hogy itt e politikai irányú munkával foglalkozzunk. A trianoni béke revíziójának kérdését oly alaposan vizsgálja meg, a földrajzi, demográfiai és politikai tények olyan tömegtől sorakoztatja fel és olyan áttekinthető alakban, hogy mi magyar geográfusok is sok tanulságot meríthetünk belőle. Tartalma mellett a tökéletes elfogulatlanság és az igazság rajongó szeretete az első helyre emelik a külföldi szerzőktől Magyarországról megjelent művek között.

A könyv első része ismerteti az újabbkori határrendező európai békekötéseket, különösen az 1815-i bécsi kongresszust és az 1871-i frankfurti békét; a nyomukban támadt revanche- és irredentamozgalmakat; a magyar irredentát és érveit; a trianoni béke rendelkezéseit. Állást foglal a népszavazások mellett és a természetes határok ellen. Ez az utóbbi álláspontja az egyetlen, amely kihívja a geográfus kritikáját, de néprajzi és politikai érvekkel ezt is alaposan alátámasztja.

A második rész ismerteti a Revíziós Liga kiadványait és érveit, szigorú, de tárgyilagos kritikával. Részletesen tárgyalja a trianoni és a javasolt határokat és mindent alaposan megokolva, a szerző maga is javaslatokkal lép elő. Javaslatai nagyjából a Revíziós Liga és a Rothermere-féle határok közt mozognak. Külön fejezet foglalkozik Erdély problémájával. A szerző nem mulasztja el megemlíteni, hogy a földrajzi és gazdasági érvek sok helyen a nemzeti alapon javasolt határok ellen szólnak.

A táblázatban szemléltetően mutatja, hogy a különböző megoldások esetét az egyes nemzetiségeknek mekkora csoportja kerülne idegen uralom alá. Az első függelék a táblázatot magyarázza, a második a magyarságnak a számbeli arányt messze meghaladó szellemi és gazdasági jelentőségét. A harmadik függelék az oláh statisztika módszerét és érveit bírálja.

Az integer Magyarország (Horvátország nélkül) néprajzi térképe Kogutowicz Károly nyomán készült; sajnos, csak egy színben, a domborzat és a népsűrűség feltüntetése nélkül. Ugyanazon mértékben, az előbbire reálleszthetően, átlátszó papíron fel vannak tüntetve a Revíziós Liga-tárgyalta határvonalak. A különböző határokat és javaslatokat tartalmazó térkép egy színben is megfelel céljának.

Megérdemelne ez a könyv, hogy több nyelven is megjelenjen, lehetőleg gazdagabban felszerelve térképekkel.

Dr. Pécsi Albert.

Livingstone, D.: *Die Erschliessung des dunkeln Erdteils*. Reise-tagebücher aus Zentral-Afrika 1866—1873. (Deutsche Buch-Gemeinschaft G. m. b. H., Berlin, 1929. 1 köt. 401 oldal. Német átdolgozott kiadást sajtó alá rendezte E. Th. Kauer.)

Minden idők legnagyobb Afrikakutatóinak egyike volt Livingstone (szül. 1813 március 19, † 1873 máj. 1.), akinek rendkívül érdekes utalásai már évtizedekkel ezelőtt megjelentek és minden művelt nép ifja, örege olvasta. Ma már nagyrészt feledésbe mentek azok a hősi tettek, amelyek ezen kiváló felfedező kutató nevéhez fűződnek és ép azért igen hasznos és célszerű vállalkozás a régmúlt idők nagy felfedező utazóinak fontosabb munkáit újból megjelentetni. Szükséges

ezeknek a munkáknak kiadása már azért is, mert sajnos a régi kiadások teljesen elfogytak, újabb kutatók, intézetek, tanulók nem jutnak hozzá — akárhány könyvtár nem tudná azokat csak drága pénzen beszerezni — és így egyrészt ezen a hiányon is segít a Deutsche Buch-Gemeinschaft, midőn ezt a munkát megjelentette.

Livingstone utolsó utazásának megmentett naplóját adta ki — pompás kiállításban — az eredeti angol kiadás érdekes képeivel és a hallhatatlan nagy utazó arcképével. Magyar nyelven Livingstone naplói nem jelentek meg, utazásait annakidején elsőnek Sámi Lajos ismertette. (1872.)

A Német Könyv-Szövetség a felfedező utazásoknak ezt a remekművét a nagy utazóhoz méltó díszes kiállításban jelentette meg. Bennen azt a gondolatot ébresztette, vajjon nem volna-e lehetséges megindítani a „Magyar Felfedező Utazók Könyvtárát“, amelyben megjelenének a kiváló magyar utazók kimerítő életrajza mellett, főbb munkáik, és azt hiszem, ha akadna erre magyar kiadó — valószínű, hogy megvolnának hivatott íróink is, akik az egyes köteteket megírnának, illetve szerkesztését elvállalnák — úgy a vállalkozásnak nemcsak erkölcsi, hanem anyagi sikerei is volnának.

Dr. Réthly A.

Pater S. J. Dobrizhoffer: *Auf verlorenem Posten bei den Abiponen.* Leipzig, 1928. Verlag: Brockhaus.

Ismeretlen világreszek, földterületek felkeresésére különböző indító okok viszik rá az embert. Ezek között nem utolsó helyen szerepel az a körülmény, hogy a felfedezők a tengerentúli földterületek lakosságát is meg akarják nyerni a kereszténységnek. Különösen a jezsuiták rendje fejtett ki ezen a téren tiszteletreméltó hatalmas munkát.

Könyvünk szerzője szintén jezsuita; leírja azokat a csodálatos viszonyokat és eseményeket, amelyek a híres, a történelemben páratlanul álló indián állam megszervezéséhez vezetett Paraguayban. Dobrizhoffer 1745-ben érkezik hatvan társával Buenos-Airesbe, majd Cordoba-ba, abban az időben tehát, amikor az elődje által letelepített, először munkaközösséggé, majd államszervezetté tömörített indiánok rendezett életük utolsó évtizedeit élik. A jezsuiták hatására az indiánusok körében keletkezett gazdasági jólét felkeltette a szomszédok és az anyaországban lakó kortársak kapzsiságát. Ennek hatására jelent meg 1757-ben Pombal portugál miniszter jezsuitaellenes röpirata, amelynek következményeként tíz évvel később a rendet eltávolították Paraguayból. A jezsuiták távozása után a nagy fáradsággal megszervezett indiánus települések csakhamar feloszlanak, megszűnnek. Legnagyobb részük a gonosz helytartók pusztításainak esik áldozatul. Azok a harcok, amelyek Dél-Amerika felfedezése óta, a XVII. század közepén megjelenő jezsuiták szervező munkájáig fehérek és indiánusok között fennen lobogtak és mindenütt a vörösek pusztulásával jártak, a jezsuiták távozása utánból kitornek és a sajátságos, magasfokú kultúra nyomtalan eltűnésével végződnek.

Dobrizhoffer az indiánus államalakulat keletkezésén, fejlődésén és elmúlásán kívül rendkívül érdekes adatokat közöl az abiponiak törzséhez tartozó indiánusok életéről és néprajzi viszonyairól. Könyvét, amelyet Európába való visszatérésekor, élete alkonyán írt meg, nagy

élvezettel olvashatja geográfus és etnográfus egyaránt. Belőle a Paraguay nyugati részét ma is benépesítő, szétszórt és ide-oda kóborló indián hordák elődjait ismeri meg.

A számos illusztrációval és egy térképvázlattal díszített könyv F. A. Brockhaus-nál jelent meg az Alte Reisen und Abenteuer-sorozatban. Érdekessége és értéke mellett megvételre ajánlja olcsó — 2.80 márkás — ára is.

Prochaska Ferenc dr.

b) Folyóiratok.

Hrvatski Geografski Glasnik. I. évf. 1. szám. 1929. (108 old. 29×28. cm.) Zagreb, 1929.

Az előttiünk fekvő új földrajzi folyóirat horvát nyelven Zágrábban jelenik meg. Szerkesztője G a v a z z i Artur, a zágrábi egyetem fizikai földrajzi tanszékének tanára, a jólismert meteorológus. Az új földrajzi közlemények főbb cikkeiből kimerítő német kivonatokat is közöl, sőt van olyan cikk is, amelyet csak német nyelven hoz. A főbb tanulmányokat térképvázlatok és fényképek is élénkítik. Az első füzet nagyobb cikkei: R a t k o v i č: A földrajzi nyomási kitévő. G a v a z z i: A csapadék évi maximumainak és minimumainak eloszlása a Balkánon. Š e n o a: A horvát városok típusairól. R a t k o v i č: A földrajzi helynevek írásmódjáról. Š k r b: Zágráb hőmérsékletéről. G a v a z z i: A Brückner periódusról. Jugoszlávia egyik száraz vidékéről (500 mm-en aluli évi összeg). R u b i č: A Biokova hegység alpi és legelőgazdálkodásáról stb.

A tartalmas füzet folyóiratszemlét, könyvismertetéseket, sok földrajzi közérdekű eseményt közöl, valamint apró közleményeket is hoz. Az új testvérfolyóirat szerkesztőjének és munkásainak csak őszintén gratulálhatunk ahhoz, hogy már első füzetük ily gazdag. Ezek a dolgozatok is azt mutatják, hogy Zágráb Jugoszlávia szellemi fővárosa, ahol kiváló professzorok vezetésével egy új munkásgeográfus nemzedék nevelődik. Kívánjuk G a v a z z i szerkesztőnek, hogy a Hrvatski Geografski Glasnik további füzetei is minél gyakrabban és minél gazdagabb terjedelemben jelenjenek meg.

Dr. Réthly A.

Geographica Hungarica. Herausgegeben von Michael Haltenberger. I. No. 1. 1930. Budapest. I. ft. 22. old.

A magyar tudományos irodalomról a külföldön legtöbbször nem vesznek tudomást, mert nyelvünket nem értik és a magyar szerzők egyúttal elmulasztják azt, hogy fontosabb dolgozataikról vagy munkáikról a külföldet tájékoztassák.

Ezen a hiányon segíteni óhajt Haltenberger prof., amidőn megkezdte az évnegyedenként megjelenő Geographica Hungarica kiadását, amelyik tulajdonképp a magyar földrajzi és rokontárgyú irodalom könyvészetének indul. Őszinte örömmel üdvözljük az új folyóiratot és midőn földrajzi íróink szíves figyelmét arra felhívjuk azt egyúttal jóindulatú támogatásukba ajánljuk (évi előfizetési ára 1 dollár). Az új folyóirat „Hungarica“ alatt az újonnan megjelent magyartárgyú munkák ismertetéseit közli (önálló munkák, értekezések stb.). Reméljük, hogy a kiadó a jövőben ebben az értékes anyagban rendszerességet fog behozni és az tárgyak, szerzők sze-

rint csoportosítja és betűsorrendet is figyelembe vesz. Ugyanez áll a „Miscellanea” részére is, amelyben vegyes (nemcsak magyar) tárgyú hazai munkák, folyóiratok, értekezések vannak felsorolva (hol ismertetve, hol csak a címek vannak közölve).

„Personalia et Nova” alatt elsősorban a magyar egyetemeken tartott földrajzi és rokontárgyú előadások (1929–30. I. f. é. vannak felsorolva (sajnos hiányos).

A magyar földrajzi irodalom művelői és barátai csak a legnagyobb örömmel üdvözölhetik Haltenberger prof. értékes vállalkozását, mert erre a „Geographia Hungarica”-ra nagy szükségünk volt. Reméljük, hogy a földrajzi írók és a rokntudományágak művelői a kiadót törekvéseiben támogatni fogják. Kíváncsok volnánk, hogy idővel egyes földrajzi diszciplínák újabb és esetleg régibb bibliografiai összeállításai is ebben a kiadványban megjelenhetnének, ami igazán csak a megfelelő támogatáson múlik.

Dr. Réthly A.

A Magyar Földrajzi Társaság hírei.

Tagfelvétel.

Az október 31-én tartott választmányi ülésen a választmány Ébrey Károly századost Szombathelyről, dr. Keleti József ügyvédet Szombathelyről, Molnár József adótitizet Kőszegről, Urbányi Károly tisztviselőt Szombathelyről, Biró Jenő századost Szombathelyről, Ruisz Rezső egyet. gyakornokot Budapestről és Unterreiner Istvánt Szegedről. November 28-án Posgay Edit egyet. hallgatót Budapestről, Baló Ilona egyet. hallgatót Budafokról, Héjjas Endre ny. Meteorológiai Int. aligazgatót Budapestről, dr. Soltész Elek orvost Budapestről, Baktay Ervin író Budapestről, dr. Keller Arthur p. ü. fogalmazót Sárvárról, dr. Polezer Dezső főszolgabíró Sárvárról, Grill Gyula vámszaki tanácsost Budapestről, Buday Antal vámszaki tiszt Budapestről, Vrba Tihamér vámszaki tiszt Budapestről, Győry Miklós magántisztviselőt Budapestről, Alexander Radót Berlinből, Bacsó Nándor tisztviselőt Budapestről, Kulín István tisztviselőt Budapestről és Stuller Sándor Met. Int. főalkulátort Budapestről. December 19-én Popper József hivatalnokot Budapestről, dr. Mekkey Ernő miniszteri titkárt Budapestről, Bardócz Lajos tanárt Budapestről, dr. Halm Jenő forgalmiadó-tisztviselőt Budapestről, Bátor Pál tanárt, Sulyok Zoltán szfőv. tanárt, dr. Hlaváts Andor kormányfőtanácsost, dr. Bresztovszky Béla műegy. tanárt, Biczó Dániel igazgatót, dr. Hiller Ernő szfőv. tan. főjegyzőt, Siegel Albin építésmérnököt, cselei Kolosy István kir. kamarást, Csáth Béla postafőigazgatót, Klie Antal curiai bírót, Staub Elemért, a mezőgazd. termény- és értékgazdálkodási intézet elnökét, Düppong Mihály tanárt, Lábán Józsefet, a Nemzeti Bank főellenőré, Beesey Antal mérnököt, Foglár József ny. altábornagyot, Martzy János tanárt, Bokros György tanárt, dr. Lányi Márton ny. főispánt, Reiser György tanárt, Érchegyi Béla ny. szfőv. főszámvetőtanácsost, Glatz Endre kir. ítélőtáblai bírót, Draskóczy Lajos ny. theol. dékánt, dr. Möller Károly műépítész, dr. Kneppó Sándor min. tanácsost, Kiss Ferenc gázgy. oszt. főnököt,

Csatay József ny. DSA vasuti főellenőrt, Guoth Emil főmérnököt, dr. Csiky Aladárné orvost, Száhlender Béla ny. altábornagyot, dr. Miklós Armand bankárt, dr. Nemes Nagy Mihály ügyvédet, dr. Sztár Endre ügyvédet, Merk Albert ny. főfelügyelőt, Pálházy József számv. főigazgatót, dr. Lónyai Ferenc ny. min. tanácsost, Máday Zoltán igazgatót, dr. Koszó János egyet. tanárt, temeskubini Sibelka János kir. tanácsost, dr. Vargha Imre p. ü. államtitkárt, Vásárhelyi Lajos pü. számv. főtanácsost, Sturm Gergely ny. igazgatót, dr. Prém Lóránd min. titkárt, dr. farkasalmásy Havas Jenő h. államtitkárt, dr. Árvay Nagy Bálint pápai prelátust, gróf Grotta Grottenegg Frigyes földbirtokost, Böckl József tábornokot, Arthold Vilmos számv. igazgatót, Junger Emil min. tisztviselőt, Drozdy Gyula tanárt, Kerényi Gyula gyárigazgatót, dr. Szilágyi Arthur Károly udv. tanácsost, vitéz Derényi Emil tábornokot, dr. Bálint Ernő főügyész, dr. Gerő Tibor min. o. tanácsost, dr. Lénárt Zoltán egyet. tanárt, dr. Kádár Dezső ügyvédet, dr. Szöcs Ferenc ügyvédet, Békessy Pál bankigazgatót, dr. báró Korányi Sándor egyet. orvostanárt, dr. Ötömösy Zenő ügyvédet, Harkányi Gyula rendőrfőtanácsost, dr. Gugi Vilmos ny. államtitkár, orsz. gyűl. képviselőt, Varga Lajos szföv. műsz. tanácsost, dr. Sümegei László kir. közjegyzőt, dr. Borzas Gyula rendőrtanácsost, Szakács Ödön főv. tanárt, Klárd József ny. tábornokot, Kelecsényi Mihály erdőfőtanácsost, dr. Soós Lajos egyet. tanárt, Jókuthy Miklós törvysz. bírót, Gabrovitz Ede tanárt, Liipola Irjö finn konzult, Grabovszky Miklós min. tanácsost, dr. Báthory Aladár min. o. tanácsost, Folkusházy Lajos ny. alpolgármester, Bszkrt. vezérigazgatót, Falus Elek iparművész tanárt, dr. Török László gépészmérnököt, Rudas Endre igazgatót, dr. Doroghy Farkas Ákos szföv. tan. jegyzőt, dr. Kullmann Lajos kir. közíg. bírót, Kiss Jenő ny. min. tanácsost, Seif Gyula mérnököt, Fuchs Endre bankigazgatót, Jeszenszky Pál udv. tanácsost (mindannyiukat Budapestről), a Tatai Kegyesrendi Reálgimnázium Igazgatóságát, Konecz Lajosné úrnőket Debrecenből, dr. Budaházy Bruckner Ernő orvost Debrecenből, dr. Gergely Jenő ügyvédet Debrecenből, Barca Lajos urat Debrecenből, Sajó István műépítésszt Debrecenből, Weszter Béla urat Debrecenből, Kenessey pt. hivatalnokot Aszódról, a VI. Honvéd Tűzérszázály Parancsnokságát Nyíregyházáról, a II. ker. Községi Női Kereskedelmi Iskolát Budapestről, Szép Nándor urat Budapestről, Uhlitz Ágoston reálgimn. tanárt Budapestről, az Áll. Kossuth Lajos reálgimnáziumot Ceglédről, M. kir. Áll. Altisztképző és Nevelőint. könyvtárát Jutasról, a Ref. Tanítóképző Önképzőkörének olvasókörét Debrecenből és lovag Alth Guido urat Budapestről a rendes tagok sorába felvette.

Választmányi ülések.

1929. október 10. Cholnoky Jenő elnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg Hermann Wagner és Hans Meyer tb. tagjaink elhunytáról. A Bibliográfiai Központ kérésére a választmány ingyenpéldányainak számát 44-ről 68-ra emelte. Marczell György lelépő pénztárosnak eddigi buzgó munkásságáért köszönetet szavazva meg, Németh Józsefet választja meg pénztárosnak. A főtitkár javaslatára a választmány a Földrajzi Közleményekben az írói tiszteletdíjat ívenként 48 pengőben állapítja meg. Tisztikari jelentések.

1929. november 28. Thirring Gusztáv alelnök elnöklete alatt a folyó ügyek tárgyalattak. A főtitkár javaslatára a választmány egyhangúlag elhatározta, hogy Torday Emil tb. tagunkat abból az alkalomból, hogy a Kormányzó úr Öföméltósága a II. o. polgári érdemkereszttel tüntette ki és dr. Böckh Hugót a Földtani Intézet igazgatójává való kinevezése alkalmából levéileg üdvözl. Tisztikari jelentések.

Népszerű estélyek.

1929. október 18. **Stein Aurél:** „Nagy Sándor hadjárata India északnyugati határvidékén.”

Az 1895. évi csitráli hadjárat győzedelmes befejezése tette az előadónak lehetővé, hogy a Szvát völgyének, Nagy Sándor indiai hadjáratának eme fontos állomásának déli részét felkereshesse. 1898-ban katonai expedícióval sikerült csak kierőszakolnia a Szvát-völgy középső részének megnyitását. A Felső-Szvátot azonban India és Afganisztán határszélén, a termékeny Udayanat, politikai okokból csak 1926 tavaszán kereshette fel. Főleg Arrianos görög történetíró adatai alapján sikerült topográfiai és archeológiai bizonyítékok révén tökéletesen rekonstruálnia a nagy hódító hadjáratának útvonalát. Egymásután állapítja meg Bir-kot sziklavarában az ókori Bazirát, Gira király várában a régi Orát és a Szvát nép visszavonulásának utolsó állomását, Pir-sar sziklavárát, Arrianos legendáshírű Aornosát. Útjában teljesen ismeretlen területeket is érintett, melyeket feltérképezett. Rendkívül gazdag archeológiai és nyelvészeti adatokat sikerült egybegyűjtenie. Az előadást vetített képek kísérték.

1929. november 18. **Dr. Soltész Elek:** „Bolyongásaim Norvégiában”.

Az előadó nyári túrájának, Norvégiának természeti szépségeiben gazdag vidékére vezette a hallgatóságot. Útjáról készített vetített képei nyomában egymásután elevenedett meg a kopár fjeldek, az alpi gleccserektől erősen elütő típusú norvég jégmezők, a festői vízesések és fjordok világa.

1929. december 9. **Baktay Ervin:** „Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain”.

Az előadó vetített képek kíséretében arról az útjáról számolt be, melyet 1928-ban járt be abból a célból, hogy Csoma indiai tartózkodásának ismeretlen részleteit is feltárja. Kasmirből indult el Ladakh fővárosába, Lehbe, ahonnan Zanszkár tartománynak vette útját, ahol felkereste Phuktalt, a két lámakolostort, melyekben Csoma élt és dolgozott. Sikerült itt eddig ismeretlen adatokat szereznie Csoma tibeti életére vonatkozóan. Mindkét kolostorban köbevésett emléktáblával örököltette meg emlékét. Az előadó sok fényképet hozott haza, több, mint 1500 km hosszú útjáról, melyek legjellemzőbbjei vetített képeként kísérték előadását. Szavai és képei nyomán a hallgatóság végigjárhatta azt a csodálatos utat, melyet egykor a nagyenyedi tudós vándor rótt végig.

Szakülések.

1929. október 24. **Dr. Pécsi Albert:** „A Föld termőterületeinek ábrázolása”.

Az előadó kifejtette a vetületek megfelelő kiválasztásának fontosságát a gazdaságföldrajzi térképeknél. Ebben a tekintetben még a leg-

ismertebb atlaszokban is súlyos mulasztásokkal találkozunk. Bármely vetületet alkalmazunk is, ügyelni kell arra, hogy a vetület szerkesztési centruma az ábrázolandó gazdaságföldrajzi jelenség elterjedésének középpontjával essen egybe, mert az elkerülhetetlen torzítás ilyenkor a minimumra csökkenthető. A sarkok anökumenikus területei a legtöbb gazdaságföldrajzi térképből kirekeszthetők. Ismertette még a kartogramok készítésében követendő elveket is.

Dr. Cholnoky Jenő: *A Dunazug hegységről.* Magyarország hegységeinek első tudományos csoportosítását Jankó Jánosnak köszönhetjük. Mai ismereteink alapján felosztása azonban már sok helyen átdolgozásra szorul. A Duna Komárom—Esztergom közötti könyökében levő hegységek csoportosításában is más elveket kell ma már követnünk. Az előadó kimutatta, hogy a Magyar Középhegységnek ezt a részét, melynek a Dunazughegység nevet adta, mely ma már át is ment a köztudatba, a tatai törésvonal választja el a Középhegység többi részétől. Innen kezdve ugyanis a törérendszeretek teljesen feldarabolják a hegységet, összefüggő fennsíkok a Középhegységnek eme északi szárnyán már hiányoznak. A Zsámbéki-medence és a Vörösvári-völgy a Dunazughegységet ismét három részre osztja: északnyugaton van a Gerecse-csoport, délkeleten a Budai-hegység, a Vörösvári-völgytől északra pedig a Pilis-csoport.

November 7. Dr. Fodor Ferenc: *„Egy palóc község életrajza.”*

Az előadó kísérletképpen egy község életrajzának felkutatását tűzte ki célul. A természeti és történelmi tényezőket együttesen kell megvizsgálunk egy-egy község életében. Erre igen alkalmas az előadó által kiválasztott Nagyvisnyó palócközség. Ebben a községben egy évezred óta megszakítatlan életfolyamat figyelhető meg. A kabar eredetű palócság ebben a községben sohasem cserélődött ki, itt szenvedte végig a török uralmat is. A 16. század eleje óta kísérté nyomon az előadó a község lakosságának történelmi sorsát és gazdasági életének fejlődését. A történelmi sors és a természeti viszonyok egyaránt mostohák voltak ehhez az itt élő palócsághoz. Még egy évszázad előtt is csupán annyit termeltek, hogy egy-egy lakosra az évi termésből csak 80 kg gabona jutott. Egy század óta a termésátlagok azonban megkilencszereződtek, míg a lakosság száma csak megháromszorozódott. Részletesen megmagyarázta az előadó a palócfalvak zsúfolt településének keletkezését és okát is, mi nem ősi sajátság, hanem a helyszűke okozza.

November 14. Baktay Ervin: *„Az indusok életmódja.”*

Az előadó vetített képekkel kísért előadásán az indusok etnográfiai jellemvonásait, gazdasági és szellemi életét mutatta be. Vázolta az indusok öltözködésének tradicionális jellegét, csupán a turbánnak különböző viselete is sokszor elárulja hordozójának szülőföldjét, vallását, foglalkozását stb. Az indusok gazdasági életében a kasztrendszer még ma is igen nagy szerepet játszik. A főkasztokon belül igen sok kisebb osztály van. A kasztrendszerrel az európaiak általában elítélő véleményekkel vannak, amely azonban a legtöbb esetben túlzott, mert hiszen a kasztrendszer nem egyéb, mint a munkamegosztásnak bizonyos, bár a kelleiténél élesebben elhatárolt rendszere. Maguk az indus reformátorok sem szándékoznak a kasztrendszer megszüntetését, csak az osztályok számát csökkenteni. Bemutatott sok jellegzetes industelepülést, építőművészetük néhány remekét, elvezette a hallgatóságot a bazárnak

színes világába, majd ismeretette a vallás jelentőségét nemcsak szellemi, de gazdasági életükben is.

December 5. **Glaser Lajos:** „A Dunántúl történelmi földrajza a tatárjárás előtt”.

A magyarok letelepedésének súlypontja a Dunántúl. Itt a hadiközpont Fejérvár, a békebeli főváros pedig Esztergom. Előbbi a hadi utak, utóbbi pedig a kereskedelmi utak centruma. Bizánc és az északnyugati gazdasági központ közötti keleti kereskedelem útja is Esztergomon át visz a XI—XII. században. De a Keleti-tenger környékének kereskedelmét is a magyarok közvetítik Bizáncba. A XIII. századdal fellendülő Velence elhódítja Magyarországtól ezt az északnyugati piacot, sőt hozzánk is a velencei kereskedők közvetítik a keleti cikkeket. A növekvő ezüstszükséglet folytán rohamosan fellendülő nyugati kereskedelmünket viszont az árumegállító joggal felruházott Bécs veszi kezébe. Ezzel Magyarország külkereskedelmi aktivitása megszűnik. A keresedelemi forgalom Esztergomot, Fejérvárt és Pestet már a XII. században városokká teszi.

December 12. **Strömpl Gábor:** „A Mecsek karsztja.”

Az előadó az 1929. nyarán végzett 4—5 hetes helyszíni tanulmányainak eredményeit ismerteti. Szerinte a Mecsek karsztja jóval kiterjedtebb, mint amekkorának az eddigi irodalom tartja. Nemcsak Abaliget fölött van karszt a Mecsekben, hanem Hetvehely, Bükkösd, Orfű, Mánfa, Pécsvárad és Pécs fölött is, sőt van karszt a keleti Mecsekben is. Csakhogy a Mecsek karsztja többféle. A típusos, töbrös fennsíkka jellegzett karszt már szűk területre (Abaliget, Orfű, Vágot és Pécsbányatelek közé) szorult, de a többé-kevésbé feldarabolt, majd el-elpusztult karszt romjait jóval nagyobb területen találjuk meg. A karsztra jellemző száraz völgyeket (aszókat) és a ritkán álló, de annál nagyobb karszforrásokat itt is felleljük. S minél mélyebben fakadnak e nagy források a hegyek belsejében, annál pusztulóbb a karszt. Mésztufát lerakó források és patakok is gyakoriak. Nemcsak a Tetye és a Nagymély-völgy ismert forrásai ilyenek, megtaláljuk másukat a keleti Mecsekben is (Hidasi-völgy, Csurgó, Máté-völgy, Somoskút, Kisújbánya stb.). A pusztuló és elpusztult karszt egykori fennsíkjait határozott színvonal fennmaradt nyomai őrzik, amelyek mintegy 300—400 m magasságban övezik a hegység magasabb (500—600 m) közepét. A Mecsek pusztuló karsztjában a karsztosodásnak minden fázisát végignyomozhatjuk és éppen ezért megérdemelné, hogy illetékesek tüzetesen tanulmányozzák.

Dr. Koch Ferenc.

A Didaktikai Szakosztály működése.

A községi vándorgyűlés és földrajzi oktatásügyi kiállítás.

Az 1929. év kezdetén Kőszeg városának minden szépért és jóért lelkesedő polgármestere, Jambrits Lajos hivatalosan meghívta a Didaktikai Szakosztályt Kőszegre.

Az előkészítő bizottságban Kőszeg vezető egyénei legnagyobb lelkesedéssel vettek részt. Megállapították a vándorgyűlés részletes programját, majd minden energiájukat a kiállítás megrendezésére fordították.

Az irányítást és felügyeletet Kőszeg általános földrajza terén

Thold Dezső, a történeti földrajzban Horváth Detre dr., az egyes iskolák kiállításában Németh Imre vállalta magára.

Május 25-én az esti vonathoz Jambrits Lajos polgármester vezetésével megjelentek az intézetek igazgatói és a tanári karok kiküldöttei, valamint a város előkelősége. Másnap a benoés temp'omban tartott szentmisével kezdtük a programot.

1. A földrajztanügyi és történelmi kiállítás.

Akiknek a rendezés alatt módjuk volt körülnézni a reáliskolai nevelő intézet két földszinti termében, avagy a városházának tanácstermében és a polgármesteri hivatalban, azok elragadtatással beszéltek mind a földrajzi, mind a történelmi kiállításról és a szervezők munkájáról. A kiállításnak 24 oldalra terjedő, 18 fényképpel ellátott jegyzéke, melyet — egy intézet kivételével — minden községi középiskola értesítője Függelék gyanánt közöl, minden szónál ékebben beszél az elért eredményről.

Németh József, a magy. kir. reáliskola nevelő intézet igazgatója köszöntötte a Magy. Földr. Társaság Didaktikai Szakosztályát, az előkészítő bizottság nevében Németh Imre pápai kamarás üdvözölte a vendégeket és dr. Vargha György szakfelügyelő elnök a kiállítást megnyitotta. Thold Dezső, mint a kiállítási csoport fő megszervezője, ismertette a kiállítás anyagát. A kiállítás I. része: „Köszeg és környékének földrajzi viszonyai“, 10 alcsoportra oszlott, u. m. 1. Köszeg topográfiai helyzete, 2. A földkéreg szerkezete, 3. Köszeg éghajlata, 4. vízrajzi viszonyai, 5. Köszeg növényföldrajza és állatvilága, 6. Köszeg lakói és települése, 7. gazdasági, 8. kulturális élete, 9. Tájékszempléltetés, 10. Bibliografia (helyi vonatkozású irodalom, modern földrajzi munkák, atlaszok és térképek). A II. részt szemléltette az egyes iskolák földrajzi tanításának menetét és módszerét osztályonként, a szemléltetés eszközeit és a tanárok, tanítványok gyűjteményeit, az elemi iskoláktól kezdve a középiskolák legmagasabb osztályáig. A kiállítástól csak egyetlen-egy intézet maradt távol. A résztvevő iskolák: a róm. kath. elemi fiú- és leányiskolák, az ág. h. ev. elemi iskola, az áparos-tanonciskola, a szentdomonkosrendi róm. kath. polgári leányiskola, a Széchenyi István magy. kir. állami polg. fiúiskola, a Hunyadi Mátyás m. kir. reáliskolai nevelő-intézet, a szentdomonkosrendi róm. kath. tanítóképző-intézet, a m. kir. áll. tanítóképző intézet, a Gyurácz Ferenc ág. h. ev. leánynevelő-intézet. A vasvármegyei Múzeum, a M. Kir. Áll. Térkép. Intézet, Kókai Lajos-cég is értékes tárgyakkal szerepelt.

Mind egyik iskola tudásának legjavát adta. Több rajz, festmény, grafikon, agyagmunka, gyűjtemény előtt hosszú ideig elidőzött a szakember és az egyszerű polgár egyaránt. A helyi iskolák tanáraik vezetése mellett testületileg látogatták meg a kiállítást, de a vidék iskolái sem maradtak el. A városban akkora volt az érdeklődés, hogy a 3 napra tervezett kiállítást 10 napig kellett együtt hagyni. A kiállítás gazdagsága és szakszerűsége az Orsz. Köznevelési Tanács és a genfi nemzetközi kulturalkiállítás magyar bizottságának az érdeklődését is felkeltette, úgyhogy ez utóbbi, a kiállítás néhány darabját Genfbe szállíttatta. A szentdomonkosrendi polg. leányiskolának Köszeg és környékének magyar, német és horvát népviseletét föltüntető 20 babafigurája, Gremen Ilona, Foegel Henrik, Laschöber Ödön tanárok domborművű térképei, az áll. tanítóképző-intézet növendékeinek történet-földrajzi

agyagmunkái (Kőszeg jellegzetes építményei), a szentdomonkosrendi zárda missziós kiállítás — éppen mutatós voltuknál fogva — sokáig maradnak élénk emlékezetünkben. Ezek megállapításával korántsem akarjuk azok munkáját kisebbíteni, akik talán nagyobb fáradtsággal, és szemnek kevésbé feltűnő és a sok száz értékes rajzból ki nem emelkedő tárggyal (órávázlat, lecketerv, honismertetés, stb.) gyarapították a kiállítás gazdag anyagát. Nevüket a 3000 példányban kinyomott jegyzék őrzi, jól végzett munkájukat saját elismeretük jutalmazza.

A kiállítás III. része a történelmi csoport volt, a városháza két termében. Miske Kálmán br. és Horváth Detre dr. buzgolkodtak összehozásán. Felölelte Kőszeg vidékének történelem-előtti korszakait és Kőszeg történelmi mozzanatait. A városi titkos levéltárnak ritkaságszámbamenő — Kőszegre vonatkozó — okmányait I. Károlytól V. Ferdinándig, a középkor egyházi és világi írott emlékei, kódexei, nyomtatványai, egyházi felszerelései, műkincsei (csücsíves kehely, szentségmutató Mátyás korából, stb., stb.) és a városi, polgári élet, céhek beszédes emlékei, történeti tárgyai, képei, zászlói, a régi Kőszeget élénk varázsoló festmények, rajzok, a város és magánosok tulajdonában lévő értékek — a megnyitás alkalmával — mind-mind meglevenednek Horváth Detre dr. magyarázataiban. A kiállításnak az adja a legnagyobb értéket, hogy belőle születik meg a rég óta vajdó városi múzeum.

2. A Didaktikai Szakosztály vándorgyűlése.

Az elnöki megnyitóban a hála és köszönet megnyilvánulását halljuk, a polgármester üdvözlő szavaiban meg a kultúrértékeket megbecsülő város cirógatását érezzük.

Miske Kálmán br., a Vasvármegyei Múzeum igazgatója, *Kőszeg vidékének praehistoricumát* állítja elő. Megszóllaltatja a velemszentvidi ősembert, bemutatja napi életét, foglalkozását, az egész Európára kiterjedő bronzöntő műhelyének kincseit, alkotásait és kereskedelmi útvonalait. Közvetlen modorával elvezet bennünket a történelmi kor kapujáig és itt átadja a szót Horváth Detre dr. bencés tanárnak, aki *Kőszeg településtörténetét* ismerteti. A városi titkos levéltár adataiból csak a fontosabb évszámokat emeli ki, amelyek a város történetének irányt mutatnak. Évszázadonként menve, a történelmi adatok alapján, egymás után népesíti be a Gyöngyös folyócska azon terrasját, amely a Magyar Alpok keleti lábánál húzódik meg. A vázlatosan megrajzolt kortörténeti jelenségek beillesztése elevenítette fel a 700 éves történelmi múlt elhalványuló adatait.

Kőszegnek Trianon által megszűkített határaiból Karl János dr. budapesti kegyesrendi tanár magas színvonalú előadása emelt ki bennünket. Az *állampolgári nevelés és a földrajz* című, sokszor szószoki lendületbe átesapó értekezésének megállapításai többször tapsra ragadta a közönséget. Filozófiai fejtegetései, nagy olvasottsága, külföldön szerzett tapasztalatai, a hazai föld mélységes szeretete szinte észrevehetően ömlöttek át hallgatói lelkébe. Tauer Gusztáv, polg. isk. tanár: *Kőszeg ipara és kereskedelme a Trianon előtt és után* c. alatt olvasott fel. A céhek virágzó életét, az iparágak fejlődését, majd a gyárilipar olcsósága és a Trianon vasbillincseinek szorítása alatt bekövetkezett sorvadását és tengődését.

Az elnök köszönő szavai után, a délelőtti ülés véget ért.

Az ülést 120 terítékes társasbéd követte, amelyen Jambrits polgármester a Kormányzó Ur Öfömméltóságát, Németh Imre igazgató a vendégeket, Korpás Ferenc bpesti rgimn. igazgató a város vezetőségét és közönségét köszöntötte. Délután dr. Horváth Detre kalauzálása és magyarázata mellett a város nevezetességeit és a történelmi kiállítás tekintettük meg. Majd a temetőben adóztak a hősök emlékének. A Szakosztály elnöke babérkoszorút helyezett a hősök sírjára.

Hat órákor folytattuk a vándorgyűlést a reális k. nev. intézet tornatermében. Told Dezső ig. tanár *Kőszeg környékének tájleírását* adta. Az egyes geológiai korokat ismerteti és nyomukat keresi Kőszeg vidékén. Az őstermészet páratlan gazdagságú állat- és növényvilágát jeleníti meg és évezredek történetén keresztül vezet napjainkig. Bodnár Lajos budapesti rgimn. tanár *szibériai élményének*, a fogság keserű kenyerének ecsetelésével sokszor könnyet csalt szemünkbe. A vetített képekkel kísért népszerű előadás bemutatta Oroszország tiposus tájait, városait és a nép életét is. A vándorgyűlés miután táviratilag üdvözölte Kőrösi Gyula államtitkárt, elfogadta a kultuszminiszterhez terjesztendő memorandumot, melyben a diákszállók felállítását kéri, véget ért a községi vándorgyűlés.

3. Kirándulás az Írott-kőre.

Másnap reggel 5 órákor indultunk az Írott-kőre. 10 óra körül értük el az Írott-kő kilátótornyát. Ennek földszinti helyiségében helyezték el megcsónkított hazánknak egyik nyugati határkövét.

Néhány óra múlva a Stájer-házaknál élvezzük Kőszeg városának pompás vendégzeretetét. Az erdők ölén Kincs István apátplébános, majd Jambrits Lajos polgármester búcsúztatta el a Szakosztály tagjait. Fél négykor már a vasutállomáson mondjuk egymásnak: a viszontlátásra!

Dr. Horváth Detre.

A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának 1928. évi gyarapodása.¹

(Folytatás.)

Kittenberger Kálmán: Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában 1903—1926. Budapest (1927). Franklin-Társ. 388 l. N—8°.*

Kőrösi Sándor: Olasz-magyar és magyar-olasz szótár. I—II. köt. Budapest (1910). Lampel R. 2 köt. Lex.—8°.*

Lütgens, Rudolf: Allgemeine Wirtschaftsgeographie. Breslau, 1928. Ferd. Hirt. VIII, 215 l. 8°.*

Magyar korona országainak helységnevtára. A —. Szerkesztette: Kollerffy Mihály. Budapest, 1877. Athenaeum, 100+680 l. N—8°. (Dr. Réthly A.)*

¹ A „F. K.” jelen kötetének 126—128. oldalain megjelent közlemény folytatása és befejezése.

* = Ajándék.

† = Csere.

Magyar korona országainak helységnévtára. A —. Szerkesztették: Kollerffy Mihály és Jekelfalussy József. Budapest, 1882. Athenaeum. 142+646 l. N—8°. (Dr. Réthly A.)*

Magyarország helységnévtára. 1926. Szerkeszti és kiadja a m. kir. központi statisztikai hivatal. Budapest (1926). Globus. VI, 412 l. 1 tkp. 4°.*

Márton Béla: A Nyírség vázlatos leírása. Kül. lenyom. Debrecen (1928). Tiszántúli Hírlap ny. 22 l. 8°.*

Márton Béla: A Nyírség mezőgazdasági zónái. Kül.-lenyom. Debrecen, 1928. Egyetemi ny. 12 l. 8°.*

Monografie delle Regioni della Somalia. (Regio Governo della Somalia Italiana.) Torino é. n. Giov. de Agostini. 3 köt. 4°.*

N. 1. Il Giuba.

N. 2. La Migiurinia ed il territorio del Nogál.

N. 3. La Vallata del Giuba.

Musketov, I. V.: Turkesztán. Geologicseszkoe i orograficseszkoe opiszanie po dannim szobrannim vo vremja putesesztvij sz 1874 g. po 1880 Tom I. cs. 1. (Imperatorszkoe Russzkoe Geograficseszkoe Obscesesztvo.) Petrograd, 1915. M. Sztaszilevics. XXI, 558 l. 4°.†

Nomina geographica Neerlandica. VI-de Deel. Leiden, 1928. E. J. Brill. 176 l. 8°. (Kon. Nederlandsch Aardrijksk. Genootsch.)*

Passarge, Siegfried: Morphologie der Erdoberfläche. (Jedermanns Bücherei. Abt. Erdkunde. Bd. 100.) Breslau, 1929. Ferd. Hirt. 152 l. K—8°.*

Pinzger Ferenc: Hell Miksa emlékezete. Születésének kétszázadik évfordulójára. 1—2. rész. Budapest, 1920—1927. M. Tud. Akadémia. 145 l. 1 t.; IV, 236+22 l. 1 t.†

Révai Nagy Lexikona. XX. köt. Budapest, 1927. Révai. 852, XX. l. Lex.—8°. (Vall. és Közokt. Minisztérium.)*

Sapper, Karl: Mexico. Land, Volk und Wirtschaft. II. Aufl. der „Wirtschaftsgeographie von Mexico“. Wien, 1928. Seidel. 166 l. 8 t., 1 tkp. 8°.*

Schultze Jena, Leonhard: Zur Kenntnis des Körpers der Hottentotten und Buschmänner. (Zool. u. anthrop. Ergebn. e. Forschungsreise im westl. u. zentr. Süd-Afrika. Ausgef. i. J. 1903—1905. 5. Bd. 3. Lief. Jena, 1928. Gust. Fischer. 83. l. 18. t. K—fo.*

Schweden. Internationale Presse-Ausstellung (Pressa), Köln 1928. Stockholm 1928. P. A. Norstedt. 112 l. K—8°.†

Somogyi József: A Dunakérdés. (K. l. a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye 1928. évi 2. sz.) Budapest, 1928. 27 l. 8°.

Spethmann, Hans: Dynamische Länderkunde. Breslau, 1928. Ferd. Hirt. 244 l. 8°.

Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán félszigeten 1054—1717. (Olcsó Könyvtár 767—772. sz.) Budapest, 1891. 559 l. 16°.*

Szeremlei Samu: Hód-mező-vásárhely története. III—V. köt. Hódmezővásárhely 1907—1913. A város közönsége, 3 köt. 8°. (Hód-mezővásárhely v. tanácsa.)*

Szevernaja Mongolija. I—III. (Akademija Nauk SSSR. Komisszija po Naucsnoimu Isszledovanniju Mongolszkoj i Tannu-Tuvinszkoj Reszpublik). Leningrad, 1926—1928. Akademija Nauk. 3 köt. 4^o.†

Thirring Gusztáv: Akadémiánk és a hazai statisztika. Budapest, 1927. M. Tud. Akadémia. 60 l. 8^o.*

Thirring Gusztáv: Akadémiánk és a hazai statisztika. Budapest, (Thirring—Vigyázó: Részletes helyi kalauzok 12.) Budapest, 1928. Turistaság és Alpinizmus. 80 l. 16^o.*

Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába. (Szent István Könyvek 72. sz.) Budapest, 1929. 205 l. K—8^o.*

Travaux de la Commission pour l'étude du lac Baikal. Vol. I—II. (Académie des Sciences de Russie.) (Orosz ny.) Leningrad, 1918—1927. Akademija Nauk. 2 köt. 232 l. l. 3 t.; 222 l. 3 t. N—8^o.†

Travel in South Africa. 2nd edit. Publ. under the Authority of the General Manager, S.-African Railways and Harbours, 1924. Pretoria. (1923.) XXII., 324. l. K—8^o. (Kortsák Gyula*)

Vasco Fernandez: Relatorio da Missao Vacinica ao Planalto de Benguela em 1914. Lisboa é. n. 36 l. 7 t. 8^o.†

Világjárók. Utazások és kalandok. Budapest, 1927—1928. Franklin-Társ. 8 köt. 8^o*.

Gilder, William H.: A „Jeanette“ pusztulása. Fordította Halász Gy. (1927.) 132 l.

Nachtigal, Gustav: Szahara és Szudán. Fordította: Halász Gy. (1927.) 162 l.

Philipp, A.: Ausztrália honalapítói. Fordította Halász Gy. (1927.) 136 l.

Schweinfurth, Georg: Afrika szívében. Fordította Halász Gy. (1927.) 164 l.

Hedin, Sven: Belső-Ázsia küszöbén 1890—1891. Fordította Halász Gy. (1928.) 139 l.

Mansilla, L. V.: A Pampák utolsó vad indiánjai. Fordította Halász Gy. (1928.) 144 l.

Berger, Arthur: Az örök tavasz szigetein. (Hawaii.) Fordította Halász Gy. (1928.) 132 l.

Park, Mungo: A Gambiától a Nigerig. Fordította Halász Gy. (1928.) 144 l.

Zeidler, Paul Gerhard: Polarfahrten. Berlin (1927.) Deutsche Buch-Gemeinschaft 510 l. K—8^o.*

II. Időszakos kiadványok.

Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis (Dorpatensis.) A. XII.

Acta Forestalia Fennica. 32. (Helsinki, 1927.)

Afrique Française, L'. Année XXXVIII. (Paris, 1928.)

Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien. Bd. XLII.

Annales de Géographie. Tome XXXVII. (Paris, 1928.)

Annual Report of the Director of the U. S. Geological Survey, 1927. Washington.

Annual Report of the United States National Museum, 1927. Washington.

Anuario del Observatorio Astronomico Nacional de Tacubaya. Ano XLIX. (1929.)

Archivum Balatonicum. Budapest, Vol. I. (1926—27.)

Atti della Reale Accademia Nazionale dei Lincei. Rediconti. Classe di Scienze fisiche, matematiche e naturali. Serie VI. Vol. VII. (1928.) Roma.

Balaton. XXI. évf. (Budapest, 1928.)

Barangkutató. XIV—XV. köt. (Budapest, 1926—1927.)

Barangvilág. I. köt. (Budapest, 1926.)

Bhugol. The Hindi Journal of Geography. Vol. II. (1928.) Allahabad.

Bibliographie Géographique. XXXVI. (Paris, 1926.)*

Boletín de la Sociedad Mexicana de Geografía y Estadística. Va época Tomo XI—XII. (1924—1928.)

Boletín del Instituto Geológico de México. Num. 47.

Bollettino della Reale Società Geografica Italiana. Serie VI. Vol. V. (1928.) Roma.

Budapest Székesfővárosi Statisztikai és Közigazgatási Évkönyve. XVI. évf. (1928.)

Buletinul Societatii Regale Romane de Geografie. Tomul XLV. (1926.) Bucuresti.

Bulletin de la Société de Géographie d'Alger et de l'Afrique du Nord. Vol. XXVIII. (1927.) Alger.

Bulletin de la Société de Géographie Commerciale du Havre. Année 44. (1927.)

Bulletin de la Société de Géographie de Lyon. Année 1928.

Bulletin de la Société de Géographie et d'Archéologie d'Oran. Tome 47. (1927.)

Bulletin de la Société de Géographie et d'Études coloniales de Marseille. Tome XLVII. (1926.)

Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie. Tome XXXVII. (1928.)

Bulletin bimestriel de la Société de Topographie de France. Paris, 51e année. (1927.)

Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie. 51e année. (1927.) Bruxelles.

Bulletin de la Société Royale de Géographie d'Anvers. Tome XLVII. (1927.)

Bulletin de la Société Royale de Géographie d'Égypte. Tome XV. (1927.); Tables des tomes I—XV. (1875—1927.) Le Caire.

Bulletin du Comité d'Études historiques et scientifiques de l'Afrique Occidentale Française. Tome VII—X. (1924—1927.) Paris.

Bulletin of the Geographical Society of Philadelphia, The. Vol. XXVI. (1928.)

Bulletin of the Illinois State Geological Survey. Nr. 53. Urbana, Ill.

Bureau of American Ethnology. 42d Annual Report. (1924—1925.) Washington.

Bureau of American Ethnology. Bulletin 85. Washington.

Compte rendu de la VII session. St. Pétersbourg, 1897 du Congrès Géologique International.

Comptes rendus des séances de la Commission géodésique Baltique. (I—III. (1924—1927.) Helsinki.

Debreceni Tisza István Tudományos Társaság honismertető bizottságának Kiadványai. II—III. köt. (Debrecen, 1925—26., 1926—27.)

Dokladi Akademii Nauk. SSSR. A. 1927. Leningrad.

Dokladi Akademii Nauk. SSSR. B. 1927. Leningrad.

Fennia 50. Helsinki. 1928.

Frankfurter Geographische Hefte. Jahrg. II. (Frankfurt, 1928.)

Gegrafisk Tidsskrift. Bind. 31. (1928.) Kjöbenhavn.

Geografski Vestnik. Letnik III. (1927.) Ljubljana.

Geographical Journal, The. Vols. LXXI—LXXII. (1928.)

London.

Geographical Review, The. Vol. XVIII. (1928.) New York.

Géographie, La. Tome XLIX. (1928.) Paris.

Globe, Le. Bulletin et Mémoires. Tome LXVI. (1927.) Genève.

Hidrológiai Közlemény. I—VI. köt. (Budapest, 1921—1926.)

Időjárás, Az. XXXII. évf. (Budapest, 1928.)

Ifjúság és Élet. III. évf. (Budapest, 1927—28.) (A kiadó ajándéka.)

Izvestija Akademii Nauk URSS. VI série. Vol. XXI. (1927.) Leningrad.

Izvestija Goszud. Russzkogo Geograficeszkogo Obscesztva. Tom. LIX. (Leningrad, 1927.)

Jahrbuch der Geographischen Gesellschaft zu Hannover. Jahrg. 1927., 1928.

Japansoes Journal of Geology and Geography. Transactions and Abstracts. Vol. V. (1926—27.) Tokyo.

Journal of Geography. Vol. 40. (1928.) Tokyo.

Journal of the Franklin Institute. Vols. 205—206. (1928.) Lancaster, Pa.

Journal of the Manchester Geographical Society, The. Vols. XLI—XLIII. (1925—1927.)

Kereskedelmünk és iparunk az 1927. évben.*

Kir. Magyar Természettudományi Társulat Évkönyve. A—. Budapest, 1928., 1929. évf.

Leopoldina. Bd. III. (1928.) Halle a. S.

Levéltári Közlemények. V. évf. (Budapest, 1927.)

Magyar Földrajzi Évkönyv. Budapest, 1928., 1929. évf.

M. kir. Földtani Intézet Évkönyve, A. — XXVI—XXVII. köt. (Budapest, 1924—1928.)

M. kir. Földtani Intézet Évi jelentése 1924-ről, Budapest.

Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat 73. köt. Budapest, 1928.

Magyar Statisztikai Szemle. VI. évf. (Budapest, 1928.)

Magyar Statisztika Évkönyv. Új folyam XXXIV. (Budapest 1926.)

- Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye. A— LXII. köt. (Budapest, 1928.)
- Magyar Tud. Akadémiai Almanach 1928-ra. (Budapest 1928.)
- Magyarország tiszti cím- és névtára. XXXIX. évf. (Budapest, 1928.)*
- Matériaux pour l'Étude des Calamités. IVme année (Genève, 1927—28.)
- Mecsek Egyesület Évkönyve. A—. XXXVII. évf. (Pécs, 1927.)
- Memorias y Revista de la Sociedad Científica „Antonio Alzate“. Tomo 47. (Mexico, 1927.)
- Mitteilungen der Geographisch-Ethnologischen Gesellschaft in Basel. Bd. II. (1926—27.)
- Mitteilungen der Geographischen Gesellschaft in Hamburg. Bd. XXXIX.
- Mitteilungen des Vereins für Erkunde zu Dresden. Bd. III. (1918—1925); Jahrbefte 1926., 1927.
- National Geographic Magazine, The. Vol. LIII—LIV. (Washington, 1928.)
- Natural History. Vol. XXVIII. (New York, 1928.)
- Occasional Papers of the California Academy of Sciences. XIII, XIV. San Francisco.
- Petermanns, Dr. A., Mitteilungen aus J. Perthes' Geogr. Anstalt, Jahrg. 74. (Gotha, 1928.)
- Proceedings of the American Philosophical Society. Vol. 66. (1927.) Philadelphia.
- Proceedings of the California Academy of Sciences. IVth series. Vol. XVI. San Francisco.
- Renseignements coloniaux et Documents. Année 1928, Paris.
- Revue de Géographie Commerciale. 51e année (Bordeaux, 1927.)
- Revue de Hongrie. Tome XXXVIII—XXXIX. (Budapest, 1928.)
- Scottish Geographical Magazine, The. Vol. XLIV. (1928.) Edinburgh.
- Sitzungsberichte der math.-naturwiss. Abt. der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zu München. Jahrg. 1927. Stella. III. évf. (Budapest. 1928).
- Svensk Geografisk Arsbok. 1927, 1928. Stockholm.
- Svenska Turistföreningens Arsskrift. 1928. Stockholm.
- Tenger. A — XVIII. évf. (1928.) Budapest.
- Természettudományi Közlöny és Pótfüzetek. 60. köt. (1928.) Budapest.
- Tijdschrift van het Kon. Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap. II de serie. Deel XLV. (1928.) Leyden.
- Transactions of the Royal Canadian Institute. Vol. XVI. (1927—28.) Toronto.
- Transactions of the Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters. Vols. I—II, XIX, XXIII. (1870—1874; 1918—1927). Madison, Wis.

Turistaság és Alpinizmus: XVIII. évf. (1928.) Budapest.

Turisták Lapja. XL. évf. (Budapest, 1928.)

Ungarische Jahrbücher. Bd. VIII. (Berlin, 1928.)

U. S. Geological Survey. Bulletin 787, 792, 793, 795, 796. Washington.

U. S. Geological Survey. Professional Paper 141, 149—152. Washington.

U. S. Geological Survey. Water-Supply Paper. 566, 569—571, 573, 574, 576, 577, 579, 582, 585, 587, 596. Washington.

University of California Publications. Bulletin of the Department of Geological Sciences. Vol. XVI. (1925—27.) Berkeley.

University of California Publications in American Archaeology and Ethnology. Vols. XVII, XVIII, XXI, XXII, (1920—1927.) Berkeley.

University of California Publications in Botany. Vol. XIII. (1924—1927.) Berkeley.

University of California Publications in Zoology. Vol. XXIV. (1922—1926.) Berkeley.

Universo, L'. Anno IX. (1928.) Firenze.

Verhandlungen der VII. Allgemeinen Conferenz der Europäischen Gradmessung, Rom 1883. Berlin, 1884.

Verhandlungen der Permanenten Comission der Europäischen Gradmessung. 1876 in Brüssel, 1878 in Hamburg, 1879 in Genf, 1882 in Haag, 1888 in Salzburg. Berlin 1877—1889.

Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde an der Kais. Universität zu St. Petersburg. (Trudi). Bd. I—III. (1903—1913.)

Verhandlungen und wissenschaftliche Abhandlungen des 22. Deutschen Geographentages zu Karlsruhe, 7—9. Juni 1927. Leipzig.*

Veröffentlichung des Königl. Preussischen Geodätischen Institutes. Neue Folge. No. 18, 25, 34, 46, 59, 63, 64, 66, 69, 71, 72, 75, 83, 86—90, 94, 97—99. Berlin.

Veröffentlichungen des Centralbureaus der Internationalen Erdmessung. Neue Folge. No. 1, 3, 4, 9, 11, 12, 14, 15, 17, 28, 29, 31—33, 35, 37, 39. Berlin.

Veröffentlichungen des Finnischen Geodätischen Institutes. Nos. 1—9. (Helsinki, 1923—1927.)

Vie d'Italia, Le. Anno XXXIV. (Milano, 1928.)

Vie d'Italia e dell'America Latina, Le. Anno. 5. (Milano, 1928.)

Wiadomości Geograficzne. Rocznik V. (1927.) Kraków.

Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin. Jahrg. 1928. és Sonderband zur Hundertjahrfeier der Gesellschaft.

III. Atlaszok és térképek.

Atlas climatologico de la Republica Mexicana. Periodo de 1921 a 1925. (Servicio Meteorologico Mexicano.) H. é. é. n. Hr. —8°.†

Földrajzi iskolai atlasz. II. füz. Szerk. Cholnoky J., Czakó I., Erődi K. stb. Budapest (1927.). M. Földrajzi Int. 4°.*

Geologic Atlas of the United States. Bessemer—Vandiver (Alabama) folio. No. 221.†

Halász Albert: Das neue Mitteleuropa in wirtschaftlichen Karten. Berlin 1928. R. Hobbing. 149 l. fol.*

Meyers Geographischer Handatlas. VII. Aufl. Leipzig 1928. Bibliogr. Institut. Lex—8°.*

Tresk, Olof: Kartor över Kemi & Torne lappmarker 1642 och 1643. Med en historisk inledning av Nils Ahnlund. Stockholm 1928. Nordisk Rotogravyr. 26 l. 2 t. Fol.†

Balaton és környékének térképe. 1:75.000. Budapest, 1927. M. kir. áll. térképészet.†

Balaton tágabb környékének térképe. A—. 1:200.000. Budapest, 1927. M. kir. áll. térképészet.†

Carte géologique de la partie asiatique de l'URSS. 1925. 1:4,200.000. Leningrad 1927. Comité Géologique.†

Carte géologique de la Crimée. Dressée en 1910 sous la rédaction gén. de C. Vogdt. 1:420.000. Leningrad 1926. Comité Géologique.†

Carte géologique du Turkestan. 1925. 1:1,680.000. Leningrad é. n. Comité Géologique.†

Csonka-Magyarország felvételi térképe. 1:25.000. 9 lap. Budapest, 1927. M. kir. áll. térképészet.†

Európa és Kisázsia politikai térképe. Tervezte Schmidt T. Átdolgozta Czakó I. 1:5,250.000. Budapest, 1928. M. Földrajzi Intézet.*

Geologieszékája Karta Europeiszkoj csaszti SSSR. 1918—1922. II. kiad. 1:6,300.000. Leningrad 1926. Comité Géologique.†

Heves vármegye közigazgatási térképe. 1:150.000. Tervezte Czakó I. Budapest, 1927. M. Földrajzi Intézet.*

Kirándulók térképe. 1:37.500. Budapest, 1927. M. kir. áll. térképészet.†

1. sz. Budai hegyek.

1a. sz. A budai hegyek télisport térképe.

Kogutowicz—Czakó: Megyei térképek. 52 lap. Budapest, 1912—1927. M. Földrajzi Intézet.*



GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

ZEITSCHRIFT DER UNGARISCHEN GEOGRAPHISCHEN GESELLSCHAFT.

BULLETIN GÉOGRAPHIQUEREVUE DE LA SOCIÉTÉ
HONGROISE DE GÉOGRAPHIE.**BOLLETINO GEOGRAFICO**BOLLETINO DELLA SOCIETÀ
GEOGRAFICA UNGHERESE.**GEOGRAPHICAL REVIEW**

JOURNAL OF THE HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY.

— BUDAPEST, VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8. —

**Siedlungsgeographische
Untersuchungen.**

Die siedlungsgeographischen Untersuchungen machen in den letzten Jahren in Ungarn einen Fortschritt. Diese Untersuchungen sind jedoch mit vielen Schwierigkeiten verbunden, weil sie nicht nur geographische sondern auch historische Methoden erfordern. Eben darum stellte der Verfasser besonders für die Studierenden die wichtigsten Quellenarbeiten zusammen. Diese Werke umfassen neun Teilgebiete: 1. Bisher erschienene siedlungsgeographische Abhandlungen. 2. Geographische Bibliographie. 3. Historisch-geographische Arbeiten. 4. Ältere geographische Beschreibungen Ungarns. 5. Urkundensammlungen. 6. Originale Urkunden der ungarischen Archive. 7. Die ältesten Karten Ungarns. 8. Kartotek-karten und Grundbücher. 9. Das Register-Material des Ungarischen Sociographischen-Institutes.

Die wichtigsten Abhandlungen, Arbeiten, Urkunden und Karten welche diese Frage betreffen, werden vom Verfasser aufgezählt.

Prof. Dr. v. Fodor.

**Die Verschiffung des Balatonseeufers
(Plattensee.)**

(Vier Abbildungen im ung. original Artikel. Seite 138—142.)

Die Uferpartie des Balaton's zwischen Balatonkenese und Balatonvilágos neigt zur starken Verschiffung. In meiner vorliegenden Arbeit teile ich meine, lange Reihe von Jahren hindurch gemachten diesbezüglichen Beobachtungen mit. Ich war bestrebt, festzustellen wie gegen die Verschiffung gekämpft, oder dieselbe wenigstens aufgehalten — und dadurch die für

die Ausnützung des Balatons daraus entspringenden Nachteile eliminiert werden könnten.

Die Aufschüttung des Balatons vollzieht sich infolge der Schlammablagerung der Zala, des ständigen Einstürzens der einsäumenden Lössufer, der Sand ablagernden Arbeit der Brandung und der Veränderung des Wasserstandes. Die Zala hat seit ihrer Regulierung einen schnelleren Ablauf und führt daher einen grossen Teil ihres Schlammes in dem Balaton. So wird Z. B. die Umgebung von Keszthely rapid verschlammt, so dass grössere Fahrzeuge zum Molo gar nicht heran kommen können. Auch diesen Teil des Balatons wird in 1—2 Jahrzehnten das Schicksal des Kis-Balatons ereilen. Das Einstürzen des Lösswände an den Somogyer Ufern wird durch die starke Brandung des Sees und durch die zerstörende Arbeit der Eisschollen im Winter gefördert. Figur 3. zeigt die 15 jährige Arbeit dieses Aufschüttungsprozesses. Ein gutes Beispiel für die durch die Sandablagernde Arbeit der Wassergen hervorgerufene Gebietsgewinnung, des Festlandes ist die Tihanyer Halbinsel, welche ursprünglich eine Insel war und nur infolge der Aufschüttung mit dem Zalaer Ufer in Verbindung geraten ist. Der Hals der Halbinsel ist auch heute noch schlammig und mit Rohrteich eingesäumt, wie Fig. 4. dies zeigt. Auf der Somogyer Seite der Halbinsel erfolgte keine gleiche Auffüllung weil der Erwärmungsunterschied zwischen dem Wasser der zwei Beckenteile eine Strömung verursacht, welche die Auffüllung verhindert. An den Zalaer Ufern ist die Kraft, der Brandung (Flut) geringer und die Verteichung erobert sich hier nur allmählich Gebiete.

Die Auffüllung wird auch durch die aperiodische Veränderung der Wasserfläche gefördert. Dies beweist auch der niedrige Wasserstand im Jahre 1922., als ein bedeutender Teil des Seegrundes trocken blieb und als nach 1½ Jahren der hohe Wasserstand wieder zurückkehrte, konnte der See sein altes Gebiet nicht gänzlich in Besitz nehmen.

Die durch Fig. 1. dargestellte Uferpartie ist eine Übergangstypen insofern als sie zwischen den felsigen, rohrteichigen Zalaer Ufern und den sandigen, minder rohrteichigen Somogyer Ufern liegt. Die Buchstabenbezeichnungen *a—k*. der Fig. 2. zeigen die einzelnen Verteichungszentren 1914 bis 1918. Das Rohr der Teiche *b* und *k* war damals noch spärlich, die Teiche *a*, *c*, *d*, *e* hingen auch noch nicht mit dem Ufer zusammen. Nur die Teiche *g*, *j* und *k* gehörten zum Ufer. Im Jahre 1922. gerieten die meisten Röhrichte aufs Trockene, wie Fig. 3. dieses zeigt. Die trocken geratenen Teile wurden schnell mit Rohr bewachsen und als 1923, der höhere Wasserstand zurückkehrte, waren die Röhrichte *c*, *d* und *g f* mit dem Ufer in unmittelbaren Zusammenhang geraten, *b*, *g* und *k* sind seit 1924. entstandene neuere Teichbildungen.

Dieser Verteichungsprozess (Verschilfung) verdiente vom Gesichtspunkte des Badens und hauptsächlich der Sommererholung der Kinder ernste Aufmerksamkeit. Während der

verflossenen 15 Jahre geschah, kaum etwas auf diesem Gebiete. Vor den Badeanlagen müssen sämtliche Röhrichte ausgerottet werden, weil ein solcher Ufersaum nicht nur zum Baden ungeeignet, sondern zugleich eine Mückenzuchtanlage ist. Wenn man gegen die Röhrichte (Rohrteiche) nicht dringend eingreift, werden dieselben von Jahr zu Jahr umfangreicher. Die auf den Seen Deutschlands verwendeten rohrtilgenden Motorboote würden auch hier gute Dienste leisten.

Dr G. v. Kolosváry (Szeged)

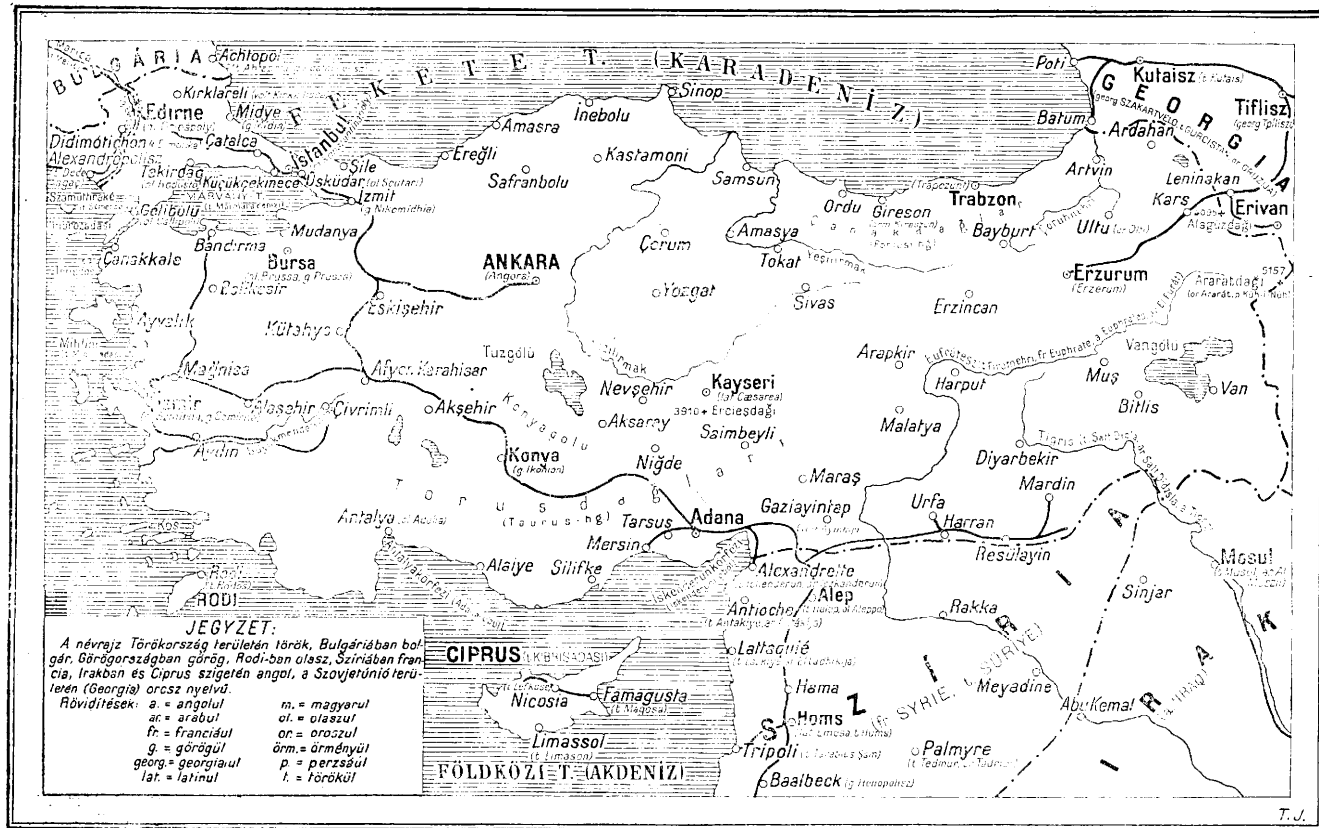
Die neue lateinische Schreibart der türkischen geographischen Namen.

Der Umstand, dass Musztafa Kemal der Präsident der Republik die gebräuchliche arabische Schriftweise verbannte und den Gebrauch der lateinischen Lettern verordnete, zieht auch eine Veränderung der Schreibart der türkischen geographischen Namen bei uns nach sich.

Bisher hatten wird die türkischen Namen der originalen Aussprache entsprechend mit dem ungarischen Alphabet auf unseren Karten und in unseren geographischen Schriften dargestellt, oder aber, was noch schlimmer war, einfach die Schreibweise anderer Sprachen (deutsch, französisch, englisch, griechisch, südslawisch etc.) übernommen, Z. B.: Trapezunt, Tarabuzum, Tirabuzum, Tirabzon, Tarabozon, Trebisonda u. s. w. Dies führte zu einem Wirrwarr der Orthografie der türkischen geographischen Nomenklatur, besonders der Ortsnamen. Die Autoren benützen diejenige Variation eines Namens, die ihnen am meisten sympatisch war. Aus dieser Variation die türkische Aussprache des Namens herauszuschälen, gelang auch oft dem Orientalisten nicht, noch weniger dem Geographen, welcher in der türkischen und der arabischen Sprache nicht bewandert war.

Die Verordnung Kemals machte diesem Miszbrauch mit einem Schlag ein Ende, insofern als wir laut den Regeln unserer Orthographie die türkischen geographischen Namen nunmehr in ihrer originalen, von den Türken in lateinischen Lettern geprägten Form zu gebrauchen gezwungen sind. Die richtige Aussprache dieser Namen bereitet uns keine besondere Schwierigkeiten da doch die Laute des neuen türkischen Alphabet's : *a, b, d, e, f, g, h, i, k, l, m, n, o, ö, p, r, t, u, ü, v* und *z*, mit den entsprechenden des ungarischen identisch sind, die übrigen Buchstaben der Türken : *c, ç, ğ, y, s* und *ş* mit den ungarischen Lauten *dzs, cs, gh, j, sz* und *s* verwandt sind. Etwas Schwierigkeiten wird das punktlose *i* der Türken uns bereiten, (*i*) das zur Bezeichnung eines kurzen, zwischen unserem *i* und *e* liegenden Kehlantes dient. Die Karte auf der Seite 176 trägt Namen laut der neuen Schreibweise.

J. v. Takács.



Die türkischen geographischen Namen nach der neuen lateinischen Schreibart.

Kimutatás a Magyar Földrajzi Társaság pénztárába 1929 januárius 1.—június 30. beérkezett befizetésekről.

Alaptőke: Bátky Zs. 10. Horváth K. 8. Eszterházy Hercegi könyvt. 90. Kecskemét T. H. 10.

Adomány: Einbeck I. 5. Kultuszminiszter államsegély 1000.

Vegyes: Eladott füzetekért Sziklai Gy. 2. Benda L. 10. Nádasdi I. 4. Acsádi B. 8. oklevéld. Földr. Int. hirdetése 240. Singer Wolfner hirdetése 120.

Tagdíj és előfizetés: (folyó v. hátralékos, esetleg részlet):* Aczél B. Vasvár á. p. f. özv. Schleicher F.-né, Sopron r., Debreczeny Gy., Szántó S., Csorna á. p. f., gr. Ambrózy L., Durko O., Jászberény á. rg., vitéz Morotvay L., Ripka K., Waimann I. Maier I., Nagykanizsa p. Egylet, Agg E., rüdesheimi vitéz Dietrich A., Csáthy F., Simsay L., Angol Kisasszonyok tanítónő-képző, Cech V., Kunstädter Hirlapiroda, M. kir. Posta Hirlapiroda, Kőszeg tanítónőképző, Kaposvár l. lic., vitéz Bokor I. Stranz Gy., Geszti L., Gombos I., Magi L., Szőlészeti Közp. Kis. Állomás, Ványi F., Zrinyi I. tisztí. l. n., Saxlehner Ö. Szücs S., Szeged Szt. Istvántárs., Újkécske á. p. f., Faddy M., Mauritz B., Kaposvár l. g., vitéz Horváth B., Tóth F., Vadas I., Traub M., Sz. Müllmann B., Singer Wolfner, Stechert & Co., Mária Terézia á. l. g., Mátészalka á. p., Kispest munkástelepi á. p. Debreczen ref. Coll., Fekete N., Festerzsébet r. g., Lénárt I., Wallner F., Sopron ág. ev. lic., Békéscsaba r. g., Acsádi B., Györfly I., Kiskunfélegyháza á. p., Händel Gy., Thold D., Kálly Z., Hajduböszörmény ref. g., Kiskunfélegyháza állami tanítóképző, Újpest l. sz. p. l., Székesfehérvár á. p., Szolnok r. g., Nagyálló r. g., Mezőtúr ref. r. g., özv. Horthy Gy.-né, Békéscsaba l. g., Pannonhalma Szt. Benedekrend, Országos Kaszinó, gr. Teleki T.-né, Miskolcz ref. l. g., Békéscsaba á. felső mezőgazd. i., Debreczen K.- és Iparkamara Mátészalka p. f., Benda L., Pompéry E., Barts Gy., Juhász B., Nyiregyháza ág. ev. l. lic., Kolb Ö. Újpest á. r. g., Hódmezővásárhely p. f., Csongrád á. r. g., Szolnok á. r. g., Alföldi R., Simsay L., Györfly I. Szeged Szabó P., Babó I., özv. Szendy B.-né, Dubovitz I., Szeged p. i. Tanárképző, Németh L., Sárospatak ref. főisk., Háromszögélő Hiv., Kőszeg Hunyadi M. nevelő i., Miskolcz ref. l. g., Bozókóy D., Boros Á., Kisujszállás ref. r. g., vitéz Ráskay L.-né, Sopron Orsolyiták, Király D., Miskolcz kö. felső k. l., Cséby L., Debreczen ref. g., Taeger H., vitéz Tóth L., Békéscsaba l. g., Orosháza p. f., Botta E., Lengyel G., Szeged á. r. g., Szeged egyet. ásványt. int., Szécsény á. p., Csongrád r. g., Magyar Olasz Bank, Verseghy K., Éry B., Sopron á. r., Thiering Gy., Bihary K., Hammerl G., Nyiregyháza főg., Szarvas ev. tanítóképző, Endrey M., Mihálik L., László Gy., Bordallo A., Csepreg á. p., Kalocsa érs. tanítóképző, Lenkei B., Endrey E., Izsépy B., Csepel á. p., E. Illés L., Csáthy F., Meliusz, Erzsébet l. lic., Eger Angol Kisassz. l. g., Cholnoky I.-né, Államnyomda, Mahr K., Eger r., Thirring L., Dús L., Aujeszký L., Ciszterci Rendház, Viczián E., Nagy F., deési Daday D., Mokos Gy., Gréb N., Boros A., Bicsérdy L., Lendvay K., Zsakó Gy., Rubinek L., Schröder G., Ströbach I., Tibor E., Szilávik L., Csapodi Józs., Egyed F., Kerekes Z.-né, Á. Csillagvizsgáló, Homor I., Hoffer A., Széki I., Szekszárd á. r. g. Szekszárd á. felső k., Köller G., Fejér M., Nagy

* á. = állami, p. = polgári, r. = reál, g. = gimnázium, K. = kereskedelmi, Kö. = községi, f. = fiúiskola, l. = lányiskola, lic. = liceum, n. = nevelő.

F., Ruschil A. de la Roche, Pestujhely p. f., Mendöl T., Makó r. g., Váry I., Balogh B., Lapos Á., Karácsonyi I., Székesfehérvár á. p. f., Bódi B., Saxlehner A., Székesfehérvár ciszt. r. g., Debreczeny Gy., Celldömök k. p. l., Benkő Gy., Jambrits L., Kubacska A., Pápa M., Reinl I.-né, Szekszárd á. felső k., Sopron Bencés g., Varga S., Billes Á., Belitzky I., Simkó E., Győr női felső k., Eger ciszt. g., Becsei I., Kegyesrendi g., Sopron á. p. f., Pécs kö. p. f., Kotzó E., Szalay Ujfalu L., Horváth K., Madarassy L., Szabady L., Somogyi I., Kerekesné Lackner E., Márton B., Petz I., Neubauer A., Papp S., Sibelka Perleberg A., Molnár A., Gerencsér L., Bárány I., Dunaharaszti á. p., Szombathely Domokos nőv., Kecskemét á. r., Schmidl S., Szalay L., Poroszló kö. p. f., Czegléd I., Rettegny Gy., Baja felső k. f., Miskolc ref. r. g., Miklóssy I., Toldi L., Tata Kegyesr. r. g., Bpest Székesfőváros, Kéz A., Pfléger M., Fraunhofer L., Kertész I., Stumpf I.

FÖLDGÖRMB

RÖVIDESEN MEGJELENIK A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG NÉPSZERŰ FOLYÓIRATA, MELY DÚSAN ÉS MŰVÉSZIESEN ILLUSZTRÁLVA A VILÁG MINDEN RÉSZÉÉŐL ÉRDEKES ÉS SZINES LEÍRÁSOKAT HOZ, KIVÁLÓ UTAZÓK ÉS FELFEDEZŐK KALANDJAIT ÉS NÉPRAJZI TANULMÁNYOKAT. A HAVONTA KÉT-HÁROM ÍVNYI TERJEDELEMBEN MEGJELENŐ FOLYÓIRATOT A FÖLDRAJZI TÁRSASÁG MINDEN TAGJA TAGDÍJA FEJÉBEN MEGKAPJA. REMÉLJÜK, HOGY A FÖLDRAJZI TÁRSASÁGNAK EZT A NAGY ÁLDOZATOKKAL JÁRÓ AKCIÓJÁT A TAGOK AZZAL MÉLTÁNYOLJÁK, HOGY TÁRSASÁGUNKNAK ÚJ HÍVEKET TOBOROZNAK. MAGÁRÓL A FOLYÓIRATRÓL SZÜKSÉGTÉLENNEK TARTJUK TÖBBET MONDANI, MERT ELSŐ PRÓBASZÁMÁT TAGTÁRSAINK HAMAROSAN KÉZHEZ KAPJÁK. — —

A KIADÁSÉRT FELELŐS: DR. HÉZSER A.

Nyomatott Kertész József könyvnyomdájában Karcagon. Telefon 26

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL
REVIEW

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LVII. KÖTET.

1929.

6—7. SZÁM.

SZERKESZTI:

HÉZSER AURÉL,

MILLEKER REZSŐ ÉS RÉTHLY ANTAL KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

TARTALOM:

Eckmann János: Keleteurópa és Nyugatázsia a legrégibb arab térképen —————	91
Dr. Farkas Béla: A biogeographia helye és értelme ———	106
Kisebb közlemények —————	109
Irodalom —————	113
A Magyar Földrajzi Társaság hírei:	
a Didaktikai Szakosztály működése —————	122
a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának 1928. évi gyarapodása —————	126
INHALT: — CONTENTS: — TABLE DES MATIERES:	
J. Eckmann: Osteuropa und Westasien auf der ältesten arabischen Karte —————	129

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

EDITED BY
HUNGARIAN GEOGRAPHICAL SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST, VIII., FŐHERCEG SÁNDOR UTCA 8.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872. —

Védnök : **József kir. herceg Öfensége.**

Tiszteletbeli elnök: **Erődi-Harrach Béla dr.** udv. tan. ny. főigazgató.

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.** egyetemi tanár.

Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.** egyet. tan., **Thirring Gusztáv dr.** a Föv. Stat. Hiv. ny. igazgatója, **Milleker Rezső dr.** egyetemi tan. (Debrecen).

Főtítkár: **Réthly Antal dr.** egyetemi m. tanár-főmeteorológus.

Títkár: **Koch Ferenc dr.** egyetemi tanársegéd.

Pénztáros: **Németh József** realisk. tanár.

Könyvtáros: **Dubovitz István** gimn. tanár.

Ellenőr: **Czakó István** a Magy. Földrajzi Int. műszaki vezetője

Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.** ügyvéd. orsz. gyűl. képviselő.

Választmányi tagok:

Bátky Zsigmond dr. muzeumigazg.	Kogutowicz Károly dr. egyet. tanár.
Dékány István dr. egyet. m. tanár.	Kovács Alajos dr. Áll. Stat. Hiv. ig.
Ecsedi István dr. muzeumi igazg.	Körösi Albin kegyesr. gimn. c. ig.
Erődi Kálmán dr. realisk. igazg.	Lóczy Lajos dr. egyetemi tanár.
Fest Aladár kir. tan., ny. főigazg.	Németh József realisk. tanár.
Fodor Ferenc dr. egyet. c. rk. tan.	Báró Nopcsa Ferenc dr. geológus.
Geszti Lajos leánygimn. tanár.	Papp Károlyné dr. leánygimn. tanár.
Györffy István dr. muz. igazgatóör.	Pécsi Albert dr. f. keresk. isk. tanár.
Halász Gyula szerkesztő.	Prinz Gyula dr. egyetemi tanár.
Hézsér Aurél dr. egyet. m. tanár.	Róna Zsigmond dr. Met. Int. ny. ig.
Hille Alfréd dr. légügyi főfelügyelő.	Steiner Lajos dr. Met. Int. igazgató.
Horváth Károly dr. gimn. tanár.	Strömpl Gábor dr. Áll. Térk. Int. főt.
Ilosvay Lajos műegyetemi tanár.	Schwalm Amadé dr. f. keresk. isk. t.
Karl János dr. kegyesr. gimn. tan.	Temesi Győző dr. gimn. tanár.
Kéz Andor dr. egyetemi tanársegéd.	Vargha Győző dr. f. szakfelügy.

TÁRSULATI TUDNIVALÓK:

1. A „Földrajzi Közlemények“ évi előfizetési díja 10. P. A tagok az évi tagsági illetmény fejében kapják, amely ez idő szerint 8 P. Mindenféle pénzküldemény a **Földrajzi Társaság** címére küldendő: (Budapest, VIII., Főherceg Sándor ucca 8.). Csekkszámánk száma: 23.604.

2. A titkár és a pénztáros (ünnepnapok kivételével) minden csütörtökön 17—18 óra között tartanak hivatalos órákat. Júliusban és augusztusban azonban csak a hónap első csütörtökén.

A Társaság könyvtára csütörtökön 16—18 és szombaton 16—19 óráig áll a tagok rendelkezésére. A könyvtárat csak a tagsági díjukat rendszeresen fizető tagok használhatják. **Földrajzi szakfolyóiratból álló gyűjteményünk** az országban a leggazdagabb.

3. **Lakás és címváltozást** kérjük a titkársággal azonnal tudatni.

4. A „Földrajzi Közlemények“ -nek szánt kéziratokat **Hézsér Aurél dr.** szerkesztő címére kérjük küldeni (Budapest, I., Budafoki út 10c.). A szerkesztőség készséggel válaszol minden földrajzi vonatkozású kérdésre, ha az érdeklődők válaszbélyeget mellékelnek.

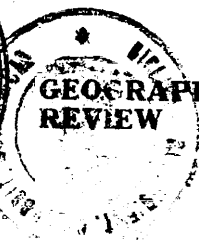
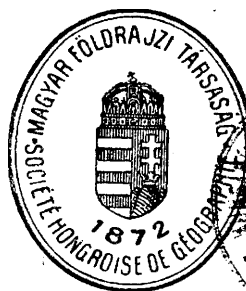
5. A **Társaság** címére két példányban beküldött földrajzi tárgyú, vagy a földrajz tárgykörébe eső könyveket ismertetjük.

6. „A **Földrajzi Társaság Könyvtára**“ a **Franklin-Társulat** kiadásában jelenik meg. Tagtársaink tagsági igazolványuk felmutatása mellett a kiadótól (IV., Egyetem ucca 4.) 25 százalék kedvezményt kapnak.

7. Kérjük tagtársainkat, hogy Társaságunk működésének biztosítása és annak fejlesztése érdekében szerezzenek legalább egy tagot.

FÖLDRAJZI KÖZLEMÉNYEK

BULLETIN
GÉOGRAPHIQUE



GEOGRAPHICAL
REVIEW

GEOGRAPHISCHE MITTEILUNGEN

LVII. KÖTET.

1929.

8—10. SZÁM

SZERKESZTI:

HÉZSER AURÉL,

MILLEKER REZSÓ ÉS RÉTHLY ANTAL KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

TARTALOM:

Dr. Fodor Ferenc: Településföldrajzi kutatások — — —	131
Dr. Kolosváry Gábor: Adatok a Balaton partjának elnádásodásához — — —	138
Takács József: Törökország földrajzi nevei az új latinbetűs írás szerint — — —	142
Kisebb közlemények — — —	145
Irodalom — — —	150
A Magyar Földrajzi Társaság hírei:	
Tagfelvétel — — —	158
Választmányi ülések — — —	159
Estélyek és szakülések — — —	160
A Didaktikai Szakosztály működése — — —	162
A Társaság könyvtárának 1928. évi gyarapodása — —	165

INHALT: — CONTENTS: — TABLE DES MATIERES:

Dr. F. v. Fodor: Siedlungsgeographische Untersuchungen	173
Dr. G. v. Kolosváry: Die Verschiffung des Balatonseufers	173
J. v. Takács: Die neue lateinische Schreibart der türkischen geographischen Namen — — —	175

KIADJA A MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG.

EDITED BY:
HUNGARIAN GEOGRAPHICAL
SOCIETY

VERLAG:
UNGARISCHE GEOGRAPHISCHE
GESELLSCHAFT

EDITION PAR LA
SOCIÉTÉ HONGROISE
DE GÉOGRAPHIE

BUDAPEST. VIII., FÖHERCEG SÁNDOR UTCA 8.

MAGYAR FÖLDRAJZI TÁRSASÁG

— 1872. —

Védnök : József kir. herceg Öfensége.

Tiszteletbeli elnök: **Erődi-Harrach Béla dr.** udv. tan., ny. főigazgató.

Elnök: **Cholnoky Jenő dr.** egyetemi tanár.

Alelnökök: **gr. Teleki Pál dr.** egyet. tan., **Thirring Gusztáv dr.** a Föv. Stat. Hiv. ny. igazgatója, **Milleker Rezső dr.** egyetemi tan. (Debrecen).

Főtítkár: **Koch Ferenc dr.** egyetemi m. tanár, főmeteorológus.

Títkár: **Koch Ferenc dr.** egyetemi tanársegéd.

Pénztáros: **Németh József** reálisk. tanár.

Könyvtáros: **Dubovitz István** gimn. tanár.

Ellenőr: **Czakó István** a Magy. Földrajzi Int. műszaki vezetője.

Ügyész: **Erődi-Harrach Tihamér dr.** ügyvéd. orsz. gyűl. képvis.

Választmányi tagok:

Bátky Zsigmond dr. muzeumigazg.	Kogutowicz Károly dr. egyet. tanár.
Dékány István dr. egyet. m. tanár.	Kovács Alajos dr. Áll. Stat. Hiv. ig.
Ecsedi István dr. muzeumi igazg.	Körösi Albin kegyesr. gimn. c. ig.
Erődi Kálmán dr. reálisk. igazg.	Lóczy Lajos dr. egyetemi tanár.
Fest Aladár kir. tan., ny. főigazg.	Németh József reálisk. tanár.
Fodor Ferenc dr. egyet. c. rk. tan.	Báró Nopcsa Ferenc dr. geológus.
Gesztli Lajos leánygimn. tanár.	Papp Károlyné dr. leánygimn. tanár.
Györfly István dr. muz. igazgatóör.	Pécsi Albert dr. f. keresk. isk. tanár.
Halász Gyula szerkesztő.	Prinz Gyula dr. egyetemi tanár.
Hézszer Aurél dr. egyet. m. tanár.	Róna Zsigmond dr. Met. Int. ny. ig.
Hille Alfréd dr. légügyi főfelügyelő.	Steiner Lajos dr. Met. Int. igazgató.
Horváth Károly dr. gimn. tanár.	Strömpl Gábor dr. Áll. Térk. Int. főt.
Ilosvay Lajos műegyetemi tanár.	Schwalm Amadé dr. f. keresk. isk. t.
Karl János dr. kegyesr. gimn. tan.	Temesi Győző dr. gimn. tanár.
Kéz Andor dr. egyetemi tanársegéd.	Vargha Győző dr. föv. szakfelügy.

TÁRSULATI TUDNIVALÓK:

1. A „Földrajzi Közlemények“ évi előfizetési díja 10. P. A tagok az évi tagsági illetmény fejében kapják, amely ez idő szerint 8 P. Mindenféle pénzküldemény a **Földrajzi Társaság** címére küldendő: (Budapest, VIII., Főherceg Sándor ucca 8.). Csekkszámlánk száma: 23.604.

2. A titkár és a pénztáros (ünnepnapok kivételével) minden csütörtökön 17—18 óra között tartanak hivatalos órát. Júliusban és augusztusban azonban csak a hónap első csütörtökén.

A Társaság könyvtára csütörtökön 16—18 és szombaton 16—19 óráig áll a tagok rendelkezésére. A könyvtárat csak a tagsági díjukat rendszeresen fizető tagok használhatják. **Földrajzi szakfolyóiratból álló gyűjteményünk** az országban a leggazdagabb.

3. Lakás és címváltozást kérjük a titkársággal azonnal tudatni.

4. A „Földrajzi Közlemények“-nek szánt kéziratokat **Hézszer Aurél dr.** szerkesztő címére kérjük küldeni (Budapest, I., Budafoki ut 10c.). A szerkesztőség készséggel válaszol minden földrajzi vonatkozású kérdésre, ha az érdeklődők válaszbélyeget mellékelnek.

5. A Társaság címére két példányban beküldött földrajzi tárgyú vagy a földrajz tárgykörébe eső könyveket ismertetjük.

6. „A Földrajzi Társaság Könyvtára“ a Franklin-Társulat kiadásában jelenik meg. Tagtársaink tagsági igazolványuk felmutatása mellett a kiadótól (IV., Egyetem ucca 4.) 25 százalék kedvezményt kapnak.

7. Kérjük tagtársainkat, hogy Társaságunk működésének biztosítása és annak fejlesztése érdekében szerezzenek legalább egy tagot.

A Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság

a z e l e m i i s k o l á k r é s z é r e

új atlaszt ad ki.

A kizárólag vidéki elemi iskolák részére összeállított, 16 oldalra terjedő, gazdag kép-, és térképanyaggal felszerelt atlasz szerkesztői: Cholnoky Jenő dr., Czakó István, Erődi Kálmán dr., Geszti Lajos, Karl János dr., Kéz Andor dr., Pécsi Albert dr. és Prochaska Ferenc dr.

Ara megyei térkép melléklettel — — — — — 1 pengő 50 fillér,
megyei térkép nélkül — — — — — 1 pengő 20 fillér.

MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET R-T. IGAZGATÓSÁGA
Budapest, V., Ujpesti-rakpart 2.

A Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság

a székesfővárosi elemi iskolák részére

külön atlaszt adott ki.

A kerületcsoportonként
(I., II. és III., IV., VIII. és IX.,
V., VI. és VII., X.) változó, gazdag kép-
és térképanyaggal felszerelt 24 oldalra terjedő
atlaszok szerkesztői: Cholnoky Jenő dr., Czakó István,
Erődi Kálmán dr., Geszti Lajos, Karl János dr., Kéz
Andor, Pécsi Albert dr. és Prochaska Ferenc dr.

Ara megyei térkép nélkül — — — — — 2 pengő 80 fillér.
megyei térkép melléklettel — — — — — 3 pengő,

MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET R-T. IGAZGATÓSÁGA
Budapest, V., Ujpesti-rakpart 2.

KOZMA—KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZÁNAK az új tantervhez alkalmazott kiadását **DR. VARGHA GYÖRGY** és **DR. TEMESI GYÖZÖ** dolgozták át.

RENDSZERES FÖLDRAJZI ATLASZ, középloku iskolák részére
ÁRA 4.— PENGŐ.

ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZI ATLASZ, az elemi népiskolák részére.
ÁRA 1.80 PENGŐ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt.

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukban foglalják. Miként a hivatalos bírálat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállítás, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs is nálunk forgalomban. A térképek kőrajzi domborzata plasztikusan emeli a felületi viszonyokat s kitűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsófokú iskolák tanulóinak is. — Névtáruk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legelterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a főtérképeket a melléktérképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A melléktérképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a főszűly.

Külön gonddal, hat térképen foglalkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával.

Mindezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó bolti árával is jelentős haladást mutat a Kozma—Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben.

Mutatványt készséggel küld **SINGER ÉS WOLFNER Irodalmi Intézet R.-t.** könyvkiadóosztálya, Budapest, VI. Andrassy-út 16.

KATONAI TÉRKÉPEK,

magyar és osztrák

TÚRISTA-TÉRKÉPEK,

közlekedési- és autótérképek,

magyar és külföldi

ÚTIKALAUZOK

nagy választékban kaphatók.



Részletes jegyzéket kívánságra ingyen küldök!

KÓKAI LAJOS

könyvkereskedése

térképosztálya,

a M. kir. állami Térképészet

főbizományosa

Budapest, IV.,

Kamermayer Károly-utca 3.

A Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság

a z e m e i i s k o l á k r é s z é r e

új atlaszt ad ki.

A kizárólag vidéki elemi iskolák részére összeállított, 16 oldalra terjedő, gazdag kép-, és térképanyaggal felszerelt atlasz szerkesztői : Cholnoky Jenő dr., Czakó István, Erődi Kálmán dr., Geszti Lajos, Karl János dr., Kéz Andor dr., Pécsi Albert dr. és Prochaska Ferenc dr.

Ara megyei térkép melléklettel — — — — — 1 pengő 50 fillér,
megyei térkép nélkül — — — — — 1 pengő 20 fillér.

MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET R-T. IGAZGATÓSÁGA
Budapest, V., Ujpesti-rakpart 2.

A Magyar Földrajzi Intézet Részvénytársaság

a székesfővárosi elemi iskolák részére

külön atlaszt adott ki.

A kerületesoportonként
(I., II. és III., IV., VIII. és IX.,
V., VI. és VII., X.) változó, gazdag kép-
és térképanyaggal felszerelt 24 oldalra terjedő
atlaszok szerkesztői : Cholnoky Jenő dr., Czakó István,
Erődi Kálmán dr., Geszti Lajos, Karl János dr., Kéz
Andor, Pécsi Albert dr. és Prochaska Ferenc dr.

Ara megyei térkép nélkül — — — — — 2 pengő 80 fillér.
megyei térkép melléklettel — — — — — 3 pengő,

MAGYAR FÖLDRAJZI INTÉZET R-T. IGAZGATÓSÁGA
Budapest, V., Ujpesti-rakpart 2.

KOZMA—KÖRÖSI: FÖLDRAJZI ATLASZANAK az új tantervhez alkalmazott kiadását **DR. VARGHA GYÖRGY** és **DR. TEMESI GYÖZÖ** dolgozták át.

RENDSZERES FÖLDRAJZI ATLASZ, középfokú iskolák részére
ÁRA 4.— PENGŐ.

ÁLTALÁNOS FÖLDRAJZI ATLASZ, az elemi népiskolák részére.
ÁRA 1.80 PENGŐ.

Mindegyik atlasz egy kötetben teljes anyagot nyújt.

Az atlaszok gondos pedagógiai kiválasztás alapján az összes szükséges térképlapokat magukba foglalják. Miként a hivatalos bírálókat külön is kiemeli: a térképek elgondolása, összeállítás, alaprajza és kivitele elsőrendű. Hasonló szép és gondos kidolgozású Atlasz ma nincs is nálunk forgalomban. A térképek körrajzú domborzata plasztikusan emeli a felületi viszonyokat s kitűnő szemléltetési anyagot nyújtanak az alsófokú iskolák tanulóinak is. — Név táruk teljesen modern és egységes. Követik a legjobb és legelterjedtebb tankönyvek anyagát s így a tankönyv és az Atlasz teljes összhangban van. Bőségesen egészítik ki a fő térképeket a melléktérképek s nagyon jó szolgálatot tesznek a térkép lényegét magyarázó és a térképolvasást tanító alapfogalmak táblái. A melléktérképeken a gazdasági, közlekedési és néprajzi viszonyokra helyeződik a fő súly.

Külön gonddal, hat térképen foglalkozik az Atlasz hazánk gazdasági állapotával.

Mindezek együttesen, de szép, finom kivitelével és olcsó bolti árával is jelentős haladást mutat a Kozma—Körösi-féle új Földrajzi Atlasz a már forgalomban lévő iskolai atlaszokkal szemben.

Mutatványt készséggel küld **SINGER ÉS WOLFNER Irodalmi Intézet R-t.** könyvkiadóosztálya, Budapest, VI., Andrásy-út 16.

KATONAI TÉRKÉPEK,

magyar és osztrák

TÚRISTA-TÉRKÉPEK,

közlekedési- és autótérképek,

magyar és külföldi

ÚTI KALAUZOK

nagy választékban kaphatók.

Részletes jegyzéket kívánságra ingyen küldök!

KÓKAI LAJOS

könyvkereskedése

térképosztálya,

a M. kir. állami Térképészet

őlbizományosa

Budapest, IV.,

Kameramayer Károly-utca 3.